

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GÖÇ ÇALIŞMALARI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SURİYE MENŞELİ GÖÇ SÜRECİNİN
TÜRKİYE’DEKİ SİVİL TOPLUMA
YANSIMALARI**

NURSEN TEKGÖZ

2501170229

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ENES KABAKCI**

İSTANBUL - 2021

ÖZ

SURİYE MENŞELİ GÖÇ SÜRECİNİN TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUMA YANSIMALARI

NURSEN TEKGÖZ

Bu tezde Türkiye'nin karşılaştığı ani, zorunlu, kitlesel ve zincirleme olarak gerçekleşen Suriye menşeli göç sürecinde geliştirmeye çalıştığı yönetim mekanizmasının sahada öne çıkan aktörleri; STK'lar ele alınmıştır. Tezin bölümlerinde sivil toplum kavramının tarihsel serüveni ve hem Türkiye'de hem de Batı toplumlarında yarattığı tartışmalar, göç ve sivil toplumu birlikte tartışmaya imkân tanıyacak yönetim ve mezo düzeyli kuramlar ve Suriyelilerin Türkiye'deki mevcut durumları ile ilgili mevzuatlara yer verilmiştir. Akabinde nitel araştırma geleneği kapsamında derinlemesine mülakat tekniği ile görüşülen STK'ların Suriyelilere yönelik uyguladıkları faaliyetler, STK'ların kurumsal görünüşleri, karşılaştıkları zorluklar ve fırsatlara yer verilmiştir. Bu kapsamda yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak Suriyelilere yönelik faaliyetlerde bulunan İstanbul ve Şanlıurfa'daki 10 STK'dan 12 katılımcı ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutularak ilgili literatür ekseninde değerlendirilmiştir.

Türkiye'de Suriye menşeli göç hareketlerinin başladığı 2011 yılından bu yana sivil toplum alanının gözle görülür bir biçimde canlandığını söylemek mümkündür. Yeni kurulan ve faaliyetlerini Suriyelilerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik şekillendiren STK'ların yanı sıra, daha önceden kurulmuş birçok STK da faaliyetlerini göç alanındaki sorunları kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bununla birlikte yerel/ulusal/uluslararası/Suriyeli olmak üzere farklı STK türleri sivil toplum alanında varlık göstermektedir. Bu STK'lar göç yönetimi kapsamında süreç içerisinde ilk günden itibaren kilit bir paydaş olarak aktif çalışmalar yapmış; göç sürecinin yarattığı baskıların hafifletilmesi ve Suriyelilerin Geçici Koruma Yönergesi'nde düzenlenen haklarına erişim sağlayabilmeleri için yoğun çabalar sarf etmiştir. Bu çerçevede özellikle 2011 yılından itibaren çeşitli zorluklarla karşılaşsalar da başta kamu ile yerel yönetimler olmak üzere diğer ulusal ve uluslararası toplumsal aktörlerle iş birliklerini yoğunlaştırmış, göç konusunda deneyim elde etmiş, kaynak geliştirme kapasitesini ve uzman personel istihdamını artırmış, Suriyelilere yönelik temel ihtiyaçların sağlanmasının yanı sıra sosyal uyum faaliyetlerini de hayata geçirmiştir. Bu durum Türkiye'de sivil toplum kültürünün ve STK kapasitelerinin gelişmesi gibi fırsatları beraberinde getirmiştir. Tezin özgün yanı da

tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır; göçün ev sahibi ülkedeki toplumsal aktörlere yansıması ve beraberinde getirdiği fırsatlar.

Anahtar Kelimeler: Göç sosyolojisi, sivil toplum, STK faaliyetleri, göç yönetişimi, Türkiye’deki Suriyeliler, sosyal sermaye, ağ kuramı, kurumsal kuram.

ABSTRACT
REFLECTIONS OF THE SYRIAN-BASED MIGRATION
PROCESS ON CIVIL SOCIETY IN TURKEY
NURSEN TEKGOZ

In this thesis, NGOs have been dealt with as a prominent actor in the field that Turkey tries to develop migration governance in the process of Syrian migration that has a sudden, compulsory, massive, and chain reaction. In this context, in addition to the relevant literature, legislation, and determination of the fields of activity of NGOs for Syrians, the institutional views of NGOs, the difficulties and opportunities they face have been included. For this purpose, in-depth interviews were conducted with 12 participants from 10 NGOs engaged in activities for Syrians using a semi-structured questionnaire within the scope of qualitative research tradition. The data obtained from these interviews were subjected to descriptive analysis and evaluated in the context of the relevant literature.

It is possible to say that the civil society field has been revived since 2011 when The Syrian origin migration movements began in Turkey. In addition to the newly established NGOs that shape their activities towards the needs and problems of Syrians, many previously established NGOs have expanded their activities to cover the problems in the field of migration, not ignoring the needs of migrants.

In recent years, Turkey's public-immigrant-national and international cooperation between NGOs has intensified. In this context, while trying to implement practices that minimize the problems of immigrants, opportunities have emerged to improve the governance mechanism in both civil society and public institutions. This case has brought opportunities such as the development of civil society and NGO capacity culture in Turkey. It has been observed that NGOs play a critical role in providing Syrians with access to legally regulated services.

Keywords: Migration sociology, civil society, NGO activities, migration governance, The Syrians in Turkey, social capital, network theory, institutional hypothesis

ÖNSÖZ

Lisansımın ilk günlerinde; Sosyoloji İhtisas Kitaplığı'nın penceresinden Laleli'yi biraz hayranlık, biraz şaşkınlık ve biraz da ürkeklikle izlediğim bir günün sonunda göç alanında çalışmaya karar vermiştim. Ki bu dönem, rutinlerimin değiştiği, yeni bir şehirde çok fazla yeni insan ve çok fazla yeni kuralla tanıştığım, sınırlarımı ve ötesini merakla test etmeye yeltendiğim bir dönemdi. Artık bundan sonrası benim için okuduğum, izlediğim ve şahit olduğum her hikâyede kendi sınırlarımın ötesinde başka sesler, başka kültürler ve başka dünyalar aramak, onları bulmak ve kavramaya çalışmak çabasına dönüşmüştü.

Bir süre sonra halihazırda oldukça müphem, kompleks ve dinamik olan göç olgusunu anlamaya yönelik bu çabam Gordon White'ın *"bu derece muğlak bir kavramın, siyasal kuramın büyük kilisesinin mahzenindeki tabutuna geri gönderilmesi gerekir"* dediği başka bir olguyla, sivil toplumla kesişti. Her iki kavram için de devasa bir literatür birikmiş olmasına rağmen kapsamlı tek bir kuramın olmaması hayal gücüme cömertçe yer açarak beni hem keyifli hem de zorlu bir yolculuğa çıkarıyordu. Bolca belirsizlik ve değişimden oluşan bu yolculukta ayaklarımın yere basması için okumam ve daha çok okumam gerektiğinin bilincindeydim. Fakat aslına bakılırsa değişimlerden ve beraberinde getirdiği belirsizliklerinden örülmüş "şeyler" karşısında henüz yolun çok başında olan genç bir araştırmacı olarak heyecan duyduğumu da itiraf etmeliyim. Nitekim bu tez, heyecanım ve meraklarımın yüzleşme umudunu taşıdığım bir çabanın ürünü olarak ortaya çıktı.

Bu teze doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunmuş birçok değerli kişi bulunuyor. İlk olarak yetişmemde büyük özveri ve emekleri bulunan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve Göç Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'ndaki tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle tez konumun belirlenme aşamasında desteğini esirgemeyen Prof. Dr. İsmail Coşkun'a, lisans ve yüksek lisans boyunca verdiği bütün dersleri almaktan büyük mutluluk duyduğum Prof. Dr. Yücel Bulut'a, yüksek lisans boyunca bilgi, deneyim ve kitaplığını cömertçe paylaşan Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel'e, saha araştırmalarına yönelik merakım ve hevesimin sayesinde oluştuğuna inandığım Doç. Dr. Murat Şentürk'e minnettar olduğumu belirtmeliyim.

Bir diğ er te ekk r m içerisinde bulunmaktan büyük mutluluk ve onur duyduğ m Gönüllü Akademisi ailesine olacak. Sivil toplum ile ilgili hem teorik hem de saha konusunda desteklerini esirgemeyen Gönüllü Akademisi'nin kıymetli hocalarına ve gerek dostlukları gerek ufuk açan sohbetleri sebebiyle Akademi mezunlarına çok teşekkür ediyorum.

Beni yoğ n çalışmaları arasında büyük bir konukseverlikle derneklerinde ağırlayan ve uzun soru formumu içtenlikle yanıtlayan tüm katılımcılara m te ekkirim.

Hiç eksilmeyen sevgileri ve fedak rlıklarıyla elimden tutan, bana her koşulda güvenen başta kıymetli anne ve babam Feriha ve Vahdettin olmak üzere geniş ailemin her bir ferdine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onlar olmasaydı, şüphesiz yeri doldurulamayacak bir eksiklikle yaşıyor olacaktım. Tuz ve nar aşkına! Siz benim baharımı yüz yıl uzattınız.

Son te ekk r m ise elbette ki tez sürecindeki tüm yalpalamalarım  rağ men her görüşmemizde tavrı ve üslubuyla beni teskin eden, sorularıyla teze yönelik heyecanımı taze tutan kıymetli hocam Prof. Dr. Enes Kabakcı'ya olacak. Hocam, sizinle çalışmak benim için büyük bir şanstı, minnettarım.

 stanbul, 2020

Nursen Tekgöz

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ZEMİN: GÖÇ VE SİVİL TOPLUM ÇALIŞMALARI İÇİN BİR ÇERÇEVE DENEMESİ

1.1. Sivil Toplumun Kavramsal ve Tarihsel Serüveni	10
1.1.1. Bir Batı Toplumsal Aşaması Olarak Sivil Toplum.....	13
1.1.2. Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları	20
1.1.3. STK’lar ve Güncel Tezahürleri.....	28
1.2. Yönetişim.....	31
1.2.1. Göç Yönetişimi	34
1.2.2. Türkiye’nin Göç Yönetişimi ve Aktörler.....	35
1.2.2.1. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)	39
1.2.2.2. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD).....	41
1.2.2.3. Belediyeler	43
1.2.2.4. Uluslararası Kuruluşlar	45
1.2.2.5. Üniversiteler	47
1.3. Mezo Düzeyli Göç Kuramları	49
1.3.1. Sosyal Sermaye.....	49
1.3.2. Ağ (Network) Kuramı ve Göçmen Ağları	55
1.3.3. Kurumsal Kuram.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER: MEVCUT DURUM VE YASAL DÜZENLEMELER

2.1. Suriye İç Savaşı Ve Türkiye'nin Açık Kapı Politikası.....	61
2.2. Demografik Veriler	66
2.3. Dezavantajlı Gruplar	70
2.4. Geçici Koruma Statüsünün Sağladığı Haklar ve Mevcut Durum	75
2.4.1. Barınma.....	75
2.4.2. Sağlık	78
2.4.3. İş Piyasasına Erişim	81
2.4.4. Eğitim.....	84
2.4.5. Sosyal Yardım.....	89
2.5. Suriyelilerin Tabî Olduğu Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler ...	92
2.5.1. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi	94
2.5.2. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü.....	95
2.5.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK).....	97
2.5.4. Geçici Koruma Statüsü ve Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY)	100
2.5.5. Türkiye- Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması (GKA).....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. STK'ların Kurumsal Görünümleri	109
3.1.1. Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Vakfı (WALD).....	109
3.1.2. Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Mülteciler Derneği)	111
3.1.3. Türk Kızılayı Sultanbeyli Toplum Merkezi.....	115
3.1.4. İyilikhane Çocuk Derneği	118
3.1.5. Yeryüzü Çocukları Derneği (YECED)	120
3.1.6. Çocuk ve Gelecek Derneği (ÇOĞEL)	122
3.1.7. Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC).....	124
3.1.8. Şanlıurfa Sivil Toplum Kuruluşları İnsanî Yardım Platformu (Şanlıurfa STK).....	126
3.1.9. İnsan Derneği.....	128

3.1.10. Adalet ve İhsan Derneği	129
3.2. STK Faaliyetleri	130
3.2.1. Faaliyetlerin Yararlanıcıları	130
3.2.2. Faaliyet Alanları	133
3.2.2.1. Eğitim	133
3.2.2.2. Sağlık ve Psikososyal Destek	138
3.2.2.3. İstihdam	141
3.2.2.4. Koruma	143
3.2.2.5. Sosyal Yardım	145
3.2.2.6. Sosyal Uyum	147
3.2.2.7. Topluluk Katılımı ve Lobicilik	153
3.2.3. Geribildirim ve Takip Sistemi	154
3.3. STK'ların Karşılaştığı Zorluklar	158
3.3.1. Ekonomik	158
3.3.2. Yapısal ve Bürokratik	159
3.3.3. Koordinasyon	160
3.3.4. Toplumsal Algı	162
3.3.5. Güvensizlik ve Rekabet	163
3.4. STK'ların Karşılaştığı Fırsatlar	164
3.4.1. Türkiye'de Sivil Toplum Kültürü ve STK'ların Geleceği	165
3.4.2. Deneyim ve Uzmanlaşma	167
3.4.3. Faaliyet Alanları ve Kaynak Çeşitliliği	168
3.4.4. Kamu Kurumları ve Yerel Yönetimlerle İlişki Kapasitesi	170
3.4.5. Birlikte Hareket Etme Kabiliyeti	172
SONUÇ	175
KAYNAKÇA	187
EKLER	210

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çalışma Grubu	8
Tablo 2. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeliler.....	.66
Tablo3. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı	.69

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇOGEL	: Çocuk ve Gelecek Derneği
ÇOGEM	: Çocuk ve Gençlik Eğitimi Merkezi
GİGM	: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
İGAM	: Göç ve İltica Araştırmaları Merkezi
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
GBM	: Geçici Barınma Merkezi
GEM	: Geçici Eğitim Merkezi
IBC	: Mavi Hilal Uluslararası Yardım ve Kalkınma Vakfı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
ISTKA	: İstanbul Kalkınma Ajansı
Mülteciler Derneği	: Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
SETA	: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Şanlıurfa STK	: Şanlıurfa Sivil Toplum Kuruluşları İnsani Yardım Platformu
TTB	: Türk Tabipler Birliği
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YECED	: Yeryüzü Çocukları Derneği
WALD	: Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Vakfı
WFP	: BM Dünya Gıda Programı

GİRİŞ

Göç, toplumların şekillenmesinde önemli bir rol oynayan, toplumsal kurumları dönüşüme uğratan, dinamik ve çok yönlü bir olgudur. Sürekli ve etkin bir şekilde dönüşüm geçiren dünya, kuzey-güney-doğu-batı istikametlerinde farklı nedenlerle gerçekleşen bir insan hareketliliğine sahne olmaktadır. Bu insan hareketliliği zorunlu sebeplerle gerçekleşebildiği gibi, küresel ekonomilerin rekabet düzeyleriyle ilişki içerisinde, bireylerin rasyonel aktörler olarak tutum geliştirmeleri sonucunda da gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte makbul olan, refah ve gelişmişlikle algılanan hareketlilik (mobility) olgusunun aksine göç, vasıfsız birer yük olarak ötekileştirilen; makul olmayan bireylerin çevreden merkeze hareketliliğiyle eşdeğer olarak ele alınmaktadır. Günümüzde devletler önleyemedikleri bu uluslararası insan hareketliliğini yönetmek için yeni çözüm yolları aramak durumunda kalmışlardır. Bu yollardan biri devletlerin karşılaştıkları göçmen akınlarıyla modernist tek çözümlü cevapların yerine birden fazla aktörün göç yönetimi sürecine dâhil edildiği, âdeta devletin yönetim rolünü bölüştürdüğü çok çözümlü yeni yönetim modelleri geliştirilmesidir.

Suriye Arap Cumhuriyeti'nde, Arap Baharı'nın etkisiyle birlikte hükûmet ve muhalifler arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasının ardından Suriye'nin demografik yapısında ciddi dönüşümler meydana gelmiş; 22 milyonluk ülke nüfusunun neredeyse yarısı yaşanan çatışmalar nedeniyle ülke içinde yerinden edilmiş veya ülke dışına zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük insani kriz olarak değerlendirdiği Suriye menşeli göç süreci aynı zamanda “uzun süreli mülteci durumu (*protracted refugee situation*)” olarak tasnif edilmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre 5 milyondan fazla Suriyeli başta komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkeye göç etmiş ve böylece Suriye krizi uluslararası bir niteliğe bürünmüştür.¹ Bu durum Suriyelilerin sığındıkları ülkelerde çok boyutlu toplumsal dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuş;

¹ UNHCR, “Suriye Acil Durumu”, <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu>, 10 Nisan 2019.

bu ülkelerde yeni, etkili, sistematik ve proaktif göç yönetişimi stratejilerinin geliştirilmesi gerekliliğini ve aciliyetini gündeme getirmiştir.

En fazla Suriyeli göçmen nüfusa ev sahipliği yapan Türkiye’de Temmuz 2019 itibariyle 3.638.284 Suriye vatandaşı bulunmaktadır.² Türkiye’nin izlediği açık kapı politikası neticesinde uluslararası göç hukukunun en temel ilkelerinden biri olan non refoulement (geri göndermeme) çerçevesinde korunan Suriyeliler geçici koruma hukuki statüsünde bulunmaktadır.

Türkiye özellikle 1990’lı yıllardan itibaren gerek coğrafi konumu gerek uluslararası göçün kaynağı olan ülkelerle tarihsel ve kültürel yakınlığı sebebiyle önemli bir destinasyon ülkesi hâline gelmiştir. Ancak Türkiye daha önce de kitlesel sığınma deneyimi yaşamış olmasına rağmen Suriyelilerin göçüyle beraber yeni bir süreç söz konusu olmuştur. Her şeyden önce Türkiye’nin karşılaştığı insan kapasitesi çok ciddi orandadır. Üstelik bu kez kadın ve çocukların fazla olduğu, travmatize edilmiş hassas bir zorunlu göçmen profili söz konusudur. Bu durum çeşitli toplumsal aktörler vasıtasıyla Suriyeli göçmenlerin temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılanmanın yanı sıra birtakım yasal ve idari çalışmaların yapılmasını da zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de göç ve göçmen politikaları konusunda birtakım hukuki düzenlemeler yapılmışsa da 2013’ten önce göç yönetişimi konusunda sistematik bir kurumsallaşmanın olmadığı söylenebilir. Ancak gerek AB müktesabatına uyum çerçevesinde atılan adımlar gerek Türkiye’ye yönelik düzensiz göçlerin yoğunlaşması sonucunda göç alanında yasal, idari ve sivil kapasitelerin geliştirilmesi yönünde birtakım talep ve çalışmalar söz konusu olmuştur. Suriyeliler bu hazırlıkların devam ettiği süreçte Türkiye’ye göç etmiş ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar göç yönetişimine ilişkin idari ve yasal kapasitenin ivedilikle geliştirilmesi için zorunlu bir nedene dönüşmüştür. Bu kapsamda 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiştir. Görev ve yetkileri YUKK kapsamında düzenlenen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ise 2014 Nisan ayında İçişleri Bakanlığı bünyesinde hizmete başlayarak göç hususundaki politikaların yürütülmesi ve göçmenlik işlemlerinin düzenlenmesinden sorumlu kurum hâline gelmiştir.

² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Koruma”, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 25 Temmuz 2019.

Daha çok siyaset bilimi ve kamu yönetimi literatüründen aşina olduğumuz ve devletle birlikte aynı masada oturan aktörlerin rolüne atıf yapan yönetim kavramı 2011'den itibaren Türkiye'de sosyolojinin de gündemine gelmeye başlamış; bir anlamda göç alanında çalışan devlet dışı toplumsal aktörlerin göç sürecindeki rolü kavranmaya çalışılmıştır. Göç ile birlikte toplumun tüm hücrelerinde hissedilen dönüşümün sancılarını en aza indirmek için kamu kurumlarının yanı sıra sivil ve profesyonel aktörlerle kurulacak işbirliği âdeta kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim sorunların doğru tespit edilerek uzun süreli toplumsal çözümsüzlüklerin oluşmasını engellemek için refleksif ve orada olan aktörlerle işbirliği kurmak sağlıklı bir göç yönetiminde başat rol oynamaktadır. Göç yönetiminde STK'lar ise devletin en önemli partnerlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. STK'lar yapısal nitelikleri itibariyle merkezî yönetime oranla hem yerel halka hem de göçmenlere en fazla temas eden toplumsal aktörlerden biridir. Elbette ki göç yönetiminde iş birliği içerisinde olunan partnerlerin kim olacağı; söz konusu ülkenin sosyal ve tarihsel nitelikleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. 2014 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'nin en kapsamlı göç kanunu olan YUKK'ta STK'lar Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün iş birliği içerisine gireceği paydaşlar arasında düzenlenmiştir. Ancak bu aktörlerin göç yönetimindeki yükümlülükleri ve sorumluluklarına dair özel olarak düzenlenmiş bir maddeye yer verilmemiştir. Buna rağmen STK'lar Suriyeli menşeli göç sürecinin başından itibaren mahalli ve ulusal düzeyde göçmen ihtiyaçlarının temini için sahada varlık göstermişlerdir. Suriye menşeli göç süreci Türkiye'nin daha önce karşılaştığı "mülteci krizleri"nden farklı olarak sivil toplum kuruluşları ve insani yardım örgütlerinin hızla çoğaldığı bir niteliğe bürünmüştür.

Bu tezde Türkiye'nin karşılaştığı ani, zorunlu, kitlesel ve zincirleme olarak gerçekleşen Suriye menşeli göç sürecinde geliştirmeye çalıştığı göç yönetiminin sahada öne çıkan aktörleri; STK'lar ele alınmıştır. Bu çerçevede ilgili literatür, mevzuat taraması ile STK'ların Suriyelilere yönelik faaliyet alanlarının saptanmasının yanı sıra; STK'ların kurumsal görünimleri, karşılaştıkları zorluklar ve fırsatlara yer verilmiştir. Bu kapsamda tez üç bölümden oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde sivil toplum ve göç olgularının birlikte ele alacak çalışmalar için bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle ilk olarak sivil toplumun

kavramsal, tarihsel ve güncel tezahürlerine yer verilerek Batı toplumları ve Türkiye’deki tartışma alanlarına değinilmiştir. Akabinde yönetim ve göç yönetişimi kavramları ele alınmış ve Türkiye’nin Suriye menşeli göç sürecinde sahada aktif olarak faaliyetlerde bulunan aktörlerine yer verilmiştir. Bu bölümün son başlığında ise göçmenlik deneyimini şekillendiren kurumsal aktörler olarak STK’lar ile göçmen ağları ve dayanışma dinamiklerinin açıklanmasına imkân tanıyacak kuramlar; sosyal sermaye, ağ (network) ve kurumsal kuram ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde ilgili literatür ve mevzuat taranarak; Türkiye’ye yönelik Suriye menşeli göçün başlangıcı ve Türkiye’nin izlediği açık kapı politikası, Suriyelilere ilişkin demografik veriler ve dezavantajlı gruplar, Geçici Koruma Yönetmeliği’nde ele alınan hizmetler ve mevcut durum ile Suriyelilerin tabî oldukları ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Böylece hem Türkiye’de yaşayan Suriyeliler ile tanışmak hem de STK’ların Suriyelilere yönelik çalışmalarının zeminini anlamak amaçlanmıştır.

Tezin Bulgular başlıklı üçüncü ve son bölümünde ise STK’ların kurumsal görünümleri, faaliyetleri, karşılaştıkları zorluklar ve fırsatlara ilişkin nitel araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Son olarak sonuç kısmında birinci ve ikinci bölümde yer alan literatür ışığında; araştırmanın bulgularıyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tezin Amacı ve Soruları

2011 yılından itibaren gerek Suriyelilere gerek STK faaliyetlerine ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında genellikle ulusal STK’ların faaliyetlerine ve karşılaştıkları sorunlara odaklanan pek çok tez, makale ve rapor oluşturulmuştur. Bununla birlikte sivil toplum arenasında farklı yasal statüleri bulunan; ulusal, yerel ve uluslararası olmak üzere farklı etkinlik sahalarına sahip; kurucuları arasında Suriyelilerin bulunduğu birbirinden farklı STK’lar bulunmaktadır. Bu kapsamda tezde katılımcı profilinin çeşitliliği gözetilerek göç yönetişiminin önemli aktörleri olan STK’ların karşılaştığı zorlukların yanı sıra; karşılaştıkları fırsatlar ve bu

fırsatların STK'ların kurumsal kapasiteleri ve Türkiye'de sivil toplum alanında yarattığı etkiler ele alınacaktır. Böylece bu tezde temelde göç çalışmaları literatüründe genellikle ihmal edilen bir hususun tartışması amaçlanmaktadır: ev sahibi ülkede toplumsal kurumların nasıl değiştiği hususunun. Bu araştırmada; göç sürecinde ev sahibi toplumda yaşanan değişim birer toplumsal aktör olan STK'lar bağlamında tartışılarak Suriye menşeli göç hareketlerinin sivil toplum alanında ne tür yansımaları olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Araştırmada ele alınan diğer sorular ise şunlardır:

- Suriye menşeli göç sürecinin STK'ların kurumsal kapasitesi üzerindeki etkisi nedir?
- Suriye menşeli göç süreci STK'ların kamu kurumlarıyla kurdukları ilişkiyi nasıl dönüştürmüştür?
- Yararlanıcılar kimlerdir ve onlara hangi kanallar aracılığıyla ulaşılmaktadır?
- STK'ların faaliyet alanları ve faaliyetlerin sürdürülebilirliği ne düzeydedir?
- STK'lar Suriyelilerin göç deneyimlerini nasıl şekillendirmektedir?
- STK'ların fon aldıkları ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliklerinin boyutları nelerdir?
- Faaliyet yürütürken karşılaşılan zorluklar nelerdir?
- Suriyeli göç sürecinin sivil toplum arenasında oluşturduğu fırsatlar nelerdir?

Bu sorular çerçevesinde elde edilen bulgular ilgili literatür ışığında tartışılarak alana özgün bir çalışma ile katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmacının öznel yorumlarının belirleyiciliğini ele aldığı için “yorumlayıcı araştırma” ve olguları sosyal ortamı bağlamında derinlemesine incelediği için “alan araştırması” gibi farklı isimlendirmelere sahip olan nitel araştırma,³ sosyoloji, antropoloji ve kültür çalışmaları gibi sosyal bilim alanlarında metodolojik olarak 1950'li yıllardan itibaren geliştirilmiştir. Nitel araştırma, olguları kendi bağlamlarından koparmak yerine doğal ortamındaki varoluşu içerisinde anlama ve

³ Ali Baltacı, “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:V, No:2, 2019, s.369.

elde edilen verilerin araştırmacı tarafından yorumlayıcı yaklaşımla inşa edilme sũrecine atıf yapar.

Nitel araştırmada ne çıkan yedi temel özellik bulunmaktadır. Bunlar: (1) doğal ortama duyarlılık, (2) araştırmacının katılımcı rolũ, (3) bũtũncũl yaklaşım, (4) algıların ortaya konması, (5) araştırma deseninde esneklik, (6) tũmevarımcı analiz ve (7) nitel veridir.⁴ Böylece nitel araştırmada; araştırmacı olay ve olgulara dâhil, öznel perspektifi bulunan ve empatik bir role bũrũnũr. Bu tezde amaca uygun olarak–sũrece– dair anlama ihtiyaı gũdũldũęũnden nitel araştırma yönteminin derinlemesine mũlakat tekniği kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış bir soru formu kullanılmıştır.⁵ Soru formu ilgili literatũr, bir pilot grũřme ve sahadaki gözlemler çerçevesinde oluşturulmuş; mũlakatlar öncesi bir uzman grũřũne başvurulmuştur.

Yarı yapılandırılmış soru formları, nitel araştırmanın amacına uygun olarak grũřmeciyeye esneklik sağlamaktadır. Bununla birlikte soru formunun çerçevesinin önceden belirlenmesi veri analizinde kolaylık sağlayabilmektedir. Bu araştırma kapsamında hazırlanan soru formu 4 temel başlıkta dũzenlenmiřtir:

- STK'ların kurumsal grũnũmleri
- STK faaliyetleri
- STK'ların karşılaştıkları zorluklar
- STK'ların karşılaştıkları fırsatlar

Veri Toplama Sũreci

Araştırmada katılımcı olmak tamamen gnũllũlũk esasına dayalı olmuş; katılımcılar kendileriyle ilk grũřme talebinde katılımcı olmayı kabul etmişlerdir. Mũlakatların en kısası 55 dakika en uzununu 2 saat sũrmũřtũr. Katılımcılar yer yer konudan sapma gösterseler de araya girmemeye dikkat edilmiş ve kendilerini

⁴ Ali Yıldırım ve Hasan şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 7. Baskı, Ankara, Seçkin, 2008, s.75.

⁵ Yarı yapılandırılmış soru formu için 208. sayfada bulunan EK4'e bakılabilir.

istedikleri şekilde ifade etmelerine olanak tanınmıştır. Katılımcıların yanıtlamak istemedikleri sorularda ısrarcı davranılmamıştır.

Araştırma kapsamında INSAN Derneği ve Adalet ve İhsan Derneği'ndeki katılımcılarla tercüman vasıtasıyla görüşülmüştür. Yer yer, tercüman katılımcının hızına yetişemeyip katılımcıyı bekletmek durumunda kalmıştır. Nitel araştırmalarda katılımcının kendini rahat ifade etmesinin son derece önemli bir unsur olması sebebiyle bu durum bir sınırlılık doğurmuştur.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmada verilerin toplanmasında en önemli unsurlardan birinin örneklem olduğunu belirten Belkıs Kümbetoğlu'na göre örneklemin temsil edilebilirlik kapasitesinden ziyade elde edilmek istenen bulguyu ortaya çıkararak stratejilerin kullanılması önemlidir.⁶ Bu görüş çerçevesinde yerel, ulusal, uluslararası olmak üzere farklı etkinlik alanlarına; vakıf, dernek ve platformdan oluşan farklı STK türlerine; kurucularının Türk ve Suriyeli olmasına göre farklı kuruluş dinamiklerine sahip STK'lar ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşülen STK'lar farklı statülere ve etkinlik alanlarına sahip olmaları, sahadaki tanınırlıkları ve faaliyet alanlarının çeşitliliğine dikkat edilerek seçilmiştir. Katılımcılar mensubu bulundukları STK'larda farklı pozisyonlarda çalışan kişilerdir; ancak mülakat için dikkat edilen temel husus katılımcıların Suriyelilerle ilgili faaliyetlere hâkim olan kişilerden seçilmesi olmuştur. Çalışma böylece maksimum çeşitlilik örneklem yöntemi kullanılarak 10 farklı STK'nın mensubu olan 12 kişiyle yürütülmüştür. Katılımcıların 11'i ile STK'larda yüz yüze, 1 katılımcı ile pandemi nedeniyle Zoom Uygulaması üzerinden görüşülmüştür.

Çalışmada katılımcıların isimleri yerine niteleyici belirli kodlar kullanılmıştır.

⁶ Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, s. 97.

Tablo 1. Çalışma Grubu

Katılımcı	Kurum	STK Türü	Etkinlik alanı	Katılımcı Statüsü	Cinsiyet	Yaş
K1	WALD	Vakıf	Uluslararası	Akademi Direktörü	Kadın	-
K2	Mülteciler Derneği	Dernek	Yerel	Proje Geliştirici	Kadın	25
K3	Türk Kızılayı Sultanbeyli Toplum Merkezi	Dernek	Yerel	Yönetim, Destek ve Raporlama Sorumlusu	Kadın	23
K4	İyilikhane	Dernek	Uluslararası	Kurucu Başkan Yardımcısı	Kadın	26
K5	YECED	Dernek	Yerel	YK Üyesi/Proje Koordinatörü	Kadın	22
K6	ÇOĞEL	Dernek	Yerel	Başkan	Kadın	50
K7	IBC	Vakıf	Uluslararası	Başkan Vekili	Erkek	63
K8	Şanlıurfa STK	Platform	Yerel	Başkan	Erkek	56
K9	Şanlıurfa STK Platformu	Dernek	Yerel	YK Üyesi	Kadın	49
K10	INSAN Derneği	Dernek	Uluslararası	Şube Sorumlusu	Kadın	37
K11	Adalet ve İhsan Derneği	Dernek	Uluslararası	Başkan	Erkek	56
K12	Adalet ve İhsan Derneği	Dernek	Uluslararası	İdari İşler Sorumlusu	Kadın	51

Veri Analizi

Veri analizinde çözümlenmek üzere katılımcıların izni alınarak ses kaydı yapılmıştır. Deşifre edilen ses kayıtlarında katılımcıların verdikleri cevaplar belirli başlıklar altında tasnif edilmiştir. Bulgular bölümünde sıklıkla katılımcılardan doğrudan alıntılara yer verilerek elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ZEMİN: GÖÇ VE SİVİL TOPLUM ÇALIŞMALARI İÇİN BİR ÇERÇEVE DENEMESİ

1.1.Sivil Toplumun Kavramsal ve Tarihsel Serüveni

“Şehir hayatı insanı serbestleştirir”

Alman Atasözü

Kavramsal kökenleri Antik Yunan ve Roma düşüncesine kadar uzanan sivil toplum sosyal bilimler literatüründe tanımından işlevine, kurumsal görünümlerinden toplumsal olgu ve olaylarla ilişki biçimine kadar farklı hususlarda oldukça zengin birtakım ideolojik ve kuramsal tartışmanın zeminini oluşturmuştur. Ampirik ve analitik olarak toplumsal olgular arasındaki ilişkilerin dinamiklerini kavrama imkânı yaratmasına karşın; günümüzde çerçevesi net olarak çizilmiş, kapsamlı bir sivil toplum kuramından söz etmek mümkün değildir.¹ Alandaki toz bulutlarına rağmen, sivil toplumun bu denli popüler bir kavram oluşunun, çoğunlukla siyasi ve ideolojik kaygılarla formüle edilmesiyle ilişkili olduğu söylenebilir.² Nitekim sivil toplum literatüründe en fazla katkı yapılan tartışma alanının çoğunlukla devlet ile sivil toplum arasındaki kan uyuşmazlığı fikrine dayalı olarak geliştiğini söylemek pekâlâ mümkündür.³

¹ Bununla birlikte kimi araştırmacıların herkes tarafından, müşterek olarak kabul edilebilecek, kapsayıcı tek bir sivil toplum kuramı oluşturmaya yönelik girişimlerine rastlamaktayız. Örneğin Cohen ve Arato **Sivil Toplum ve Siyasal Teori** kitabını yazma amaçlarını önsözde yazdıkları şu ifadelerle açıklarlar: “... normatif demokrasi modelleri yahut demokratikleşme projeleriyle sivil toplumun yapısı, kurumları ve dinamikleri arasındaki ilişki kısmen bugün elimizde yeterince karmaşık bir sivil toplum kuramının olmayışı nedeniyle belirsizliğini koruyor. Bu kitabın amacı böylesi bir kuramın inşasına başlamaktır.” Jean L.Cohen ve Andrew Arato, **Sivil Toplum ve Siyasal Teori**, Çev.: Büşra Kurt vd., Efil Yayınevi, 2013.

² Gülnur Acar Sayran, **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2013, s. 47.

³ Bu çerçevede, mevcut literatürde sivil toplum-devlet arasında rijit bir karşıtlığa dayanan ve sivil toplum karşısında devleti pejoratif bir konumda değerlendiren hatırı sayılır sayıda çalışmanın bulunduğunu söylemek mümkündür.

Sivil topluma dair tartışmaların neredeyse tümünde müşterek olan nokta, bu kavramın Batı toplumlarının tarihsel ve toplumsal tecrübesinin bir ürünü olduğudur.⁴ Etimolojik kökenleri itibariyle sivil toplum; Latince *civil* (site, şehir, devlet anlamlarında kullanılan “civitate” ve yurttaş anlamına gelen “civic/civitas” ile eş anlamlı olarak) ve *Sosaitas* (toplum, topluluk, cemiyet) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu çerçevede Fransızların “société civile”inin, Almanların “bürgerliche gesellschaft”ının ve İngilizlerin “civil society”sinin Batı toplumlarının devlet, yurttaşlık ve şehir yaşamı arasında kurdukları kadim ilişkiden ileri geldiği söylenebilir.⁵

Şerif Mardin’e göre gündelik kullanımında ve yazın alanında yer yer rastlanıldığı gibi sivil toplumdaki *sivillik* vurgusu askerî olana değil; şehir adabına tekabül etmektedir.⁶ Şehir adabı ise temelde gündelik yaşama dair normların pratikteki yansımalarına işaret eder. Fakat aynı zamanda şehir adabı, şehirde var olmanın beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri de kapsar ki Mardin bu durumu “sivil” kelimesinin karşılık bulduğu anlamlardan biri olarak ifade eder.⁷

Bu özellikleriyle birlikte günümüzde üzerinde tam olarak uzlaşılan bir sivil toplum tanımının olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu nedenle her düşünce geleneğinde –dahası aynı düşünce geleneğinin içerisinde dahi– farklı kavramsallaştırmalarla ortaya konulan sivil toplum için; ana hatları net olarak çizilmiş, keskin bir tanımdan ziyade onu idealize eden belirli nitelikleri ortaya koymak daha makbul olabilir. Buna göre günümüzde Tocqueville, Durkheim ve Weber’den

⁴ Bkz. Nur Vergin, **Din, Toplum ve Siyasal Sistemi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s. 242.

⁵ Durmuş Hocaoglu, “Sivillik ve Demokrasi”, **Yeni Türkiye**, Yıl:3, No:18, Ankara, 1997, s. 106.

⁶ Türkiye’de siyasetle ilgili Batı’dan alınan kavramlar içinde en fazla yanlışlığı yaratanlardan birinin sivil toplum olduğunu belirten Mardin, kavramın şehir adabına yaptığı vurgu nedeniyle karıştının çoğunlukla sanıldığı gibi askerî toplum değil, olsa olsa “gayrimedenî” toplum olabileceğini belirtir. Şerif Mardin, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.10. Bununla birlikte Türkiye’de sivil toplum çoğunlukla askeri olmayan toplum karşılığında kullanılmış, Levent Köker bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “Kavramın 1980’li yıllarda yoğun olarak gündeme geldiği ilk zamanları hatırlıyorum. Murat Belge’nin *Yeni Gündem Dergisinde* ve 12 Eylül sonrası ilk demokratik açılımlarda sivil toplum kavramı ilk gündeme geldiğinde üstüne basa basa bunun askeri olmayan toplum demek olmadığını vurgulamak gerekiyordu.” Levent Köker, “Yurttaş Özgürlüğü’nün Politik Kullanımı Olmadan Sivil Toplumun Varlığından Söz Edemeyiz”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Haz.: Murat Şentürk ve Aynur Erdoğan, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2008, s. 165.

⁷ Mardin, **A.g.e.**, s. 10.

esinlenilerek meydana getirilen modern sivil toplum yaklaşımı temelde beş kurala dayanmaktadır.⁸

- I. Sivil toplum devlet, aile ve yerel yaşamdan bağımsız bir alandır.
- II. Bireylerin sivil toplumun herhangi bir unsuruna dâhil olmaları tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- III. Sivil toplum; hukuk düzeni içinde, hukuka ve kurallara dayanan, araçsal olmayan bir yapıyı ifade eder.
- IV. Bireyler ve devlet arasında “aracı” ve “itici güç” olarak rol oynayan örgütlü sivil toplum, kolektif hedefler çerçevesinde vatandaşları temsil eder.
- V. Sivil toplum “yetki devri” boyutunu gündeme getirmiştir. Buna göre devlet girişimleri, ancak vatandaş için, yerel, bölgesel ve ulusal girişimlerden daha etkili ve yararlıysa gerçekleştirilmelidir.

Bu yönleriyle Konrad Hummel’in belirttiği gibi sivil toplum; içerisinde vatandaşların, derneklerin, devletin, ekonominin ve kuruluşların farklı biçimlerde ve kendine özgü rollerde etkili oldukları, özel değerler ve kültürel nitelikleri haiz bir toplum biçimini ifade etmektedir. Bununla birlikte yüzyıllar boyunca geçirdiği dönüşüm ve günümüzde büründüğü yeni sektörel görünümüyle; *“bugün sivil toplum denilen şeyin ne olduğu, devlet ve sınıf karşısında neyi temsil ettiği sorusu kadar sivil toplum hareketlerinin ne işe yaradığı, hangi amaçlar etrafında örgütlendiği ve bu amaçlarla demokrasi kavrayışı arasındaki ilişkinin niteliği bir mesele olarak ortada durmaktadır.”*⁹ Bu çerçevede sivil toplumun ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içerisindeki değişimlerini Batı ve Türkiye toplumsal tecrübeleri bağlamında ele almak, sivil topluma dair meselelerin göç olgusuyla birlikte yeniden inşasını kavramak açısından önemlidir.¹⁰

⁸ Cengiz Çiftçi, **Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları (Sivil Toplum Kuruluşları İçin)**, Kadın ve Kadın STK’larının Güçlendirilmesi Projesi, 2010-2012, sayfa numarası bulunmuyor,(Çevrimiçi)

https://www.gapcatom.org/wpcontent/uploads/2014/09/Sivil_Toplum_STK.pdf, 15 Mayıs 2020.

⁹ Konrad Hummel, “Almanya Sivil Toplum Olma Yolunda Mı? Uluslararası Gönüllüler Yılında Tespitler-Perspektifler-Karşılaştırmalar”, **Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara, Konrad Adanur Vakfı, 2002, s. 19.

¹⁰ Nitekim “Bir kelimenin tarihini yapmak hiçbir zaman yararsız bir çaba değildir. Yolculuk, kısa veya uzun, tekdüze veya çeşitli olsun, her zaman öğreticidir.....Anlamları sözlükler tarafından az veya çok

1.1.1. Bir Batı Toplumsal Aşaması Olarak Sivil Toplum

Sivil toplum kavramına yüklenen anlamların Batı tarihsel süreci içerisinde geçirdiği değişimleri kavramak açısından Ali Yaşar Sarıbay'ın tasnifine yer vermek önemlidir. Sarıbay'a göre sivil toplumun ilk aşaması, devletin bir üyesi olmakla eş değer olan anlamından uzaklaşmasıdır. İkinci aşama sivil toplum içerisindeki bağımsız toplumların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşru hâle gelmesidir. Üçüncü aşama, sivil topluma içkin olarak görülen toplumsal çatışmalara karşı devletin önleyici bir role bürünerek müdahale ettiğine ilişkin anlayıştır. Dördüncü aşama ise sivil topluma yönelik devlet müdahalesinin sivil toplumun manevra alanını kısıtladığına yönelik anlayıştır. Ki Sarıbay'a göre günümüzde sivil topluma ilişkin değerlendirmelere yön veren tartışmaların temelinde bu anlayış bulunmaktadır.¹¹

Batı'da gelişen sivil toplum kavramının izlerine ilk olarak Antik Yunan polis devletinde rastlanılmaktadır. Aristoteles'in, bireylerin kendi inisiyatifleri ile meydana getirdikleri sözleşmeler neticesinde kurdukları birlikte yaşama modelini ifade eden *koinonia politike*¹² kavramsallaştırması, günümüzde sivil toplum tartışmalarına referans teşkil etmektedir. Antik Yunan ve Roma düşünce sistemlerinde, tek başına polis içerisinde dayanışma ve dostluk gibi değerleri ifade eden *koinonia politike* terimi aralarında örgütlenmenin var olduğu yurttaşlar topluluğunu ifade etmek amacıyla; siyasal olanla eşdeğer olarak ele alınmıştır.¹³ Buna göre sivil topluma üye olmanın ön

kabaca tanımlanmış olan bu terimler, bize kat ettikleri tüm tarihle gelmektedirler.” Suphi Uzunca, **İnsanlık Yolunda**, Adapazarı, Akşam Haberleri Matbaası, 1959, s. 9.

¹¹Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Derleyenler: E.Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, Ankara, Vadi Yayınları, 1998. Sivil toplumun tarihsel süreç içerisindeki gelişim evrelerinin bir başka tasnifini Manfred Riedel yapmıştır. Riedel’e göre, sivil toplum düşüncesinin birinci evresi Roma hukuku ve Kilise’nin etkisiyle inşa edilen Grek-Latin uygarlıklarının sivil topluma yüklediği anlam ile başlar. İkinci evre; 18. yüzyılda Aydınlanma felsefecilerinin doğal hukuk kavramıyla şekillendirdiği, Orta Çağ’daki içeriğinden farklılaşmaya başlayan sivil toplum anlayışıdır. Üçüncü evre; sosyalist düşünce akımının liberal düşünce anlayışına karşıt argümanlarla oluşturduğu sivil toplum kavramının ortaya çıkmasıdır. Dördüncü evre ise post liberal burjuvanın sivil topluma yüklediği ideolojik içerikleri kapsamaktadır. İlyas Doğan, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002, s. 10.

¹² Roma toplumunun önemli düşünürü Cicero, *koinonia politike* kavramını Latinceye “*societas civilis*” olarak çevirmiştir. Sivil toplumu devletle özdeş bir kavram olarak değerlendiren Cicero’ya göre, *societas civilis*’in üyesi olmak aynı zamanda yurttaş olmak demektir.

¹³Şehir devletleri içerisindeki özgür yurttaşlar topluluğundan oluşan *koinonia politike*, modern devletin yönetim modelinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu sebeple devletin, yurttaşların erişebileceği en yüce erdemin anahtarı olarak kavranan Antik Yunan’da devlet ile toplum arasındaki ilişkinin çatışmasından ziyade uyumlu olarak ele alınması anlaşıldır. **A.e.**, s. 11.

koşulu sayılan yurttaşlık niteliği haiz birey, ancak ve ancak siyasal yaşama katılımı ile orantılı olarak toplumda var olabilmektedir.¹⁴

Orta Çağ Avrupa'sında ise feodal toplum yapısından pazar ekonomisine geçiş, devlet algısında ve şehir yaşamında köklü değişimlere yol açarak sivil toplum ve siyasal toplum arasında Aristoteles'in kurduğu özdeşlikten köktenci bir kopuşun yaşanmasına ön ayak olmuştur. Çünkü yapısı gereği dinamik ve kısıtlamalardan "hoşlanmayan" ticaretin şehirlerde gelişmesi, katı ve kontrolcü feodal yasalarla uyum sağlamış¹⁵, bu durum şehirlerde ticaretin daha serbest bir etkinliğe dönüştürülmesi taleplerini doğurmuştur. Aynı zamanda şehirlerdeki ticari hayatın gelişmesine paralel olarak gerçekleşen göç dalgaları, şehirleri farklılaşmanın ve "özgürlük havasının bulunduğu yerler durumuna getirmiştir."¹⁶ Weber'in "pazar yerleşimi" olarak tanımladığı bu yeni şehir modelinde¹⁷; pazar ekonomisinin gelişmesi, mülkiyet hakkı ve özel alana dair farkındalığın yaygınlaşması, paranın kullanım alanlarının genişleyerek daha lüks ve özel ihtiyaçların karşılanmasına imkân tanınması gibi etkenler devlet fenomeni üzerinde toplumsal talepler aracılığıyla birtakım baskıların oluşmasına ve bu baskıların yeni kurumsal girişimler olarak tezahür etmesine neden olmuştur.¹⁸ Bu kapsamda tüccarların bireysel haklarından ziyade ekonomik yaşamlarını iyileştiren bazı hakları elde etmek amacıyla oluşturdukları kurumlar olan loncalar (hanse) zamanla bireysel özgürlüklerin de önünü açmış¹⁹; aynı zamanda burjuva sınıfının doğuşuna öncülük ederek Avrupa'daki toplumsal yapının dönüşümünde ciddi bir etkene dönüşmüştür. Leo Huberman'a göre "*birliktelikten doğan kuvvet*"i daha önce de deneyimleyen Avrupalı tüccarların kurdukları loncalar

¹⁴ Devrim Ertürk, "Bireyden Cemaate Sivil Toplum", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2005, s. 10.

¹⁵ Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev.: Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 39.

¹⁶ Ömer Çaha, Liberal ve Sosyalist ülkelerde Sivil Toplum", (Çevrimiçi) http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Omer_Caha_Liberal_ve_Sosyalist_Ulkelerde_Sivil_Toplum.pdf, 12 Mart 2020.

¹⁷ Max Weber, **Şehir: Modern Kentin Oluşumu**, Çev.: Musa Ceylan, 9. Baskı, İstanbul, Bakış Yayınları, Ekim 2010, s. 88.

¹⁸ Ömer Çaha, "Osmanlı'da Sivil Toplum", (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36484>, 5 Ocak 2019.

¹⁹ Ayşenur Akpınar Gönenç, "Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi", s.53, (Çevrimiçi) <https://serdargunes.files.wordpress.com/2014/08/sivil-toplum-aysenur-akpinar.pdf>, 5 Ocak 2019. Buna göre kentlilere özgür kişilik statüsü, mülkiyet edinme, satın alma ve iradesini belirtme, iş ve evlilikte seçimi gibi birtakım bireysel haklar tanınmıştır.

*“İstediklerini dövüşmeye gerek kalmadan elde ettikleri zaman seviniyorlardı; istediklerini elde etmek için dövüşmeleri gerekirse, o zaman da dövüşüyorlardı.”*²⁰

Böylece Orta Çağ, tüccar sınıfının toplumsal yaşamda tedricen yükselmesi ile hak ve özgürlük taleplerini kurumsal mekanizmalar aracılığıyla arayışı sebebiyle; premodern anlayışta sivil toplum ve devlet/iktidar yapısı arasındaki ilişkinin ayrışmasının tohumlarının atıldığı dönem olmuştur.²¹

Bu dönemde şehir halkını temsilen tüccarlar, elde ettikleri hak ve ayrıcalıkların sürekliliğini sağlamak ve yenilerini elde etmek konusunda istikrarlı bir direniş içerisinde olmuşlardır. Orta Çağ’da önce ticari sonra da bireysel hak talepleri ışığında kabuğundan çıkmaya başlayan sivil toplum düşüncesi böylece 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde doğal hukuk ve toplumsal sözleşme kuramcılarının katkılarıyla²² hak temelli anlayışın merkeze alındığı yeni bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Bu dönemde Batı’da meydana gelen bazı keskin siyasal ve toplumsal kırılmaların neticesinde sivil toplum kavramı; yeni toplumsal koşullarda bir arada yaşamının nasıl mümkün olabileceğine dair çabaların bir ürünü olarak ele alınmıştır.²³ Bu çabaların bir sonucu olarak bireyin devlet fenomenine karşı konumlandırılışı sivil toplum tartışmalarının odak noktasını oluşturmuştur.

17. ve 18. yüzyılda sanayileşme girişimleri ve Fransız Devrimi’nin etkisiyle Avrupa’da patlak veren insan hakları mücadeleleri sivil toplumun modern kökenlerine işaret etmektedir. Nitekim bu dönemde sivil toplum ile ilgili tartışmalar ekseriyetle hürriyet fikri etrafında ele alınarak;²⁴ insan hakları, sivil toplum ve devlet arasındaki

²⁰ Huberman, **A.g.e.**, s. 39. Huberman’ın “dövüşme” benzetmesi ayaklanmalar ve isyanlar gibi toplumsal hareketliliklere göz kırpa dursun aynı zamanda günümüzde de sivil toplum ve gönüllülük kavramlarına içkin aktivistlik ve marjinallik gibi algıların da kadim bir kökeni olduğuna işaret etmektedir.

²¹ Uzun yıllar boyunca tüccarların desteği ve kurumsal girişimlerinin etkisiyle feodalite karşısında güçlenen krallıklar tarafından zamanla şehrin elde ettiği haklar konusunda kısıtlamaya gidilse de; şehrin üretici sınıfının desteğine olan ihtiyaç daha önce hakların tümüyle kısıtlamasına izin vermemiştir. Mardin, **A.g.e.**, s. 12.

²² Toplum Sözleşmecileri arasında da sivil topluma ilişkin görüş birliğinin olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin Hobbes’un ve Locke’un doğa halinin karşıtı ve devletle özdeş olarak gördükleri sivil toplum yapısında devletin rolüne biçtikleri içerik birbirinden farklıdır. Hobbes sınırsız güç ve yetkili ile donatılmış bir devlet modeli kurgularken Locke’un devleti güç bakımından orantılı, yetki bakımından sınırlı bir modele işaret eder.

²³ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 52.

²⁴ Mardin, **A.g.e.**, s. 10.

münasebetin sınırlarına ilişkin düşünceler hızla doktrinleşmiş; bireyin devlet karşısında korunması fikri sivil toplumun yeni/yeniden inşasını oluşturan önemli bir dinamığe dönüşmüştür.

Bu dönemde sivil toplum ve devlet ayrışmasının ilk ve en net örneğine Amerikalı aktivist ve siyaset kuramcısı Thomas Paine'in İnsan Hakları adlı eserinde rastlanılmaktadır.²⁵ İnsan hakları kavramını Orta Çağ'daki uzun serüveni sonucunda ilk kez sistemli hâle getiren Thomas Paine, bireyin karşısında devlete şans tanımamıştır. Paine, İnsan Hakları'nda Fransız Devrimi'ni etraflıca ele alarak; toplumun monarşi ve aristokrasi karşısındaki mücadelesinden övgüyle söz etmiştir.²⁶ Bu çerçevede insanın yaratılışı itibarıyla devletten önce var olduğunu, dolayısıyla devletin toplumun öncülü olamayacağını savunmuştur. Paine bu görüşlerini şu sözlerle ifade eder:

“Hükûmet demek bir milletin işlerinin idare edilmesinden fazla bir şey midir? O herhangi bir şahsın veya ailenin mülkü değildir ve mahiyeti icabı, olamaz da; bütün camianın malıdır ve onun parası ile devam ettirilir (...) Bir milletin kendine uygun bulmadığı her hükûmet şeklini ilgaya, ve kendi menfaatine, temayülüne ve saadetine uyan bir hükûmet kurmağa her zaman hakkı vardır; bu onun tabiatında mevcut ve iptal edilemez bir haktır.”²⁷

18. yüzyılın sonlarına kadar devletin meşruiyetinin temellerini ve varlık nedenini açıklama girişiminin sonucu olarak; devletin yurttaşların hizmetini görmek için var olan bir sözleşmenin ürünü olduğuna dair görüş ön plana çıkmıştır. Bu dönemde bireyi devletten bağımsız ve üstün, hak ve özgürlükleri haiz bir varlık olarak gören farkındalığa ve devlet iktidarına kutsallık biçen algının değişimine rağmen

²⁵İlyas Doğan, **A.g.e.**, s. 13.

²⁶İngiltere'den Amerika'ya göç etmiş göçmen bir ailenin çocuğu olan Paine, İnsan Hakları kitabında Fransız Devrimi'ni “Devrimin eşitlik sağlayan bir düzen kuracağını söyleme bana, insanlar hiçbir zaman eşit olamayacaklar çünkü; mümkünü yok bunun, boş yere ters yüz ediyorsunuz ülkeyi; yeryüzünde her zaman büyükler ve küçükler, şışmanlar ve zayıflar bulunacak” şeklinde değerlendiren, muhafazakârlık ve liberal muhafazakârlığın kurucusu sayılan Edmunt Burke'ü şu sözlerle eleştirir: “Bundan bin sene sonra Amerika'da veya Fransa'da yaşayanlar Hükûmetlerinin menşesine doğru gururla bakıp, bu bizim şerefli ecdadımızın eseridir diyecekler. Fakat acaba monarşi lehinde konuşan bir adam ne diyebilir? Onun öğünüp sevinecek nesi vardır? Heyhat! Hiçbir şeyi yoktur.” Thomas Paine, **İnsan Hakları**, Çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara: Maarif Vekaleti, 1954, s. 150.

²⁷Paine, **A.e.**, s.194. Jacques Mourgeon da Paine'in düşüncelerine paralel biçimde toplumun varoluşunu ancak bir otoritenin varlığıyla mümkün kılan düşüncenin bireysel özgürlük ve iktidar arasında zorunlu bir antagonizmaya yol açtığını savunur. Mourgeon'a göre “kökeniyle demokratik, kuruluşuyla türetilmiş, misyonuyla koşullanmış” olan iktidarın, “yeni egemen” olarak tanımladığı insanın “en fedakârhizmetkârı”ndan daha fazla bir şey olamayacağını belirtmiştir. Jacques Mourgeon, **İnsan Hakları**, Çev. Ayşen Ekmekçi ve Alev Türker, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 19-20.

sosyalist düşünce geleneğinin etkisiyle sivil toplumun devlet ile ilişkisindeki konumu yeniden tartışılarak revize edilmiştir.

Buna karşın sosyalist düşünce geleneğinde; sivil toplum-devlet diyalektiğine ilişkin müşterek bir görüşün olmadığı söylenebilir. Örneğin Hegel, bireylerin sürekli ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların doğurduğu sınırsız arzuların barındığı, karmaşık ve “yozlaşmış manzarasıyla” sivil topluma²⁸ karşı devleti, uzlaştırıcı ve müdahaleci bir formda yeniden ayrıcalıklı hâle büründürür. Murat Önderman’ın Heper’den aktardığına göre:

*“Sivil toplum genel bencilliği, devlet ise genel özvericiliği temsil eder. Bu bakımdan Hegel, sivil toplumun hükûmet üstünde doğrudan denetim kurmasına karşı çıkıyor: sivil toplumdaki istemlerin bir süzgeçten geçirilmesini istiyor. Böylece genel kamu çıkarını zedeleyen istemler toplumda hangi zümre ya da sınıftan gelirse gelsin tasfiye edilecektir. Bu da devlete düşen bir görevdir.”*²⁹

Hegel’i bu yönden eleştiren Marx ise sivil toplumun açmazlarının devlet rolüyle değil sınıfsal temelli dinamiklerle çözümlenebileceğini belirtir.³⁰ Ekonomi, devlet ve sivil toplum tartışmalarından yola çıkarak geliştirdiği hegemonya kavramsallaştırmasıyla klasik Marksist öğretiden ayrılan Antonio Gramsci ise sivil toplumun çerçevesini genişleterek; “sivil toplum ve siyasal toplumu aynı potada eritmiştir.”³¹ Gramsci, meslek odaları, işveren dernekleri, siyasi partiler, Kilise birlikleri, kültürel ve ekonomik kurumları da sivil toplum alanı içerisinde değerlendirmiştir. Bu yönüyle Marx’tan farklı olarak devlet-sivil toplum ilişkisini salt ekonomik belirleyiciliğin bir ürünü olmaktan çıkararak, sivil toplum mecrasında hukuk ve eğitimin belirleyiciliğine de vurgu yapmıştır.

Batı sivil toplum düşüncesine yön veren önemli isimlerden bir diğeri; liberal demokrasilerdeki modern sivil toplum anlayışının temellerini atan Alexis de Tocqueville’dir. Tocqueville Amerika’da Demokrasi isimli klasik eserinde modern demokrasi ve sivil toplum arasındaki ilişkinin izlerini araştırırken “çok sayıda insanın

²⁸ Hegel, **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1991, s. 160.

²⁹ Metin Heper, 1986, s. 210 aktaran; Murat Önderman, “Türkiye’de Siyasi Retorik ve Yaşam Dünyası”, **İÜHF**, C: LVII, No: 1-2, 1999, s. 143.

³⁰ Mehmet Yetiş, “Marx ve Sivil Toplum”, **Praksis**, No:10, 2003, s. 41, (Çevrimiçi) <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/010-02.pdf>, 12 Ocak 2020.

³¹ Emre Özcan, “Sivil Toplum kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sivil Toplum-Devlet İlişkisi”, (Çevrimiçi) https://www.sosyalhizmetuzmani.org/stk_devlet.htm, 20 Nisan 2020.

müşterek bir amaca odaklanmalarını ve isteyerek bu amacın peşinden koşmalarını sağlayan”³² Birleşik Devletler sakinlerine hayran kaldığını belirtir. Sivil topluma despotizmden kurtulma misyonu yükleyen Tocqueville’e göre idari güçleri salt egemenin eline vermektense sıradan yurttaşlar tarafından oluşturulmuş tali teşekküllere bırakmak; bireyler arasındaki eşitlik ve özgürlüğün daha fazla güvende olmasına yarayacaktır. Tocqueville’in dernekleşme ve sivil topluma biçtiği önemli rollerin yanında devlet iktidarının etkili ve kudretli olmasını “zorunlu ve arzu edilen” bir unsur olarak belirtmesi önemlidir. Nitekim ideal olanın “*iktidarı zayıf veya ağırkanlı hale getirmek değil, sadece onun çevikliğini ve gücünü kötüye kullanmasını engellemek*” olduğunu belirtir.³³

20. yüzyılda ise sivil toplumun dönüşümüne yol açan etkenlerden biri olarak insan hakları alanındaki değişimler gösterilebilir. İbrahim Ö. Kaboğlu’na göre kolektif özgürlükler ve insan haklarının geçirdiği evrim belli başlı alanlarda somutlaşır. Bu alanlardan ilki yeni metinlerde birey yerine “*insanı aşan, toplumsal grupların dışında düşünülmesinin olanaksızlığını*” ifade eden ve toplumsal grupları da kapsayan kişi kavramının ön plana çıkarılmasıdır. İkincisi özgürlüklerin kullanılmasında devlete kaçınma görevinin yanında olumlu edimde bulunma yükümlülüğünün verilmesidir. Kaboğlu’nun belirttiği alanlardan üçüncüsü ise hak sahipleri ve hakların konusu bakımından bireycilikten uzaklaşılması ve liberal anayasalarda grup temelinde, örgütsel hakların korunmasıdır. Kaboğlu’nun belirttiği üzere; “*insan artık “tabiat hâli”nde kendi kendine değil, toplumsal ortamda*” bir varlık olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu durum bir nevî insan haklarının da topluluk kavramına göre şekillenmesine yol açmıştır. Böylece 20. yüzyılda grupların gelişmesi ve örgütsel hakların tanınması önemli bir olguya dönüşerek; liberal anayasalarda kolektif özgürlüklerin düzenlenmesine ön ayak olmuştur.³⁴

Kolektif özgürlüklerin gelişmesinde toplumsal hareketlerin de önemi büyüktür. Polat S. Alpman’a göre herhangi bir toplumsal sorunla karşılaşma sürecinde soruna ilişkin itiraz, çatışma, reddetme davranışı olarak ortaya çıkan tepkilerin kolektif ve

³² Alexis de Tocqueville, **Amerika’da Demokrasi**, Çev.: Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 545.

³³ A.e., s. 755.

³⁴ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, DÜHF Yayınları, Nisan 1989, s. 54-55.

örgütlü hâle gelmesi; bu tepkiyi kişisel olmaktan çıkartarak toplumsal çatışmanın dinamiklerinden biri hâline dönüştürür. Toplumsal hareketler bu tepkisel süreçten kolektif ve örgütlü çatışma sürecine geçerken çatışmaya konu olan unsuru sorunsallaştırır. Sorunsallaştırma aşaması aynı sorundan muzdarip olan kişilerin, grupların, örgütlerin, birliklerin ittifak oluşturması ve ortak hareket etmesini beraberinde getirir.³⁵

Sivil toplum 20. yüzyıl süresince kolektif özgürlükler ve toplumsal hareketler dışında da birçok farklı dinamikle şekillenmiştir. Nitekim Fuat Keyman’a göre sivil toplum tartışmasında iki önemli konu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki askeri temelli otoriter yönetimler ile tek parti ve/veya komünist partilerce yürütülen yönetimlerden demokratik yönetimlere geçiş olmaktadır. Bu kapsamda sivil toplum ile demokratiklik ve özgürlük arasında doğrusal bir ilişki kurulmuştur. İkinci konu ise sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında sivil toplumun araçsallaştırılmasıdır. Burada öne çıkan durum devletin dönüşümü yani bireysel haklardan demokrasiye geçiş ve böylece sivil toplumun devlet-toplum-birey ilişkisinde oynadığı rol olmaktadır.³⁶

1980’li yıllarda muhafazakâr yeni liberalizmin en önemli politikalarından biri kamu harcamalarının kısılması üzerine olmuştur. Sonraki yıllarda giderek artan bir şekilde yeni dayanışma biçimleri şeklinde tezahür eden sivil toplumun refah devletinden bağımsız olarak güçlendirilmesi gündeme gelmiş; toplumda var olan dayanışma alanları geliştirilerek komşuluk grupları, yardımlaşma ağları, sosyal hizmet sunan ticari yapılar gibi örgütlenmelerin hukuksal meşruiyeti sağlanmıştır.³⁷

³⁵ Polat S. Alpman, “Toplumsal hareketler tartışması İçin Kısa Bir Giriş”, s.19, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/4821593/9_toplumsal_hareketler_tart%C5%9Eması_%C4%B0%C3%87%C4%B0n_kısa_b%C4%B0r_g%C4%B0r%C4%B0%C5%9E, 21 Nisan 2020.

³⁶ Fuat Keyman, “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No:4, 2004, s.5, (Çevrimiçi) https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_4.pdf, 15 Şubat 2020.

³⁷ Emrah Akbaş, “Sosyal Hizmetlerin Sivil Oluşumu Berlin’deki Göçmen Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Araştırma”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C:XXII, No:2, Ekim 2011, s.114, (Çevrimiçi) <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931240.pdf>, 20 Şubat 2020.

1.1.2. Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları

Türkiye’de sivil toplum kavramına ilişkin tartışmalar, sosyal bilimler literatürüne önemli katkıları olan birçok isim tarafından çoğunlukla “*günümüz devlet merkezli siyasal sistemin kökenlerini eskilerde bulan*”; Osmanlı toplumsal modelini patrimonyalizm ve şark despotizmi perspektifiyle açıklayan görüşler çerçevesinde ele alınmıştır.³⁸ Sivil toplum tartışmalarının odak noktası bu kapsamda devlet mekanizmasıyla kurulan ilişki ve demokrasi tartışmaları ekseninde inşa edilerek; Türkiye’de Batı tipi sivil toplum anlayışının gelişip gelişmediğinin yanıtını bulmak üzere kurgulanmıştır.³⁹ Bu tartışmalar neticesinde literatürü domine eden görüş Osmanlı-Türk sosyo-iktisadi, siyasal ve kültürel yaşamında belirleyici olan unsurun devlet olduğu ve sivil toplumun gölgede kaldığı şeklindedir.

Cumhuriyet döneminde de Osmanlı döneminin siyaset yapma biçiminin ve refleksinin etkileri devam etmiş; Cumhuriyet rejiminin vurguladığı halkçılık ilkesinde dahi bu refleksin izleri görülmüştür. Bu anlayıştan kopuş 1946 yıllarında çok partili hayata geçişle başlamasına karşın, Türkiye’de 1980 öncesinde sivil topluma ilişkin yapılacak tartışmalar “*Osmanlı-Türk siyasal yaşamının derin izlerini hesaba katmayı gerektirmektedir.*”⁴⁰ Bu kapsamda Osmanlı’da sivil toplumun gelişmesine engel teşkil eden siyasal kültür unsurlarına dair ortaya konulan temel görüşleri Ömer Çaha üç tema etrafında bir araya getirmiştir. Bu temaların ilkinde göre, Osmanlı’da devletin kuşatıcı niteliğine ek olarak güçlü pazar ekonomisi ve güçlü toplumsal sınıfların olmayışı, kültürel değerlerin merkezîyetçi siyasal iktidarın şemsiyesi altında edinilen itibara bağlı kalmasına yol açmıştır. Sivil toplumun kültürel alanın gelişimini engellediği

³⁸ Lütfi Sunar, **Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Değişimleri**, İstanbul, İLKE Yayınları, 2018, s.33. (Çevrimiçi) <https://ilke.org.tr/media/turkiyede-islami-stkların-kurumsal-yapı-faaliyetlerinin-değişimi.pdf>, 10 Ocak 2020.

³⁹ Ali Yaşar Sarıbay’a göre sivil toplum hususunun Türkiye gibi köklü devlet geleneğine ehil ve askeri müdahalelerin toplum üzerindeki etkilerine sıkça rastlanan bir ülkede bu denli gündemde olması, devlet ve toplum ilişkisinin mahiyetiyle alakalıdır. Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, **Liberal Düşünce**, 1997, s.32.

⁴⁰ Mesut Yeğen vd., **Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü**, TUBİTAK 1001: 107K219, Ankara, Aralık 2009, s.23-24, (Çevrimiçi) <http://yada.org.tr/wp-content/uploads/2009/03/21-T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-G%C3%B6n%C3%BCll%C3%BC-Kurulu%C5%9Flarda-Sivil-Toplum-K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC.pdf>, 14 Şubat 2020.

belirtilen bu görüşe göre Osmanlı'da sivil toplumun “yokluğu” liberal ekonomiyi destekleyen toplumsal güç mekanizmalarının yokluğu bağlamında açıklanmıştır.⁴¹

Sivil toplumun gelişmesine engel teşkil eden bir diğer tema Çaha'nın Nur Vergin'e atıfla belirttiği; Osmanlı'da “*sapıklıkla*” özdeş tutulan bireycilik anlayışına karşın kolektiviteye duyulan güçlü duyarlılıktır.⁴² Oysa Batılı sivil toplum anlayışının idealize ettiği birey tipi Osmanlı'daki özgeci birey tipinin aksine; burjuvazide somutlaşan ve karşılıklı ilişkilerde kişisel çıkar beklentisi yüksek olan homo-economicustur.⁴³

Bir diğer tema ise Çaha'nın Metin Heper'den aktardığı ve Türk devlet ve toplum yapılanmasındaki ilişkinin özel bir yansıması olarak değerlendirilebilecek aşkınlık (transcendentalism) kavramına ilişkindir. Bu görüşe göre Osmanlı toplumunun gözündeki devlet imajının “*her tür özel inisiyatif, çıkar, yapı, teşebbüs ve varlığın üzerinde gelişen*” bir niteliğe sahip olması sivil toplum alanını güdükletmiştir.⁴⁴

⁴¹Şerif Mardin'e göre Osmanlı'da on dokuzuncu yüzyılın başlarından girilen Batılılaşma hareketleri devlet ile toplum arasındaki ayrımı kültürel bir boyut katarak; seçkinlerin “Büyük Kültürü” ve halkın “Küçük Kültürü” arasındaki mesafeyi derinleştirmiştir. Mesut Yeğen vd., “**Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü**”, (Araştırma Raporu), Yaşama Dair Vakıf, 2009, (Çevrimiçi) <https://docplayer.biz.tr/16176109-Turkiye-de-gonullu-kuruluslarda-sivil-toplum-kulturu.html>,1 Şubat 2020.

⁴² Batı toplumundaki hâkim medya ve entelektüel çevrelerce ortaya konulan “Uyumsuzluk Tezi”; Ortadoğu'daki otoriter rejimlerin kökeninde yer aldığı düşünülen İslamiyet inancının, sivil toplum anlayışının bel kemiği sayılan yurttaşlık ve özgürlük değerlerinden yoksun olduğunu iddia eder. Asef Bayat, **İslam'ı Demokratikleştirmek**, Çev.: Özgür Gökmen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.32. Buna karşın Uyumsuzluk Tezi'nin aksine İslamiyet'in esas itibarıyla demokratik ve insan hakları değerlerine içkin bir yapıda olduğunu ortaya koyan çalışmalar da vardır. Hüseyin Kâzım Kadri, İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı çalışmasında, Batı'nın bireycilik anlayışının şekillendirdiği İnsan hakları Beyannamesi'nin 17 maddesini tek tek Kur'an-ı Kerim ayetleri ve İslam hukukuyla kıyaslamaktadır. Kadri'ye göre İslam'ın hak anlayışının beyannamedeki tüm hakların referans noktası olabilmesine rağmen, İslam toplumlarında “*bütün bu şer'i hükümler kağıt üzerinde kalmış ve içtimai hadiselerle İslam kavimlerinin hayatı inkılâplarında carî ve hâkim olamamıştır.*” Hüseyin Kâzım Kadri, **İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı**, Haz.: Osman Ergin, İstanbul, Sinan Matbaası ve Neşriyat, 1949, s. 78.

⁴³ Bkz. Şerif Mardin İslam toplumlarında özel yaşamını ön plana çıkaracak bir birey kavramının kolektif ve cemaatçi kültürlerin arka planında kaldığını ifade eder. Şerif Mardin, “Turkey: The Transformation of Economic Code”, **The Political Economy of Income Distribution in Turkey**, Der. Ergun Özbudun ve Aydın Ulusoy, New York ve London: Holmes and Meier Publishers, 1980, s.23.

⁴⁴Ömer Çaha, “Osmanlı'da Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C:XLIX, No:3, 1994. s.86-88.

Çaha'nın derlediği hususlar, Osmanlı dünya görüşü ve toplumsal ilerleme seyrinin Batı toplumsal tarihi ile kıyaslanmasıyla ortaya çıkmıştır. Türkçe sivil toplum literatüründe yerleşik bir unsur hâline geldiği söylenebilecek bu kıyasın, bir kavramın tarihsel serüvenini ele alırken düşülen anakronizmaya ve toplumların kendilerine özgü ayırıcı özelliklerinin göz ardı edilmesinin sonuçlarına işaret ettiği söylenebilir. Ortadoğu ve Asya toplumlarını genelleştirerek, merkezî, güçlü ve kendi güç unsurları dışında bir alan bırakmayan geleneksel devlet modeli üzerinden ele alan; bunu yaparken betimleyici ve tanı koyucu bir unsur olarak sık sık sivil toplum kavramına başvuran tartışmaların çoğunun vardığı nokta sivil toplumun yokluğu olmaktadır. Oysa her toplumu kendi biricik dinamikleri bağlamında ve tarihsel koşulları çerçevesinde ele almak Batı dışı sivil toplum dinamiklerini anlamaya imkân tanıyacaktır. Bu imkân çerçevesinde Osmanlı'daki sivil toplum tecrübesi daha berrak bir biçimde ortaya konulabilecektir. Nitekim en temelde Batı tipi sivil toplum düşüncesinin temellerini oluşturan şehir modeli Doğu toplumlarının şehir modelinden ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde şehirlerin kuruluşu ve gelişimi bütünüyle devletin ihtiyaçları çerçevesinde, bizzat devlet eliyle gerçekleştirilmiş; şehir hayatı idari, ekonomik ve kültürel fonksiyonların etkisiyle şekillenmiştir.⁴⁵ Bu nedenle Pazar ekonomisi ve ticari hak arayışlarıyla baş gösteren sivil bir dönüşümün yaşandığı Batı tipi şehirleşme olgusundan Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde söz edilemez. Nitekim sivil toplumun Osmanlı toplumunda (veya Batı dışı diğer toplumlarda) Batı toplumsal tecrübesindeki gibi devlete karşı girişilen mücadelenin bir ürünü olarak ortaya çıkmamasını sivil toplumun yokluğu ile açıklamak yetersiz olacaktır. Therbon'un ifadeleriyle belirtmek gerekirse:

“Ortadoğu'nun bir sivil toplum geleneğinin olmaması zordur. Doğrudur, 18. Yüzyıl Halep'inin kentsel bir özerkliği, hatta bir kent hukuku bile yoktu; fakat kentin yaklaşık 100.000 sakini en az 157 loncaya, çok sayıda yardım kuruluşunu ve örgütlü, dinsel ve ekonomik bakımdan ayrılmamış birçok semti, iç özerkliğe sahip üç milleti barındırıyordu; bu milletlerden biri olan Hristiyanlar da kendi aralarında birbirine rakip dört kiliseye bölünmüştü. Fakat demokrasinin bölgede zor zamanlar geçirmesi,

⁴⁵ Fatma Acun, “Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum”, **Sivil Toplum Dergisi**, C: X, No:3, 2005, s.51. (Çevrimiçi) http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Osmanli_sehirlerinde_sivil_toplum.pdf, 10 Ocak 2020.

laikleşmemiş dinin güçlü olduğu açıklamasına başvurmak zorunda kalmadan da anlaşılabilir."⁴⁶

Öte yandan Osmanlı'da sivil toplum tecrübesini şark despotizmi ve merkezîleşmiş devlet tipinden farklı olarak, adem-i merkezî müzakereci siyaset modeli çerçevesinde okuyan Lütü Sunar, Osmanlı'da devlet ile toplum arasındaki ilişkinin "adalet dairesi" ilkesiyle inşa edildiğini belirtmektedir. Sunar'a göre Osmanlı geleneğindeki adalet ilkesi, devlet ile toplumu birbirine bağlayan, toplumu devlet mekanizmasına karşı koruyan bir işleve bürünür. Eski Türk geleneklerine dayanan adalet dairesi anlayışı, bu yönüyle Batı'nın aksine devlet ve toplum arasındaki ilişkinin çatışmalı değil dayanışmacı yönüne vurgu yapar. Buna göre adalet dairesi etrafında şekillenen siyaset modelinin işletilmesinde toplumsal dengeleri temsilen, doğrudan yönetim mekanizmasında yer alan aracı toplumsal kesimler olarak ulema ve esnaflar ön plana çıkmıştır. Ulema ve esnafın temsil ettiği toplumsal dengenin iki bileşeni vardır. Aynı zamanda Osmanlı sivil toplumunun özgün yanına işaret eden bu bileşenler: "siyasal gücün belirli ellerde toplanmasını engelleyen, aşağıdan yukarıya yükselmeyi temsil ve teşkil eden toplumsal hareketlilik" imkânı sağlayan medreseler ve "zenginliğin belirli ellerde toplanmasını engelleyen, yeniden dağıtım mekanizmasını" sağlayan vakıflardır.⁴⁷

Osmanlı'da, eski Türk geleneklerinden esinlenilerek devleti temsilen hükümdarın toplumun ihtiyaçlarını karşılama ve sosyal hizmetler sağlama yükümlülüğü vakıflar aracılığıyla kanunlaşmış ve Osmanlı'da başta hükümdar olmak üzere devlet adamlarının vakıf mallarına el koyması yasaklanarak⁴⁸ sistemin güvenliği

⁴⁶ Göran Therborn, "Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu'ya Uygunlukları", **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**. Ed.: Elisabeth Özdalga ve Sune Persson, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.73.

⁴⁷ Sunar, **A.g.e.**, s.38-39. Ernest Gellner "yüksek İslam" ve "halk İslamı" ayrımı yaparak bu ayrımın kimi zaman seçkinlerin toplumsal yapıda yer değiştirmelerine neden olduğunu belirtir. Gellner'in bu ifadesi Osmanlı toplumsalyapısı içerisindeki unsurların canlı bir niteliğe sahip olduğunu ve Osmanlı sivil toplumunun Batı'daki gelişmelere paralel bir tecrübe olarak ortaya konmadığı tartışmalarına katkı sağlamaktadır. Ernst Gellner, **Postmodernizm, İslam ve Us**, Çev: Bülent Peker, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s.24-28.

⁴⁸ Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği –Dün ve Bugün–**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınevi, 1975, s.318. Aynı zamanda Taneri, Osmanlı'da sosyal hizmetlerin önemi ve padişahın bu konudaki yükümlülüklerini Leon Cahun'dan şu şekilde aktarmıştır: "Başka milletlerin aksine Türklerde halkı besleyen, giyindiren ve harçlığını veren hakanıdır. Onlar da vergi demek, halkın genel masrafı demektir. Eğer hakan artık yurttaşlarının gelirlerini sağlayamayacak duruma gelirse, onlara izin verir. Onlar da gidip nafakalarını başka bir hakanın bayrağı altında ararlar."

sağlanmıştır. Bu yönüyle vakıf sistemi, Osmanlı'da özerk ve demokratik sivil toplumun temsili olarak;⁴⁹ toplumun devlete karşı korunduğu mekanizmalardan biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Hüseyin Hatemi, Osmanlı'daki tüzelkişiliğin tarihçesini ele aldığı çalışmasında, lonca ve tarikatlar dışında, kimi zaman vakıflarca da mali olarak desteklenen ve çoğunlukla siyasi amaçla -ayaklanma amacıyla- örgütlenmiş kişi topluluklarının olduğunu belirtir. Hatemi süreklilikten uzak olan bu örgütlenmeler dışında da farklı amaçlarla birleşen ve “tüzel kişilik olma yolunda” olan örgütlü toplulukların II. Mahmud döneminde ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu dönemde toplumda yaygınlık gösteren mason loncaları ve azınlık milliyetçiliğine dayanan dernekleşme faaliyetleri sonucunda örgütsel yapılara karşı gelişen önyargı; (Tanzimat'tan kısa bir süre önce başlayan ve siyasi olan/olmayan⁵⁰ sürekli kişi topluluklarına rağmen) 1876 yılındaki Kanun-i Esasi'de dernek kurma hakkına ilişkin düzenlemelerin yapılmasını engellemiştir.⁵¹ Buna karşın siyasi amaçları bulunmayan derneklerin kuruluşu için “ruhsatın” gerekmediğini belirten Hatemi, 1909 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile birlikte derneklerin kuruluşu (2. madde), yasak ve zararları amaçların çerçevesi (3. madde), derneğe üyelik koşulları (5. madde), yönetim kuruluna ilişkin koşullar (7. madde), bildirim ve ilan yükümlülüğü (12. madde) gibi hususlara ilişkin usul ve esaslar yer aldığını ifade etmektedir. 1908'de yeniden yürürlüğe konulan Kanuni Esasi'nin 120. Maddesinde dernek ve toplanma özgürlükleri tanınmasına karşın 1938 yılına kadar yürürlükte kalan Cemiyetler Kanunu'nda henüz yerine oturmamış terim ve kavramlar kullanılmış ve dernek kurma hakkı ve usullerine ilişkin ayrıntılı bir çerçeve çizilmemiştir.⁵²

⁴⁹ Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s.306.

⁵⁰ Siyasi amaç gütmeyen derneklere örnek olarak varlığını günümüzde de sürdüren ve eski adıyla Cem'iyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye olan Darüşşafaka Cemiyeti gösterilebilir. Yine bu dönemlerde millî hak ve menfaatleri savunma amacıyla kurulan derneklere örnek olarak bkz. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

⁵¹ Hatemi'ye göre Kanuni Esasi'de derneklerden söz edilmesine engel olan unsurlardan biri “O sırada taklit edilen Batı ülkelerinde ve özellikle Fransa'da da kanuni bir çerçeve olarak dernek türü tüzel kişiliklere fazla hoşgörü” davranılmamasıdır. Hüseyin Hatemi, **Medeni Hukuk Tüzelkişileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2280-Hukuk Fakültesi Yayınları, C:I No:514, 1979, s.194. Örneğin Fransa'da 1791 yılında La Chapelier Yasası ile mesleki teşekküller, loncalar, çıkar birlikleri ve işçiler arasında kurulan dayanışma dernekleri kamu düzenini tehdit edecekleri gerekçesiyle yasaklanmıştır. Kaboğlu, **A.g.e.**, s.45.

⁵² Hüseyin Hatemi, **A.g.e.**, s.177-226.

1961 Anayasası ve 1971 Anayasa Değişikliği ile sivil toplum alanına yönelik devlet müdahalesinin ölçütleri belirlenmiş; 1961 Anayasası'nda dernek kurma hakkının kamu düzeni ve genel ahlak ilkeleri kapsamındaki sınırlama ölçütlerine, 1971 Anayasa Değişikliğinde cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu yararının ve genel sağlığın korunması da dâhil edilmiş ve böylece sınırlama ölçütlerinin kapsamı genişletilmiştir.⁵³

Türkiye'de sivil toplum alanının canlanması 1980'li yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Özellikle 1980 yılında gerçekleşen askerî darbenin etkisi ve oluşturulan yeni Anayasa sivil topluma ilişkin tartışmaların dinamiğini oluşturmuştur. 1982 Anayasası'nda derneklerin, siyasi partiler, sendikalar, vakıflar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile dayanışma içinde bulunmasının yasaklanması veya sınırlandırılması gündeme gelmiştir.⁵⁴ 1980 sonrası uygulamaya konulan neoliberal politikalar ve toplumsal yaşamda yaşanan “*kimlik patlaması*”; kültürel değerleri ve kimlikleri kamusal alanda ön plana çıkarıp metalaştırarak pazar ekonomisinin çıkarları doğrultusunda yeniden inşa etmiştir.⁵⁵ Bu süreçte gerçekleşen ve Türkiye'deki askerî rejim iktidarına son veren seçimlerin ardından; askerî rejimden arınmış toplum karşılığında kullanılan ve “sivil toplumculuk” olarak kavramsallaştırılan bir siyasal tutum ortaya çıkmış ve STK'ların bireyi devlet karşısında koruyan yapılar olduğuna dair algısal bir dönüşüm yaşanmıştır.⁵⁶ Bu süreçte ana politik akımlar tarafından devlet geleneğinin dönüştürülmesi ve demokratik olarak denetlenmesi konusunda müşterek bir bakış açısı ortaya koyulmuştur.⁵⁷ Bu durum Türkiye'de sivil toplum alanında önemli bir dönemece işaret etmesine karşın 1995'teki Anayasal düzenlemeye kadar STK'lar, aktörler arasındaki dayanışma, işbirliği ve koordinasyonun kurumsal gelişime olan katkısından mahrum kalmıştır. Bu tarihten itibaren kolektif özgürlükler

⁵³ Bkz. 1961 Anayasası Md.29 ila 20.09.1971 tarih ve 1488 sayılı kanun nezdinde gerçekleşen Anayasa değişikliği.

⁵⁴ Kaboğlu, A.g.e., s.235.

⁵⁵ Devrim Ertürk, A.g.e., s.78.

⁵⁶ Hülya Ercan, “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, C:XVI, No:1, 2017, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/321026624_turkiye'de_sivil_toplum_tartismalari_uzerine_hulya_ercan, 10 Şubat 2020.

⁵⁷ Seyfettin Aslan, “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:IX, No:31, 2010, s.281, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423879036.pdf>, 1 Mayıs 2020.

konusunda önemli bir farkındalık oluşmuş⁵⁸ fakat Türkiye’de sivil toplum alanındaki asıl hareketlilik 1999 Depremi ve 2000’li yıllarda Avrupa Birliği müktesebatına uyum süreciyle gerçekleştirilmiştir.⁵⁹

Türkiye ve AB ilişkilerinin yoğunlaşmasının sivil toplum alanının genişlemesi yönünde olumlu bir etkiye neden olduğu yönünde genel bir kanı bulunmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinin sivil toplum üzerindeki olumlu etkileri temelde üç boyutta incelenebilir:⁶⁰

- I. Türkiye-AB ilişkilerinin temel dinamiğini oluşturan Kopenhag siyasi kriterlerine içkin olarak kabul edilen demokratikleşme ve insan hak ve özgürlükleri, dinî azınlık hak ve özgürlükleri, kültürel kimlik haklarına yapılan vurgu,
- II. Türkiye-AB ilişkilerinin derinleşmesi ve demokratikleşmesine yapılan vurgu gerek devlet yönetiminin etkinlik, şeffaflık, verimlilik ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde örgütlenmesi gerek sivil toplum ve STK’lara bu kapsamda yeni hareket alanları oluşturmaları,
- III. Türkiye-AB ilişkilerinin seyrinin belirlenmesinde sivil toplumun rolünün öneminin her iki tarafça kabul edilmesi.

2002 yılında Kopenhag Zirvesi’nde Türkiye’ye koşullu tam üyelik müzakerelerinin başlaması için sivil toplumun rolünün ciddiyetinin vurgulanması Türkiye’de sivil toplumun ve STK’ların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi için önemli bir dinamik olmuştur. Bu durum aynı zamanda devlet yönetiminin ve siyasi aktörlerin sivil topluma bakış açılarını da etkilemiş;⁶¹ Kasım 2004’te yürürlüğe giren

⁵⁸ 90’lı yıllarda Türkiye’de sivil toplumun canlanması iki önemli örnek etrafında değerlendirilebilir. Bunlardan ilki 1996 yılında gerçekleştirilen ve STK’ların yönetim mekanizmasındaki rolün giderek daha fazla önem kazandığını gösteren BM İnsan Yerleşimleri Uluslararası Konferansı Habitat Konferansı II’ye ev sahipliği yapmasıdır. Bir diğeri ise 1999 yılında meydana gelen Gölçük Depremi de yarattığı hasarlar dolayısıyla ulusal ve uluslararası STK’ların sahada aktif bir şekilde görev alması olmuştur. Hem afet hem de sonrasında yaşanan kriz durumunda STK’ların önemi ortaya çıkmış bu tarihten itibaren Türkiye’de STK sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir.

⁵⁹ Yasin Aktay, ”Doğu-Batı Ekseninde Sivil Toplum”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Ed.: Aynur Erdoğan ve Murat Şentürk, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2008, s.57.

⁶⁰ Fuat Keyman, **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha**, Ed.: İrfan Aktan, Ankara, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), Kasım 2006, s.37-38, (Çevrimiçi) <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye-de-sivil-toplumun-seruveni.pdf>, 15 Mayıs 2020.

⁶¹ A.e., s.43.

5253 Sayılı Dernekler Kanunu, dernek kurma özgürlüğü ve devletin dernek faaliyetleri üzerindeki müdahalelerini kısıtlaması açısından önemli bir adım olmuştur.⁶²

2002 tarihinde dernekler ile ilgili hizmetleri yerine getirmek üzere İçişleri bakanlığı bünyesinde kurulan Dernekler Dairesi Başkanlığı, Eylül 2018’de 17 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür.⁶³ Genel Müdürlük merkez teşkilatında 7 Daire başkanlığı ve 25 Çalışma Grubu “...sivil toplumla ilişkilere yönelik stratejilerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanması, güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artırılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, sivil topluma yönelik hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesi amacıyla saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik ilkeleri doğrultusunda görev yapmak üzere” yetkilendirilmiştir.⁶⁴

⁶²Bu konuda 2005 tarihindeki AB’nin Türkiye İlerleme Raporu’nda “yerel yönetimleri dernek faaliyetlerinden haberdar etme zorunluluğunun (23. madde), dernek toplantı ve yürüyüşlerinin kayda alınması gibi düzenlemelerin kaldırılmasıyla birlikte devletin denetiminin de hafiflediğine dikkat çekiliyor.” A.e.,s. 49.

⁶³ İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yönetmelik md. 7’de düzenlenen Genel Müdürlüğün görev ve yetkileri şunlardır: “a) Dernekler ve şubelerinin, derneklerin ve vakıfların üst kuruluşlarının, yabancı dernek, vakıf ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye’deki şubeleri ile temsilciliklerinin kayıtlarını tutmak, iş ve işlemlerini yürütmek, b) 26/3/1987 tarihli ve 3335 sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun hükümlerine göre kurulan teşekküllerin kayıtlarını tutmak, iş ve işlemlerini yürütmek, c) Yardım toplama mevzuatına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, ç) 4/11/2004 tarihli ve 5253 sayılı Dernekler Kanununun 35 inci maddesi kapsamındaki iş ve işlemler ile vakıflar, sendikalar, siyasi partiler, vakıf ve sendikaların üst kuruluşlarıyla ilgili olarak İçişleri Bakanlığına mevzuatla verilen görevleri yapmak, bu kuruluşlar ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek, d) 5253 sayılı Kanun kapsamındaki platformlarla ilgili iş ve işlemleri yürütmek, e) Görev alanına giren kuruluşlara rehberlik ve danışma hizmeti sunmak, idari, mali ve teknik destekte bulunmak, bunlarla ortak projeler yürütmek, eğitim ve benzeri konularda iş birliği yapmak, f) Dernekler ve şubelerinin, derneklerin ve vakıfların üst kuruluşlarının; 3335 sayılı Kanuna göre kurulan teşekküllerin; yabancı dernek, vakıf ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye’deki şube ve temsilcilikleri ile 5253 sayılı Kanunun 5 inci maddesine göre verilen her türlü faaliyet izninin denetimini yapmak, g) Türk vatandaşları tarafından yurtdışında kurulan dernek ve benzeri kuruluşların kayıtlarını tutmak, kuruluş ve faaliyetlerini yurtiçinde ve yurtdışında ilgili makamlar aracılığıyla izlemek, değerlendirmek ve bu derneklerle ilgili gerekli işlemlerin yapılmasını sağlamak, ğ) (a) ve (b) bentlerinde belirtilen kuruluşların yönetici veya üyelerinin yasalara aykırı faaliyetleri hakkında, ilgili kuruluşlarla iş birliği içinde çalışarak gerekli işlemleri yapmak, h) Sivil toplum kuruluşları, ilgili kurumlar, üniversiteler ve diğer araştırma kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde, görev alanına giren konularda araştırma-geliştirme çalışmalarında bulunmak, orta ve uzun vadeli stratejileri belirlemek, ı) Bakan tarafından verilen diğer görevleri yapmak.”

⁶⁴ Bkz. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yönetmelik Md.1.

Türkiye’de sivil toplum, siyasi partiler, vakıflar, dernekler, sanayi ve ticaret odaları, meslek örgütleri, üniversiteler, sendikalar, farklı platform ve yurttaş girişimlerinden oluşmaktadır.⁶⁵ Bu girişimler içinde en fazla dernekler bulunmaktadır. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün 2020 yılı verilerine göre 120.010 faal, 189.707 feshedilmiş toplam 309.704 dernek bulunmaktadır. Derneklerin niteliklerine göre net bir veri bulunmamakla birlikte faaliyet alanlarına göre yirmi bir kategoride en fazla mesleki ve dayanışma dernekleri en az ise çocuk dernekleri bulunmaktadır.⁶⁶

1.1.3. STK’lar ve Güncel Tezahürleri

Sivil toplum; Batı Avrupa toplumunda önemli bir tarihsel aşamayı ve tarih felsefesi alanındaki birçok tartışmanın zeminini oluşturmaktadır. Ötekine duyulan merhamet veya ilgi, Batı toplumlarına has bir özellik olmasa da Batı’nın bu konuda geliştirdiği evrensel modele işaret eden dernekler⁶⁷, günümüzde sivil toplum mecrasının en yaygın kurumsal görünümünü oluşturmaktadır.

Modern ve demokratik toplumların vazgeçilmez unsuru olarak ön plana çıkarılan “*sivil toplumun taşıyıcısı pozisyonundaki*”⁶⁸ STK’lar için birbirinden farklı tanımlar ve adlandırmaları görmek mümkündür. Üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, baskı grubu, devlet dışı örgütler, hükûmet dışı organizasyon bunlardan bazılarıdır. Sivil toplum alanındaki her yapılanmanın STK olduğuna dair yanılının aksine STK’lar en genel ifadeyle ekonomik çıkar veya siyasi iktidarı ele geçirme hedefiyle belirlenmemiş, daha değer yönelimli, gönüllü, doğrudan doğruya amacı siyasi iktidarı ele geçirmek veya etkilemek olmayan kolektif örgütler olarak ifade edilebilir.⁶⁹ Böylece “*özel alan ile devlet arasında duran bir ara varlık olan sivil toplum, bireyin ve ailenin yaşamını, içe dönük grup etkinliğini (örneğin eğlence, boş zaman, ve*

⁶⁵ Ayten Akatay ve Nazan Yelkikalan, **Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynaklarının Yönetimi**, Ankara, Ekim Basım Yayın , 2007, s.165.

⁶⁶ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, “İstatistikler”, (Çevrimiçi) <https://www.siviltoplum.gov.tr/>, 15 Nisan 2020.

⁶⁷ Philippe Ryfman, **Sivil Toplum Kuruluşları**, Çev.: İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.15.

⁶⁸ Alev Erkilet, “Sivil Toplum Söyleminin Kapitalist Dünya Sistemi Açısından En Önemli İşlevlerinden Biri Depolitizasyondur”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, İstanbul, Ed.: Aynur Erdoğan ve Murat Şentürk, Kaknüs Yayınları, 2008.

⁶⁹ Levent Köker, “Çoğulculuk Olmadan Demokrasi ve Sivil Toplum Olmaz”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:2, No: 5, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2004, s.99.

maneviyat için), firmaların kâr elde etme girişimini ve devletin denetimi ele geçirmek için gösterdiği siyasal çabaları dışlar.”⁷⁰

Siyasi iktidarı ele geçirme hedefiyle yapılanmamalarına karşın siyasi yaşam üzerinde oldukça önemli etkileri bulunan STK’lar; bu yönüyle örgütlü toplumun yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Akif Emre’nin de belirttiği üzere sivil toplumun siyaset dışılık olma özelliği temelde siyasi iktidarın doğrudan direktifi altında bulunmamayı ve siyasi harekete dönüşmemeyi kapsamaktadır. Bu yönüyle bir STK “*siyaseti etkileyebilir, baskı grubu olabilir, siyasal talepleri olabilir vs. Ama siyaseten bağımsız olması gerekir.*” Emre’nin STK’lar için belirttiği kritik özelliklerden biri de bu kurumların genel geçer tanımı gereği muhalif olma zorunluluklarının bulunmadığıdır.⁷¹

STK’lar, tarihsel süreç içerisinde gerek Türkiye’de gerek dünyada demokrasi ve yönetim mekanizmalarının odak noktasına oturtulmuş; bu yönüyle iyi ve güçlü bir toplumsal yaşamın temel unsurlarından biri olarak idealize edilmiştir. Temsili demokrasi kuramlarının aşınmasıyla birlikte STK’lara yüklenen bu misyon⁷²; STK’larda hibritleşme,⁷³ nicelik artışı ve faaliyet alanlarının çeşitliliğini doğurmuştur. Bu kapsamda sivil toplum “*güncel yeniden hayat bulmada*” Batı’daki sivil toplum anlayışının sınırlarını aşarak farklı formlara bürünmüş, hem Doğu’da hem Batı’da “az ya da çok kurumsallaşmış, az ya da çok demokratik az ya da çok aktif” sivil toplum türleri açığa çıkmıştır.⁷⁴

STK kapasitesi, işlevleri ve çeşitliliğindeki artış bünyesinde birtakım toplumsal ve ekonomik dönüşüm dinamiklerini barındırmaktadır. STK’ların toplumsal işlevlerini dönüştüren dinamiklerden biri devleti toplumun merkezine alan anlayışın düzenleyici devlet anlayışına doğru evrilmeye başlaması ve yönetim mekanizması

⁷⁰ Ergun Özbudun, “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**. Ed.: Elisabeth Özdalga ve Sune Persson, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998,s.112.

⁷¹ Akif Emre, “Sınıfsal Talepler Yoktur ve Ekonomik Adaletsizliğe Hiç Yer Verilmez”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Ed.: Aynur Erdoğan ve Murat Şentürk, İstanbul, Kaknüs Yayınları, , 2008, s.89.

⁷² Mete Tunçay, ”Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, Ed.: Yasin Aktay ve Ömer Çaha, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, No:1, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2003, s.11.

⁷³ Fatmanur Altun, Türkiye’de Seküler ve İnanç Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının “Toplumsal Fayda” Yaklaşımı: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Ve Türkiye Gençlik Ve Eğitime Hizmet Vakfı Örnekleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018, s.8.

⁷⁴ Cohen ve Arato, **A.g.e.**, s.14-15.

içerisinde STK'ların rolüne ağırlık veren bir alanyazının oluşmasıdır.⁷⁵ Bu hususta sosyal politikaların nasıl ve hangi mekanizmalar aracılığıyla gerçekleştirileceğine dair köklü değişimler yaşanmış; merkezi hükûmetçe uygulanan Keynesyen sosyal politika uygulamaları yerel yönetimler ve STK'lar tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁷⁶ Sivil toplumun devletin olmadığı yerlerde bulunma gibi bir işlevi olduğuna dair geleneksel anlayışı dönüştüren bu durum günümüzde STK'ların toplumsal rollerini anlamak açısından ufuk açıcıdır. Nitekim küreselleşmenin beraberinde getirdiği ya da güçlendirdiği neoliberal ideolojinin de etkisiyle devletin eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik dâhil pek çok alanda görevini STK'lara ve piyasa aktörlerine bıraktığı anlayışı gelişmiştir.⁷⁷

STK'ların toplumsal işlevlerinin yanı sıra faaliyet alanlarını artıran dinamiklerden bir diğeri de toplumsal sorun alanlarının ve örgütlü hak arayışlarının çeşitlenmesidir. Batı'da köklü bir geçmişe sahip olan insan haklarının yasal zemine oturtulması ve sivil toplum alanında temsiliyete kavuşmasına yönelik taleplerin gelişmesi, düz bir ilerleme çizgisi şeklinde seyretmemiş aksine oldukça inişli çıkışlı toplumsal mücadelelere dayanmıştır. Örneğin Kaboğlu'na göre 1789 Bildirisi ile kuramsal olarak herkese eşit haklar tanınmasına karşın gerçekte bu hakların yalnızca iktisadi haklara sahip olan toplumsal sınıflar için bir karşılığının bulunduğu görüşü hâkim olmuştur.⁷⁸ Aslında bu görüş zaman içerisinde farklı toplumsal kesimlerin de kolektif hak taleplerine giden yolu aralamıştır. Küreselleşen dünyada yeni toplumsal hareketlerin bel kemiğini oluşturan bu durum günümüzde sivil toplum anlayışının kavram dünyasını belirleyen önemli bir etkene dönüşmüştür.

Günümüzde Batı literatüründe sıkça karşılaştığımız NGO (Non-Governmental Organization) ile birlikte farklı alanlarda profesyonelleşmiş faaliyetlerde bulunan RCO (Refugee Community Organization), GONGO (Governmentally Organised

⁷⁵Sonay Bayramoğlu, "Yönetişim ve Demokrasi İlişkisinde Siyasal İktidar Sorunu: Türkiye'de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar", Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004, s.11.

⁷⁶ Emrah Akbaş vd, "Göç ve Sosyal Hizmet", **İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmet Lisans Tamamlama Programı Ders Notu**, ty, s.162, (Çevrimiçi) http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt_ao/gocvesoshiz.pdf, 30 Mayıs 2020.

⁷⁷ Der.: Ayşen Anadol, **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.15-16.

⁷⁸Kaboğlu, **A.g.e.**, s.45.

NGO), CBO (Community Based Organization), QUANGO (Quasi NGO), RINGO (Religious NGO), BINGO (Business NGO), ENGO (Environment NGO) gibi STK türleri bulunmaktadır.

Mülteci temelli dernekleri ifade eden RCO'ların tam da bu noktada farklı toplumsal kesimlerin yasal zeminde örgütlü hak arayışlarının bir tezahürü olarak görünür hâle geldikleri söylenebilir. Bu kapsamda “*mülteciler için ve mülteciler tarafından işletilen RCO'lar*” göçmenlerin karşılaştıkları sorunlara yenilikçi çözümler bulma konusunda harekete geçerek ev sahibi topluma entegrasyonun sağlanmasında önemli bir rol oynayabilmektedir.⁷⁹ Böylece RCO'lar sağlık, eğitim ve sosyal hizmet gibi alanlardaki faaliyetlerinin yanı sıra inanç, kültür ve dil alanlarında sosyal sermaye ve sosyal ağ kurmaya yatkınlıkları sayesinde göçmenlerin yeni bir toplumda yaşama tutunma becerilerinin de gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte elbette ki bu yatkınlığın ev sahibi toplumun göç ve göçmenlik ile ilgili geliştirdiği politikalar çerçevesinde anlam kazandığı söylenebilir.⁸⁰

1.2. Yönetişim⁸¹

Siyaset bilimi, kamu yönetimi ve iktisat disiplinlerinde son yıllarda oldukça popüler olan, ancak sosyoloji alanyazınında kendine yeterince yer bulamamış bir kavram olarak yönetim; 1970'li yıllarda sosyal refah devletinin yaşadığı kriz tartışmalarıyla birlikte gündeme gelmiştir. Yönetişim kavramı, Petrol Krizinin yol açtığı ekonomik bunalıma reçete olarak sunulan; “*özelleştirme, sosyal güvenlik*

⁷⁹ Refugee Council, “Supporting Refugee Community Organisations”, (Çevrimiçi) <https://www.refugeecouncil.org.uk/our-work/championing-the-rights-of-refugees/supporting-refugee-community-organisations/>, 25 Mayıs 2020. Günümüzde sivil toplum mecrasında geniş bir yer kaplayan ve sesini uluslararası kamuoyunda giderek daha fazla duyuran RCO'ların bir bakıma Aristoteles'in yurttaşlık öncülüne bağladığı sivil toplum anlayışını ters yüz ettiğini söylemek mümkündür.

⁸⁰ İngiltere'de 1999 tarihli Göç ve İltica Yasası'nın RCO faaliyetleri üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma için bkz. Roger Zetter ve Martyn Pearl, “The minority within the minority: refugee community-based organisations in the UK and the impact of restrictionism on asylum-seekers”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 26, No. 4, 2000, s. 675-697.

⁸¹ İngilizcede “governance” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan yönetişimin kökenleri, bazı yazarlara göre 16. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Özellikle 17. yüzyıl Fransa'sında “...*hükûmeti ve sivil toplumla uzlaştırmaya ya da kombine etmeye çalışan bir yaklaşımı ifade etmek üzere kullanılmıştır.*” Mehmet Yüksel, “Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine” **Ankara Barosu Dergisi**, No: 58, 2000, s.146-147. (Çevrimiçi) <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2000-3/5.pdf>, 12 Şubat 2020.

sisteminin tasfiyesi ve devletin sosyal işlevlerinin zayıflatılması amacına kilitlenen” neoliberal ekonomi politikalarının sekteye uğradığı; gelişmiş ülkelerde siyasal ve ekonomik yapılar arasında derin bir uyuşmazlığın bulunduğu, az gelişmiş ülkelerin uluslararası borç akıntısına kapıldığı bir iklimde yetişmiştir.⁸² Birey ve kurumlar arasındaki ilişki ağlarının çeşitlendiği, ilişki ağları üzerinde yeni kimliklerin oluştuğu, devlete yönelik talep ve beklentilerin dönüştüğü bu süreç yönetim disiplini de doğrudan etkilemiştir.⁸³ Görünen o ki yönetim, neoliberal düşünce akımlarının etkisiyle açığa çıkmasına karşın; özel sektöre, STK'lara, sosyal ağ ve işbirliklerine yaptığı atıfla yönetim, siyasal ve toplumsal bir proje olarak;⁸⁴ yönetim sorunlarına yeni bir çözüm yaratma umutlarının bir ürünü olarak öne sürülmüştür.

*“Ulus-devletler küresel yönetişimin önemli oyuncularındır ancak tek oyuncusu değildir”*⁸⁵ mantığına dayanan yönetim, en genel tanımıyla kamu kurumlarının yanında STK'ların ve özel sektörün de iktidarın yönetim rolüne ortak olmasını ifade eder. Bu yönüyle yönetim; devletin devlet olma rolünü âdeta bölüştürdüğü, geleneksel ve geleneksel olmayan aktörler arasındaki dikey hiyerarşik ilişkilerin aksine, heterarşik düzeni esas alan yatay bir yönetim ilişkileri ağının varlığına karşılık gelmektedir. Tam da bu noktada devlet ve diğer aktörler arasındaki işbirliği ve ortaklık yönetişimin temel terimleri olarak ön plana çıkmaktadır.⁸⁶

Stoker, yönetişimi beş temel özellik çerçevesinde ele alır:

- I. Yönetişim devlet ve devlet dışı kurum ve aktörler arasındaki karmaşık ilişkiyi ifade eder. Bu kapsamda Stoker, devlet dışındaki aktörlerin önemine dikkat çekerek, yönetim alanında faaliyet gösteren tek unsurun devlet olmadığını belirtir.
- II. Devlet, özel sektör ve sivil toplum arasındaki sınırların belirsizleştiğine vurgu yapan Stoker, toplumsal ve ekonomik sorunlarla baş etmede devletin sorumluluğunun azalarak; vatandaşlar, özel sektör ve STK'ların etkin rolünün arttığını belirtmiştir.

⁸² Sonay Bayramoğlu, **A.g.e.**, s.68-69.

⁸³ M. Akif Özer, “Yönetişim Üzerine Notlar”, Sayıştay Dergisi, No: 63, s. 59-89, (Çevrimiçi) <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911613.pdf>, 15 Şubat 2020.

⁸⁴ Bayramoğlu, **A.g.e.**, s.69-70.

⁸⁵ Selçuk Kahraman ve Şaban Tanıyıcı, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Örneğinde Çok Düzeyli Göç Yönetişimi”, **TESAM Akademi Dergisi**, C:V, No:1, 2018, s. 240.

⁸⁶ Bayramoğlu, **A.g.e.**, s.71.

- III. Yönetişimde aktörler arasında ortak hareket etme ve bağımlılık söz konusudur.
- IV. Yönetişim mekanizmasında devlet dışı aktörlerin varlığı aynı zamanda düzenleyici kurumlar ve sosyal ağların önemi, niceliği ve etkileşimini artırmıştır.
- V. Devletin otoritesine dayanmayan iş yapma kapasitesi olarak yönetim, devlet kaynakları ve yaptırımları dışındaki hususlara işaret eder.⁸⁷

Yönetişimle birlikte “*bir adım geride kalan*” ve sorumluluklarını paydaşlarına giderek daha fazla yükleyen; bireylerin hak ve sorumlulukları çerçevesinde düzenlenen vatandaşlık anlayışına vurgu yapan,⁸⁸ işbirliği ve koordinasyona dayalı bir sistem oluşturulmuş olur. Yönetişimin vurguladığı işbirliğini, oyun kuramına referansla açıklayan Douglass North’a göre “... oyun tekrarlandığı, az sayıda oyuncu olduğu ve diğer oyuncuların önceki oyunlardaki performansı hakkında eksiksiz bilgiye sahip oldukları zaman, diğer oyuncularla işbirliği yapacaklarını söyleyebiliriz.”⁸⁹ Bu durum, yönetişimde yer alacak aktörler arasındaki ilişkinin tarihsel ve toplumsal özelliklerine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Nitekim, yönetim mekanizmasının yapısı ve hangi aktörlerin katılımıyla işletileceği, söz konusu toplumun devlet şekli, politikaları ve aktörler arasındaki münasebetin tarihsel ve toplumsal seyri ile şekillenmektedir.

Demokrasi, sivil toplum, küreselleşme, yerelleşme, ekonomik kalkınma ve sosyal devlet kavramlarıyla, işlevsel ve etkin bir yönetim⁹⁰ için idealize edilen yönetim yaklaşımı, özellikle katılımcı demokrasi kuramıyla birlikte sıkça tartışılmaktadır. Klasik liberal demokrasilerin temsile dayalı siyaset tarzının yeni ihtiyaçlara cevap vermekte zorlandığı bir süreçte ortaya atılan ve toplumdaki farklı seslerin duyulmasına imkân tanıdığı belirtilen katılımcı demokrasi anlayışı:

“...temsili demokrasinin ancak dört, beş yılda bir kendini vatandaş hisseden ‘yarı zamanlı’ vatandaşından, yine sivil ağlar ve örgütler yoluyla kendi sorunlarına her daim sahip çıkabilmenin kanallarını arayan ve açan ‘tam zamanlı’ vatandaşına

⁸⁷ Mustafa Demirci, **Yönetişim: Türk Kamu Yönetimine Yansımaları**, Der.:Fatma Neval Genç, Konya, Çizgi Yayınevi, 2013, s.142-143.

⁸⁸ Stoker 1998’den aktaran; Yüksel, **A.g.e.**, s.150.

⁸⁹ Douglass North, **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Çev: Gül Çağalı Güven, 2. Baskı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, Şubat 2010,s.20-21.

⁹⁰ M.Akif Çukurçayır, “Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Yönetişim”, **Çağdaş Kamu Yönetimi I**, Ed.: Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s.271.

geçiş; ve artık ulus devletin rasyonel, homojen bireylerinden, küresel dünyanın karmaşık kimlik siyasetlerinin taşıyıcısı heterojen bireylerine geçerken bu öznelere bir arada tutulabileceği bir kamusal alanın oluşturulması ve böyle bir toplumda cereyan eden çatışmaların demokratik kurumlar yoluyla çözümünün nasıl kotarılabilirliği arayışını ifade eden bir düşünceyi ifade eder.”⁹¹

Bu yönüyle yönetim; farklı toplumsal grupların politik karar alma ve uygulama süreçlerine dâhil olduğu katılımcı demokrasi pratiklerini geliştirmenin etkili bir stratejisi olarak ön plana çıkarak, güçlü devlet/güçlü birey/güçlü sivil toplum düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

1.2.1. Göç Yönetişi

Günümüzde devletler önleyemedikleri, güvenlikleştirme politikalarının odağı hâline getirdikleri ve politize ettikleri uluslararası insan hareketliliğini yönetmek için geleneksel yöntemlerin dışında yeni çözüm yolları aramak durumunda kalmışlardır. Bu yollardan biri göçmen akınlarıyla modernist tek çözümlü cevapların yerine; güncel sorunlara yanıt veren, birden fazla aktörün sürece dâhil edildiği, çok çözümlü göç yönetim modellerinin geliştirilmesidir.

BM’nin 2019 yılı itibariyle açıkladığı verilere göre, sayıları 272 milyona ulaşan uluslararası göçmenin,⁹² 70.8 milyon zorla yerinden edilmiş kişinin, 25.9 milyon mülteci ve 3.5 milyon sığınmacının⁹³ olduğu göz önüne alındığında; artan yoğunluğu ve çeşitliliğiyle uluslararası göç olgusu, günümüzde menşe ve hedef ülkelerde kamu politikalarını etkileyen önemli bir dinamik olarak ortaya çıkmaktadır. İstihdam sektöründen eğitime, sosyal uyumdan sosyal güvenlik hususlarına kadar birçok konuda proaktif ve etkili girişimleri zorunlu kılan uluslararası göç; farklı toplumsal

⁹¹ İlhan Tekeli, **Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları, 3. Baskı, 2017, s.114. Yönetimi, demokrasi türlerinden (temsili, çoğulcu, katılımcı demokrasi ve yönetim) biri olduğunu öne süren Tekeli’ye göre; günümüzde demokrasi türleri en gelişmiş ülkelerde dahi birbirlerine eklenerek varlığını sürdürmektedir. Demokrasi türlerinin netleşmesi ve birbirlerine göre konumlarının belirlenmesi konusundaki muğlaklık devam etmektedir. Bkz. **A.e.**, s.116.

⁹²United Nations, “The Number Of International Migrants Reaches 272 Million, Continuing An Upward Trend In All World Regions, Says UN”, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/international-migrant-stock-2019.html>, 10 Mart 2020.

⁹³ UNHCR, “Figures At Glance”, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, 10 Mart 2020.

aktörler arasındaki işbirliği ve etkileşimin inşa edilmesini tetikleyen anlamlı bir etkene dönüşmektedir. Bu nedenle gerek politik söylemlerde gerek akademik çalışmalarda göç yönetimi yerine göç yönetişimi kavramının kullanımı giderek daha fazla öne çıkarılmakta ve bir bakıma kullanımı teşvik edilmektedir.

Devletler, uluslararası göç sürecinde insan hakları prensiplerine riayet etme, temel hizmetlere erişimi sağlama gibi yükümlülüklerinin yanı sıra; kamuoyunun göçmenlere yönelik olumsuz tepkisi, kentsel altyapının yetersizliği, ekonomik baskı, diplomatik kırılmalar ve/veya yalnızlaşma, kamu sağlığı ve güvenliğinin tehdit edilmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir.⁹⁴ Bu süreç çoğu zaman devletlerin göçmenlere yönelik uluslararası iltica hukukundan doğan yükümlülüklerini askıya alabilmelerine yol açabilmektedir. Bu noktada, devletlerin uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerine uymalarını kolaylaştıran ve karşılaşılan sorunları minimize etmeye destek sağlayan aktörlerin varlığı son derece önemli olmakta; göçmenler ile ev sahibi toplumun ihtiyaç ve taleplerine yanıt verecek politikaları tespit etme, gündeme getirme, analiz etme ve uygulama aşamalarıyla çok yönlü ve çok aktörlü bir süreci gerektirmektedir. Bu süreçte çok uluslu şirketler ve STK'lar giderek önem kazanmakta ve göç hususunda uluslararası standartları yaratılmasında etkili olmaktadır.⁹⁵

1.2.2. Türkiye'nin Göç Yönetişimi ve Aktörler

2011 yılında başlayan Suriye menşeli kitlesel, zorunlu, zincirleme ve ani göç hareketi, göç edilen ülkelerin kamu hizmetleri ve politikaları üzerinde baskı oluşturmuş, temel hak ve hizmetlere erişimleri ciddi oranda sekteye uğratmıştır. Bu durum ev sahibi ülkelerde tepkisel, adil ve etkili bir göç yönetişiminin uygulanmasının gerekliliğini gündeme getirmiştir.

⁹⁴ Laura Barnett, "Global governance and the evolution of the international refugee regime", **New Issues In Refugee Research Working Paper No. 54**, 2002, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/research/working/3c7529495/global-governance-evolution-international-refugee-regime-laura-barnett.html>, 15 Şubat2020.

⁹⁵ N. Aslı Şirin Öner, "Sonuç: Küresel Yönetişimin Evrimi ve Uluslararası Göç", **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, Der.: N.Aslı Şirin Öner ve Suna Gülfer İhlamur-Öner, İstanbul, Der Yayınları, 2018, s.311.

Türkiye'nin üniter yönetim şekli, merkezî kamu politikalarının domine ettiği bir yönetim modelini ortaya çıkarmaktadır.⁹⁶ Bununla birlikte uluslararası alanda atılan bazı adımlar ve/veya ekonomik, toplumsal, siyasi dönüşümler göç yönetişiminde devlet dışı aktörlerin rolünün giderek daha fazla ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Suriyelilerin en yoğun bulunduğu ve göç sürecinde yaşanan sorunların gündelik yaşamda giderek daha fazla hissedildiği Türkiye deneyiminde Suriyelilere yönelik faaliyette bulunan merkezî kamu kurumlarının yanı sıra yerel yönetimler, üniversiteler, BM kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının dâhil olduğu, uygulamada çok aktörlü bir göç yönetişim modeli açığa çıkmıştır.

Türkiye'nin göç yönetişiminin sağlanmasında önemli bir adım olarak 25 Mart 2005 tarihinde İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı harekete geçirilerek; iltica bazlı iç mevzuatın AB müktesebatı ile uyumlu hâle getirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda üniversitelerin, STK'ların, yerel yönetimler ve belediyelerin mevzuat hazırlama, entegrasyon sistemini oluşturma, sosyal yardım ve toplumun mülteci ve göçmenlik hususlarında bilinçlendirilmesi gibi hususlarda gerekli düzenlemeler yapılarak “*tasarı aşamasındaki yeni iltica yasasında ilgili kurumların ve STK'ların rolünün açıkça*” ele alınması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁷

Türkiye'de katılımcı, örgütlü, güçlü ve sürdürülebilir sivil toplum oluşturulması için STK çabalarına ek olarak kamu alanında da birtakım girişimlere hız verilmiştir. 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı sivil toplum ve STK'ların son yıllarda “*ekonomik krizler, göç ve çevre sorunları karşısında toplumsal dayanışma ve ilave kaynak yaratma potansiyelleri ile önemli bir paydaş konumuna*” geldiği belirtilmekte; bu kapsamda STK'lar aracılığıyla “*sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerine toplumun tüm kesimlerinin daha etkin katılımının*” sağlanmasının temel hedeflerden biri olduğu belirtilmektedir. STK'lara ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları, STK'ların kamu kurum ve kuruluşlarıyla entegrasyonları, kamu yararına çalışır

⁹⁶ Ebru Ertugal. “Europeanization and Multi-level Governance in Turkey”, **Southeast European and Black Sea Studies**, No: 10,Mart 2010, s.97-110.

⁹⁷Bkz. İltica Ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı, (Çevrimiçi) <http://madde14.org/images/7/74/Ueptur.pdf>, 15 Şubat2020.

statüdeki STK'ların hesap verilebilirliğini artırma gibi tedbirler ele alınmıştır.⁹⁸ Benzer biçimde 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı'nda da sivil toplum ve iyi yönetim hususlarına dikkat çekilmiştir. Buna göre karar süreçlerinde kamu-STK arasındaki işbirliklerini artırmanın, sivil toplum faaliyetlerine yönelik farkındalığı güçlendirmenin, üniversitelerde sivil toplum merkezlerini yaygınlaştırmanın, deneyim ve işbirliğinden yararlanılarak demokrasinin standartlarını artırmanın ve iyi yönetim kapsamında devlet-vatandaş ilişkisini güçlü hâle getirmenin hedeflendiği belirtilmiştir.⁹⁹

Türkiye'deki Suriyeli göçünün yönetiminde aktörler arasındaki işbirliğinin rolünü kavramak için Bölgesel Mülteci Dayanıklılık Planı (3RP)'ni da ele almak önemlidir. 3RP, Suriyeliler ve ev sahibi toplulukların geçim kaynaklarını çeşitlendirmek ve bu kaynaklara erişimi desteklemek amacıyla BMMYK ve BM Kalkınma Fonu (UNDP) liderliğinde Türkiye, Mısır, Ürdün, Irak ve Lübnan'da harekete geçirilen uluslararası bir koordinasyonun parçasıdır. 3RP'nin amacı "hükûmetin cömert politikası"na rağmen hâlâ istihdam olanaklarına erişemeyen çok sayıda Suriyelinin bulunması olarak açıklanmıştır.¹⁰⁰ Bu kapsamda 3RP Dayanıklılık Planı, başta Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere, BM kuruluşları, ulusal ve uluslararası STK'lar ile etkili bir göç yönetişiminin sağlanmasına yönelik atılan ciddi ve örnek bir adımdır. Paydaşlar arasında bilgi paylaşımını artırmak ve sektörler arası koordinasyonu güçlendirmek için 3RP kapsamında Çocuk İşçiliği Çalışma Grubu, Bilgi Yönetimi Çalışma Grubu ve Topluluklarla İletişim Çalışma Grubu gibi profesyonel gruplar oluşturulmuştur.

3RP kapsamında eğitim, temel ihtiyaçlar, sağlık ve beslenme, koruma, barınma, gıda güvenliği, geçim kaynakları gibi başlıca alanlarda iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Örneğin Türkiye'de IOM (Uluslararası Göç Örgütü), UNICEF (BM Çocuklara Yardım Fonu), BMMYK, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Yurtdışı Türkler Başkanlığı (YTB) ve STK'lar ortaklığında geçici koruma

⁹⁸2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, s. 98-100, (Çevrimiçi)https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf, 25 Ekim 2019.

⁹⁹2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaşkanligi_Yillik_Programi.pdf, 20 Şubat 2020.

¹⁰⁰UNDP, 3RP Geçim Kaynakları ve İstihdam Verileri Analizi Raporu, (Çevrimiçi) https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/syria_programme/3rp-gecim-kaynaklar-ve-istihdam-verileri-analizi-raporu-.html, 20 Şubat 2020.

kapsamındaki Suriyelilerin yaşam boyu öğrenmeyi teşvik edici, örgün, yaygın ve enformel eğitim programlarına erişiminin sağlanması; koruyucu eğitim ortamlarında bulunan Suriyeli çocuklar ve gençler için eğitim fırsatlarının kalitesinin artırılması; Suriyeli çocuklar ile Türk çocuklarına ve gençlerine kaliteli eğitim sağlanmasını temin etmek amacıyla dayanıklı bir ulusal eğitim sisteminin desteklenmesi gibi hedefler doğrultusunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹

3RP paydaşları kendi profesyonel alanlarında önemli roller oynamaktadır. Örneğin istihdam alanında faaliyet gösteren ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) bünyesinde, 3RP kapsamında temelde Türkiye’deki Suriyeliler ve yerel toplumu, ekonomik ve sosyal olarak güçlendirmek ve dayanıklılıklarını artırmak amacıyla çeşitli projeler hayata geçirilmektedir. Bu projelerin temel hedefi yararlanıcıların insana yakışır işlere erişimini kolaylaştırmaya yönelik olarak vasıflı emek arzını artırmak; istihdam ve girişimcilik imkânlarını canlandırarak belirlenen sektör ile bölgelerde iş geliştirme ve ekonomik büyüme için elverişli ortam yaratmak, yönetim kurum ve mekanizmalarına destek sağlanmak şeklinde belirtilmektedir.¹⁰²

Türkiye’nin göç yönetiminde kamu kurumlarıyla birlikte ulusal, uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşları, belediyeler, üniversiteler ve özel kuruluşların dâhil olduğu bir sistem bulunmasına karşın GKY’de paydaşların faaliyet ve sorumlulukları detaylı bir biçimde ele alınmamış; daha ziyade yabancılara yönelik hizmetlerin sağlanması konusunda gerekli görülen durumlarda; Bakanlığın belirlediği usul ve esaslar çerçevesinde kamu kurumlarının STK’lar, üniversiteler ve yerel yönetimlerle iş birliğine gidebileceği belirtilmiştir.¹⁰³ Bununla birlikte Suriye menşeli göçün

¹⁰¹ Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Olanı (3RP) 2018-2019: Türkiye, “Eğitim Sektör Müdahalesi”, 2018, s.41, (Çevrimiçi) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/63169.compressed.pdf>, 20 Şubat 2020.

¹⁰² ILO, “Mülteci Krizi Karşısında ILO’nun Çalışmaları”, (Çevrimiçi) https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_380370/lang--tr/index.htm, 21 Şubat 2020.

¹⁰³ GKY’nin onuncu bölümü iş birliği başlığıyla düzenlenmiş ve bu çerçevede göç sürecinde rol alacak aktörler belirtilmiştir. Buna göre: “Bakanlık, bu Yönetmelikte belirtilen ve geçici korumayla ilgili diğer konularda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar, diğer ülke ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapabilir. (2) Bakanlık, Dışişleri Bakanlığının görüşünü alarak, Kanun ile bu Yönetmelikte belirtilen konularda, 5/5/1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun çerçevesinde, uluslararası kuruluşlarla uluslararası anlaşma niteliği taşımayan protokoller yapmaya yetkilidir. (3) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara sağlanması öngörülen hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi veya takip edilmesi ile hizmetlerin uygulanması amacıyla geçici korumayla ilgili sorumluluk ve yetkileri bulunan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, görev alanlarıyla ilgili konularda ulusal ve uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarıyla yapabileceği iş birliğinin

başladığı ilk günden itibaren başta STK'lar olmak üzere göç yönetişiminin tüm paydaşlarının sahada kilit roller üstlenerek, göçün yükünü hafifletmeye çalıştıkları son derece açıktır. Bu kapsamda özellikle STK'lar dışında GİGM, AFAD, belediyeler, uluslararası kuruluşlar ve üniversiteler Suriyelilere yönelik çalışmalarda bulunan önemli aktörler olarak ön plana çıkmışlardır.

1.2.2.1.Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)

Türkiye’de 2013 yılına kadar göç yönetiminde kolluk kuvvetleri önemli bir rol oynamakta; iltica başvuruları ve uluslararası koruma işlemleri Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Daire Başkanlığı tarafından yerine getirilmekteydi. Bu durumun göç olgusuna dair meselelerin temelde kamu güvenliği perspektifinde ele alınmasının bir neticesi olduğu söylenebilir. Ancak göç ve göçmenlerle ilgili meselelerin aşırı derecede güvenlikleştirilmesi ve göç yönetiminde sivil aktörlerin etkin rollerinin olmaması göçmenlerin ev sahibi toplumdaki uyum süreçlerine engel teşkil ettiği yönünde eleştirilmiştir.

Tarih boyunca önemli bir göç merkezi olmasına rağmen göç ve göçmen politikalarında sivil ve profesyonel bir kamu idaresinin eksikliği Türkiye’ye yönelik gerçekleşen Suriyeli göç sürecinde belirginlik kazanmıştır. Söz konusu niteliklere sahip bir aktörün olmayışı daha önce belirtildiği gibi Suriyeli göç sürecinin ilk yıllarında AFAD gibi yapısı itibarıyla kriz ve risk yönetimi konusunda faaliyet gösteren bir kurumun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Ancak gerek karşı karşıya kalınan göçün kapasitesi gerek Suriye’deki politik istikrarsızlığın bir neticeye kavuşmaması Türkiye’nin göç yönetiminde idari bir düzenlemeyi hayata geçirmesini âdeta zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede 2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) kapsamında İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak hayata geçirilen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)’nin kuruluşuna ilişkin görev ve esaslar düzenlenerek Türkiye’nin göç yönetiminde yeni bir döneme adım atılmıştır.

YUKK’ta GİGM’in kurulma nedeni şöyle ifade edilmektedir:

usul ve esasları, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşleri alınarak, Bakanlık tarafından belirlenir.”

“Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye’ye giriş ve Türkiye’de kalışları, Türkiye’den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.”(Md.103)

Bu amaç kapsamında merkez ve taşra teşkilatı olarak Türkiye’nin 81 ili ve 148 ilçesinde müdürlükleri bulunan GİGM’nin aynı zamanda göç müşavirlikleri ve göç atasheliklerini kapsayan yurtdışı teşkilatlanması mevcuttur. GİGM merkez teşkilatında 2 genel müdür yardımcılığı ve 12 daire başkanlığı bulunmaktadır.¹⁰⁴ Farklı konularda uzmanlaşmış bu başkanlıklar arasında özellikle Uyum ve İletişim Daire Başkanlığı’nın Türkiye’nin yeni göç yönetişimi anlayışına referans teşkil ettiği söylenebilir.

GİGM çatısı altında göç yönetişimi bağlamında önemli bir düzenleme olarak nitelendirilebilecek; kamu kurumları, akademisyenler ve uluslararası kuruluşların temsilcilerinden oluşan Danışma Kurulu, Uluslararası Koruma Değerlendirme Komisyonu ve Düzensiz Göçlerle Mücadele Koordinasyon Komisyonu birimleri oluşturulmuştur.¹⁰⁵ Yalnızca Suriyelilerle ilgili hususlarda değil Türkiye’nin tüm göç ve göçmen politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasından da sorumlu olarak GİGM, Türkiye’nin bu çerçevedeki en önemli idari düzenlemesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Geçici korunanların Türkiye’ye girişlerinden itibaren gerçekleştirilecek işlemlerde GİGM koordinasyonu GKY’de yasal olarak güvenceye alınmıştır.¹⁰⁶ Buna göre ülkeye giriş yapan yabancıların kimlik tespiti ve kaydı (Md.19), geçici korunanlar hakkındaki bireysel kararlar verme (Md.10), geçici korumadan yararlanamayacakların adres kaydına ilişkin karar (Md.21/5), geçici koruma kimlik belgesinin şekli ve içeriğine karar verme (Md.22/3), GBM koordinasyonu (Md.37/1), GBM’ye gönderileceklerle ilişkin karar ve sevk işlemleri (Md.23), GBM ziyareti yapacak yabancı ülke heyetleri, basın, kurum, kuruluş, STK ve bilimsel çalışma gruplarına

¹⁰⁴ GİGM Daire başkanlıkları: Uluslararası Koruma Dairesi Başkanlığı, Uyum ve İletişim, Eğitim, İnsan Ticareti Mağdurları Koruma, Göç Politika ve Projeleri, Bilgi Teknolojileri, Düzensiz göçle mücadele, Yabancılar Dairesi, Destek Hizmetleri, Dış İlişkiler, Personel, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlıkları’ndan oluşmaktadır.

¹⁰⁵ Yılmaz Demirhan ve Seyfettin Aslan, Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi, **Birey ve Toplum Dergisi**, C:V, No:9, Bahar 2015, s. 49, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307114>, 16 Ekim 2019.

¹⁰⁶ GKY, Md.26 /4.

verilecek izinler (Md.39/1), geçici korunanların kalacağı illerin belirlenme ve izin işlemleri (md.24), sunulan sağlık hizmeti bedelini ödeme (Md.27/ç), seyahat belgesine ilişkin talepleri değerlendirme (Md 43/1), aile birleşimi taleplerinin değerlendirilmesi ve buna yönelik işbirlikleri (Md.49/1), kişisel verilerin korunması, saklanması ve kullanılması (Md.50/1), geçici korunanlara ilişkin istatistiklerin usul ve esaslarının belirlenmesi (Md.52/1)¹⁰⁷, GKY kapsamındaki tebligat işlemleri için ek usul ve esas belirleme (Md. 55/1), geri gönderilmesi gerektiği halde non- refoulement çerçevesinde gönderilemeyenlere ilişkin idari tedbirler alabilme (Md.6/2), geçici koruma verilemeyecekler ile ilgili kararları bireysel olarak alma (Md.8/2) ve bu kişilerin dönüşleri sağlanıncaya kadar haklarındaki tüm iş ve işlemler için usul ve esasları belirleme (Md.8/3) konuları GİGM'nin görev ve yükümlülükleri kapsamında düzenlenmiştir.

1.2.2.2. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Türkiye’de meydana gelen afet ve kriz süreçlerinin tüm evrelerini profesyonel olarak yönetmek amacıyla 2009 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş, 2018 yılında ise 4 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle İçişleri Bakanlığı çatısı altına alınmıştır.¹⁰⁸ Misyonunu “*Afetlere dirençli bir toplum oluşturmak*” şeklinde belirleyen AFAD, Türkiye’ye yönelik Suriyeli sığınmacı akınının başladığı tarih olan 2011 ile 2018 tarihleri arasında insanî müdahale ve kamp yönetiminden sorumlu kuruluş olma görevini üstlenmiştir.

Suriyelilere yönelik ilk faaliyetlerin AFAD tarafından yürütülmesi Türkiye’de Ekim 2014’te YUKK’un 91. Maddesine atıfla yürürlüğe giren Geçici Koruma

¹⁰⁷ Geçici korunanlara ilişkin istatistiklerin GİGM tarafından iş birliği yapılan ulusal ve uluslararası STK’larla paylaşılması (GKY, Md.49/2)

¹⁰⁸“Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afetlere müdahale edilmesi ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının süratle tamamlanması amacıyla gereken faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesi ve etkin uygulanması için ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında iş birliğini sağlayan, çok yönlü, çok aktörlü, bu alanda kaynakların rasyonel kullanılmasını gözetken, faaliyetlerinde disiplinler arası çalışmayı esas alan iş odaklı, esnek ve dinamik yapıda teşkil edilmiş bir kurumdur.” AFAD, (Çevrimiçi) www.afad.gov.tr , 4 Ekim 2019.

Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. Buna göre geçici korunan kişilere yönelik sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve tercümanlık gibi hizmetlerin sağlanması öngörülmüş; bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilecek yardım ve hizmetlerin AFAD koordinasyonunda sağlanacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda Suriyeli göç sürecinin ağırlığının önemli bir bölümünü idari bir birim olarak AFAD'ın yüklendiği ve böylece Türkiye'nin göç yönetiminde önemli bir rolü olduğu söylenebilmektedir.

Uluslararası mecralarda büyük beğeni toplayan; “beş yıldızlı kamp” tanımlamasıyla literatürde yer edinen GBM'lerdeki koordinasyonu ve kentsel bölgelerde yaşayan Suriyelilere yönelik kayıt ve işlemler konusundaki çalışmalarıyla AFAD büyük bir takdir toplamıştır. Fakat aynı zamanda göç sürecinde AFAD'ın bu denli aktif olması özellikle Türkiye'nin Suriyelilere yönelik kurulan “geçicilik” politikasının bir yansıması olarak nitelendirilmiştir.¹⁰⁹ Kitlemel göçün başladığı yıllarda Türkiye'nin göç ve göçmen konularında uzmanlaşmış idari bir kamu kurumunun olmaması bu durumun başlıca sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. Keza 2018 yılında GKY'de yapılan revizelerle birlikte AFAD'ın Suriyeli göç sürecindeki sorumluluklarının önemli bir bölümü başta 2014 yılında kurulan GİGM olmak üzere başka kamu kurumlarına devredilmiş böylece AFAD'ın Geçici Koruma Kanunu kapsamındaki bireylere sağlanan iş ve işlemler konusunda çatı kurum olma rolü son bulmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁹Murat Erdoğan, “‘Kopuş’tan ‘Uyum’a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi”, **Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları**, 2018, s.20, (Çevrimiçi) <http://marmara.gov.tr/UserFiles/Attachments/2018/09/14/52dd9554-8e48-4982-8051-a148b65cbdb3.pdf>, 19 Şubat 2020.

¹¹⁰ GKY'de 2018 yılındaki yeni düzenlemelerle birlikte AFAD'ın sorumluluklarının başka kurumlara devredildiği ilgili maddeler için bkz. Md.23'te GBM sevk işlemleri valiliklere, Md.26'da GKK kapsamındaki bireylere yönelik Bakanlık ve kamu kurumlar hizmetlerinin koordinasyonu GİGM'ye, Md.27'deki sağlık hizmetleri ödemeleri GİGM'ye, Md.37'deki GBM kurulma, yönetim ve işlemleri GİGM'ye, Md.39'daki GBM'lere yapılacak ziyaretlerle ilgili işlemler GİGM ve valiliklere, Md.47'deki GKK kapsamındaki bireylere yönelik diğer ülkeler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarının yapacakları ayni ve nakdi yardımların koordinasyonu Başbakanlıkça belirlenen bir kuruma, Md.57'de bulunan GKY kapsamındaki görevlerin denetimi GİGM'ye devredilmiştir.

1.2.2.3. Belediyeler

Türkiye’de bulunan Suriyelilerin çoğunlukla kentsel bölgelerde barınmaları, yaşadıkları sorunların da kentlere taşınmasına¹¹¹ ve göç sürecinin temelde kentsel bir mesele hâline gelmesine yol açmıştır. Suriye menşeli göç süreci kentsel politikalar ile göç politikalarının kesişmesini kaçınılmaz hâle getirmiş; ev sahibi toplum ve göçmenlerin karşılaşma alanları olarak kent yönetimini ve uygulanacak faaliyetleri oldukça kritik bir konuma büründürmüştür. Bu durum yerelde hem ev sahibi toplumla hem de göçmenlerle dirsek temasında bulunan aktörlerin önemini giderek daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’nin üniter devlet yapılanmasının etkisiyle kentsel bölgelerde inisiyatif sahibi olan belediyeler ise bu süreçte göç yönetişiminin kilit aktörleri olarak ön plana çıkmışlardır.¹¹²

YUKK’ta yerel yönetimler GİGM’in işbirliği yapabileceği kuruluşlar arasında düzenlenmektedir.¹¹³ Ancak YUKK’ta yerel yönetimlerin önemli bir unsuru olan belediyelerin göçmenlere yönelik sorumluluklarını net olarak ele alan özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte belediyeler, Suriyelilere yönelik uyguladıkları faaliyetlerde bazı önemli sınırlılıklarla yüzleşmek durumunda kalmaktadır. Bu sınırlılıklar temelde yapısal, hukuki ve ekonomik sınırlılıklar olarak tasnif edilebilir.

Belediyelerin görev ve sorumluluklarını düzenleyen 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda Suriyelilere yönelik çalışma yapmalarını engelleyen birtakım engeller bulunmaktadır. Çünkü bu kanun belediyelerin sunduğu kamu hizmetlerinin yararlanıcıları olarak vatandaşlık, vatandaş olmayanlar için ise hemşehrlik kavramını

¹¹¹ Auveen Woods ve Nihal Kayalı, “Suriyeli Topluluklarla Etkileşim: İstanbul’daki Yerel Yönetimlerin Rolü”, 2017, (Çevrimiçi) <https://ipc.sabanciuniv.edu/publication/english-engaging-syrian-communities-the-role-of-local-government-in-istanbul/index.html>, 20 Haziran 2019.

¹¹² Eylül 2019 itibarıyla, Türkiye genelinde 1.389 belediye ve 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediyelerin idare sahasında yaşayan 76.888.607 (nüfusun %93,76’sı) kişi bulunmaktadır.

¹¹³ YUKK’un 96. Maddesinde GİGM’in yerel yönetimler ve STK’larla yapılabileceği iş birliğine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre: “Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.”

bazı alan düzenlemelere yer vermektedir.¹¹⁴ Vatandaş olmayan Suriyelilere yönelik uygulanacak faaliyetlerde dikkate alınacak hemşehrilik hukuku ise mevcut ihtiyaçlara güncel ve kapsayıcı cevaplar sunacak nitelikte değildir. Mevzuattaki bu durum Suriyelilere yönelik belediye faaliyetlerinde bölgeden bölgeye değişen, standardize edilmemiş uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Belediyelerin karşılaştığı bir diğer sınırlılık; yapısal nitelikleri itibarıyla seçim mekanizmasına bağlı, oy kaygısıyla şekillenen bir niteliğe sahip olmaları nedeniyledir. Bu durum belediyelerin Suriyelilere yönelik toplumsal algıya göre şekillenen faaliyetlerde bulunmalarına neden olabilmektedir.

Belediyelerin Suriyelilere yönelik faaliyetlerinde en fazla gündeme gelen sınırlılık ise ekonomik koşullara ilişkindir. Belediyelerin fon kaynakları öz gelirleri ve merkezi bütçeden aldıkları transferler olarak iki şekilde kategorize edilmektedir.¹¹⁵ Belediyelerin sorumluluk alanlarındaki göçmenlere yönelik olarak aldıkları özel bir fon kaynağı bulunmamaktadır. Bu durum belediyelerin kapasiteleri üzerinde ciddi bir baskıya yol açmakta; yerel fonlardan göçmenlerin ihtiyaçlarına yönelik harcama yapılması hâlinde toplumsal gerilimlerin fitilini ateşleyebilmektedir.¹¹⁶

Sorumluluk sahalarında ciddi bir göçmen baskısıyla karşılaşan birçok belediyenin bu sınırlılıklara rağmen Suriyelilere yönelik çeşitli faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Bu faaliyetler kısaca şu şekilde belirtilebilir:

- Belediye bünyesinde göç ve göçmen işleri ile ilgilenen birim ve/veya departmanlar kurulması,
- Göç hususunda deneyimli ve eğitimli profesyonel çalışan istihdamı,

¹¹⁴ 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. ve 14. Maddelerinde hemşehrilik ve vatandaşlık hususları düzenlenmiştir. Buna göre Md. 13: "*Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır...*" Md. 14'te ise "...Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur..." hükümlerine yer verilmektedir.

¹¹⁵ Fatih Acar ve Fazıl Aydın, "Tüm Yönleriyle Belediye Gelirleri", Ankara, TBB Yayınları, 2013, s.1-5, (Çevrimiçi) http://www.tbb.gov.tr/online/yayinlar/tum_yonleri_ile_belediye_gelirleri/files/web%20belediye%20gelirleri.pdf, 20 Temmuz 2019.

¹¹⁶ Bununla birlikte son yıllarda bazı belediyelerin bölgelerinde bulunan Suriyelilere yönelik sosyal uyum, istihdam, eğitim gibi konularda AB kuruluşlarıyla iş birliği yaparak bazı projeler geliştirdikleri ve bu kapsamda AB kuruluşlarınca fonlandıkları görülmektedir.

- Sosyal uyum ve psikososyal çalışmaların gerçekleştirildiği toplum merkezleri açılması,
- Yaygın eğitim hizmetleri,
- İş ve istihdam ile hukuki konularda gerçekleştirilen danışmanlık hizmetleri,
- Başta kadınlar olmak üzere kırılgan gruplara yönelik düzenlenen psikososyal destek, kültürel ve sosyal faaliyetlere erişim, istihdam danışmanlığı,
- Evde sağlık hizmetleri,
- Konukevleri ve barınma konusunda nakdi ve ayni yardım.

Bununla birlikte son yıllarda bazı belediyelerin göçmenlere yönelik faaliyetlerinde AB kuruluşları ve STK'lar ile proje bazlı iş birlikleri geliştirerek önemli çalışmalar gerçekleştirdikleri görülmektedir. Belediyelerin göç konusunda profesyonelleşmesi ve kapasite gelişimi için önemli olan bu uygulamalar aynı zamanda Türkiye'nin göç yönetiminde önemli bir tecrübe edinilmesine ve karşılıklı öğrenme sürecinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

1.2.2.4. Uluslararası Kuruluşlar

Suriye menşeli göç hareketlerinin etkileri uluslararası boyuttur. Bu göçler yalnızca Suriye'nin komşu ülkelerini değil, başta BM'ye üye ülkeler olmak üzere göçmenlerin hedefi olan tüm ülkeleri ilgilendirmektedir. Söz konusu niteliğiyle Suriyeli göçü, birçok ülkede kriz veya acil durum kodlarıyla gerçekleşen müdahalelerin doğmasını ve ülkelerin bu konudaki sorumluluğu paylaşmaları ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca binaen bazı ülkeler arasında kamu ve/veya sivil toplum düzeyinde iş birlikleri geliştirilerek, göç yönetiminde ulus aşırı koordinasyonun önemi vurgulanmıştır. Türkiye ise Suriye menşeli göç hareketlerinden en fazla etkilenen ülkelerden biri olarak uluslararası göç koordinasyonunun temel paydaşlarından biridir.

Türkiye'deki göç yönetimine dâhil edilecek uluslararası kuruluşlar YUKK çerçevesinde hukuki zemine oturtulmuştur.¹¹⁷ YUKK'a göre GİGM bünyesinde

¹¹⁷ YUKK Madde 114'e göre: "(1) Göç Danışma Kurulu, Bakanlık Müsteşarı veya görevlendireceği müsteşar yardımcısının başkanlığında, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Avrupa Birliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik ve Dışişleri bakanlıklarının en az daire başkanı seviyesindeki temsilcileri, Genel Müdür, genel müdür yardımcıları, Yabancılar Dairesi, Uluslararası Koruma Dairesi, İnsan Ticareti

kurulan ve kararları tavsiye niteliğinde değerlendirilen Göç Danışma Kurulu'nda BM'nin önemli göç ve iltica kuruluşları olan BMMYK ve IOM bulunmaktadır. YUKK'un hazırlanmasında uluslararası ve profesyonel bir aktör olarak yer alan bu kuruluşlar aynı zamanda GİGM'nin göç ve göçmen çalışmalarında iş birliği kuracağı paydaşlar olarak öne çıkarılmıştır.¹¹⁸

BMMYK ve IOM dışında Dünya Gıda Programı (WFP), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), BM Çevre Programı (UNEP), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Nüfus Fonu (UNFPA), BM Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi (UN Women) gibi BM kuruluşları aracılığıyla Suriyelilere yönelik çeşitli projeler yürütülmektedir.

1950 yılında kurulan ve BM'nin mültecileri korumak ve dünya çapındaki mülteci sorunlarını çözmek misyonuyla çalışan BMMYK, 1960'lı yıllardan bu yana Türkiye ile işbirliği içerisinde bulunmaktadır. Eylül 2016 yılında imzalanan “*Ev Sahibi Ülke Anlaşması*” ile beraber Türkiye'deki faaliyetlerini derinleştiren BMMYK¹¹⁹, Suriye menşeli göç sürecinde kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde hareket ederek, önemli bir uzman desteği ve fon kaynağını oluşturmaktadır.

Göç ve sınır yönetimi, göçmen entegrasyonu, gönüllü geri dönüş ve yeniden entegrasyon, insan ticareti ile mücadele, emek göçü ve insani kalkındırma, acil durum hazırlık ve müdahaleleri gibi konularda BM'nin temel kuruluşu olan ve Türkiye ile

Mağdurlarını Koruma Dairesi, Uyum ve İletişim Dairesi ve Göç Politika ve Projeleri Dairesi başkanları, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilcisi, Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Temsilcisi, göç konularıyla ilgili beş öğretim elemanı ve göç alanında çalışmalarda bulunan beş sivil toplum kuruluşu temsilcisinden oluşur. Kurul toplantılarına Başkan tarafından, yurt içi ve yurt dışından göç alanında uzman kişiler çağrılarak görüşleri alınabilir. Kurul yılda iki kez olağan olarak toplanır. Kurul, ayrıca Başkanın çağrısı üzerine her zaman olağanüstü toplanabilir. Toplantı gündemi, Başkan tarafından belirlenir. (2) Öğretim elemanları ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri, Bakanlıkça belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde seçilir. (3) Kurulun görevleri şunlardır: a) Göç uygulamalarını izlemek ve önerilerde bulunmak b) Göç alanında yapılması planlanan yeni düzenlemeleri değerlendirmek c) Göç politikaları ve hukuku alanında bölgesel ve uluslararası gelişmeleri değerlendirmek ve bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımalarını incelemek ç) Göçle ilgili mevzuat çalışmalarını ve uygulamalarını değerlendirmek. d) Göç alanında çalışmalar yapmak üzere alt komisyonlar kurmak, komisyon çalışmaları sonrasında ortaya çıkacak raporları değerlendirmek” olarak belirlenmiştir.

¹¹⁸ YUKK, Md. 92.

¹¹⁹ UNHCR, “Türkiye’de UNHCR”, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/turkiyede-unhcr>, 20 Şubat 2020.

ilişkileri 2004 yılında resmîleşen IOM ise, Türkiye’deki Suriyeli göç yönetiminde bir diğer önemli aktördür.¹²⁰ IOM ve STK’lar göç sürecinde insan ticaretiyle mücadele, gönüllü iadeler, göçmenlerin insan hakları, acil durum ve çatışma sonrası faaliyetler, geçici ve kalıcı yeniden yerleştirmeyi içeren hareket yönetimi, işgücü göçü, kamuoyunu bilgilendirme, göç sağlığı, göçle ilgili teknik işbirliği gibi konularda¹²¹ önemli işbirlikleri gerçekleştirerek göç sürecinin sancılarını azaltmaya çalışmaktadır.

BM kuruluşlarının yanı sıra Suriye menşeli göç sürecine uluslararası STK’lar da yoğun bir ilgi göstermiştir. Türkiye’de birçok yabancı ülke menşeli STK’nın Suriyelilere yönelik faaliyette bulunduğu görülmektedir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Şubat 2020 verilerine göre vakıf, dernek, kâr amacı gütmeyen kuruluş ve sendika olmak üzere toplamda 150 yabancı ülke menşeli sivil toplum kuruluşu faaliyetine izin verilmektedir.¹²² Bu STK’lar arasında kaçının özel olarak Suriyelilere yönelik çalıştığına dair veri bulunmamakla beraber özellikle 2011 yılından bu yana sahada uluslararası STK’ların arttığına yönelik bir görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte göç sürecinin ilk başlarında faaliyetlerine izin verilmeyen bazı uluslararası STK’ların da GBM dışındaki kentsel bölgelerde kayıt dışı olarak aktif bir biçimde çalıştığı görülmüştür.¹²³

1.2.2.5. Üniversiteler

Türkiye’de göç konusundaki akademik çalışmaların tarihi 1960’lı yıllara dayanmaktadır.¹²⁴ Avrupa ülkeleriyle imzalanan işgücü anlaşmaları, akademinin göç

¹²⁰ 1951 yılında kurulan ve merkezi İsviçre Grand-Saconnex’te bulunan IOM’un Türkiye’deki çalışmaları, 1991 yılındaki Körfez Savaşı sonucunda gerçekleşen yoğun göç süreciyle başlamıştır. Suriye menşeli göç hareketleri ve 2015’deki Akdeniz kriziyle beraber Türkiye’deki operasyon sahasını genişleten IOM Türkiye Ofisi; 1000 çalışanı, Ankara, İstanbul, Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep ve İzmir’deki alt ofisleriyle birlikte örgütün dünyadaki en büyük ofislerinden birini oluşturmaktadır. IOM, (Çevrimiçi) <https://turkey.iom.int/>, 10 Şubat 2020.

¹²¹ IOM, “Sivil Toplum ve STK’lar”, (Çevrimiçi) <https://www.iom.int/civil-society-ngos>, 20 Nisan 2020.

¹²² İçişleri bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye’de faaliyet izni verilen sivil toplum kuruluşları için bkz. (Çevrimiçi) https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/YabanciSTK/izin_verilen_listesi_tr.pdf, 20 Şubat 2020.

¹²³ İGAM, “Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler için Yaptıkları Çalışmalar ile İlgili İGAM Raporu”, Haz.: Metin Çorabatır vd., 2013, s.17.

¹²⁴ İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin, “Editörden: Türkiye’de Göç Çalışmaları”, **Göç Dergisi**, C:I, No:1, 2014, s.2, (Çevrimiçi)

konusuna ilgisini doğurmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde Bulgaristan ve Irak menşeli kitlesel göçler, eski SSCB ülkelerinden gerçekleşen emek temelli göçler ve arttan iltica talepleri; mültecilik, etnisite, kimlik gibi alanlarda yapılan akademik çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.¹²⁵ 2000'li yıllarda ise Türkiye'de göçmen profilinin ve göçün sorun alanlarının çeşitlenmesi sosyal bilimlerden, sağlık ve fen bilimlerine kadar farklı alanlarda akademik çalışmaların yapılmasını tetiklemiştir. 2011 yılında Suriye menşeli göç krizinin ardından Türk Akademisi'nde göç, göçmen politikaları, insan hakları, uluslararası hukuk gibi alanlarda gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların ve lisansüstü tezlerin sayısının arttığı görülmektedir.¹²⁶

Üniversiteler, diğer aktörlerle kurdukları iş birliği neticesinde kurumsal kapasitelerine katkı yaparken, aynı zamanda sahadaki göçmenlik gerçekliğinden bağımsız olmayan bilimsel çalışmaların üretiminde pay sahibi olmaktadır. Üniversitelerin göç hususuna katkısı yalnızca bilimsel çalışmalar üretmekle sınırlı kalmamaktadır. Son yıllarda üniversitelerin, Türkiye'nin göç yönetiminde gittikçe daha fazla rol oynayan, aktif aktörlerden biri hâline geldiği görülmektedir. Özellikle, üniversitelerin bünyesinde kurulan ve göç çalışmaları literatürüne bilimsel katkıları yadsınamaz olan göç araştırma merkezleri yaptıkları saha çalışmaları ve diğer aktörlerle kurdukları iş birlikleriyle alanda faaliyet yürüten, görünür bir yönetim paydaşı izlenimi oluşturmaktadır. Gerek göç çalışmaları yürüten araştırmacılar için kurumsal bir sığınak, gerekse saha çalışmalarıyla somut verilere dayalı, gerçekçi durum tespiti ve analizi konusunda kamu politikalarını etkileyen aktörler olarak

https://www.researchgate.net/publication/270581053_Editorden_Turkiye'de_goc_calismalari, 20 Şubat 2020.

¹²⁵ Oktay Tatlıcıoğlu ve Hıdır Apak, "Suriyeliler Hakkında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, No:40/2, Kasım 2018, s.230, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590101>, 20 Şubat 2020.

¹²⁶ Göç konulu lisansüstü çalışmaları 2004 yılına kadar %0,3 ila %0,6 oranındayken bu tarihten itibaren giderek popüler bir hale gelmiş, 2012 yılında %12,8 oranına ulaşmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'nun göç konusunu öncelikli çalışma alanlarından biri olarak belirlemesi de bu konuya yönelik akademik ilginin artmasının sebeplerinden biri olarak görülebilmektedir. Gülbaşak Yerli, "Türkiye'de Göç ve Mülteci Konusunda Yapılmış Lisansüstü Akademik Faaliyetler Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:Xl, No:57, Haziran 2018, s.349, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/326090683_turkiye_de_goc_ve_multeci_konusunda_yapilmis_lisansustu_akademik_faaliyetler_uzerine_bir_inceleme, 14 Ocak 2020.

üniversiteler, bu kapsamda göç yönetişiminin sağlıklı ve objektif yürütülmesi için vazgeçilmez konumda bulunmaktadır.

1.3. Mezo Düzeyli Göç Kuramları

Yerleşik literatürde göç, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarına odaklanan dünya sistemleri kuramı gibi tartışmaları barındıran makro düzeyli yaklaşımlar ile rasyonel karar vericiler olarak bireylerin daha iyi bir yaşam arayışlarının sonucunda gerçekleştirdikleri hareketliliklere odaklanan mikro düzeyli yaklaşımlar tarafından inşa edilen geleneksel analiz biçimleri etrafında ele alınmaktadır. Fakat özellikle 21. yüzyılda, güzergâhlarıyla, sebep ve sonuçlarıyla, itme-çekme faktörleriyle, kurumsal tezahürleriyle giderek daha karmaşık ve çok yönlü hâle gelen göç sürecini anlamlandırmak için etkili bir referans kaynağı olabilecek mezo düzeyli yaklaşımlara odaklanmak önem teşkil etmektedir.

Göçmenlik deneyiminin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan yapısal etmenler ve göçmen öznelliğini vurgulayan bakış açısıyla mezo düzeyli yaklaşımlar; çoğunlukla sosyal sermaye, ağ kuramı ve kurumsal kuram çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu açıdan göçmenlerin niteliklerinden ziyade aralarındaki ilişkinin içeriği ve yapısına odaklanan bu kuramlar, göç hususunun gündelik yaşamdaki toplumsal izdüşümlerine de işaret eder.

1.3.1. Sosyal Sermaye¹²⁷

Toplum en genel hâliyle bireyler, gruplar ve kurumlar arasındaki kompleks ilişkiler ve etkileşimlerden oluşan bir iletişim ağıdır. İlişkiler ağı çeşitlendikçe “bireyler arasındaki ilişkilerin, etkileşimlerin...yapı ve kurumların gerçeklik

¹²⁷Bir terim olarak sosyal sermayeye; ilk olarak Lyda Judson Hanifan’ın 1916 yılında kaleme aldığı *The Rural School Community Center* başlıklı makalesinde rastlanılmaktadır. Hanifan’ın makalesi sosyal sermayenin yaygın kullanım alanlarından birine; eğitim konusundaki işlevine dikkat çekmektedir. Bkz. Lyda Judson Hanifan, “The Rural School Community Center”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No: 67, s.130-138, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1013498>, 12 Ocak 2020.

kazandığı” toplumsal alanın çehresi de yeniden üretilir.¹²⁸ Bu süreç toplumun sürekli bir değişim içerisinde olan canlı bir mekanizma hâlinde bulunduğuna işaret eder.

Toplumsal ilişkileri şekillendirip toplumsal değişimi tetikleyen dinamiklerden biri olarak; ilişki ağlarının yapısını, kuruluşunu, devamlılığını ve sona erişini inceleme imkânı yaratan sosyal sermaye; sosyal bilimler literatürüne önemli katkıları bulunan bilim insanlarının referans kaynaklarından birini oluşturmuştur. Ne var ki toplumsal olgular ile kurduğu nedensel ilişkiye karşın sosyal sermayenin kendisi hâlâ birçok gizemi bünyesinde barındırmaktadır.

Aktörler arasındaki ilişkileri bir sermaye türü olarak analiz etmek “*başlangıçta yalnızca bir metafor*” olmasına rağmen “*formel eğitim ve aynı zamanda okul-dışı eğitimle kazanılan bilgi ve beceriler; ayrıca hayat okulunda öğrenilen ve kazanılan yetenekler (yenilik, yaratıcılık vs.) ve tecrübelerin toplamından oluşan bir sosyal servet*” olduğu yönündeki görüşlerle şekillenen beşerî sermaye kavramına odaklanılan çalışmalar gündeme gelmiştir.¹²⁹

Muhtevası itibarıyla bireylerin benzerlikleri ve farklılıklarıyla bir arada yaşamasının imkânı, gerekleri ve sonuçları üzerine düşünme çabasının bir gereği olarak sosyal sermaye mantığına, sosyolojik düşüncenin klasik isimlerinin eserlerinde karşılaşılmaktadır.¹³⁰ Fakat çağdaş sosyal teoride sosyal sermaye yapısalcı (structuralist) ve etkileşimci (interactionist) düşünce akımlarının etkisiyle; Robert Putnam (1993 ve 1995), Pierre Bourdieu (1986), James Coleman (1990) ve Francis Fukuyama (1999 ve 2005)’nın görüşleri ekseninde şekillenmiştir. Buna göre yapısalcı ekol bireylerin “sahip oldukları” sosyal sermayeyi, kurdukları sosyal bağlantıların miktarı ölçeğinde açıklarken; etkileşimci ekol ise bu bağlantıların niteliğini baz alır.¹³¹

¹²⁸Mehmet Ali Aydemir, **Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması**, Konya, Çizgi Kitabevi, Nisan 2011, s.7.

¹²⁹ John Field, **Sosyal Sermaye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.16.

¹³⁰Sosyal sermaye Adam Smith, Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber gibi bilim insanlarının kült eserlerinde toplumsal düzenin sağlanmasına engel olan ekonomik ve toplumsal sorunların çözümü için başvurulan kavramlardan biri olmuştur. Bkz. Andrew Woodhouse, “Social Capital And Economic Development In Regional Australia: A Case Study”, **Journal of Rural Studies**, C:XXII, No:1, 2006, s.83–94, (Çevrimiçi) <https://eric.ed.gov/?id=EJ724428>, 28 Kasım 2029.

¹³¹Roel Rutten, Hans Westlund ve Farns Boekema, “The Spatial Dimension of Social Capital”, 2010, s.863-871, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09654311003701381?scroll=top&needAccess=true>, 18 Ocak 2020.

Etkileşimci bakış açısına göre bireyin sosyal sermayesinin gücü yalnızca bireyin çabası ve üretkenliği ile değil; içerisinde bulunduğu toplumun kolektif ilişkiler ağının gücü ve toplumsal güven unsurunun yapısıyla da orantılı olmaktadır.

Sosyal sermaye literatürünün önemli ismi, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, Marksist sosyoloji geleneğinden önemli ölçüde etkilenecek sosyal sermaye kavramını toplumsal sınıf ve eşitsizliklerin yeniden üretimi bağlamında ele almıştır. Sosyal sermaye literatürü biriktikçe ortaya çıkan görüşler, Bourdieu'nün fikirlerinin eski popülerliğini¹³² yitirmesine sebep olsa da özellikle “*toplumsal yeniden üretimin kültürel antropolojisini yaratma çabası*”¹³³ sayesinde Bourdieu, bu konuda hâlâ önemli bir başvuru kaynağıdır.

Bourdieu'ye göre bireyin bir gruba mensubiyeti sonucu meydana gelen; az ya da çok kurumsallaşmış toplumsal ilişkilerinin oluşturduğu kalıcı ağları ifade eden sosyal sermaye¹³⁴, bu yönüyle oldukça toplumsal ve tarihsel bir niteliğe sahiptir. Bourdieu'nün sermaye kavramının salt ekonomik belirlenimciliğine karşıt olarak takındığı bilinçli bir tavrın sonucunda yaptığı bu tanım, sonuçları itibarıyla de “sosyal bir tasarım”a gönderme yapmakta ve böylece diğer tanımlarından farklılaşmaktadır.¹³⁵

Anglosakson düşünce geleneğinin tesirinde kalan Bourdieu'nün, çalışmalarının ana fikrini toplumsal hiyerarşi anlayışı oluşturmaktadır. O'na göre üretilmesi için enerji ve zaman gereken sosyal sermaye; bireysel veya kolektif yatırım stratejilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkarak,¹³⁶ yalnızca elit kesimin sahip olduğu ve bu kesimin kendi konumlarını korumak amacıyla kullandıkları bir niteliğe dönüşür.¹³⁷ Ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin birbirlerine dönüşebileceklerini baz alan

¹³²Ben Fine, **Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı** adlı kitabında Bourdieu'nün sosyal sermaye literatüründe “gözden düşmesinin” nedenlerini uzun uzadıya tartışır. Fakat en önemli nedeni kısaca “*Bourdieu'nün kendi varlığını sürdürmesine yetecek kültürel sermaye ve farklılığa, en azından bunların doğru biçimine sahip*” olmaması olarak ifade eder. Bu sebeple Bourdieu sosyal sermaye literatüründen “önce sansürlenip, sonra kibarca sepetlenir.” Ne var ki Fine'a göre Bourdieu'ya atıf yapmak yazara halâ “sembolik akademik sermaye”nin kapılarını açmaktadır.

¹³³Field, **A.g.e.**, s.18.

¹³⁴Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, 1986, (Çevrimiçi), <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm#n11>, 15 Şubat 2020.

¹³⁵Fine, **A.g.e.**, s.100.

¹³⁶Bourdieu, **A.g.e.**

¹³⁷Field, **A.g.e.**, s.24.

Bourdieu, sosyal sermayeyi bireyin toplumsal alanda var olabilmesine olanak sağlayacak araçsal bir yetenek biçimi olarak değerlendirir. Bourdieu'nün bu görüşü kapsamında sosyal sermayenin toplumsal yaşamda katılımcı ve aktif birey ile grupları öncelediği söylenebilir.

Sosyal sermaye terimini akademik çalışmalarının merkezine yerleştiren bilim insanlarından bir diğeri Amerikalı sosyolog James Coleman'dır. Coleman, Foundations of Social Theory çalışmasında toplumsal düzenin nasıl sağlandığına ilişkin sorularının anahtar bir çözümü olarak sosyal sermaye terimini belirler. Amerika'nın sosyoekonomik seviyesi düşük mekânlarında yaptığı saha çalışmaları O'nu sosyal sermayeyi salt elit kesimin sahip olduğu bir kavram olarak ele almaktan uzaklaştırarak, toplumun tüm tabakalarında açığa çıkabilen, kolektif bir sermaye türü olarak incelemeye götürür.

Coleman, diğer sermaye türlerinin aksine sosyal sermayenin bireye doğuştan verili ve fiziksel olarak ortaya konulabilen bir kazanım olmadığını; gündelik yaşamda kurulan ilişkiler neticesinde bireylerin ve kurumsal aktörlerin eylemlerini kolaylaştıran bir toplumsal yapı unsuru olduğunu belirtir.¹³⁸ Nitekim O'na göre sosyal sermaye, kırılğan toplumsal grupların sosyal ve ekonomik durumları üzerinde dengeleyici bir rol oynamaktadır.¹³⁹

Coleman, sosyal sermaye biçimlerini farklı örnekler etrafında ele alır. O'na göre; aynı aile, etnisite veya dini niteliklerin şekillendirdiği piyasa ilişkilerinin; aynı ırksal davranışın veya eğitim çevresinin ürettiği aktivist örgütlenme biçimlerinin; banliyö ve metropol arasındaki toplumsal güvene dayalı farklılaşmanın ve bireysel ilişkilerle örülmüş pazar ekonomisinin temelinde güçlü bir sosyal sermayenin varlığı yatmaktadır.¹⁴⁰

¹³⁸ James Coleman, "Social Capital in the Creation of Human Capital", **American Journal of Sociology**, No:94, 1988, s.98 <https://www.studocu.com/en/document/sapienza-universita-di-roma/management/summaries/coleman-social-capital-in-the-creation-of-human-capital/1837577/view>, 5 Aralık 2020.

¹³⁹ Selman Yarci, "Pierre Bourdieu'de Sosyal Sermaye Kavramı", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C: VI, No: 1, 2011, s.129, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17791>, 2 Aralık 2019.

¹⁴⁰ Coleman, **A.g.e.**, s.98-100.

Coleman, beşerî sermaye ve sosyal sermayeyi birbirini tamamlayan iki unsur olarak ele almıştır. Bu kapsamda sosyal sermaye bireyin kendi yetenekleri ve uğraşları sonucu ulaştığı yararlı kaynakları işaret eder.¹⁴¹ O’na göre bireyler, rasyonel varlıklar olarak, kendi çıkarları için rekabet etmeleri gereken durumlarda dahi sosyal sermayenin aracı rolü sayesinde ilişkiler kurmayı tercih ederler.¹⁴² Bu yönüyle toplumsal anomiyi engelleyen işlevsel bir rol oynayan sosyal sermaye; bireyler arasındaki bir alışveriş veya kazançtan öte, kamusal bir niteliğe bürünmektedir.¹⁴³ Çünkü O’na göre sosyal sermaye yalnızca onu gerçekleştirenlerin değil, toplumsal yapının bütün unsurlarının faydalanabileceği bir kamu malıdır.¹⁴⁴

İtalya’dan Amerika Birleşik Devletleri’ne göç eden bir ailenin çocuğu olan Robert Putnam’ın sosyal sermaye çalışmaları da güncel sivil toplum, demokrasi ve yurttaş katılımı hususlarındaki tartışmalara kaynak teşkil etmektedir. Putnam, 2000 yılında kaleme aldığı Bowling Alone çalışmasıyla Tocqueville’in görüşleri ekseninde sosyal sermayenin Amerika’da giderek azalmasına dikkat çekmiş¹⁴⁵ ve bu durumu sosyal sermayenin ekonomik sistem ve yüksek politik entegrasyon düzeyi ile kurduğu ilişki bağlamında açıklamıştır.¹⁴⁶ Putnam’a göre 19. yüzyılda Tocqueville’in demokrasinin bireyselleştirici etkisine “*dernekleşme sanatı*”nı icra ederek direnen Amerika toplumu, sivil katılımın giderek azalmasıyla bu niteliğinden uzaklaşmıştır.¹⁴⁷

Putnam, sosyal sermayeyi, bağlayıcı sosyal sermaye ve köprü kuran sosyal sermaye olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutar. Buna göre bağlayıcı sosyal sermaye modeli “*birbirine benzer bireyleri bir arada toplamaya yönelik*” durumu ifade ederken; köprü kuran sosyal sermaye ise “*dışa dönük ağ yapısı*”nı ve farklı bireylerin

¹⁴¹ Field, **A.g.e.**, s.32.

¹⁴² Hülya Ağcasulu, “Sosyal Sermaye Kuramı ve Temel bakış Açılarının Karşılaştırılması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C:VIII, No:17, Mart 2017, s.119, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/314873693_sosyal_sermaye_kuramı_ve_temel_bakış_açıları_mın_karşılaştırılması, 5 Aralık 2019.

¹⁴³ Coleman, **A.g.e.** s.116.

¹⁴⁴ Field, **A.g.e.**, s.33.

¹⁴⁵ “Neo-Tocquevillian” olarak adlandırılan Putnam, Amerika’daki sivil toplum mecrasını tek başına bowling oynayan bir Amerikalı’ya benzetmektedir.

¹⁴⁶ Martti Siisäinen. “Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam”, 2000. s.1, (Çevrimiçi) <https://www.suz.uzh.ch/dam/jcr:fffff-df42-7cac-ffff-ffffbdccdaaa/siisainen.pdf>, 10 Aralık 2019.

¹⁴⁷ Putnam’a göre sivil katılımın azalmasının belli başlı nedenleri arasında kadınların çalışma hayatına katılımlarının yoğunlaşması, boşanmaların artışı, yoğun insan hareketliliği sonucunda bireyler arası samimi iletişimin azalması, televizyon başta olmak üzere gelişen medyanın bireyci faaliyetlere her zamankinden daha fazla olanak tanınması olarak sıralanabilir. Ağcasulu, **A.e.**, s.121.

kurdukları ilişkileri belirtir.¹⁴⁸ Bu kapsamda bağlayıcı model toplumsal dayanışmanın ortaya çıkmasında anahtar bir rol oynarken¹⁴⁹; köprü kuran model ise “*aralarında toplumsal ayrımlar bulunan insanları*” birleştirmeye imkân tanımaktadır.¹⁵⁰

Putnam’a göre, bireyler ve kurumlar arasındaki sosyal ağlar farklı etnik grupların iş bulmaları başta olmak üzere ekonomik hayatta başarılı olmalarında en önemli etkidir. Aynı zamanda eğitim, kentsel yoksulluk ve işsizlikle mücadele, suç kontrolü, istismarın önlenmesi ve sağlığa erişim gibi alanlardaki başarının sosyal ağların şekillendirdiği sivil katılımın etkisi oranında gerçekleşebileceğini belirtmiştir.¹⁵¹ Çünkü Putnam’a göre toplumsal yapıştırıcı işlevi gören sosyal sermaye toplumsal güven unsurunun inşasında en önemli rolü oynamaktadır. Gönüllü kuruluşlara katılım ise “*toplumsal güveni perçinlemektedir.*”¹⁵²

Sosyal sermaye konusunda çalışan bir diğer isim Francis Fukuyama’dır. Büyük Çözülme başlıklı çalışmasında, modern kapitalizmin beraberinde getirdiği toplumsal örgütlenme ve değerlerin aşınmasına ilişkin sorunları çözülme ve yeniden yapılanma olmak üzere iki kategoride kavramsallaştıran Fukuyama, sosyal sermayeyi “*toplumun yeniden yapılanması ve sosyal erdemlerin inşası*” konusunda araçsal bir işleve büründürür.¹⁵³ Buna göre “*iki veya daha fazla kişi arasında iş birliğini teşvik*” eden bir unsur olarak sosyal sermaye, güven, toplumsal ağlar, sivil toplum gibi unsurların kurucu öncülüdür.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Erhan Tecim, **Sosyal Güven: Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011, s.45.

¹⁴⁹ **A.e.**, s.45.

¹⁵⁰ Anthony Giddens, 2013 akt; Hüseyin Yadigaroglu, “Sosyal Sermaye ve Sağlık İlişisine dair Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:XI, No:56, Nisan 2018, s.458, (Çevrimiçi) http://sosyalarastirmalar.com/cilt11/sayi56_pdf/4sosyoloji_psikoloji_felsefe/yadigaroglu_huseyin.pdf, 5 Aralık 2019.

¹⁵¹ Putnam, **A.g.e.**, s.2. Putnam aynı zamanda sosyal ağların sivil katılım üzerindeki etkisinin hükümetleri de etkilediğini İtalya’da yaptığı saha çalışmalarının sonucundan yola çıkarak ortaya koymuştur. Sivil katılımın yoğunluğu ve bölgenin yönetim başarısı arasında kurduğu korelasyona göre Kuzey ve Güney İtalya’daki hükümetler kağıt üstünde benzer özellikler taşısalar da uygulamadaki farklılıkları sivil toplum ile kurdukları ilişkileri düzeyinde gerçekleştirmektedir.

¹⁵² Ağcasulu, **A.g.e.**, s.121.

¹⁵³ Aydemir, **A.g.e.**, s.74.

¹⁵⁴ Francis Fukuyama, “Social Capital, Civil Society and Development”, **Third World Quarterly**, Cilt: 22, No:1, 2001,s.7, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/44828808_Social_capital_civil_society_and_development, 10 Aralık 2019.

Fukuyama, sosyal sermayenin ekonomik ve beşerî sermayeye göre daha az yararlı bir sermaye türü olarak algılandığını belirtir. O'na göre bunun nedeni, sosyal sermayenin olumsuz dışsal çıktıları doğurma kabiliyetinin diğer sermaye türlerine göre daha yoğun olmasından dolayıdır. Çünkü Fukuyama'ya göre sosyal sermaye grup içi dayanışmayı artırıcı olumlu işlevlerinin yanı sıra, iç grubun dışında bulunan ötekileri doğurur.

Sosyal sermaye ve sivil toplum arasında Tocqueville'in bakış açısından etkilenen Fukuyama, sosyal sermayenin “yoğun bir biçimde sivil toplum üreten bir şey” olduğunu ve zayıf bireylerin ancak dernekleşerek güçlü hale gelebileceklerini belirtmiştir.¹⁵⁵

Son yıllarda ekonomik ve toplumsal kalkınma süreçlerine ilişkin çalışmalarda ele alınmasına karşın sosyal sermaye; 90'lı yıllardan itibaren göç, göçmen ağları gibi hususları açıklayıcı anahtar bir kavram olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda toplumun kolektif dayanışma yönüne atıf yapması itibarıyla de sivil toplumun önemli değerlendirme noktalarından biridir. Bu kapsamda sosyal sermaye sivil toplum ve göç ilişkisini kavramak itibarıyla önem ve işlev kazanmaktadır.

1.3.2. Ağ (Network) Kuramı¹⁵⁶ ve Göçmen Ağları

Sosyal bilimlerden temel bilimlere kadar yaygın bir kullanım sahası bulunan ağ kavramı; en temel haliyle aktörler arasındaki ilişki ve bağlantı kümelerini ifade etmek için kullanılır. Ağ kuramı ise bu çerçevede aktörlerin karakterlerine değil; aralarındaki ilişki kalıplarının ve bağların mahiyetine odaklanan analiz biçimini ifade eder.¹⁵⁷ Söz konusu aktörler; bireyler, gruplar, örgütler ve/veya toplumlardan¹⁵⁸

¹⁵⁵ A.g.e., s.11.

¹⁵⁶ Ağ kuramı, literatürde ilişkiler ağı, network, ağbağ gibi farklı isimlerle ele alınmaktadır.

¹⁵⁷ Lülüfer Körükmez, Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2012, s.23

¹⁵⁸ Nancy Katz, David Lazer, Holly Arrow ve Noshir Contractor, “Network Theory and Small Groups”, **Small Group Research**, C:XXXV, No:3, 2004, s.308 (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/242075284_Network_Theory_and_Small_Groups, 5 Ocak 2020. Ağ kuramı “aktörlerin karşılıklı bağımlılığına, ilişkilerin aktörler arası kaynak ve bilgilere göre değişim gösterdiğine, ağbağın yapısının aktörler için fırsat ve/veya kısıtlı imkânlar sunabileceğine, aktörler arasında süreklilik arz eden ilişki biçimine dayanan” bazı varsayımlara dayanmaktadır. Öztaş ve Acar'dan aktaran Ahmet Yaman, “Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, C:II, No:3, 2016, s.101.

oluşabilmektedir. Bu kapsamda ağ kuramı, “kurumlar ve kümelenme temelli kavramların –mahalle, işyeri, akrabalık ya da sınıf gibi– sınırlarını kesen kişilerarası yarar ilişkilerin farklı veçhelerinin ayrıştırılmasına” imkân tanıyarak;¹⁵⁹ toplumsal grupların hem makro hem de mikro etkenler kapsamında değerlendirilmesine olanak tanır.

Göç çalışmaları literatüründe 1960’lı yıllarda zincirleme göçleri analiz etmek amacıyla ele alınan ağ kuramı; ilerleyen yıllarda göçün yönü, başlangıcı ve sürdürülebilirliğini kavramak amacıyla göçmen ağlarına karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır. Göçmen ağları ise “eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası”¹⁶⁰ bağlantı türlerini ifade eder. Bu yönüyle sosyal sermayenin önemli bir unsurunu inşa eden bu ağlar; göçmenleri yönlendiren ve göçü çoğunlukla kolaylaştıran bir işleve bürünerek farklı bir toplumda yaşama pratiklerinin üretimi ve geliştirilmesine katkıda bulunurlar.

Göçmenler, menşe ülkelerinde kurdukları ilişki ağlarından büyük ölçüde kopan, bu sebeple de göç ettikleri ülkede yeni ilişki kurmak ve bu ilişkileri genişletmek amacıyla yeni ağlar oluşturmak zorunda kalan bireylerdir.¹⁶¹ Göçmen ağları sahip oldukları fonksiyonlar aracılığıyla göçün risk ve maliyetlerini azaltarak, ev sahibi ülke vatandaşları ve göçmenler arasında tampon mekanizma görevini yerine getirmektedir. Nitekim göçmen ağları aracılığıyla; göçmenler ve yerel toplum arasında fikir, uygulama ve kaynakların paylaşıldığı ve dönüştürüldüğü bir ilişki gerçekleşir. Böylece bu ağlar “toplumun genelini birbirine tutturun bir iplik”¹⁶² işlevine sahip olur.

Göçmen ağlarını göç sürecinin önemli bir bileşeni olarak ele alan Jeff Crisp’e göre bu ağların dört temel fonksiyonu vardır. Bunlardan ilki göç edilen ülkeye giriş koşulları, yasal prosedürler, sosyal hizmetlere erişim gibi konularda bilgi kaynağı

¹⁵⁹ Körükmez, A.e., s.25.

¹⁶⁰ Nermin Abadan Unat, **Bitmeyen Göç**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Şubat 2017, s.64.

¹⁶¹ Sarah Thomsen, “Zayıf Bağların Ötesinde: Öğrenimlerini Yurtdışında Tamamlamış Yüksek Vasıflı Göçmenlerde Sosyal Sermayenin Oluşumu ve Önemi”. **Göç ve Kültürel Sermaye**. Editörler: Arnd-Michael Nohl, Karin Schittenhelm, Oliver Schmidtke, Anja Weiß, İstanbul, Kitap Yayınevi, Kasım 2011, s.371.

¹⁶²Field, A.g.e., s.15.

olmasıdır. Göçmen ağlarının ikinci fonksiyonu finansal kaynakların en doğru biçimde harekete geçirilmesi ve yönetilmesine katkı sağlamaktır. Buna göre göçün başlangıcı ve devamında göçün maliyetlerinin minimize edilmesinde bu ağların etkisi büyüktür. Üçüncü fonksiyon göçmen ağlarının göçün başlangıcında örgütsel altyapı oluşturulmasına yol açmasıdır. Crisp'in belirttiği dördüncü fonksiyon ise göçmen ağlarının ev sahibi toplumda ekonomik geçim ve istihdam desteği sağlamasıdır.¹⁶³

Göçmenlerin toplumla kurduğu ilişkiyi niteleyen göçmen ağlarının kurulması birçok etkene bağlıdır. Bu etkenler bireyler arasındaki yaş, cinsiyet, toplumsal sınıf, etnik ve dini benzerlik oranına göre şekillenmektedir. Bu durum göç çalışmalarında sıklıkla hem göçmeni marjinalleştirip, göç ettiği topluma aidiyetini sınırlayarak sosyal uyumunu engelleyen hem de ev sahibi devletin göçü yönetmesinde ciddi bir engel oluşturan negatif bir özellik olarak ele alınmıştır. Ne var ki göçmen ağlarını oluşturan etmenler gibi, ağların hangi biçimlerde kurulacağı, yoğunluğu ve fonksiyonları da birbirinden farklı özellikler gösterir. Bu kapsamda her bir göçmen ağının kendine has dinamikleri göç deneyiminin göçmenler, ev sahibi toplum, kurumlar ve devletler için farklı şekillenmesine yol açmaktadır.

2011 yılında başlayan Suriye krizinde Türkiye'ye yönelik göç akını yıllar içerisinde peyderpey artmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde Suriye ve Türkiye'nin komşu ülkeler olmasının yanı sıra; göçmen ilişki ağlarının da önemli bir rol oynadığı söylenebilir.¹⁶⁴ Çünkü göç temelde riskli bir süreçtir ve bu süreçte güvene bağlı enformel bağların önemi daha fazla ön plana çıkmaktadır. STK'lar da bireyler arasında iletişim ve sosyal ilişkilere dayalı bir topluluğun oluşturulması sürecini görmemize olanak tanıyan kuruluşlar olarak öne çıkmaktadır.¹⁶⁵

¹⁶³ Jeff Crisp. "Policy Challenges Of The New Diasporas: Migrant Networks And Their Impact On Asylum Flows And Regimes", **New Issues In Refugee Research**, Working Paper No. 7, Geneva, 1999, s.5-7, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/research/working/3ae6a0c6c/policy-challenges-new-diasporas-migrant-networks-impact-asylum-flows-regimes.html>, 10 Ocak 2020.

¹⁶⁴ Savaş Çağlayan. "Suriye Savaşı ve Suriyeli Göçmenler: Teorik ve Kavramsal Anlama Çabası", **Sosyoloji Divanı**, No:6, 2015, s.193-208.

¹⁶⁵ Kaboğlu, **A.g.e.**, s.60.

1.3.3. Kurumsal Kuram

Çağdaş göç kuramlarından biri olarak Christophe Z. Guilmoto ve Frederic Sandron tarafından geliştirilen kurumsal kuramın, göç çalışmalarına ilişkin yerleşik literatürde genel olarak ihmal edildiği söylenebilir. Ancak uluslararası göç hareketlerinin yoğunluk kazandığı ve göçün kendi başına hızla kurumsallaştığı bir süreçte kurumsal kuramın; göçün başlangıcının ve sürdürülmesinin nasıllığını anlamak için¹⁶⁶önemli bir referans kaynağını teşkil ettiği düşünülebilir.

Günümüzde devletlerin düzensiz ve niteliksiz göçmeni önleme yönündeki girişimlerine karşın, uluslararası insan hareketliliği yoğun biçimde devam etmektedir. Güvenlikleştirme politikalarının etkisiyle gelişmiş ev sahibi ülkelerde göçmen popülasyonu ile devletlerin sağladığı vizeler ve hukuksal olanaklar arasında yaşanan “dengesizlik”,¹⁶⁷ göçmenlerin gündelik yaşamda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmalarına yol açmaktadır. Fakat aynı zamanda göçmenlerin yaşamlarını zorlaştıran bu durum uluslararası göç konusunda profesyonel kurumların doğmasına ve bu alanda niş bir girişimcilik piyasasının yaratılmasına da etki etmiştir.¹⁶⁸ Kurumsal kuramın temel tezinin bu noktada; göçün hedef ülkelerinde göçmenlere yönelik uygulanan politikaları iyileştirmek ve göçmenlerin haklarına erişimleri için gerekli fırsatları yaratmak üzere gönüllü ve/veya özel kurumları tartışmaya açmak olduğu söylenebilir.

Kurumsal kurama göre uluslararası göç hareketlerinde STK’lar ve özel girişimler ev sahibi ülkeye yerleştirme, vize almayı kolaylaştırma, danışmanlık verme, resmî dokümanları edindirme, işverenler ve göçmenler arasında sözleşme yapma, kredi alma, ev sahibi toplum vatandaşlığını edinmek üzere evlilik işlemleri ve barınma

¹⁶⁶ Christophe Z. Guilmoto ve Frederic Sandron, “The Internal Dynamics of Migration Networks in Developing Countries”, **Population: An English Selection**, C:XIII, No:2, 2001, s.144-145, (Çevrimiçi) https://horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/divers17-02/010047710.pdf, 12 Ocak 2020.

¹⁶⁷ Abadan Unat, **A.g.e.**, s.65.

¹⁶⁸ İbrahim Sirkeci ve Filiz Göktuna Yaylacı. “Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar”, Filiz Göktuna Yaylacı (der.) içinde, **Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler**, Londra: Transnational Press London, 2019, s.28, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/331998854_kuresel_hareketlilik_caginda_goc_kuramlari_ve_temel_kavramlar, 10 Ocak 2020.

gibi destekler sağlar.¹⁶⁹ Böylece bu kurumlar, göçmenler ve ev sahibi toplum arasında aracı bir rol üstlenerek âdeta göç sürecini kolaylaştırıcı bir misyon üstlenirler.

Göçü başlatan ve sürdüren bir etken olarak kurumların dönüşümüne odaklanan ve böylece göç dinamiklerinin geçirdiği evrimi anlamaya katkıda bulunan kurumsal kurama göre kurumlar bu süreçte meydana gelen sosyoekonomik değişimleri incelemeye imkân tanır.¹⁷⁰ Nitekim Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans kitabında North, “*bir toplumda oynanan oyunun kuralları*” olarak nitelediği kurumları; insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insan eliyle şekillendirilmiş kısıtlamalar olarak tanımlar. North’a göre kurumlar “*zaman içinde toplumların nasıl evrimleştiğini belirler; bu yüzden de, tarihsel değişimin anahtarını oluşturur.*”¹⁷¹ Göç tam da bu noktada, toplumun tüm alanlarında yarattığı dönüşümün etkisiyle kurumsal değişimin fitilini ateşleyen bir etkene dönüşebilmektedir. Bu kapsamda kurumsal kuram, kurumların geçirdiği değişimi göz önüne alarak göç sürecini anlamlandırmaya yönelik gerekli ve önemli bir sorunun cevabını aramak için araştırmacıyı motive eder: Göç sürecinde, ev sahibi toplumda ne olmaktadır?

Konumuz gereği kurumsal kuram, STK’lara yaptığı göç sürecine ilişkin gerek göçmenin tecrübelerini gerek göçün meydana getirdiği toplumsal dönüşümü anlamlandırmak için önemlidir. Çünkü “*kurumsallaşma süreci hükûmetleri göç akımını denetlemekte daha fazla engellemektedir. Emniyet kuvvetleri tarafından yapılan kontroller, karaborsa fiyatlarını arttırmakta, daha sıkı göç politikaları ise insan haklarını savunan kurumların direnişi ile karşılaşmaktadır.*”¹⁷² Bu noktada ortaya çıkan ve kamu kurumlarına oranla daha serbest manevra imkânına sahip olan devlet dışı kurumlar olarak STK’lar insan haklarına riayet edilen, kontrollü ve adil bir göç yönetişiminin sağlanması rolünü üstlenebilmektedir.

¹⁶⁹ Massey vd., “Uluslararası Göç Kuramlarının Değerlendirilmesi” **Göç Dergisi**, C:I, No:1, 2014, s.30, (Çevrimiçi) <https://dergi.tplondon.com/index.php/goc/article/view/546/539>, 10 Ocak 2020.

¹⁷⁰ Guilmo ve Sandron, **A.g.e.**, s.160.

¹⁷¹ Douglass North, **A.g.e.**, s.9-10.

¹⁷² Abadan Unat, **A.g.e.**, s.66.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER: MEVCUT DURUM VE YASAL DÜZENLEMELER

2.1. Suriye İç Savaşı Ve Türkiye'nin Açık Kapı Politikası

2010 yılında Mısır ve Tunus'ta geniş halk kitlelerinin sokağa çıkmasıyla patlak veren Arap Baharı kısa sürede Ortadoğu coğrafyasında domino etkisi yaratarak birçok ülkeye yayılmıştır. Temel argümanı daha demokratik ve daha özgür bir yaşam arayışı olarak öne çıkarılan bu toplumsal hareketlilik, çoğu ülkede hükûmetler tarafından memnun edici bir karşılık bulmamış;¹ rejim yanlıları ile muhalifler arasında iç savaşa dönüşen çatışmaların doğmasına yol açmıştır. Öyle ki bu çatışmalardan biri, Suriye Arap Cumhuriyeti'nde 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük insanlık krizinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Üstelik bu kriz; Suriye içerisinde temel yaşam gereksinimlerinin dahi karşılanamamasıyla gün yüzüne çıkmış ve milyonlarca insanın başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın birçok ülkesine iltica etmesine yol açmıştır. Bu nedenle bu kriz, yalnızca Suriye toplumsal yapısını değil birçok ülkenin toplumsal yapısını da etkileyen, uluslararası boyutta sonuçları olan bir krizdir.

Türkiye, Suriye'deki olaylar neticesinde gerçekleşen göç sürecinde ilk günden bu yana kilit bir aktör konumunda bulunmaktadır. Suriye'de Mart 2011'de başlayan çatışmaların gün geçtikçe artması sonucu ilk olarak 260 kişilik bir grup Hatay'da bulunan Cilvegözü Sınır Kapısı'na dayanmıştır. Ancak Suriye'deki iç savaştan Türkiye'ye yönelik kaçış süreklilik arz ederek kısa süre içerisinde bir kitlesel göç hâline dönüşmüştür. Türkiye ve Suriye arasındaki coğrafi yakınlık ve uzun kara sınırına ek olarak iki ülke arasındaki tarihsel ve kültürel ilişkilerin de Suriye menşeli göçlerin Türkiye'ye yönelik gerçekleşmesinde etkili olduğu söylenebilir.

¹ Ortadoğu'da 2000'li yıllarda başlayan ekonomik ve siyasi değişimlerle birlikte toplumun demokratikleşmeye dair umutları Arap Baharı olarak kavramsallaştırılan olayların fitilini ateşlemiştir. Cihad Battaloğlu, "Arap Baharı'nın 8. Yılında Değişen Demokrasi Algısı ve Toplumsal Talepler", 10 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.orsam.org.tr/tr/arap-baharinin-8-yilinda-degis-en-demokrasi-algisi-ve-toplumsal-talepler/>, 12 Ocak 2020.

Savaşın yıkımları ve zulüm korkusuyla Türkiye'nin sınır kapılarına dayanan Suriyeliler² o dönemde devlet yetkililerince oldukça barışçıl ve yardımsever söylemlerle³ karşılanarak; açık kapı politikası çerçevesinde Türkiye'ye kabul edilmiş ve Suriye hükûmetinin kendi vatandaşlarına yönelik tutumu politik olarak üst düzeyde eleştirilmiştir.⁴

Türkiye'nin üniter bir devlet olarak, Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulaması ve “non-refoulement (geri göndermeme)” prensibine bağlı kalması, insancıl diplomasi anlayışının yanı sıra taraf olduğu uluslararası hukuk metinlerinin de bir gereği olarak nitelendirilebilir. Ev sahibi toplumun kutsal ve cömert yardımlarını içeren, dinî ve etik bir görev olarak algılanan misafirperverlik kavramı, ulus devletlerin ortaya çıkışıyla beraber yapısal bir dönüşüme uğramıştır.⁵ Nitekim artık göçmen kabul kriterleri geleneksel toplum yapısının dinamiklerinden önemli ölçüde bağımsız, çoğunlukla devletlerce ulusal ve uluslararası yasal gerekçelere dayandırılan belirli koşullar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Buna göre devletler göçmen kabul kriterlerini temelde iki prensip etrafında şekillendirmektedir: devletin çıkarları ve uluslararası insan hakları rejimi.⁶ Bu çerçevede Türkiye Suriyeliler konusunda uluslararası mevzuat ışığında yasal altyapısını “Yabancılar ve Geçici Koruma Yönergesi”ne dayandırdığı bir hukuki statüyü geliştirmiştir. Ayrıntıları daha sonra ele alınacak olan yasal düzenlemeler neticesinde Suriyeliler hâlihazırda geçici koruma hukuki statüsü kapsamında Türkiye’de bulunmaktadır.

² Suriye’den Türkiye’ye yönelik göçün sebepleri incelendiğinde ilk olarak güvenlik ve hayati tehlike, ardından siyasi, ekonomik ve sağlık nedenlerinin geldiği görülmektedir. AFAD, “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, T.y., (Çevrimiçi) <https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25337/xfiles/17a-Turkiye-deki-Suriyelilerin-Demografik-Gorunumu-Yasam-Kosullari-ve-Gelecek-Beklentilerine-Yonelik-Saha-Arastirmasi-2017.pdf>, 19 Aralık 2019.

³ “Erdoğan: Suriyelilere Kapımız Açık”, 8 Haziran 2011, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110608_syria_refugees_update_3, 15 Mayıs 2020.

⁴ Bu durumun aynı zamanda Suriyelilerin Türkiye’deki göç sürecinin politize olma süreci üzerinde de etkili bir rol oynadığı söylenebilir. Suriyelilere yönelik açık kapı politikasının uygulanmasından itibaren gerçekleştirilen tüm hizmetlerde Adalet ve Kalkınma Partisi’nin dinî bir motivasyonla hareket ettiği yönünde eleştiriler gündeme gelmiş, Türkiye’deki hükûmet ve muhalefet arasında konuyla ilgili olarak çeşitli tartışmalar yaşanmıştır.

⁵ Heidrun Friese, “The Limits of Hospitality: Political Philosophy, Undocumented Migration and the Local Arena”, *European Journal of Social Theory*, C:XIII, No:3, 2010, s.324.

⁶ Gül Çatır, “Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansımaları: Bulgaristan’dan Türkiye’ye Kitleli Göçün Analizi”, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*, Der. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.218.

Türkiye’de göç sürecinin başlarında Suriye krizinin geçici olacağı; çatışmaların Arap Baharı’nın etkileri görülen diğer ülkelerdeki gibi rejim değişikliği ile sonuçlanacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda Suriyelilere yönelik gerek siyasi söylemlerde gerek medya organları tarafından daha çok dinî çağrışımları bulunan ve uluslararası hukukta içi doldurulamayacak birtakım kavramlardan oluşan bir dil inşa edilmiştir.⁷ Özellikle siyasi demeçlerde muhacir-ensar ve misafir gibi kavramlar göç sürecinin ilk yıllarında sıklıkla dile getirilmiştir.⁸ Ancak Esed Rejimi’nin muhaliflere yönelik başlattığı militarist mücadeleyle birlikte Suriye’nin güvenli bir ülke olmaktan tamamen çıkması sonucu Suriyelilerin Türkiye’de kalış süreleri uzamış ve söz konusu geçicilik söylemlerinin başlı başına birer sorun hâline gelmesine yol açmıştır.

Geçicilik ve misafirlik kavramları etrafında şekillendirilen dinî ve etik söylemlerin Suriyelilere yönelik sağlanan hukuki statünün kapsamını askıda bırakmasının yanı sıra aynı zamanda Suriyelilerin tümünün tek tip, homojen bir grup olarak algılanması sorununa da yol açtığı söylenebilir.⁹ Oysa 2011 yılından önce Suriye’nin demografik yapısı incelendiğinde toplumda etnik ve dinî çeşitliliğin hâkim olduğu görülmektedir. Etnik çoğunluğunu Arapların oluşturduğu Suriye’de Kürt, Çerkes, Türkmen, Süryani ve Ermenilerden oluşan, dinî olarak Hristiyan ve Müslümanlığın farklı mezheplerinin hüküm sürdüğü heterojen bir tabloyla karşılaşmaktadır.¹⁰ Bununla birlikte Suriye’de meydana gelen iç savaşın, toplumun etnik ve dinî kesimlerinin tümü ile Esed Rejimi arasında gerçekleştiği algısı da gerçeği yansıtmamaktadır. Nitekim Suriye’deki toplumsal çeşitliliğin Esed Rejimi’ne yönelik

⁷ İslam tarihinde önemli bir yer tutan ve esas itibarıyla büyük bir göç sürecini belirten Hicret olayına atıfla muhacir ve ensar gibi dinî çağrışımları olan çeşitli tanımlar kullanıldığı görülmüştür. Ancak günümüzde geçerli olan uluslararası iltica hukuku metinlerinde göçmenlere sağlanan haklar hukuki statüleri bağlamında değerlendirilmektedir. Bu durum –hiçbir durumda askıya alınamayacak insan hakları dışında– göç sürecinin daha sağlıklı yönetilebilmesi için uluslararası geçerliliği olan statülerin geliştirilmesi zorunluluğunu doğurmaktadır.

⁸ Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi’nin 2014 yılında yayımladığı araştırma sonuçlarına göre Suriyelilerin Türkiye’de en fazla rahatsızlık duydukları konunun “misafir” olarak nitelendirilmeleri olduğu belirtilmiştir. HUGO, Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, 2014, s.18, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/453989>, 21 Ekim 2019

⁹ Elçin Poyrazlar, “İki Ateş Arasında: Suriyeli Hristiyanlar”, 1 Kasım 2013, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131101_suriye_hristiyanlar_elcin, 20 Haziran 2020.

¹⁰ “Suriye’nin Dini ve Etnik Haritası”, 1 Aralık 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi>, 21 Ekim 2019.

politik tavrın farklı şekillenmesinde de anlamlı bir rol oynadığı söylenebilir.¹¹ Bu durum Suriye'deki toplumsal karışıklıkların yalnızca rejim ile halk arasındaki siyasi açmazlara değil çok boyutlu toplumsal bir ayrışmaya işaret ettiğini ortaya koymaktadır.

BMMYK verilerine göre Suriye'de 2019 yılı itibariyle 5.466.260 Suriyeli, savaş ve savaşın meydana getirdiği büyük yıkımlardan kaçarak Suriye'nin sınır komşuları başta olmak üzere, dünyanın birçok bölgesine sığınmak zorunda kalmış; 6.6 milyon kişi ise Suriye toprakları içerisinde zorla yerinden edilmiştir. Sayıları 13.1 milyona ulaşan bir kesim ise hâlâ Suriye içerisinde temel insani yardımlara ihtiyaç duyacak şekilde yaşamaya çalışmaktadır.¹² Gerek Suriye'deki ciddi toplumsal ayrışmanın gerek ülke içerisinde yıllardır devam eden temel yaşam gerekliliklerinden olağandışı mahrumiyetin başka ülkelere göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin geri dönüşleri üzerindeki motivasyonlarını olumsuz olarak şekillendirdiği söylenebilir.¹³ Bu durum, Suriyelilerin sığındıkları ülkelerin kamu kurumlarının, yerel yönetimlerinin ve STK'larının Suriyelilere yönelik hızlı, etkili ve süreklilik arz edecek proaktif politikalar geliştirmelerinin gerekliliği konusunda önemli bir unsura dönüşmektedir.

Bazı çalışmalarda göç sürecinin başında Suriye'deki sorunların geçici olacağına dair söylemlerinin sonucu olarak, Türk hükûmeti tarafından uluslararası mecralardan gelen maddi yardımların reddedildiği belirtilmiştir.¹⁴ Söz konusu maddi desteklerin hangi tarihten itibaren kabul edilmeye başlandığı tam olarak bilinmemekle birlikte bu tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığından talep edilen verilere göre 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin aldığı uluslararası insani yardım miktarı 526.332.833 Amerikan Dolarıdır.¹⁵ İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (İGAM)'nin

¹¹ Şenol Arslantaş, "The Political Analysis of the Syrian Crisis and the Zero Problem Policy with Syria", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

¹² "Suriye Acil Durumu", 19 Nisan 2018, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu>, 12 Nisan 2020.

¹³ Birçok çalışmada da Suriyelilerin kısa vadede dönüşlerinin pek de mümkün görünmediği ele alınmaktadır. Bkz. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015; Erdoğan, 2015; Korkmaz, 2016: 97; ORSAM, 2016.

¹⁴ Souad Ahmadoun, "Turkey's Policy toward Syrian Refugees: Domestic Repercussions and the Need for International Support", Kasım 2014, (Çevrimiçi) https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2014C47_ahmadoun.pdf, 21 Aralık 2019.

¹⁵ Söz konusu uluslararası yardımlara ilişkin ayrıntılı bilgi: EK1

raporuna göre göç sürecinin başlarında devletin uluslararası maddi desteklere yönelik reddinin bir diğer boyutu, Geçici Barınma Merkezleri (GBM) içerisinde ulusal ve uluslararası STK'ların faaliyetleri konusundaki önleyici tutumu olmuştur.¹⁶ EK1'de ayrıntılarıyla belirtildiği gibi toplam uluslararası maddi destek içerisinde STK'ların 14.140.821 Amerikan Doları sağladığı ve EK2'de belirtildiği üzere faaliyet yürütme izni bulunan 29 yabancı STK'nın olduğu görülmektedir.¹⁷

Türkiye tarafı olduğu uluslararası iltica hukuku metinlerinin gerektirdiği yasal sorumlulukları kapsamında Suriye'den gerçekleşen kitlesel sığınma akınına yönelik, yeni bir göç yönetim kapasitesi geliştirmiştir. Suriye göçünün olağanüstü nitelikleri itibariyle devlet dışı birden fazla aktörün işbirliğini gerektiren bir süreç olması, Türkiye'nin yeni göç yönetiminin çerçevesini oluşturmaktadır. Buna göre STK'lar merkezî kurumlara oranla hem yerel toplum hem de Suriyelilerle daha fazla temas halinde olan; "orada" bulunan aktörler olmaları sebebiyle göç yönetiminde kritik bir paydaş olarak ön plana çıkmaktadır. 2011 yılından itibaren kapasite olarak kitlesel, hız olarak ani, demografik olarak travmatize edilmiş ve hassas bir göçmen kitlesi ile karşılaşan Türkiye'nin tüm hizmet ve altyapı alanlarında yaşadığı bu yoğun baskıya direnç göstermesinde, yapısal olarak uzun ve yorucu bürokratik süreçlerden muaf olan STK'lar etkili birer refleksif araç olarak önem kazanmaktadır.

Türkiye'de bulunan Suriyelilerin "kim" olduğunu bilmek; yaşadıkları yerleri, hukuki statülerini, karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri eylem tarzlarını kavramak, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin kapasitelerini daha anlamlı bir biçimde değerlendirebilmek açısından önemlidir. Bu çerçevede tezin bu bölümünde mevcut literatür ve kitlesel göçe ilişkin mevzuat ışığında Türkiye'deki Suriyelilerin genel durumları ve ilgili yasal düzenlemeler konusunda bilgilendirme yapılması amaçlanmaktadır.

¹⁶ İGAM, **Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler İçin Yaptıkları Çalışmalar İle İlgili Rapor**, 2013, s. 5.

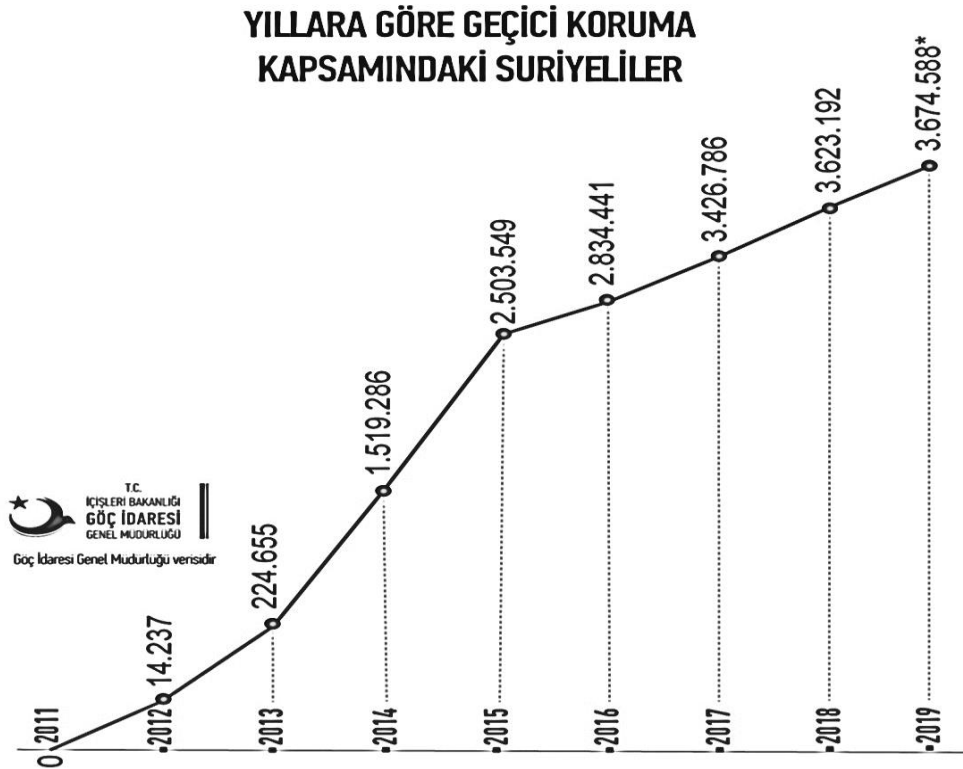
¹⁷ Uluslararası insanî yardım ve Bakanlıkça izin verilmiş yabancı STK'lara ilişkin veriler Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğünden 12 Mart 2019 tarihinde, irkoca@TCCB.GOV.TR mail adresi üzerinden iletişime geçilerek edinilmiştir.

2.2. Demografik Veriler

Kitlemel göç durumlarında göçmen nüfusun sayısal yoğunluğu kadar demografik nitelikleri ve eğilimleri de önem arz etmekte; bu durum göçmenlerin geliştirecekleri gündelik yaşam stratejilerinin yanı sıra ev sahibi toplumun göçü yönetme stratejilerini belirlemede de önemli olmaktadır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Ekim 2019 itibariyle Türkiye'de bulunan ve geçici olarak korunan kayıtlı Suriyelilerin sayısı 3.674.588'dir. Bu kapsamda Türkiye hâlihazırda Suriyeli nüfusun en fazla barındığı ülke konumundadır.¹⁸

Tablo 2. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyeliler

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Koruma”, (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 25 Temmuz 2019.

¹⁸ BMMYK, “Türkiye İstatistikleri”, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>, 12 Ekim 2019.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, 2011’den bu yana Suriye’den Türkiye’ye göç sürekli olarak artış göstermiştir. Sunata, Suriyelilerin Türkiye’ye göçünü tarihsel olarak *Büyük Dalga Öncesi* (2013 ve öncesi), *Büyük Dalga* (2013-2015) ve *Büyük Dalga Sonrası* (2015 ve sonrası) olmak üzere 3 dönemde ele almaktadır.¹⁹ Özellikle 2013-2015 yılları arasında yaşanan büyük dalgada kayıt altına alınan Suriyeli sayısı iki milyondan fazla artış göstermiştir. 2019’da Türkiye’ye gelen Suriyelilerin sayısında önceki yıllara oranla azalmalar yaşansa da Suriye’deki siyasi belirsizlik ve kaos ortamının sürmesine bağlı olarak, zorunlu göçün sürekli olabileceği ve bu süreçte Türkiye’nin önemli bir hedef ülkesi olarak rol almaya devam edeceği öngörülmektedir.²⁰

Göçün başladığı ilk yıllara²¹ oranla, kayıt sorununun azaldığı düşünülmese de rağmen Türkiye’de bulunan Suriyelilerin sayısının resmî rakamlardakinden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Özellikle 2016 yılından itibaren GİGM tarafından uygulanan güvenlik soruşturması uygulamasına bağlı olarak geçici koruma kimliğine sahip olmayan; yalnızca ön kayıt alınarak bekletilen veya turist vizesiyle uzun süredir Türkiye’de bulunan Suriyelilerin sayısının dikkat çekici bir oranda olduğu belirtilmektedir.²²

Türkiye’de Suriyelilere yönelik kamu hizmetlerinin sağlanmasında geçici kimlik kartının varlığının belirleyici bir etken olduğu göz önüne alındığında, bu durumun kimlik kartı bulunmayan Suriyelilerin geçici olarak belirlenen ve oldukça

¹⁹Ulaş Sunata, “Mülteci Hayatlar Monitörü”, 2017, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/35442271/multeci_hayatlar-monitoru.pdf, 5 Mayıs 2020.

²⁰ Türkiye’deki Suriyelilerin kalış süreleri baz alındığında oluşabilecek diasporanın Suriyeli kaynaklı yeni göçlere yol açabileceği söylenebilir. İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin, Suriyelilerin Demografik Yapısı, Beklenmeyen Misafirler :Suriyeli Sığınmacılar penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği, Der. Bilhan Kartal ve Ural Manço, Londra, Transnational Press, 2018, s.114.

²¹ Suriyelilerin kayıt altına alınma işlemleri uzun ve zorlu bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu durumun nedenleri olarak; kamu kurumlarındaki geçicilik algısı, Suriyeliler içerisinde geri dönüşlerinin hızlı olacağını düşünenlerin varlığı, GKY’ne göre kayıt işlemlerinin 3. ülkelere geçişi engelleyen bir unsur olması ve Suriyeliler arasında kayıt olunduğu takdirde GBM’ye yerleştirileceklerine dair olan yanlış algılar ön plan çıkmaktadır. Rana Molbay, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Sığınmacılar Konusundaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s.66.

²² Ulaş Sunata, “Mülteci Hayatlar Monitörü”, 2017, (Çevrimiçi) <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Multeci-Hayatlar-Monitor%C3%BC.pdf>, 5 Mayıs 2020.

İNGEV ve Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü iş birliğinde hazırlanan “Mülteci Hayatlar Monitörü” Türkiye’de GBM dışında yaşayan Suriyelilerin yaşam koşulları, Türkiye ile ilgili planladıkları gelecek ve tüketim stratejileri ile ilgili önemli bir profil çalışma örneği sunmaktadır. Daha fazla bilgi için: <http://ingev.org/kutuphane/ingev-raporlar>

liminal bir nitelik gösteren statülerinin kapsamını daha da muğlak bir hâle getirdiği söylenebilir.

Suriyelilerin Türkiye içerisindeki yüksek mobilizasyonu da kayıt ve kimlik işlemlerinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü GİGM tarafından sağlanan kimlik kartları kayıt olunan kente özgü olarak düzenlenmektedir.²³ Kimliğinde belirtilmiş kent dışında ikamet eden Suriyelilerin geçici koruma kimliğine sahip olsalar dahi kamu hizmetlerine erişimleri sağlanamamaktadır. Bu durum kentsel bölgelerdeki STK faaliyetlerinin kritik rolünün önemini gözler önüne sermektedir. Eğitim, akrabalık ve sosyal çevrenin etkisi, iş piyasasına erişim gibi sebeplerle gerçekleşen kentler arası mobilizasyon sonucunda kamu hizmetlerinden mahrum kalan Suriyeliler için STK faaliyetleri bu çerçevede hayati olabilmektedir.

Türkiye’de bulunan Suriyeli nüfusun yoğunluğunun yanı sıra nitelikleri itibariyle de dikkat çekici olduğu söylenebilir. BMMYK verilerine göre; son yıllarda kentsel bölgelerde yaşayan mültecilerin artışıyla birlikte yerleşik göç literatüründe kodlanan mültecilerin profili de değişmektedir. Kente tutunmak için gerekli kararlılığa ve dirençle sahip genç erkeklerin yerine günümüzde göç sürecinde çok sayıda kadın, çocuk ve yaşlı bireyin bulunduğu bir mülteci profili oluşmaktadır. Türkiye’de bulunan Suriyeliler örneğinde de benzer bir durum karşımıza çıkmakta; kadın-erkek oranının birbirine oldukça yakın, çocuk ve yaşlı sayısının yoğun olduğu görülmektedir.

²³ YUKK, m. 71, m. 82.

Tablo 3. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.991.638	1.682.950	3.674.588
0-4	291.323	272.160	563.483
5-9	255.107	240.254	495.361
10-14	200.039	185.169	385.208
15-18	151.756	123.725	275.481
19-24	323.678	230.505	554.183
25-29	206.662	146.651	353.313
30-34	169.595	124.375	293.970
35-39	119.754	94.722	214.476
40-44	78.947	70.024	148.971
45-49	58.549	55.908	114.457
50-54	47.314	45.434	92.748
55-59	32.914	33.326	66.240
60-64	22.991	23.767	46.758
65-69	15.060	15.771	30.831
70-74	8.474	9.148	17.622
75-79	4.709	5.918	10.627
80-84	2.600	3.274	5.874
85-89	1.409	1.875	3.284
90+	757	944	1.701

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, “Geçici Koruma”, (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 25 Temmuz 2019.

Bununla birlikte Tablo 3’de görüldüğü üzere Türkiye’nin oldukça genç bir nüfusla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Suriyelilerin yaş ortalaması 22.5 iken 15-24 yaş arasındaki genç nüfusun genel nüfusa oranı %22,56’dır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 verilerine göre,Türkiye nüfusunun yaş ortalamasının %31.7 olduğu göz önüne alındığında, Suriyeli nüfusun yaş dinamiğinin oldukça genç olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum özellikle eğitim, çalışma hayatı, uyum gibi birçok temel hususu içeren, çok boyutlu ve çok aktörlü yönetişimi gerektiren bir etkene dönüşmektedir.

Aynı zamanda Suriyelilerin 15-49 yaş arası olarak belirtilen doğurganlık yaşındaki yoğunlukları, dikkate alınması gereken bir diğer demografik özelliktir. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun Şubat 2019 itibariyle belirttiği rakamlara göre

Türkiye’de 405.521 Suriyeli çocuk dünyaya gelmiştir.²⁴ Buna göre gerek Suriyelilerin Türkiye’de kalış sürelerinin uzaması gerek Türk ve Suriyeliler arasında gerçekleşen evlilikler ve doğumlar gibi etkenler göz önüne alındığında, Türkiye’nin bu bağlamda yaşayacağı demografik dönüşüm ve vatandaşlık gibi konuların daha sık gündeme geleceği söylenebilir.

2.3. Dezavantajlı Gruplar

Dezavantajlı grup kavramının literatürde üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımı olmamasına karşın çoğunlukla “...*ekonomik, sosyal, psikolojik ve fiziksel durumları, cinsiyetleri, etnik veya dilsel kökenleri, dinleri veya politik statüleri nedeniyle toplumsal ve ekonomik yaşama, süreçlere katılım oranları/şansları ve/veya uyumları toplumdaki diğer insanlara göre daha düşük olan*” kişilerden oluşan gruplar dezavantajlı olarak nitelendirilmektedir.²⁵ Literatürde dışlanmış gruplar, savunmasız veya korunmasız gruplar, marjinal gruplar, risk grupları veya sınıf altı gruplar gibi farklı kavramlarla ifade edilen dezavantajlı grupların kapsamı mutlak olmayıp, daha çok toplumların sosyal, kültürel, tarihî, hukuki ve siyasi nitelikleriyle şekillendiği söylenebilir.

Dezavantajlı olma durumları cinsiyet, yaş ve engellilik gibi faktörlerin etkisiyle çeşitlenen ve böylece toplum içerisinde en fazla baskıya maruz kalan göçmenlerin yerel halka oranla daha savunmasız bireylerden oluştukları söylenebilir. Özellikle zorunlu göçmenler ev sahibi ülkedeki bürokratik etiketlemeler²⁶ ve diğer sosyal dinamiklerin etkisiyle bazı temel insan haklarından dahi asgari olarak yararlanmak durumunda kalabilir. Bu kapsamda dezavantajlılık kendi başına toplumdaki çeşitli fırsatlardan yararlanamama ve sosyal dışlanmaya yol açabilecek bir durumken

²⁴ “İçişleri Bakanı Soyulu: Türkiye’de 405 Binden Fazla Suriyeli Çocuk Doğdu”, 20 Şubat 2019, (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2019/02/20/icisleri-bakani-soyulu-turkiye-de-405-binden-fazla-suriyeli-cocuk-dogdu>, 20 Kasım 2019.

²⁵ Songül Sallan Gül, Firdevs Gümüšoğlu, “Türkiye’de Dezavantajlı Gruplar Üzerine Yazmak, Konuşmak”, **Toplum ve Demokrasi**, C: XI, No:24, Temmuz-Aralık 2017, s.1-7.

²⁶ Roger Zetter, “Labelling Refugees: Forming and Transforming a Bureaucratic Identity”, **Journal of Refugee Studies**, Oxford University Press, Vol:4, No:1, 1991.

göçmenlik deneyimiyle şekillendiğinde çok daha olumsuz sonuçlar doğurabilmekte, dezavantajlı olma durumunu katlandırabilmektedir.

Özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler göç sürecinden en çok yara alan, istismara daha açık dezavantajlı gruplar arasında bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan Suriyeli dezavantajlı grupların tümüne ilişkin kapsamlı ve genelleştirilebilir bir çalışma olduğunu söylemek güç olmasına karşın söz konusu gruplar için aile, eğitim, sağlık, istihdam, uyum gibi alanlarda merkezi politikaların dışında daha yerel ölçekte, hassas göçmen politikalarının hayata geçirilmesi gerekliliği açıktır. Bu hususta GKY’de özel ihtiyaç sahipleri başlığı altında başta sağlık hizmetleri, psikososyal destek, rehabilitasyon hizmetleri olmak üzere her türlü yardım ve desteğin, imkânlar ölçüsünde sağlanacağı hükmüne yer verilmiştir.²⁷

Kadınlar

Suriyeli kadınların nüfus yoğunluğu, sosyoekonomik durumları ve zorunlu göçmen olmaları toplumsal hayatta birçok sorunla yüz yüze gelmelerine yol açmaktadır. AFAD’ın 2014 yılında yayınladığı rapora göre, GBM’ler içerisinde ve kentsel bölgelerde yaşayan Suriyeli kadınların yaş dağılımları birbirine büyük oranda paralellik göstermekte ve daha çok 19-54 yaş grubunda yoğunlaştığı ortaya konulmaktadır. Aynı raporda ayrıca Suriyeli kadınların eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğu; %20,9’unun okur-yazar olmadığı, %35,1’inin ise ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Suriyeli kadınlara yönelik gerçekleştirilen diğer araştırmalarda ise eğitim, kayıtlı işgücü, sağlık hizmetlerine erişim, ayrımcılık, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, erken evlilik, fuhuş ve çok eşlilik gibi yaygın sorun alanlarının olduğu ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda Suriyeli kadın ve çocuklar içerisinde özel korumaya ihtiyaç duyanların oranının yüksek olduğu görülmektedir.²⁸ GKY’de *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* ve ilgili Yönetmelik çerçevesinde, şiddet mağduru olan kadınlara yönelik önleyici ve koruyucu

²⁷ GKY Md. 48.

²⁸ “Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu”, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi, Servet Karaca, Uğur Doğan, 27 EKİM 2014, s. 56, (Çevrimiçi) <http://www.madde14.org/images/b/b0/MersinUnivSuriyeCalistay.pdf> , 12 Nisan 2020.

tedbirlerin alınacağı belirtilmesine²⁹karşın sahadan elde edilen veriler bahsi geçen sorunların hâlâ yaşandığını ortaya koymaktadır.

Göç sürecinin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi, kadınların göç ettikleri ülkede toplumsal hayata katılım kabiliyetleri ölçüsünde değerlendirilebilir. Bu kapsamda Suriyeli kadın nüfusunun oldukça fazla olması Türkiye açısından hem bir imkân hem de zorluk oluşturmaktadır. Türkiye’deki Suriyeli kadınların düşük eğitim seviyelerine rağmen önemli bir bölümünün çalışma çağında olması, bu kadınların dil bariyerini aşarak işgücüne katılımlarının sağlanması ve toplumsal yaşama dâhil edilmeleri için bir fırsat oluşturabilecektir. Bu kapsamda kadınların istihdam olanaklarını geliştirecek yaygın eğitim programları ve bilgilendirici/yönlendirici faaliyetler önem kazanmaktadır. Bununla birlikte Suriyeli kadınlar için aile planlaması, sağlık hizmetlerine erişim kolaylığı sağlama ve ev sahibi toplumla etkileşim kurabilecekleri faaliyetleri hayata geçirmek önemlidir.

Çocuklar

Çocuklar, zorunlu göç sürecinde en fazla sorun yaşayan bir diğer dezavantajlı grubu oluşturmaktadır. Özellikle eğitim hayatı ve sosyal çevrede yaşanan kopukluk, ebeveynlerin kaybı, ayrımcılık, akran zorbalığı gibi sebepler çocukların göç sürecinde travmatize olmalarına neden olmaktadır.³⁰ Bu durumun hem çocukların hem de ev sahibi toplumların gelecekleri için oldukça riskli bir etken oluşturduğu söylenebilir. Çünkü fiziksel ve ruhsal sağlıktan yoksun çocukların, göç sürecinin uzamasına bağlı olarak kayıp nesile dönüşme ihtimalleri artış gösterecektir.

Önemli oranda çocuk ve ergen olarak nitelendirilebilecek Suriyeli nüfusun ikamet ettiği Türkiye, çocuk haklarının korunması bağlamında en kapsamlı ve bağlayıcı uluslararası metin olan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

²⁹ GKY Md.48/3.

³⁰ Suriyeli çocukların savaş sonrası ruh sağlıklarında meydana gelen değişimlere yönelik Bahçeşehir Üniversitesi tarafından İslahiye Geçici Barınma Merkezi örnekleminde gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları için bkz. Serap Özer, Selçuk Şirin, Brit Oppedal, “Bahçeşehir Study of Syrian Refugee Children in Turkey”, t.y. (Çevrimiçi) <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/studier/ungkul/bahcesehir-study-report.pdf>, 1 Nisan 2020.

dâhil, 39 ayrı uluslararası/bölgesel sözleşme ve kurala taraftır.³¹ Ulusal mevzuatta da çocuklara yönelik eğitim, sağlık, çocuk işçiliği gibi konularda düzenleme yapılmıştır. Ayrıca GKY’de “Çocuklarla ilgili tüm işlemlerde, çocuğun yüksek yararı gözetilerek ilgili mevzuat hükümleri uygulanır” ibaresine yer verilerek ulusal ve uluslararası mevzuata paralel bir düzenleme gerçekleştirilmiş; böylece ülkedeki yabancı çocukların korunmasına yönelik yasal güvence oluşturmuştur. Türkiye’de kamu düzeyinde göçmen çocukların dâhil edildiği ilk faaliyetin 2014 yılında Dünya Çocuk Hakları Günü kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na düzenlenen “Acil Durumlarda Çocukların Hakları ve Roller” başlıklı forum olduğu görülmektedir.³² Ancak Türkiye’deki Suriyeli çocukların karşı karşıya geldiği sorunlar bu konuda henüz yolun başında olduğunu göstermektedir.

Suriyeli çocukların Türkiye’de yaşadıkları sorunların başında; okullaşamama gelmektedir. Göç sürecinin başında çok düşük olan okullaşma oranları, 2019 yılı itibariyle özellikle ilkokul seviyesinde artış göstermesine rağmen ortaokul, lise ve yükseköğretimde hâlâ istenilen düzeyde değildir. Suriyelilerin mücadele ettiği sosyoekonomik zorlukların çocukların okullaşma oranında ön plana çıkan değişkenleri oluşturduğu görülmektedir. Buna göre ekonomik yetersizlikler, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, beslenme ve barınma konularında yaşanan zorluklar, çocuğun ev içindeki sorumlulukları (yaşlı, engelli bakımı vs.)³³ çocukların eğitim fırsatlarına erişimlerinde eşitsizliğin doğmasının yanı sıra çocuk işçiliği sorununu da gündeme getirmektedir. Okula devam eden Suriyeli çocukların ise başta müfredat uyumsuzluğu, akran zorbalığı, damgalanma, depresyon ve diğer psikolojik sorunlar olmak üzere

³¹ “Bahçeşehir Study of Syrian Refugee Children in Turkey”, 2013-2017,s.33-35,(Çevrimiçi) , <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>, 24 Kasım 2019.

³² Yasemin Çakırer Özservet, “Göçmen Çocukların Şehre Uyum ve Eğitim Politikası”, **Uluslararası Göç ve Mülteci Uyum Sorununda Kamu Yönetiminin Rolü**, Ed. Yakup Bulut, Kocaeli:Umuttepe Yayınları,2015, s.98.

³³ Kamil Alptekin, Demet Akarçay Ulutaş, Dilara Ustabası Gündüz, “Suriyeli Çocukların Eğitim Durumu Çalıştay Sonuç Raporu”, 8 Kasım 2018, s.4, (Çevrimiçi) <https://www.karatay.edu.tr/dosyalar/suriyeli-cocuklar-2019.pdf>, 12 Mayıs 2020.

çeşitli güçlüklerle baş başa kaldığı ve bu sorunların çocukların okuldan uzaklaşmalarına yol açtıkları görülmektedir.³⁴

Çocuklar, göç süreçlerinde ev sahibi toplumun dilini en hızlı öğrenen ve böylece uyum sürecini ebeveynlerine oranla daha hızlı gerçekleştiren örneklemi oluşturmaktadır. Bu bakımdan sağlıklı bir göç yönetim kapasitesinin geliştirilmesi için Suriyeli çocukların, hassas ve kırılgan nitelikleri göz önüne alınarak; savaş ve çatışmalardan kaynaklanan psikolojik sorunlarla baş edebilme becerilerini geliştirecek uzun vadeli faaliyet ve politikaların uygulanması göçmen eğitime ilişkin başlıca hususlar olarak öne çıkmaktadır.

Engelliler

Türkiye’deki dezavantajlı Suriyeliler değerlendirilirken engelliler, öne çıkan bir başka grubu oluşturmaktadır. Suriye’de 2011’in başından beri devam eden ve ağır silahların kullanıldığı çatışmalarda uzuv kaybına bağlı olarak çok sayıda engellilik vakası meydana gelmiştir. UNICEF’in verilerine göre ergenler arasında en yüksek ölüm oranının ateşli silahlarla gerçekleştiği Suriye’de, 86 bini uzuv kaybıyla neticelenen 1,5 milyonu aşkın kalıcı engellilik vakası yaşanmıştır.³⁵ Ancak Türkiye’de bulunan engelli Suriyelilerin sayılarına ve durumlarına ilişkin kapsamlı bir veri bulunmamaktadır. Bu açıdan STK’lar Suriyelilerle direkt olarak iletişime geçen kurumlar olarak engellilere yönelik faaliyet gerçekleştirecek en önemli paydaşlar olarak öne çıkmaktadır. Bazı STK ve yerel yönetimlerin özel tedavi ve hizmet gereksinimi bulunan Suriye’den göç etmiş engellilerin yaşamlarını kolaylaştırmak, istihdam olanaklarını artıracak ve toplumsal tecridin önüne geçmek için eğitim programları düzenledikleri görülmektedir.

³⁴ Tan Çetin, “Türkiye’de Her İki Suriyeli Çocuktan Biri Okula Gitmiyor”, 18 Eylül 2017, (Çevrimiçi) <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyede-her-iki-suriyeli-cocuktan-biri-okula-gitmiyor/4033465.html>, 16 Ekim 2019.

³⁵ “Suriye’de Yedi Yıldır Süren Savaş Bitecek Gibi Görünmüyor: Engeli Olan Çocuklar Dışlanma Riski Altında”, 12 Mart 2018, (Çevrimiçi) https://www.unicefturk.Org/Yazi/Suriye_7, 19 Nisan 2020.

2.4. Geçici Koruma Statüsünün Sağladığı Haklar Ve Mevcut Durum

2.4.1. Barınma

Suriye’den Türkiye’ye yönelik göç hareketlerinin başladığı 2011 yılında ilk olarak Hatay’ın Yayladağı, Altınözü ve Apaydın ilçelerinde olmak üzere AFAD idari gözetiminde dört adet geçici barınma merkezi (GBM) inşa edilmiştir. Ancak Türkiye’ye yönelik insan hareketliliğinin sürekli olarak artış göstermesiyle birlikte başta Suriye’ye komşu illerde olmak üzere sayıları 26’yı bulan yeni GBM kurulmuştur.

Şehir planlama uzmanlarının çalışmalarıyla konteynır/çadır kent konseptine göre inşa edilen GBM’ler bünyesinde Suriyelilerin gündelik yaşamını kolaylaştırmaya yönelik birçok sosyal ve fiziki imkân sağlanmış/sağlanmaktadır.³⁶ GBM’lerde AFAD koordinasyonunda birden fazla kamu kurumu ve STK tarafından altyapı, temizlik, güvenlik barınma, ayni yardım, teknik hizmetler, itfaiye, çamaşırhane, sağlık, psiko-sosyal destek, eğitim, mesleki ve hobi kursları (bilgisayar, yabancı dil, el sanatları, halı dokuma, kuaförlük, bıçki-dikiş vb.) sosyal ve dinî hizmetler, tercümanlık gibi ihtiyaçlar tamamen ücretsiz olarak karşılanmıştır.³⁷

GBM’lerde sağlanan yüksek standartlara rağmen istihdam olanaklarının olmaması, toplumdan izole edilmişlik hissi, mahremiyet kaygısı ve kamp içi kuralların yoğunluğu Suriyelilerin GBM’ler yerine kentsel bölgelere taşınmak istemelerine yol açmıştır.³⁸ Aynı zamanda Suriyelilerin göç sürecinin başlarında GBM’lerde barınmaları Türk devleti tarafından teşvik edilmesine karşın göçmen akışının sürekliliğinin devam etmesi ve barınma merkezlerinin kapasitesinin aşılmasıyla

³⁶ Tüm bunların yanında bazı çalışmalarda göç sürecinin başlarında geçici barınma merkezlerinde devlet organlarının sıkı bir denetim kurması aşırı “korumacılık” olarak nitelenmiş, diğer toplumsal aktörlerin GBM’nin yönetim ve işleyişinin dışına itildiği belirtilmiştir. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının GBM’lerde faaliyette bulunmasının devlet mekanizması tarafından engellendiği görüşü önemli bir tartışma ve eleştiri noktası olmuştur. İGAM, **A.g.e.**

³⁷ Bu veriler T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık)’nın 2018 yılında yayımladığı Türkiye’deki Suriyeliler Özel Sayısı raporundan elde edilmiştir. Bkz. Ombudsmanlık, Suriyeliler Özel Raporu, s. 112, (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/rapor.html#p=2>, 12 Kasım 2019.

³⁸ HUGO, **A.g.e.**, s.17

birlikte GBM’lerde barınan Suriyelilerin büyük bir kısmı kentsel bölgelerde yaşamaya başlamış ve GBM’ler geçen yıllar içerisinde peyderpey olarak kapatılmıştır. Suriyelilerin kentlerde istihdam olanaklarına erişim sağlamalarının teşvik edilmesi yine bu süreçte devletin en üst kademelerince dile getirilen hususlardan biri olmuştur.³⁹ Nitekim GİGM’nin verilerine göre Ekim 2019 itibariyle geçici korunan 63.013 Suriyelinin yaşadığı Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay ve Osmaniye illerinde olmak üzere toplam 7 adet GBM bulunmaktadır.

Göç süreci, göçmenin kentte karşılaştığı zorluklarla mücadelesi ile kentin sunduğu fırsatları lehine çevirmesi arasında yaşanmakta; aynı zamanda bir kentin dokusunu şekillendirmektedir. Bu yönüyle kente tutunma motivasyonun ve yerel toplumla etkileşim hâlinde olmanın etkisiyle inşa edilen göçmen kimliğinin kampta barınan göçmeninkinden farklı olduğu söylenebilir. Nitekim kentli göçmenlerin kamplarda barınan göçmenlere oranla daha farklı sorunlarla mücadele etmeleri ve daha farklı gündelik yaşam stratejileri geliştirmeleri zorunluluğu; hedef ülkede özne haline gelmiş, etkin bir göçmen profilinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

GİGM verileri, Türkiye’de bulunan Suriyelilerin çok büyük bir kısmının, - neredeyse %99’unun- GBM dışındaki kentsel bölgelerde, yerel toplumla iç içe yaşadığını göstermektedir. Kentsel bölgelerde yaşayan Suriyelilerin oranı bir bakıma Suriyeli göç sürecinin kentleşmesi anlamına da gelmektedir.⁴⁰

Türkiye’de bulunan Suriyelilerin en yoğun yaşadığı kentler sırasıyla İstanbul (549.477), Gaziantep (451.461), Hatay (440.336), Şanlıurfa (428.684) ve Adana (238.258)’dir. Söz konusu rakamlar göz önüne alındığında kitlesel göçün kent altyapılarında meydana getirdiği baskının ne denli ciddi olduğu görülmektedir. Bu

³⁹ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın BMMYK’daki konuşması: “Biz sığınmacıları kamp hayatına mahkûm etmek istemiyoruz, çadır kentlerle, konteyner kentlerle bu süreci devam ettirmek istemiyoruz. Ve yaklaşık bu 3 milyonun içerisinde 300 bini şu anda çadır ve konteyner kentlerde misafir edilirken, diğerleri de değişik şehirlerimizde evlerde kalmaktadır. Sığınmacıların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlamak için şehirlerimizde yaşamalarına ve çalışmalarına da izin veriyoruz...”, BMMYK, 29 Eylül 2016

⁴⁰ Auveen Woods ve Nihan Kayalı’nın hazırladığı raporda “Suriyeli Mülteci Krizinin Kentleşmesi” kavramı kullanılmaktadır. Auveen Woods ve Nihan Kayalı, “Suriyeli Topluluklarla Etkileşim: İstanbul’daki Yerel Yönetimlerin Rolü”, 2017 http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/01/Suriyeli-Topluluklarla-Etkile%C5%9Fim-Istanbuldaki-Yerel-Yonetimlerin-Rolu_Auveen-Woods-Nihal-Kayal%C4%B1.pdf, 12 Kasım 2019.

baskının kapsamı, yalnızca göç yönetişiminin paydaşlarının sunduğu hizmetler üzerinde değil aynı zamanda kent demografisi üzerinde de etkili olmaktadır. Bu çerçevede özellikle nüfusuna oranla en fazla Suriyeli barındıran kent olan Kilis örnek gösterilebilir. Ekim 2019 itibariyle Kilis nüfusunun %81,83'ünü Suriyeliler oluşturmaktadır.⁴¹ Benzer biçimde yalnızca İstanbul'da barınan Suriyeli sayısının bile Avrupa'da Suriyeli nüfusun en yoğun bulunduğu Almanya'dan daha fazla olduğu görülmektedir.⁴² Yakın tarihte dış göçün kentlerin demografisini bu denli değiştirdiği bir örnek bulunmamaktadır. Söz konusu durum Suriye krizinin dramatik yönünü ortaya koyarken aynı zamanda Türkiye'nin göç yönetişiminin maruz kaldığı zorlu tabloyu da gözler önüne sermektedir.

Suriyeli nüfusun kentsel bölgelerdeki yoğunluğunun artması sonucu gerek konut stokunun taleplere oranla yetersiz kalması gerek kiralardaki fahiş artışlar barınma konusundaki temel problemler olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin Mersin'de göçmenlerin %31'inin yerel yönetimlerden daha fazla konut talep ettiği, Kilis'te ise kiralık konutların kalmaması sonucu metruk evlerin tamir edilerek tekrar kullanıldığı görülmüştür.⁴³ Akrabalık ve sosyal ilişkilerinin etkisiyle barınma konusunda avantaj sağlayan Suriyeliler olduğu gibi, özellikle maddi olanaklardan büyük ölçüde yoksun olan kişilerin birden fazla aileyle birlikte fiziki koşulları tamamen yetersiz konutlarda barındığı görülmektedir. Yine işsizlik ve toplumsal hayatta karşılaşılan önyargı ve ayrımcılık kentte ikamet eden Suriyelilerin karşılaştığı diğer sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak kentsel bölgelerde barınan göçmenlerin kamplarda barınanlara oranla daha özgür hareket kabiliyetine sahip olduğu ve karşılaştıkları fırsatların çeşitlendiği düşünülmektedir. Bununla birlikte kentlerde maruz kalınan sorun

⁴¹ "Türkiye'deki Suriyeliler Sayısı Ekim 2020" **Mülteciler Derneği**, 28 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://muleteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, 8 Kasım 2020.

⁴² "Türkiye'deki Suriyeliler Özel Rapor", Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu Denetçiliği Kurumu, **Elma Teknik Basım Matbaacılık**, 2018, (Çevrimiçi) https://www.ombudsman.gov.tr/Suriyeliler/Ozel_Rapor.Pdf, 12 Eylül 2019.

⁴³ Adem Esen, **Uluslararası Düzensiz Göçler ve Yerel Yönetimler**, Ed.: Adem Esen ve Mehmet Duman, Kasım 2019, s.169 (Çevrimiçi) <http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/RD9IV46JRO0W156468B241CYFUOVDE.pdf>, 19 Kasım 2019.

alanlarının da çeşitlendiği ve/veya göçmenlerin yaşadıkları sorunların kentsel bölgelere taşındığı söylenebilir.

GBM’lerde Suriyelilere yönelik kamu kurumları tarafından resen ve ücretsiz olarak sağlanan birçok hizmete kentsel bölgelerde ancak yoğun bir bireysel çaba sonucunda erişildiği görülmektedir. GBM’lerde Suriyelilerin ihtiyaç tespiti ve analizleri daha kolay bir şekilde gerçekleşirken, kentlerde bu konuda önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Kentlerde yaşayan Suriyelilere yönelik merkezi yönetim faaliyetlerinin daha çetrefilli bir hâle büründüğü ve böylece kentsel politikalarla göç politikalarının kesişmesinin kaçınılmaz kılındığı bu durumda; yerel yönetimler ve STK’lar sürecin sancılarını azaltan yönetim aktörleri olarak ön plana çıkmaktadır.

2.4.2. Sağlık

Savaş ve zorla yerinden edilme deneyimine maruz bırakılan ve böylece temel yaşam standartlarından dahi mahrum kalan göçmenler çeşitli sağlık sorunlarına karşı savunmasız hale gelmektedir. Menşe ülkede ve göç yolunda yaşanan zorlukların yanı sıra göçmenlerin sığındıkları ülkede yaşadıkları sosyoekonomik olumsuzluklar, yoksulluk, aile yapısındaki değişimler, barınma problemleri, ev sahibi toplum tarafından uygulanan ırkçılık ve ayrımcılık gibi faktörler göç sürecinin daha stresli geçmesine neden olmaktadır.⁴⁴ Böylece savaş ve çatışmaların yol açtığı yıkımlar sonucunda fiziksel sorunların yanı sıra ruhsal travmaların⁴⁵ da yoğun olarak yaşandığı

⁴⁴ Matthew Porter ve Nick Haslam, “Predisplacement and Postdisplacement Factors Associated With Mental Health of Refugees and Internally Displaced Persons”, JAMA, Vol:294, No:5,2005, s.611, (Çevrimiçi)https://www.researchgate.net/profile/Nick_Haslam/publication/7682721_Predisplacement_and_Postdisplacement_Factors_Associated_with_Mental_Health_of_Refugees_and_Internally_Displaced_Persons_A_Meta-Analysis/links/567726ec08ae0ad265c5b345.pdf, 20 Aralık 2019.

⁴⁵ Özellikle “anksiyete, depresyon, uyku bozuklukları, intihar eğilimi; post travmatik stres bozukluğu sendromu; titreme, başdönmesi, korkular, eski görüntülerin sık sık hatırlanması; öfke, tedirginlik, umutsuzluk; stres ve emosyonel durumdan kaynaklı somatik semptomlar (migren, bulantı, sırt ağrısı ve mide problemleri); kişiler arası ve evlilik ilişkilerinde sorunlar; ev içi ve sokak şiddeti; alkolizm, ilaç bağımlılığı” göçmenlerde en sık rastlanan ruhsal sorunlardır. Türk Tabipler Birliği, Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu, Ankara, Ocak 2014, s. 7, (Çevrimiçi)<https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacirpr.pdf>, 23 Aralık 2019.

ve bu sebeple zorunlu göç sürecinin önemli sağlık risklerini de beraberinde getirdiği söylenebilmektedir.

Sağlık hizmetlerine erişim hakkı, kişinin göçmen veya vatandaşlık statülerinden bağımsız, temel bir insan hakkıdır. Ancak sağlık hizmetlerine erişim, Cenevre Sözleşmesi ve diğer uluslararası göç hukuku metinlerinde ev sahibi ülkenin yabancılara sağladığı haklardan biri olarak açık bir şekilde ele alınmamıştır. Bu durum zorunlu göç sürecinde iltica edilen ülkenin hukuki, sosyal, ekonomik ve toplumsal özelliklerini, göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimindeki temel belirleyiciler olarak öne çıkarmakta ve ev sahibi ülkeler arasında birbirinden farklı uygulamaların oluşmasına yol açmaktadır.⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda sağlık hizmetlerine erişim herkes için bir hak olarak devletin görevleri arasında düzenlenmekte⁴⁷ ve bu kapsamda iç mevzuat uluslararası hukuk metinleriyle paralellik göstermektedir.⁴⁸ Geçici korunan Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişim haklarına ilişkin Türkiye'nin iç mevzuatında birtakım düzenlemeler yapılmıştır.⁴⁹ Buna göre 2014 yılında yürürlüğe giren Geçici

⁴⁶ Göç sürecinde sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan sorunlar genel olarak yasal, bürokratik, ekonomik, kültürel, sağlık sistemindeki eksiklikler, sağlık, göç ve uygulama arasındaki ilişki gibi faktörlerden kaynaklanmakta ve ülkeler arasında uygulamada farklılıklar göstermektedir. Humphris ve Bradby'ın belirttiği üzere bu uygulama farklılığının temelde iltica hukukunun politik niteliğiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Rachel Humphris, Hannah Bradby, "Health Status of Refugees and Asylum Seekers in Europe", 20 Kasım 2017, (Çevrimiçi) <http://oxfordre.com/publichealth/view/10.1093/acrefore/9780190632366.001.0001/acrefore-9780190632366-e-8#acrefore-9780190632366-e-8-bibItem-0007>, 24 Aralık 2019.

⁴⁷ TC Anayasası. Md. 56: "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir...*"

⁴⁸ TC Anayasası Md. 16'da: "*Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.*" İbaresini ile yabancıların haklarının uluslararası standartlara göre korunacağına ilişkin düzenlenmelere yer verilmiştir. Bu durum GKK kapsamında Türkiye'de bulunan Suriyelilere sağlanan haklar ve hizmetler konusunda ulusal ve uluslararası mevzuatı karşılaştırma imkânı tanımaktadır.

⁴⁹ Türkiye'deki Suriyelilere yönelik olarak iç mevzuattaki düzenlemeler kronolojik olarak şöyle sıralanabilir: AFAD Yönetmeliği (19.02.2011), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (04.04.2013), Geçici Koruma Yönetmeliği (22.10.2014), Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar (25.03.2015), AFAD ve Sağlık Bakanlığı Protokolü 2015 (01.07.2015), AFAD- Suriyeli Misafirlerin Sağlık ve Diğer Hizmetleri Hakkında Genelge (12.10.2015), Göçmen Sağlığı Merkezleri/Birimlerine Dair Yönerge (03.09.2015), Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetine Dair Esaslarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Esaslar (04.11.2015),

Koruma Yönetmeliği'yle birlikte GBM içerisinde veya dışında barınan ve geçici Koruma Kanunu'na tabi olan Suriyelilere genel sağlık sigortası kapsamında birincil ve ikincil düzeydeki sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hakkı tanınmıştır.⁵⁰ Aynı zamanda sağlık sistemine erişimdeki aksaklıkların önüne geçmek amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından AFAD denetimine tabi olan ve Suriyeli sağlık çalışanlarının da istihdam edildiği Göçmen Sağlığı Merkezleri kurulmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki Suriyelilerin diğer kamu hizmetlerine erişimlerinde olduğu gibi sağlık alanında da kimlik ve kayıt unsuru kritik bir rol oynamaktadır.

Suriyelilere yönelik sağlık alanında iç mevzuat kapasitesinin geliştirilmesi açısından çeşitli adımlar atılsa da uygulamada hâlâ önemli problemlerle karşılaşılmaktadır. Sağlıksız barınma koşulları, yetersiz beslenme, bulaşıcı ve kronik hastalıkların tam olarak saptanamaması, ruhsal travma durumlarının yoğun olarak gözlemlenmesi gibi önemli sorunları sıklıkla yaşamalarına rağmen Suriyelilerin sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir.⁵¹

Türk Tabipler Birliği'nin açıkladığı rapora göre Suriyelilerin ve sağlık çalışanlarının dil bilmemelerinden kaynaklanan iletişim sorunu, Suriyeliler arasında sağlık hizmetlerine erişim hakkı konusundaki bilgi eksikliği, sağlık kurumlarındaki ücretin fazla bulunması, hastanelerde ayrımcı muamelelere maruz kalma gibi sorunlar sağlık hizmetlerine yeterince erişim sağlanamaması konusunda ön plana çıkan sorunları oluşturmaktadır.⁵² Bu durum, Suriyelilerin hâlihazırda içerisinde bulundukları zorunlu ve zorlu göç sürecinin daha da sertleşmesini beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bu durum Suriyelilerin topluma uyum ve adaptasyonları önünde olumsuz bir etkiye neden olabilmektedir.

“AFAD ve Sağlık Bakanlığı Protokolü”, 1 Ocak 2016, (Çevrimiçi) http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/saggel/belge/Av_Elif_Selen_AY.pdf, 10 Nisan 2019.

⁵⁰ GKY 27. Maddesi sağlık hizmetlerinin kapasitesini ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır: “Sunulan sağlık hizmeti bedeli, Sağlık Bakanlığı kontrolünde, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından genel sağlık sigortalıları için belirlenmiş olan sağlık uygulama tebliğindeki bedeli geçmeyecek şekilde AFAD tarafından ödenir.”

⁵¹ Hacı Mustafa Paksoy vd., Suriyelilerin Ekonomik Etkisi: Kilis İli Örneği, **Birey ve Toplum**, Bahar 2015, C: V, No:9, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307120>, 12 Kasım 2019.

⁵² TTB, “Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu Açıklandı”, 25 Ocak 2014, (Çevrimiçi) http://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=673309ea-9232-11e7-b66d-1540034f819c, 15 Eylül 2019.

2.4.3. İş Piyasasına Erişim

Çalışma hayatına katılım bireylerin daha iyi yaşam standartlarına erişim sağlamalarının temel bir aracıdır ve birçok uluslararası hukuk metninde evrensel bir hak olarak düzenlenmiştir.⁵³ Bu kapsamda devletler çalışma hakkı ve işleyişi ile ilgili düzenlemeleri yalnızca kendi vatandaşları için değil, sınırları içerisinde bulunan yabancılara yönelik olarak da sağlamakla yükümlüdürler. Ancak bu durum temel olarak yabancıya verilen hukuki statünün kapsamı ile şekillenmekte ve doğal olarak yabancının çalışma hayatına erişim imkânı, bu çerçevede karşılaştığı zorluklar ve fırsatlar ev sahibi devletin ilgili yasal düzenlemeleriyle yakından ilişkili olmaktadır.

Türkiye’de adil bir göç yönetim kapasitesinin geliştirilmesi için yabancıların çalışma hayatına katılımına ilişkin standartlar iç mevzuatta düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası herkes için çalışma hakkını ve devletin bu konudaki yükümlülüklerini ele almaktadır.⁵⁴ Ancak Türkiye’nin doksanlı yıllardan itibaren işgücü göçmenlerinin hedef ülkelerinden biri hâline gelmesi ve özellikle komşu ülkelerde meydana gelen savaşlar sonucunda sığınma ve kitlesel göç hareketliliklerine sahne olması nedeniyle göçmenlerin de çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler yapılması kaçınılmaz olmuştur. Bu kapsamda 2003 yılında yürürlüğe giren *4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun*, yabancıların Türkiye’deki çalışma hayatlarına yönelik iç mevzuatta atılan önemli bir adım olmuştur.

2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye yönelik gerçekleşen kitlesel göç karşısında iç mevzuatın güncel koşullara göre revize edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede 2014 yılında yürürlüğe giren *Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY)* ve 2016 tarihinde yürürlüğe giren *8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine*

⁵³ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB); 1951 Cenevre Sözleşmesi; Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme’de göçmenlerin çalışma koşullarına ilişkin yasal standartların belirlenmesi ele alınmıştır.

⁵⁴ TC Anayasası 49. Md: “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. (Değişik fıkra: 3/10/2001-4709/19 Md.) Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.”

Dair Yönetmelik iç mevzuatta çeşitli düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. 8375 sayılı Yönetmelikle birlikte çalışma hayatına erişimin sağlanmasının yanı sıra Suriyelilerin işgücü piyasasına dâhil edilerek hem kendi geçimlerini sağlamaları hem de kayıt dışı istihdam alanının dışına çıkarılmaları hedeflenmiştir.⁵⁵

Yabancıların kayıt dışı istihdamını engellemek için uygulanan çalışma izinleri, Türkiye’de süreli ve süresiz olarak iki kategoride değerlendirilmektedir. Suriyelilere verilen çalışma izinleri ise geçici koruma altında bulundukları süre ve coğrafya (ikamet edilen kent) ön şartları bakımından sınırlanmaktadır. İkamet izni ön koşul olmasına rağmen çalışma izni yerine geçmemektedir. Bununla birlikte çalışma izni kişiye, iş yerine ve ikamet edilen kente özeldir. Tam zamanlı işler için geçerli olan çalışma izni başvuruları, işveren tarafından çevrimiçi ortamda yapıldıktan sonra uzman kurulun değerlendirmesi neticesinde verilmektedir.

8375 sayılı yönetmelik gereği yabancılara verilecek çalışma izinlerinde açık iş sektörleri ve istihdam kotası baz alınmaktadır.⁵⁶ Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi BETAM’ın yaptığı araştırmaya göre, Türkiye’de eleman temininde en güçlük çekilen açık iş sektörleri imalat, toptan ve perakende

⁵⁵ Canan Öykü Dönmez Kara, “Türkiye’de Yabancıların Çalışma Hakkı: Suriyelilerin İşgücü Piyasasındaki Durumu”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:II, No:2, 2016, s.154 (Çevrimiçi) https://uskudar.edu.tr/assets/uploads/dergi/1/file/sosyal_bilimler_sayi_2_.pdf, 14 Ekim.2019.

⁵⁶ 2016 tarihli 8375 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik Md.8 “İstihdam Kotası” başlığıyla düzenlenmiş ve şu ilkelere yer verilmiştir: “(1) Çalışma izni başvurularının değerlendirilmesinde, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısı üzerinden sektör ve illere göre açık iş ve işe yerleştirmeler dikkate alınarak Bakanlıkça, geçici koruma sağlanan yabancı istihdamı kotası değişen oranlarda uygulanabilir. Üçüncü fıkra hükmü saklı kalmak üzere, çalışma iznine başvurulmuş işyerinde çalışan geçici koruma sağlanan yabancı sayısı, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının yüzde onunu geçemez. (2) Toplam çalışan sayısı ondan az olan işyerlerinde, en fazla bir geçici koruma sağlanan yabancı çalışmasına izin verilebilir. 6577 (3) İşveren tarafından; işyerinin kayıtlı bulunduğu Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğünden, çalışma izni başvurusu tarihinden önceki dört haftalık süre içerisinde yabancı çalıştırılacağı işi yapacak aynı nitelikte Türk vatandaşı bulunmadığının belgelendirildiği başvurularda istihdam kotası uygulanmayabilir.”

Bununla birlikte tez kapsamında katılmış olunan 21.10.2019 İstanbul Üniversitesi’nde IMRA tarafından düzenlenen Uluslararası Göç ve Ekonomik Uyum Çalıştayı’nda İstanbul Sosyal Güvenlik Kurumu il müdürü Suriyeli mevcut durumunun gerçekliği göz önüne alındığında kota uygulaması ve çalışma izni konusunda Suriye’deki savaşın devam etmesi sebebiyle geri göndermeme ilkesine sadakat gösterilerek bazı esnek uygulamaların olduğunu belirtmiştir.

ticaret ile inşaattır.⁵⁷ Bu kapsamda Suriyelilerin yerel halkın tercih etmediği bu sektörlerde çalışması teşvik edilmektedir.

2011 yılından bu yana yapılan yardımlarla ve mevcut birikimleri ile yaşamını sürdüren Suriyeliler, Türkiye’de kalış sürelerinin uzaması ile birlikte çalışma hayatında daha fazla yer almak istemektedir.⁵⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından açıklanan verilere göre 2017 sonu itibariyle, çalışma izni olan 20.966 Suriyelinin olduğu görülmektedir. Türkiye’de bulunan çalışma çağındaki Suriyelilerin sayısı ve iş piyasasına erişim konusundaki istekleri göz önüne alındığında bu sayının oldukça düşük olduğu buna karşın Suriyeli işgücünün -göçmenler arasında yaygın olduğu üzere, çalışma izni olmaksızın- enformel sektörlerde yaygınlaştığı söylenebilir.⁵⁹ Uzun çalışma saatleri, düşük ücret, iş güvenliğinden yoksun çalışma ortamları, işyerinde yaşanan ayrımcılık, Suriyelilerin çalışma hayatında en sık karşılaştıkları sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de bulunan Suriyelilerin demografik özelliklerini ele aldığımızda çalışma çağı olarak değerlendirilen 15-64 yaş⁶⁰ aralığında bulunan ciddi sayıda Suriyelinin olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum çalışma hayatını özellikle eğitim ve aile gibi konular üzerinde anlamlı bir değişkene dönüştürmektedir. Yine Suriyeliler arasında kadın ve erkek oranındaki denge hem Türkiye hem de Suriye örneklerinde istihdamın cinsiyeti bağlamındaki tartışmalar için önemli bir imkân sağlayabilmektedir.

⁵⁷ Gökçe Uysal Kolaşın, Yazgı Genç, Furkan Kavuncu, “Suriyelilerin İşgücü Piyasasına Uyumu: İstanbul, Bursa ve İzmir’de İstihdam Olanakları”, **Betam Yayınları**, 5 Nisan 2019, (Çevrimiçi) <https://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2019/04/ArastirmaNotu239.pdf>, 10 Nisan 2019.

⁵⁸ Ayşe Şebnem Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, **TESAM Akademi Dergisi**, C:II, No:2, 2015, s. 52.

⁵⁹ Kimi yazarlar tarafından Suriyelilerin ekonomik entegrasyonları önündeki en büyük engellerden biri olarak değerlendirilen kayıt dışı istihdam, Del Carpio ve Wagner tarafından Suriyelilerin düşük maliyetli işgücünden yararlanmanın Türkiye için bir fırsat olduğunu ancak Türkiye’nin bu fırsatı değerlendirmediği belirtilmiştir. Ximena V. Del Carpio ve Mathis Wagner, *The Impact of Syrian Refugees on The Turkish Labor Market*, **Policy Research Working Paper 7402**, 2015, (Çevrimiçi) <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/54522>, 12 Aralık 2019.

⁶⁰ Oğuzhan Aslantürk, Yusuf Erdem Tunç, “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği” **Ombudsman Akademik Dergisi**, C:V, No:9, 2018, s.151, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/644792>, 11 Haziran 2019.

Suriyelilerin Türkiye’deki istihdam koşulları ele alınırken, sermaye sahipliği ve girişimcilik konusuna da dikkat çekilmesi gerekmektedir. Buna göre Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) verilerine göre Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli şirketlerin yaklaşık %12’sini Suriyeli ortak sermayeli şirketler oluşturmaktadır.⁶¹ Bu durum gerek Suriyeli şirketlerin Türk ekonomisine katkısı/etkisi gerek Suriyelilerin istihdam edilme kapasitesini artırması açısından önemlidir. Aynı zamanda bu durum Türkiye’deki Suriyelilerin ekonomik ve sosyal sermayesini tartışmak bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye’de Suriyelilerin istihdamı meselesi, birçok alanda tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu mesele ekonomik alana etkileri bir tarafa, sosyal çatışmanın fitilini ateşlemek gibi bir etkene de dönüşme riskini bünyesinde taşımaktadır. Kimi durumlarda yerel halkın Suriyelilerle birlikte istihdam olanaklarını bölüşme fikri dahi başlı başına olumsuz bir tutumun gerçekleşebilmesi için yeterli olabilmektedir. Nitekim bu hususta yapılan bazı çalışmalara göre Türk toplumunda Suriyelilere ilişkin olumsuz algının çoğunluğunu ekonomik nedenler oluşturmaktadır.⁶²

2.4.4. Eğitim

Eğitim, diğer insan hakları gibi evrensel ve kişinin hukuki statüsünden bağımsız bir haktır. Fakat eğitim aynı zamanda bireylerin diğer haklarına erişim sağlayabilmeleri için gerekli olan becerileri sağlamakta ve bu nedenle görece iyi yaşam standartlarının elde edilmesinde başat rol oynamaktadır.⁶³ Bu çerçevede

⁶¹ Aynı zamanda yine TEPAV’ın verilerine göre 2018 yılı itibariyle Suriyeli ortak sermayeli şirket sayısı 1595’e ulaşırken Suriye ortak sermayesi 271,1 milyon Türk lirasına ulaşmış durumdadır. TEPAV aylık olarak düzenlediği Suriyeli Şirketler bülteni kamuoyuyla paylaşılmaktadır. TEPAV, Suriyeli Şirketler Bülteni, (Çevrimiçi) <https://www.tepav.org.tr/tr/calismalarimiz/s/399>, 12 Kasım 2019.

⁶² Hatice Ekici, “Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl:19, No:44, Temmuz- Eylül 2019, s. 705.

⁶³ “Guidebook for Planning Education in Emergencies and Reconstruction”, United Nations Education, Scientific and Cultural Office (UNESCO), 1 Ocak 2010,s.7. (Çevrimiçi) [https://toolkit.ineesite.org/resources/ineecms/uploads/1012/INEE_GuideBook_EN_2012%20LoRes.p](https://toolkit.ineesite.org/resources/ineecms/uploads/1012/INEE_GuideBook_EN_2012%20LoRes.pdf)df, 27 Ağustos 2019.

değerlendirildiğinde hem bireylerin hem de devletlerin refahı için son derece önemli ve acil durumlarda dahi vazgeçilemeyen temel bir haktır.

Göçmenler için eğitim; içerisinde bulundukları durumun muğlaklığına rağmen gelecek için bir anahtar, istikrar ve umut olarak algılanan bir olgudur. Aynı zamanda kaliteli eğitime erişim sadece göçmen çocuk ve gençlerin başarıları için değil, ev sahibi ülkelerin ve menşe ülkelerinin gelişim ve istikrarı için de önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim aracılığıyla kendini rehabilite ederek geliştiren bireyler, bulundukları toplumun huzuruna da katkı sağlayarak, ülke güvenliği için önemli bir imkân oluşturmaktadır.⁶⁴ Eğitim hakkının bu özel durumu, uluslararası hukuk ve iltica hukuku metinlerinde titizlikle ele alınma ihtiyacını doğurmuştur. Bu kapsamda Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi(1948)'nde zorunlu ilköğretim ve yükseköğretime erişim eşitliği, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1976)'de herkes için ve eğitim hakkı, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (1979)'de eğitimde cinsiyet eşitliği, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989)'de hukuki statüsüne bakılmaksızın tüm çocukların eğitime erişim hakkı, Cenevre Sözleşmesi (1951) 'nde ise mülteci, göçmen ve sığınmacılar için eğitim hakkı düzenlenmiştir.⁶⁵ Ancak göçmenler özelinde eğitimin sistemli ve kapsamlı bir biçimde tartışılması, ancak 2000'li yıllarından başından itibaren gerçekleşmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Yeşim Özer ve Zeynep Özde Ateşok, "Türkiye'nin Göçmen ve Mültecilere Yönelik Eğitim Politikalarının Dönüşümü", **Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespit ve Öneriler**, Ed.: Adem Esen ve Mehmet Duman, Kasım 2019, (Çevrimiçi) <http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/8G544G96RU1970681S1MDJLKIJPEO6.pdf>, 23 Aralık 2019.

⁶⁵ İHEB Md. 26: "*Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.*"
ESKHS Md.13: "*Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar...*"

Cenevre Söz Md 22: "*Taraf Devletler, mültecilere, temel eğitim konusunda, vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır...*"

KKAOKS Md 10: "*Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayırımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır*"

⁶⁶ Gershberg, Danenberg ve Sanchez, 2004; aktaran Müberra Görmez ve İpek Coşkun, Türkiye'deki Suriyelilerin eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar ve Zorluklar, SETA, 2016, s.4 (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-suriyelilerin-egitiminde-yol-haritasi-pdf.pdf, 12 Aralık 2019.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. Maddesinde herkes için eğitim ve öğretim hakkı düzenlenmiştir. Ancak Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı göç dalgasının birçok konuda olduğu gibi eğitim konusunda da ciddi bir baskı oluşturduğu söylenebilir. Göç sürecinin ilk yıllarında Suriyelilere yönelik gerçekleşen geçicilik vurgusu, eğitim gibi boşluk bırakılmayacak bir alanda da birtakım sonuçlar doğurmuş ve bu çerçevede -geçicilik temelli- kısa vadeli bir eğitim politikası izlenmiştir.

Suriyelilerin eğitimi kapsamında ilk çalışmalar GBM'lere yönelik hazırlanmıştır. Ancak gerek Suriye menşeli göçün kentleşmesi gerek Türkiye'de kalınan sürenin uzaması, eğitim alanında daha uzun ve kapsamlı bir yasal çerçevenin çizilmesi zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2013 yılında iki genelge yayımlayarak Suriyelilerin eğitimi konusundaki ilk kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. 26 Nisan 2013'te yayımlanan "*Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler*" başlıklı genelge, MEB tarafından düzenlenen ilk yasal belge olmasına karşın GBM dışındaki Suriyelilerin eğitimlerine ilişkin kapsamlı bir çalışma olmayıp daha çok eğitimlerin verileceği mekânlarla ilgili olmuştur.⁶⁷ 26 Eylül 2013'te yayımlanan "*Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri*" başlıklı ikinci genelgede ise Suriyelilere yönelik eğitim hizmetleri nispeten daha kapsamlı olarak ele alınmıştır.

2014 yılında YUKK'un yürürlüğe girmesiyle birlikte geçici korunan Suriyelilere sağlanacak eğitim, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerine erişim güvence altına alınmış; MEB bu doğrultuda 2014 yılında daha önce yayımladığı genelgelerin kapsamını genişleterek "*Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri*" başlıklı yeni bir genelge yayımlamıştır. Bu genelgede, Suriyeliler için açılacak geçici eğitim merkezlerinin de oluşturulması ele alınmıştır.⁶⁸

⁶⁷ "Geçici Koruma Statüsündeki Bireylere Yönelik Rehberlik Hizmetleri Klavuz Kitabı" **Unicef Yayınları**, Ed. Mustafa Baloğlu, Ertan Göv, Turgut Bağrıaçık, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, (Çevrimiçi) https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/05142850_rehberlik_hizmetler_klavuzu.pdf, 12 Aralık 2019.

⁶⁸ GEM'lerde Arapça olarak Suriye müfredatına göre eğitim verilmesi, bu kurumlarda eğitim gören Suriyelilerin topluma uyumları konusunda olumsuz etkileri olacağı yönünde eleştirilmiştir. AFAD'ın 8 Aralık 2014 yılında yayımladığı "Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İlişkin Hizmetlerin

Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi'nin 1. bölümünde Suriyelilerin eğitimi için MEB tarafından oluşturulacak komisyonun görev ve kuruluş esaslarına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre eğitim konusunda çalışmalar yürüten kamu kurum/kuruluşları, STK'lar ile uluslararası kuruluşlar, paydaş olarak düzenlenmiş; ilgili komisyonun koordinasyonunda bu paydaşların faaliyetleri ve komisyonla iş birliklerinin gerçekleştirilmesi için yasal dayanak teşkil edilmiştir. Aynı zamanda genelgenin çeşitli maddelerinde⁶⁹ paydaşlarla kurulacak iş birliklerinin konu ve kapsamı da düzenlenerek Türkiye'nin göç yönetişiminde STK'ların rolüne dair önemli bir dayanak oluşturulmuştur.

MEB'in göçmen eğitime yönelik özel çabaları sonucunda birtakım idari düzenlemeler de hayata geçirilmiştir. Bu düzenlemelerden biri MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlı Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı'nın kurulmasıdır. Göçmen eğitimi ile ilgili özelleşmiş bir idari yapının hayata geçirilmesi Türkiye'nin göç yönetişiminin uluslararası standartlara uyum sağlaması bakımından son derece önemli ve umut verici bir gelişmedir.

MEB Hayat Boyu Öğrenme Merkezi'nin Ekim 2018 verilerine göre Türkiye'de bulunan okul çağındaki Suriyelilerin okullaşma oranı %63'e yaklaşmıştır.⁷⁰ Bununla birlikte yapılan çalışmalar aracılığıyla Suriyeliler arasındaki okullaşma oranlarının giderek daha da artması hedeflenmekte; MEB ile birlikte STK'ların ve uluslararası kuruluşların bu hususta yoğun çabaları olduğu görülmektedir. Bu kapsamda BM kuruluşları ve uluslararası STK'ların işbirliği ile oluşturulan “No Lost Generation” girişimi önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷¹

Yürütülmesi” genelgesinde Suriyelilere verilecek eğitim-öğretim hizmetlerinin Türkiye'deki müfredatla çelişmemesi ve kayıtlı oldukları il bazında ele alınması kararlaştırılmıştır.

⁶⁹ Md.3: Materyal temini; Md.2/ç: GEM'lerin oluşturulmasında; Md. 2/d: Türkçe'nin öğretilmesi, Yaygın eğitim yoluyla mesleki beceri kazandırılması, sosyal ve kültürel içerikli kurslar düzenlenmesi ve kurs dışı faaliyetler düzenlenmesi; Md. 2/g: Yabancı öğrenciler için materyal, burs ve yatılılık; Md. 6/b: GEM'lerdeki eğitim-öğretim faaliyetlerinde gönüllü yabancıları maddi, manevi ve mesleki anlamda destekleme; Md. 6/c:Yaygın eğitim kurumlarındaki temrinlik malzeme temini.

⁷⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, Bakan Yılmaz: Türkiye'deki Suriyelilerin Okullaşma Oranları %63'e Yaklaştı, (Çevrimiçi) <http://www.meb.gov.tr/bakan-yilmaz-turkiyedeki-suriyelilerin-okullaşma-orani-yuzde-63e-yaklasti/haber/16453/tr%20adresinden%2009.03.2020>, 23 Nisan 2020.

⁷¹ No Lost Generation ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.nolostgeneration.org/>.

Okullaşma oranlarının artışı yanında öğrencinin kendini ifade edebileceği ve ders içeriklerini, öğretmenini ve akranlarını anlayabileceği düzeyde dil yeterliliğine sahip olması hayati önem taşımaktadır.⁷² Göç sürecinin başlarına oranla azaldığı düşünülse de yapılan saha çalışmalarında göçmen çocukların Türkçe dil engeli sebebiyle eğitim sistemine uyumları konusunda hâlâ zorluklar yaşadıkları görülmektedir. Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi (PIKTES)⁷³ kapsamında oluşturulan uyum sınıfları, ilköğretim ve ortaöğretim seviyelerinde bulunan göçmen öğrencilerin Türkçe dil beceri düzeylerinin artırılması yoluyla eğitim sistemine uyumlarının sağlanmasına yönelik olarak hayata geçirilmiştir.⁷⁴ Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi amacıyla hayata geçirilen uyum sınıflarının hibesi Avrupa Birliği tarafından sağlanmaktadır.

Türkiye'deki Suriyelilerin yükseköğretime erişimleri de yıllar içerisinde artmaktadır. Yüksek Öğrenim Kurumu'nun verilerine 2013-2014 eğitim döneminde üniversitelere kayıtlı 1.785 Suriyeli öğrenci bulunurken, 2017-2018 eğitim döneminde 20.701 kayıtlı Suriyeli öğrenci bulunmaktadır.⁷⁵

Suriyelilerin içerisinde bulundukları ekonomik koşullar yükseköğretime erişimleri konusunda bir dezavantaja dönüşmektedir. Bu dezavantajların giderilmesi için YTB, BMMYK, bazı STK'lar ve vakıf üniversiteleri burs imkânları sağlamaktadır.⁷⁶ Ancak Türkiye'de bulunan yükseköğretim çağındaki genç ve

⁷² Merve Mert, Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Dil Öğretimi: Uyum Sınıfları, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.sivilsayfalar.org/2020/03/31/egitimde-firsat-esitligi-ve-dil-ogretimi-uyum-siniflari/>, 22 Nisan 2020.

⁷³ Türkiye'deki göçmen eğitiminde önemli bir odak noktası olarak; Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı anlaşması kapsamında 2016 yılında başlatılan Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) yer almaktadır. PIKTES Projesi'nin temel amacı, Geçici Koruma Altındaki çocukların, Türkiye'deki eğitime erişimlerine ve sosyal uyumlarına katkı sağlamaktır. Bu kapsamda, Millî Eğitim Bakanlığının Geçici Koruma Altındaki çocukların Türk eğitim sistemine katılımı ve uyumuna yönelik çabalarını desteklemek de Proje'nin özel amaçları arasında yer almaktadır. PIKTES kapsamında öğrenciler, aileler, okullar ve diğer hizmetler başlığıyla birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

⁷⁴ Uyum sınıflarına dair Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından 20.09.2019 tarihinde yayımlanan genelge için bkz. <http://piktes.gov.tr/izleme/Uploads/rehberlik/genelgeaciklamasi.pdf>.

⁷⁵ Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2020, (Çevrimiçi) <https://istatistik.yok.gov.tr/>, 21 Kasım 2020.

⁷⁶ Wlebk Hohberger, "Çalıştay Raporu: Suriyelilerin Türkiye'deki Yüksek Öğretim Sistemine Entegrasyonu", İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti, 2017, (Çevrimiçi) <https://docplayer.biz.tr/67974190-Calistay-raporu-suriyelilerin-turkiye-deki-yukse-ogretim-sistemine-entegrasyonu.html>, 12 Ekim 2019.

ekonomik bakımından dezavantajlı Suriyeli nüfus göz önüne alındığında, bu imkânların hâlâ yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Türkiye'nin göçmen eğitiminde attığı yasal ve idari adımlara; yerel ve uluslararası kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşlarının çabalarına rağmen sahada hâlâ önemli sorun alanlarının olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle geçici koruma statüsündeki çocukların eğitiminde; müfredat ve dil, öğretmen temini ve yetiştirilmesi, okul iklimine ve eğitim sürecine uyum sorunları iyileştirilmesi gereken alanlar olarak öne çıkmakta; devlet okullarında eğitim gören ve önümüzdeki yıllarda bu kurumlarda eğitim alacak geçici koruma statüsündeki çocukların okul iklimine ve eğitim süreçlerine uyumlarının sağlanması, Suriyeli ve Türk veli ve çocukların karşılıklı ilişkilerinin güçlendirilmesi, hoşgörü ve dayanışma içinde birlikte yaşama bilinci kazanmaları ve toplumsal bütünleşmeleri adına öğretmen ve okul idarecilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.⁷⁷

2.4.5. Sosyal Yardım

Kitlesel göçün ev sahibi toplumun kamu kurumları ve STK'ları üzerinde yarattığı baskının yıkıcı etkilerini kontrol altına alabilecek etkin mekanizmaların hayata geçirilmesi sağlıklı bir göç yönetişiminin başat unsurudur. Özellikle zorunlu göç sürecinde; göçmenin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik hayata geçirilecek sosyal yardım uygulamaları önem kazanmaktadır.

Devletin sosyal adaleti sağlamak, sosyal ve ekonomik yönden zayıf kimselere yardım etmek, sosyal refahı artırmak gibi hususları kapsayan yükümlülöklere sahip bir mekanizma olduğu fikrini kapsayan sosyal devlet (refah devleti) anlayışına ilişkin ilk hukuki düzenlemeler, 17. yüzyılda İngiltere'de "Yoksulluk Kanunu" ile gerçekleşmiştir.⁷⁸ Ulus devletleşme sürecinde de devletin en önemli niteliklerinden

⁷⁷ Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Kılavuzu, 2017, s. 6, (Çevrimiçi) http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/05142850_rehberlik_hizmetler_kilavuzu.pdf, 22 Nisan 2020.

⁷⁸ İrfan Türkoğlu, "Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik", **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)**, C:VIII, No:3, 2013, s.277. (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17712>, 17 Şubat 2020.

biri olarak kabul edilen refah devleti olgusu, 1980’li yıllardan itibaren aşınarak önce kamu harcamalarının kısıtlanması sonrasında ise devletleşme-özelleştirme tartışmaları çerçevesinde şekillenerek; STK’ların da rollerini yeniden tartışmaya açan toplumsal dayanışma alanının geliştirilmesi yönünde dönüşmüştür.⁷⁹

Refah devlet uygulamalarının somutlaştığı sosyal güvenlik ve sosyal yardım uygulamaları toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak ve refah düzeyini tahkim etmek üzere gerçekleşmektedir.⁸⁰ Sosyal yardımlar ise; “*özel bir sosyal güvenlik riskiyle ilişkilendirilemeyen ve yoksulluk riski halinde gerekli ihtiyacı karşılamayı amaçlayan primsiz, gelir testine tabi*” tüm yardım uygulamalarını içermektedir.⁸¹ Bununla birlikte sosyal yardım, yoksulluk gibi kemikleşmiş, köklü sosyokültürel temelleri bulunan ve çözümü için yapısal ve uzun süreç gerektiren toplumsal sorunlar yerine; gıda, giyim, barınma, yakacak gibi temel yaşamsal gereklilikleri karşılamaya yönelik uygulamaları kapsar.

Göçmenlere yönelik sosyal yardım uygulamaları ise başta Cenevre Sözleşmesi olmak üzere iltica hususuna ilişkin birçok uluslararası mevzuat kapsamında ele alınmıştır.⁸² Türkiye’de de Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında, göçmenlerin sosyal yardım ve hizmetlere erişim hakkının sağlanmasına ilişkin çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir.⁸³

Türkiye’de göçmenlere yapılan sosyal yardım kanalları:

I. Kamu kurumları,

⁷⁹ Emrah Akbaş, **A.g.e.**, s.113-114.

⁸⁰ M.Kemal Aydın, Eyüp Ensar Çakmak, “Sosyal Devletin Temelleri”, Bilgi Dergisi, (3 4), 2 0 17, s.1 - 1 9.

⁸¹ Birsen Benli vd., “Terimler Sözlüğü, AB’de Sosyal Güvenliğin Koordinasyonu”, Mayıs 2011, (Çevrimiçi) https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/Images/haber_arsivi/2012/Glossary_TR-EN.pdf, 17 Mayıs 2020.

⁸² Bkz. Cenevre Sözleşmesi Md.23: “*Taraf Devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, sosyal yardım ve iane konularında vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır.*”

⁸³ Bkz. YUKK Md.89/2: “*Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerden ihtiyaç sahibi olanların, sosyal yardım ve hizmetlere erişimleri sağlanabilir.*” GKY Md.30: “*Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılardan ihtiyaç sahibi olanlar, 29/5/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik kanunun 3 üncü maddesinde belirtilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu’nun belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde anılan Kanun kapsamındaki sosyal yardımlardan yararlandırılabilir.*”

- II. Yerel yönetimler,
- III. Uluslararası kuruluşlar,
- IV. STK'lardan

oluşmaktadır.

Bu kapsamda Türkiye’de kamu kurumları, yerel yönetimler ve uluslararası kuruluşların Suriyelilere ve diğer göçmen gruplarına yönelik sosyal yardım uygulamaları 3 başlıkta ele alınabilir.

AB’nin Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardımı (FRIT)

2016 yılında hayata geçirilmeye başlanan ve kamu kurumları, STK’lar ve AB dışındaki bazı uluslararası kuruluşların da katkı sağladığı AB’nin Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardımı (FRIT) programı kapsamında, göçmenlere yönelik çeşitli kurumlar ve programlar aracılığıyla sürekliliği olmayan sosyal yardım uygulamaları sağlanmaktadır.⁸⁴

Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı

Türkiye’de geçici korunan ve 99 ile başlayan kimlik kartına sahip, yardıma ihtiyacı bulunan göçmenlere yönelik nakit yardımların sağlandığı *Yabancılar Yönelik Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY)*; Avrupa Birliği ve üye ülkeleri tarafından fonlanarak Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC), Türk Kızılay ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonu ile yürütülmektedir. Program kapsamında GBM dışında yaşayan göçmenlerin Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakıfları (SYDV) ve seçili il/ilçelerde kurulmuş olan Kızılay Hizmet Merkezleri’ne yaptıkları başvurular değerlendirilerek uygun koşullara sahip olduğu saptanan kişilere, Kızılay Kart aracılığıyla aylık 120 Türk Lirası nakit desteği sağlanmaktadır.⁸⁵

⁸⁴ “Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu: AB’nin Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programı”, 14 Mart 2018, (Çevrimiçi) <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/abnin-turkiyedeki-multeciler-icin-mali-yardim-programi-frit-komisyon-suriyeli-multeciler>, 18 Nisan 2020.

⁸⁵ “Kimler Kızılaykart Suy Alabilir?”, **Mülteciler Derneği**, 25 Ağustos 2020, (Çevrimiçi) <https://multeciler.org.tr/kimler-kizilaykart-suy-alabilir/>, 17 Nisan 2020.

Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) Programı

Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla 2017 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılay ve UNICEF ortaklığında yürütülen *Şartlı Eğitim Programı (ŞEY)*; mülteci ve geçici/uluslararası koruma altında olan çocukların okullaşmasını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. ŞEY Programı’nın finansörleri AB, Norveç ve ABD’dir.

ŞEY Programı nakit bileşeni ve çocuk koruma bileşeni olmak üzere iki uygulama alanından oluşmaktadır.⁸⁶ *Nakit bileşeni* aracılığıyla tüm illerde göçmen çocukların okullaşmasına engel teşkil eden ekonomik sorunlarla ilgili çalışmalar yürütülürken; göçmen nüfusunun yoğun olduğu 15 ilde uygulanan *Çocuk Koruma bileşeninde*, programa devam şartını yerine getiremeyerek şartlı eğitim yardımından mahrum kalan çocukların ailelerini desteklemeye yönelik uygulamalara yer verilmektedir.

2.5. Suriyelilerin Tabi Olduğu Ulusal Ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler

Türkiye gerek coğrafi konumu gerek toplumsal ve kültürel özellikleri nedeniyle tarih boyunca bazı kitlesel göç durumlarıyla karşılaşmıştır. Bulgaristan menşeli soydaş sığınması, Ahıska Türklerinin sürgünü, 1979 İran Devrimi, Körfez Savaşı ve Yugoslavya krizi sonucunda gerçekleşen toplu iltica hareketleri, Türkiye’nin tecrübe ettiği kitlesel sığınmalara örneklik teşkil etmektedir.

Kitlesel sığınma kavramının doktrinde görüş birliğine varılmış bir tanımlı bulunmamaktadır. Ancak genel olarak “*Savaş, silâhlı çatışmalar ya da yaygın insan hakları ihlalleri nedeniyle bir ülkeden ya da coğrafi bölgeden diğerine ani ve*

⁸⁶ “Şartlı Eğitim Yardım Programı”, UNICEF, t.y. (Çevrimiçi) <https://www.unicef.org/turkey/%C5%9Fartl%C4%B1-e%C4%9Fitim-yard%C4%B1m%C4%B1-program%C4%B1-%C5%9Fey>, 16 Mayıs 2020.

öngörülemez şekilde çok sayıda kişinin sığınmaya çalıştığı durumlara kitlesel akınlar denilmektedir.”⁸⁷ şeklinde ele alınmaktadır.

Kitlesel sığınma; ülke sınırına dayanan insan topluluğunun yoğun olması, sınıra varışların ani bir şekilde gerçekleşmesi, ev sahibi ülkenin barındırma imkânlarının yeterli seviyede olmaması ve bireysel sığınma sisteminin yetersiz kalması durumlarında geçerli olan ve bu kapsamda yasal dayanağını “*Kitlesel Akın Hallerinde Uluslararası İşbirliği ve Yük ve Sorumluluk Paylaşımı Konusunda BMMYK İcra Komitesi Tarafından Verilen 2004 Tarihli Karar*”dan alan bir iltica kabul yöntemidir.⁸⁸

Uluslararası İltica hukukunun önemli metinleri Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, Cenevre Sözleşmesi, 1967 New York Protokolü ve insan haklarını güvence altına alan bazı BM resmi sözleşmelerine taraf olan Türkiye; ulusal mevzuatında da iltica konularına ilişkin birtakım düzenlemeler yapmıştır. Buna karşın 2011 yılında gerçekleşen kitlesel göç sürecinde Türkiye’de Suriyelilerin hukuki statüleri ve haklarının çerçevesinin güncel göç dinamikleri bağlamında belirlenmesi ihtiyacı gün yüzüne çıkmıştır. Karşı karşıya kaldığı göçmen kitlesini kendi toplumsal gerçekliğini de baz alarak yönetmek isteyen Türkiye, bu çerçevede uluslararası mevzuat ile örtüşen yeni ve kapsamlı bir ulusal mevzuat oluşturma çalışmalarını hızlandırılmıştır.⁸⁹

Bu başlıkta Türkiye’nin Suriyeli göç sürecinde gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler ele alınacak olup; konu bağlamında kitlesel göçlere ilişkin Türk göç mevzuatını şekillendiren ulusal ve uluslararası hukuk metinleri değerlendirilecektir.

⁸⁷ Doğa Elçin, “Türkiye’de bulunan Suriyelilere uygulanan geçici koruma statüsü 2001/55 sayılı Avrupa Konseyi yönergesi ile geçici koruma yönetmeliği arasındaki benzerlik ve farklılıklar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No:124, 2016, s.10, (Çevrimiçi) <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1570>, 15 Aralık 2019.

⁸⁸ İbrahim Kaya ve Esra Yılmaz Eren, Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri, SETA, 2015, s.40, (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20151017001210_turkiyedeki-suriyelilerin-hukuki-durumu.pdf, 14Aralık 2019.

⁸⁹ TC Anayasası Md. 16’da“*Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.*” İbarelerine yer verilmiştir. Bu durum Türkiye’nin ulusal göç mevzuatında düzenleyeceği hakların uluslararası mevzuata paralel olma yasal dayanağını oluşturmaktadır.

2.5.1. 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi

Göç çok köklü ve tarihsel bir olgu olmasına rağmen bu konu ile ilgili uluslararası hukuk alanındaki ilk metinlerin 20. yüzyıldan itibaren kaleme alındığı görülmektedir. Özellikle I. Dünya Savaşı döneminde küresel çapta meydana gelen sorunlar ve buna bağlı olarak yaşanan toplumsal dönüşümler, Milletler Cemiyeti adını taşıyan çok uluslu bir yapılanmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yapılanma, Avrupa’da savaşın meydana getirdiği yıkımlar sonucunda oluşan göç ve buna bağlı olarak gelişen mültecilik durumuna çözüm bulmayı amaçlamasına rağmen, yapılan girişimler daha çok yerel düzeyde ve kişisel çabalarla sınırlı kalmıştır.⁹⁰

I. Dünya Savaşı’nın etkileri henüz küresel çapta devam ederken patlak veren II. Dünya Savaşı devletler için yeni sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki sorunları da beraberinde getirmiştir. Göç, bu sorunlardan biri olarak gündeme taşınmıştır. Bu “soruna” çözüm bulmak amacıyla, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi çatısı altındaki İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (EİHB) Paris’te imzalanmıştır. EİHB, iltica başvurusunu bir insan hakkı olarak ele alan ilk metin olma gibi önemli bir nitelik taşımaktadır:

“Herkes zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma hakkını haizdir”. (Md.14/1)

Bu maddede iltica etme hakkı, pozitif bir hak olarak tanımlanarak, esasında ilticaya başvurma hakkı olarak değerlendirilmekte; devletleri başvuran herkese mülteci statüsü tanıma hususunda yükümlü hale getirmemektedir.⁹¹ Bununla birlikte 6. Maddede *“Herkes her nerede olursa olsun, hukuk kişiliğinin tanınması hakkını haizdir.”* ibarelerine yer verilerek kişinin iltica ettiği ülkede insan haklarından yararlanmasına imkân verecek hukuki statüden mahrum bırakılamayacağı belirtilmiştir.

⁹⁰ İlk Mülteciler Yüksek Komiserleri olan Fridjtof Nansen ve James McDonald’ın tüm girişimlerine ve kurdukları birtakım organizasyonlara rağmen mültecilik sorununa çözüm getirebilecek uluslararası düzeyde bir yaklaşım gerçekleştirilememiştir. Bülent Çiçekli, **Yabancılar ve Mülteciler Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayınları, 2006, s.217.

⁹¹ İbrahim Kaya ve Esra Yılmaz Eren, **A.g.e.**, s.11.

EİHB’de aynı zamanda yaşama ve güvenlik, işkence, onur kırıcı ceza ve muamaleye tabi tutulmama, devlet sınırları içerisinde özgür dolaşım hakkı, herhangi bir devleti terk etme veya vatanına dönme hakkı, kanun önünde eşitlik, çalışma ve eğitim hakkı gibi hususlar düzenlenmiştir. Türkiye’nin de 1949’da taraf olduğu EİHB uluslararası antlaşma olmadığı için beyannameye taraf olan devletleri bağlayıcı nitelik taşımasına rağmen; düzenlediği hususlar sebebiyle başta 1951 Cenevre Sözleşmesi olmak üzere uluslararası iltica hukukuna yön vermesi bakımından önemlidir.

2.5.2. Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 New York Protokolü

Ülkeler arasında yüzyıllara dayanan sınır mücadeleleri, göç ve mültecilik gibi kavramların ışığında yeni ilişki biçimleri geliştirmelerine ön ayak olmuş; bu kapsamda mültecilik mevzuu daha ciddi, daha derin ve daha sistemli bir şekilde ele alınmayı gerektiren bir olgu olarak devletlerin gündemine taşınmıştır.⁹² 1948 yılında imzalanan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 14. maddesinde ele alınan *ilticaya başvurma hakkı*, yeni bir Birleşmiş Milletler sözleşmesi kapsamında revize edilmiştir. Bu sözleşme, uluslararası mülteci hukuku ve iltica hukukunun temel metni olan ve taraf devletleri bağlayıcı nitelik taşıyan *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi*’dir. Cenevre Sözleşmesi, 28 Temmuz 1951 tarihinde İsviçre’de 26 devletin temsilcilerinin katılımıyla imzalanmıştır.

Mültecilerin temel hak ve hürriyetlerini en kapsamlı şekilde ele alma çabası, Cenevre Sözleşmesi’nin temel niteliklerinden birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Cenevre Sözleşmesi’nde, mülteciler konusunda devletlerin yükümlülükleri de ele alınmış ve mültecilere yönelik uluslararası korumanın sağlanması kararlaştırılmıştır.

⁹² Sığınmacı ve mültecilere ilişkin bazı yasal ve bilgilendirici belgeler için bkz: 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1954 Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, 1961 Vatansızlığın Azaltılması Sözleşmesi, 1966 Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Ulusötesi Organize Suçla Mücadele Sözleşmesi, “Refugess and Asylum Seekers in Turkey”, UNHCR, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>, 12 Kasım 2020.

Mültecilerin sorumluluğu ise BMMYK denetiminde olmak üzere özellikle uğradıkları zulümden kaçarak sığındıkları ülkelere ait olacak şekilde düzenlenmiştir.

Benhabib'in ulus devlet mekanizmasının yarattığı özel bir insan kategorisi olarak nitelediği mültecilik statüsü⁹³, Cenevre Sözleşmesi'nde şu şekilde tanımlanmaktadır:

"1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır." (Md.1).

Bu maddenin devamında B kısmında:

"(1) İşbu Sözleşme'nin amaçları bakımından kısım A, Madde 1'deki 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olayları ifadesi ya, (a) "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olayları veya, (b) "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar" anlamında anlaşılacak ve her Taraf Devlet bu Sözleşme'yi imzaladığı, tasdik ettiği veya ona katıldığı sırada bu Sözleşme'ye göre taahhüt ettiği yükümlülükler bakımından bu ifadenin kapsamını belirten bir beyanda bulunacaktır."

şeklinde bir düzenleme yapılarak taraf devletlerin mülteci statüsünün kapsamını belirleyebileceklerine ilişkin bir tercih sunulmaktadır.

Cenevre Sözleşmesi'nin 1. Maddesinde mülteci kavramının hukuki olarak tanımlanmasının öneminin yanı sıra dikkat çeken iki husus vardır. Bunlar tarihi ve coğrafi kısıtlamalardır. Sözleşme'nin bu kısıtlamaları düzenlemesi yalnızca Avrupa'da değil, küresel çapta yaşanan ve gözden kaçırılması artık mümkün olmayan insan hareketliliğine karşı yeterli cevabı veremediğine yönelik eleştirileri meydana getirmiştir.

Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ni 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamış ancak Cenevre Sözleşmesi'ni üç sınırlama ile kabul ettiğini beyan etmiştir. Türkiye tarihi ve coğrafi kısıtlama ile mültecilerin Türk vatandaşlarının sahip olduğu haklardan daha fazlasına sahip olması şeklinde yorumlanamayacağına ilişkin beyanı ile Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olmuştur.

⁹³ Seyla Benhabib, **Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar**, Çev. Berna Akkıyal, İstanbul, İletişim Yayınları, , 2006, s.64.

Mültecilik durumunu meydana getiren koşullar, salt Avrupa sınırları içerisinde gerçekleşmemesinin yanı sıra, Sözleşme imzalandığı tarihte ve sonrasında da mülteciliği doğuran koşullar dünyanın her yerinde yaşanmaya devam etmektedir. Bu nedenle Sözleşme'nin coğrafi ve tarihi kısıtlamaları, bu kısıtlamalara yönelik değişim taleplerini meydana getirmiş ve bu durum karşısında önlem alma gerekliliğini doğurmuştur. Bu çerçevede mülteci hukukunun bir diğer temel metni olan “1951 Sözleşmesine Ek Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol (New York Protokolü)” 1967 yılında New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından imzalanmıştır. 1967 Protokolü ile sözleşmenin tarih ve coğrafi bakımından oluşturduğu kısıtlama kaldırılmıştır.

Türkiye, 1968 yılında imzaladığı New York Protokolü ile birlikte, tarihi kısıtlama hususunu kaldırdığını beyan etmiş ancak coğrafi kısıtlama ilkesini saklı tutacağını belirtmiştir.⁹⁴ Günümüzde Türkiye ve Monako tarafından uygulanmaya devam edilen coğrafi kısıtlama, birçok ülke tarafından sıklıkla eleştirilmektedir.

2.5.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)

Türkiye'nin küresel çapta meydana gelen insan hareketliliğinin kalbi konumunda bulunan bir bölgede olması ve bu bağlamda kilit bir rol teşkil etmesi, iç hukukta sistematik ve güncel göç dinamiklerine uygun düzenlemelerin varlığına duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu kapsamda 2013'ten önce Türk hukukunda mültecilerle ilgili birtakım hukuki düzenlemeler var olmasına karşın iltica hukuku bağlamında ilk kapsamlı yasal düzenleme olan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) 4 Nisan 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. YUKK'un amacı: “Yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları (...) (1) düzenlemek.” (YUKK, Md.1) olarak

⁹⁴ Sözleşme 1B(1) maddesi a şıkkında “1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar”, b şıkkı ise “1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da veya başka bir yerde meydana gelen olaylar” ibarelerine uygun olarak devletlere tercih hakkı sunulmuştur. Bu bağlamda Türkiye a şıkkını tercih etmiş ve coğrafi sınırlama ilkesini devam ettirme kararı almıştır.

belirtilmiştir. Buna göre YUKK, Türkiye’de bulunan yabancılar ile ilgili işlemleri, münferit koruma talepleri üzerine sağlanacak uluslararası koruma ve ayrılmaya zorlandıkları ülkeye geri dönemeyen veya kitlesel olarak Türkiye’ye gelen yabancılarla acil olarak sağlanacak geçici koruma hususlarını kapsamaktadır.⁹⁵

YUKK’un 3. kısmı uluslararası koruma hususuna ilişkin düzenlenmiş; mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statülerinin tanımları yapılmış ve bu kapsamda mülteci tanımı coğrafi kısıtlama hususu çerçevesinde Avrupa’dan gelen kişilere yönelik olarak devam ettirilmiştir.⁹⁶ Bu çerçevede mültecilik statüsü, Cenevre Sözleşmesi’ndeki tanımı ile Türkiye’nin tarihi kısıtlamasına paralel olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda coğrafi kısıtlama nedeniyle Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımı, YUKK’ta mülteci ve şartlı mülteci kavramlarının ayrımı yapılarak şekillendirilmiştir.⁹⁷ Buna göre YUKK öncesinde Türkiye’de kitlesel ve bireysel sığınma durumlarına dayanak teşkil eden Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik diğer adıyla 1994 Yönetmeliği’nde Avrupa dışından gelen göçmenlere yönelik olarak kullanılan sığınmacı statüsü YUKK ile beraber yerini şartlı mülteci statüsüne bırakmıştır.⁹⁸

YUKK’taki bir diğer hukuki statü olan ikincil koruma ise şartlı mülteci veya mülteci statülerinden birine dâhil olmayan ancak menşe ülkesine gönderildiği takdirde

⁹⁵ YUKK, Md.2.

⁹⁶Buna göre “Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.” (YUKK, m.62(1))Bu bağlamda dikkat çeken hususlardan biri şartlı mülteci olarak tanımlanan bu kişilerin de geri göndermeme ilkesince korunmalarının düzenlenmiş olmasıdır.

⁹⁷ Çiçekli, A.g.e., s.301.

⁹⁸ 1994 Yönetmeliği 3. Bölümde “Sığınmak Amacıyla Topluca Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Karşı Alınacak Tedbirler” başlığıyla kitlesel sığınma durumlarında uygulanacak işlemler ele alınmıştır.

ölüm veya işkence, onur kırıcı ceza gibi muamelelere maruz kalacak kişilere uygulanmak üzere düzenlenmiştir.⁹⁹

YUKK'un 3. kısmında uluslararası koruma statüsüne sahip kişilerin eğitim, sosyal yardım ve sağlık güvencesi, iş piyasasına erişim gibi haklarına ilişkin birtakım düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰⁰ Kanunda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmeyen kişilerin, eğitim ve temel sağlık haklarına erişim haricinde diğer haklardan faydalanmaları konusunda birtakım sınırlamalar oluşturulabileceği belirtilmiştir.¹⁰¹

YUKK'ta ele alınan bir diğer statü geçici korumadır. Geçici korumaya ilişkin kapsamlı düzenleme ise Ekim 2014'te Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan “*Geçici Koruma Yönetmeliği*” ile sağlanmıştır.

YUKK'un en önemli özelliklerinden biri, Cenevre Sözleşmesi 33. maddesinde ele alınan ve İltica hukukunun temel ilkelerinden biri olan, geri göndermeme (non-refoulement) ilkesine olan bağlılığın yasal olarak düzenlemesi olmuştur.¹⁰² Buna göre:

⁹⁹ YUKK'ta “ikincil koruma statüsü” düzenlenmekte ve mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilmeyecek kişilere belirli koşullar altında ikincil koruma statüsü verilmektedir. “*Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.*”(YUKK, m.63/1). “Ancak ikincil koruma statüsü şartlarını taşıyan bireysel veya belli grupların bulunması halinde bu statünün tanınması da söz konusu olabilecektir.” Süleyman Dost, “Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu”, **S.D.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:IV, No:1, 2014, s.65.

¹⁰⁰ YUKK md 89'da yardım ve hizmetlere erişim hakları; Md.90'da ise başvuru veya uluslararası koruma statüsü sahiplerinin yükümlülükleri düzenlenmiştir.

¹⁰¹ Buna göre “*Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi, bu Kısımda yazılı yükümlülüklerine ek olarak; a) Çalışma durumuna ait güncel bilgileri otuz gün içinde bildirmekle, b) Gelirlerini, taşınır ve taşınmazlarını otuz gün içinde bildirmekle, c) Adres, kimlik ve medeni hâl değişikliklerini yirmi iş günü içinde bildirmekle, ç) Kendisine sağlanan hizmet, yardım ve diğer imkânlardan haksız olarak yararlandığının tespit edilmesi hâlinde, bedellerini tamamen veya kısmen geri ödemekle, d) Genel Müdürlükçe kendisinden bu Kısım çerçevesinde istenilenleri yerine getirmekle, yükümlüdür.*”(YUKK, Md.90/1)

¹⁰² 1951 Cenevre Sözleşmesi 33. Maddesi geri gönderme yasağı ile ilgili düzenlenmiştir. “*Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.*” Yine Sözleşme'nin 33(2). maddesine göre “*Bununla beraber, bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, işbu hükümden yararlanmayı talep edemez.*” şeklinde düzenleme yapılarak, geri gönderme yasağının mutlak bir yasak olmadığı ele alınmış aynı zamanda taraf devletin uygulayabileceği istisnai hükümler kanuni bir temele bağlanmıştır.

“Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.” (YUKK, Md.4)

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’nin non-refoulement ilkesine sadakati neticesinde 2011 yılında 260 kişilik Suriyeli göçmen akını 2019’da 3.674.588 sayısına ulaşmıştır. Bu durum neredeyse tüm kurumlar üzerinde ciddi bir dönüşüm ve baskıyı beraberinde getirmesine karşın, Türkiye’nin uluslararası iltica hukukundaki yükümlülüklerini yerine getirmesi takdir toplamaktadır.

2.5.4. Geçici Koruma Statüsü ve Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY)

Kitlesel sığınma neticesinde devletler bireysel başvuru sistemini işletmekte güçlük çekmektedir. Ancak kitlesel göç kapsamındaki kişilerin savaş ve çatışma gibi zorunlu sebeplerle göç etmek durumunda kalmaları göz ardı edilemez. Bu sebeple geçici koruma statüsü, karşılaştıkları kitlesel sığınma durumlarında devletlerin acil çözüm bulmak amacıyla grup temelinde uyguladığı bir uluslararası koruma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçici koruma uygulaması bu yönüyle kalıcı bir çözüm yolu olarak sunulmaktan ziyade geçici ve esnek bir koruma yolu olarak ele alınmaktadır.

Geçici koruma, uluslararası hukuk belgelerinde tam olarak açıklığa kavuşturulan bir husus değildir. Bu sebeple geçici korumanın, geri göndermeme ilkesinin pratik bir sonucu olarak her ülkede farklı uygulamaları beraberinde getirdiğini söylemek mümkün olacaktır. Çünkü geçici koruma durumunda nihai olarak sığınmacıların menşe ülkelerine geri dönecekleri varsayılmaktadır.

Türkiye’deki Suriyeli göçüne ilişkin iç mevzuattaki açık ve sistemli bir hukuki belge olma niteliği taşıyan Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) 22.10.2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. GKY’nin amacı; YUKK’un 91. Maddesinde; geçici

koruma sahibi yabancılarla ilgili işlemlerin usul ve esasları, ülkeye kabul,¹⁰³ ikamet, geçici korunanların hak ile yükümlülükleri, ülkeden çıkış, geçici korunanlara yönelik tedbirler ve ulusal/uluslararası kuruluşlarla yapılacak iş birliklerini düzenlemek olarak ele alınmış (GKY, Md.1); Md. 91/2’de bu amaçlar doğrultusundaki işlemlerin Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir.¹⁰⁴ Böylelikle geçici koruma hususu Türkiye’de güncel bir yasal çerçeveye kavuşturulmuştur.

Suriyelilerin hukuki statüsü, giriş-çıkış işlemleri, kayıt ve kimlik belgelerine ilişkin hususlar da GKY Geçici Md. 1’de net bir biçimde belirtilmiştir. Buna göre: *“28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.”* (GKY, Geçici Madde 1) Bu maddeyle birlikte Türkiye’de bulunan Suriyelilerin hukuki statüsünün geçici koruma kapsamında değerlendirildiği belirtilmekte ve Suriyeliler “geçici korunan” olarak nitelendirilmektedir.

Geçici koruma kapsamındaki yabancıların sahip oldukları haklar ve yükümlülükler GKY çerçevesinde düzenlenmiştir. Türkiye’de geçici korunanlara sağlanacak haklar GKY Altıncı Bölüm’de ele alınmıştır. Buna göre GKY çerçevesinde sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler, tercümanlık gibi hizmetlerin sağlanacağı ve yönetmelik kapsamındaki ilgili bakanlıklar ve kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilecek hizmetlerin GİGM koordinasyonunda yürütüleceği

¹⁰³ GKY’nin 8. Maddesinde kimlerin geçici korumadan yararlanamayacağı ele alınmıştır. Buna göre savaş ve insanlık suçuna iştirak edenler, terör eylemlerine katılanlar, ülkesinde silahlı çatışmaya katılıp bu faaliyetlerini neticelendirmeyenler, toplumdan açısından tehdit oluşturan ciddi suçların hükümlüleri, devlet güvenliği aleyhine suç işleyenler, hapis cezası çekmesi gerektiği halde bundan kaçanlar geçici koruma hukuki statüsü kapsamında değerlendirilmeyeceklerdir. Kaya ve Yılmaz Eren, **A.g.e.**,s.50.

¹⁰⁴ YUKK Md. 91/2: “Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”

belirlenmektedir.¹⁰⁵ GKY’de aynı zamanda “...refakatsiz çocuk, engelli, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba veya işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış” kişiler olarak belirlenen özel ihtiyaç sahiplerine yönelik hizmetler de düzenlenmiştir. Buna göre bu kişilere GBM’lerde barınma önceliği (Md.23/3), sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek, rehabilitasyon ve diğer desteklerin imkânlar ölçüsünde ücretsiz ve öncelikli olarak sağlanacağı (Md.48) belirtilmiştir. Aile birleşimini talep etme hakkı da GKY’de ele alınan bir diğer husustur (Md.49).

GKY’de belirlenen yükümlülükleri yerine getirmeyenlerin, eğitim ve acil sağlık hizmetleri hariç, diğer haklardan yararlanmalarında kısmen veya tamamen kısıtlamaya gidilebileceği düzenlenmiştir.¹⁰⁶ Bu çerçevede geçici koruma statüsü, uygulanışı itibariyle ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ve bu durum sağlanan hakların kapsamının belirlenmesinde devletin takdir yetkisinin son derece geniş olması sonucunu doğurmaktadır.¹⁰⁷ Devletin takdir yetkisinin genişliği ise geçici korumanın temel ancak tartışılabilir özelliklerinden birini teşkil eder.¹⁰⁸

Cenevre Sözleşmesi ile beraber, mültecilere temel insan haklarına ek olarak birçok sosyal ve ekonomik hak tanınmıştır.¹⁰⁹ Devletlerin ülkelerine göç eden kişilere karşı belirledikleri hukuki statü ne olursa olsun bu kişilere sağlamaları gereken temel insan haklarının yanı sıra başka haklar da bulunmaktadır. Ancak özellikle kitlesel göç durumlarında hakların kapsamı devletler tarafından birtakım sınırlılıklarla belirlenmektedir. Geçici Koruma kapsamındaki kişilere hangi hakların tanınacağına dair en önemli referans metinlerinden biri, *AB Geçici Koruma Yönergesi*’dir.

¹⁰⁵ GKY, Md.26.

¹⁰⁶ GKY Md.35.

¹⁰⁷ Matthew J. Gibney,2000; aktaran Kaya ve Yılmaz Eren, Ag.e., s. 53.

¹⁰⁸ Devletler tarafından tehdit olarak algılanan mültecilere verilen destekler kamusal gelir üzerinde baskı oluşturabilir ancak özellikle geri dönüşü bekleyen mülteciler için gerçekleştirilen bu destekler devlet çıkarları için daha az tehdit oluşmasına sebep olabilir. Zetter, **A.g.e.**, s. 57.

¹⁰⁹ “1951 Cenevre Sözleşmesi’ne bakıldığında da, mültecilerin genel anlamda şu haklara sahip olduğu kabul edilmektedir: Din özgürlüğü (Md.4), medeni haklardan yararlanma özgürlüğü (Md. 12), menkul ve gayrimenkul edinme hakkı (Md.13), fikri ve sınai mülkiyet hakkı (Md.14), dernek hakları (Md. 15), mahkemelerde taraf olma hakkı (Md.16), çalışma hakkı (Md. 17), tarım, sanayi, sanat ve ticaret sahalarında iş yeri açma ve şirket kurma hakkı (Md.18), ihtisas mesleğini icra etmek hakkı (Md. 19), vesika (karne) hakkı (Md.20), mesken edinme hakkı (Md. 21), eğitim hakkı (Md. 22), sosyal yardım hakkı (Md.23), sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma hakkı (Md.24).” Kaya ve Yılmaz Eren, **A.g.e.**, s.54.

Yönergeye göre devletler kendilerine iltica başvurusunda bulunan bireylerin, temel hak ve özgürlüklerine saygılı davranmak ve geri göndermemek prensibine bağlı kalmakla yükümlüdürler. Buna paralel olarak GKY Md. 6'da iltica hukukunun en önemli ilkelerinden biri olan geri göndermeme (non-refoulement) ilkesi de düzenlenmektedir. Buna göre: *“Bu yönetmelik kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilmez.”* (GKY, Md.6)

GKY'de kamu kurumlarının göç yönetişimi sahasındaki diğer aktörlerle; STK'lar ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği sağlayabileceği bazı alanlara ilişkin esaslar da ele alınmıştır. Buna göre:

“(1) Bakanlık, bu Yönetmelikte belirtilen ve geçici korumayla ilgili diğer konularda ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar, diğer ülke ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapabilir... (3) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara sağlanması öngörülen hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi veya takip edilmesi ile hizmetlerin uygulanması amacıyla geçici korumayla ilgili sorumluluk ve yetkileri bulunan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, görev alanlarıyla ilgili konularda ulusal ve uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarıyla yapabileceği işbirliğinin usul ve esasları, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşleri alınarak, Bakanlık tarafından belirlenir.”(Md..46)

Geçici korunanlara yönelik iş birliği hususu için: *“Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara, hizmetlerin sağlanabilmesi amacıyla, uluslararası külfet paylaşımı kapsamında ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınarak Dışişleri Bakanlığı tarafından diğer ülkelerden, uluslararası kuruluşlardan ve sivil toplum kuruluşlarından destek talep edilebilir.”* (Md.47) maddesi ulusal göç mevzuatındaki referans noktalarından bir diğerini oluşturmaktadır. GKY'de aynı zamanda aile birleşimi (Md.49), gönüllü dönüş ve üçüncü ülkeye yerleştirme işlemlerini planlama, proje ve program hazırlama ile uygulayabilme (Md.42/2), Md.44/2) hususlarında da yönetim aktörleriyle işbirliğine ilişkin ibareler yer almaktadır.

2.5.5. Türkiye- Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması (GKA)

AB'nin "makbul olmayan" göçmene yönelik güvenlikleştirme ve önleme tutumunun hukukî bir yansıması olarak değerlendirilebilen Geri Kabul Anlaşmaları; son yıllarda AB göç politikasındaki en tartışmalı hususlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Geri Kabul Anlaşmaları, ülkeden çıkarılma sürecinin son halkası olup; özünde geri gönderme veya sınır dışı etme kararının tamamlayıcısıdır. AB bu kapsamda yalnızca göçün menşe ülkeleriyle değil, Avrupa güzergâhındaki transit ülkelerle de Geri Kabul Anlaşmaları imzalama politikası gütmektedir.¹¹⁰

Gönüllü geri dönüş sürecindeki kabuller; Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi,¹¹¹ BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme¹¹² ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹¹³ gibi temel hukuk metinlerinde bir insan hakkı olarak ele alınmıştır. Ancak Geri Kabul Anlaşmaları kapsamında tartışılan konu, gönüllü geri dönüş değil; bir devletin sınırında illegal olarak bulunan kişilerin yine destinasyon devletinin talebi doğrultusunda gerçekleştirilen dönüşleridir.¹¹⁴

Geri Kabul Anlaşmalarında yer alan geri kabul hükmü genellikle 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; anlaşmaya taraf devletlerin kendi vatandaşlarını geri kabul etme yükümlülüğü bulunurken, ikinci bölümde ise; üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulünü içeren hükümler bulunmaktadır.

¹¹⁰AB, Hong Kong (2004), Çin Halk Cumhuriyeti MAKAO Özel İdari Bölgesi (2004), Sri Lanka (2005), Arnavutluk (2006), Rusya (2007), Ukrayna (2008), FYROM eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti (2008), Bosna Hersek (2008), Karadağ (2008), Sırbistan (2008), Moldova (2008), Pakistan (2010), Gürcistan (2011), Ermenistan (2014), Azerbaycan (2014), Türkiye (2014), Cape Verde (2014) olmak üzere 17 ülkeyle GKA imzalamıştır.

¹¹¹Md 13: "Herkes , kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir."

¹¹²Md 12: "(2) Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeyi terk etmekte özgürdür. (4) Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz."

¹¹³AIHS 4 Nolu Protokol Md 2: "(2) Herkes, kendi ülkesi de dâhil herhangi bir ülkeyi terk etmekte serbesttir."

¹¹⁴Bu kapsamda doktrinde temel bir tartışma konusu yaratan GKA'nın, uluslararası sözleşmeler ve insan hakları mevzuatıyla tam uyum içinde olması gerekmektedir. Ancak GKA temelde uluslararası iltica hukuku standartlarından ziyade akit devletler arasındaki iş birliğine dayalı bir sözleşme olduğu için bu konuda birtakım endişeleri beraberinde getirmektedir. Ancak söz konusu metinlerde gönüllü geri dönüş ile ilgili usul, esaslar ve devletlerin yükümlülüğü ayrıntılı olarak düzenlenmemiştir.

Türkiye ile AB¹¹⁵ arasında düzensiz göçle daha etkin mücadele etmek adına “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma (Türkiye-AB Geri kabul Anlaşması)” 16 Aralık 2013’te imzalanmış; 1 Ekim 2014 itibariyle Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir,¹¹⁶ GKA’nın uygulanması ve yorumlanmasında Türkiye ve AB üye devletlerinin birbirlerine karşılıklı yardım sağlaması için Ortak Geri Kabul Komitesi kurulmuştur.

GKA, hukuki olarak “uluslararası anlaşma” niteliğinde olup; AB ve Türkiye açısından normlar hiyerarşisinde farklı anlamlar taşımaktadır. Buna göre AB açısından birincil hukuka göre alt, ikincil hukuka göre üst bir seviyeye yerleşirken Türkiye açısından ise diğer uluslararası anlaşmalar gibi kanun hükmünde sayılıp; Türk hukukunun bir parçası hâline gelmiştir.¹¹⁷

Türkiye ile AB arasındaki GKA mütakabiliyet temelinde, hızlandırılmış veya olağan prosedürlerle, Türkiye’de veya AB’ye üye ülkelerden birinde; ülkeye giriş, ülkede bulunma veya ikamet etme koşullarını sağlamayan veya sağlayamaz duruma düşen kişilerin anlaşmada belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde ilgili ülkeye geri gönderilmesini amaçlamaktadır.¹¹⁸ Buna göre 24. Maddenin 2. Fıkrası uyarınca Türkiye ve AB vatandaşları için geri kabul yükümlülüğü 1 Ekim 2014, Md.24/3 uyarınca üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar için ise 1 Ekim 2017 itibariyle başlanması kararlaştırılmıştır. Ancak 29 Kasım 2015 tarihinde Avrupa Birliği ile Türkiye arasında hayata geçirilen *Ortak Eylem Planı*’na göre üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar için, Geri Kabul Antlaşmasının tarihinin 1 Ekim 2017 tarihinden 1 Haziran 2016 tarihine çekilmesi hususuna yer verilmiştir.

¹¹⁵ Türkiye-AB GKA, Danimarka Krallığı, İngiltere ve İrlanda haricindeki AB üye devletlerini kapsamaktadır.

¹¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Antlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No. 6547, Kabul Tarihi: 25.6.2014, RG 29.6.2014/29044.

¹¹⁷ İlke Göçmen, “Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi”, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C:XIII, No:2, 2014, s.21-86.

¹¹⁸ GKA usûl açısından “Türkiye’nin Geri Kabul Yükümlülükleri” (Bölüm I), “Birliğin Geri Kabul Yükümlülükleri” (Bölüm II), “Geri Kabul Usulü” (Bölüm III), “Transit Geçiş İşlemleri” (Bölüm IV), “Masraflar” (Bölüm V), “Verilerin Korunması ve Saklı Kalan Hükümler” (Bölüm VI), “Yürütme ve Uygulama” (Bölüm VII) ve “Nihai Hükümler” (Bölüm VIII), “Ekler”, “Beyanlar” ve “Bildirimler” bölümlerinden oluşmaktadır.

Ortak Eylem Planı'nda aynı zamanda Suriye krizine çözüm bulmak ve yasadışı göçü önlemek amacıyla taraflar arasında iş birliği gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin iş gücü piyasasını geçici koruma altında bulunan Suriyelilere açması, Suriyelilere ve diğer uyruklulara yönelik yeni vize gerekliliklerinin getirilmesi, Suriye krizi sebebiyle Türkiye'ye finansman sağlanması, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün güvenlik alanındaki çabalarının ve bilgi paylaşımının geliştirilmesi gibi hususlara yer verilmiştir.¹¹⁹ Geri Kabul Anlaşması'nda öne çıkan diğer hususlar şu şekildedir:

- Türkiye üzerinden geçerek AB ülkelerine giren düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iade edilmeleri gerekmektedir. Ancak bu durum kesin delillere dayandırıldıktan ve Türkiye tarafından kabul edilmesinin ardından söz konusu olabilecektir.
- Gerek AB gerek Türkiye, ilgili kişinin öncelikle köken ülkesine dönüşü için her türlü çabayı gerçekleştirmekle yükümlüdür.
- Suriye vatandaşları içerisinde, AB ülkelerine yasadışı yollardan girenlerin Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye iadesi ancak Anlaşma yürürlüğe girdikten üç yıl sonra söz konusu olabilecektir.¹²⁰
- Korunmaya muhtaç gruplara yönelik BM Kriterleri dikkate alınmak suretiyle, Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'den bir diğer Suriyeli AB'ye yerleştirilecektir.
- AB ve AB'ye üye devletler, özellikle Türkiye sınırına yakın belirli bölgelerde, insani koşulların iyileştirilmesini ve yerel nüfus ile mültecilerin daha güvenli alanlarda yaşamasını sağlamak üzere Türkiye ile her türlü ortak çabayı gösterecektir.

GKA, AB ile Türkiye arasında uzun müzakereler sonucunda düzensiz göçle mücadele ve vize liberalizasyonu hedefiyle gerçekleştirilmiş; bu kapsamda Türkiye'nin yerine getirmesi gereken 72 maddelik bir yükümlülük çerçevesi

¹¹⁹ Nuray Ekşi, "18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği", **Contemporary Research in Economics and Social Sciences**, C:I, No:1, 2017, s.5, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430395>, 15 Eylül 2020.

¹²⁰ GİGM'nin Ekim 2020 verilerine göre birebir formülü kapsamında Türkiye'den çıkış yapan Suriyelilerin toplamı 26.612 iken üçüncü ülkeye yerleştirilenlerin sayısı 16.490'dır.

oluşturulmuştur. Ancak söz konusu denklemde yatay hiyerarşik düzlemde kurulması gereken GKA'nın, AB lehine olduğu yönünde bir izlenim oluşmuş ve Türkiye'nin daha ağır siyasi, toplumsal ve ekonomik külfete sahip olacağı yönünde eleştirileri gündeme getirmiştir. Türk kamuoyunda da ciddi tartişmalar doğuran bu husus neticesinde; GKA'nın taraf devletlerce yürürlükten kaldırılabilme güvencesine dayanarak Dışişleri Bakanı Mevlt Çavuşoğlu tarafından Temmuz 2019'dan itibaren GKA'nın askıya alındığı duyurulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE MENŞELİ GÖÇ SÜRECİNİN TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM ALANINA YANSIMALARINA İLİŞKİN NİTEL ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde nitel araştırma kapsamında; literatür araştırması ve bir pilot görüşme sonucunda oluşturulan yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla 10 farklı STK'dan 12 katılımcı ile derinlemesine mülakat tekniği ile görüşülmüştür. Görüşülen STK'ların 7'si Dernek, 2'si Vakıf, 1'i Platform olmak üzere farklı yasal statülerden oluşmaktadır. Bu STK'ların 4'ü İstanbul'un farklı ilçelerinde faaliyet yürüten yerel ölçekli STK'lar iken, 6'sı ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyet yürütmektedir. Araştırma kapsamında katılımcıların 11'i ile yüz yüze 1'i ile Zoom uygulaması üzerinden ortalama 1'er saatlik mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Alıntılar bu bölümde katılımcıların isimleri ile değil, çeşitli kodlarla ifade edilmiştir.¹

Nitel araştırmada elde edilen bulgular katılımcıların ifadeleriyle desteklenerek çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. İlk başlıkta mülakat gerçekleştirilen katılımcıların bünyesinde çalıştıkları STK'ların kurumsal görünümüne ilişkin bilgi verilmektedir. Bu kapsamda STK'ların kuruluş dinamikleri, etkinlik alanları, kaynak çeşitleri ve sürdürülebilirliği, personel ve gönüllü yapısı ile iş birliği kapasitelerine yer verilmiştir. STK faaliyetlerine yer verilen sonraki başlıkta STK'ların yararlanıcıları, faaliyet alanları ve takip ve geri bildirim sistemi ele alınmıştır. Üçüncü ve dördüncü başlık ise STK'ların karşılaştığı zorluklar ve fırsatlardan oluşmaktadır.

¹ Katılımcıların kod isimleri, demografik bilgileri, kurumları ve statüleri için Tablo 4'e bakılabilir.

3.1. STK'ların Kurumsal Görünümleri

3.1.1. Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Vakfı (WALD)

Kuruluş dinamiği

Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı'nın dokuz üyesinden biri olan WALD (World Academy For Local Government and Democracy), 1993 yılında uluslararası bir yapıyla kurulan ve kamu yararına çalışan, kâr amacı gütmeyen STK statüsünde bulunmaktadır. Ayrıca WALD'ın bakanlar kurulu kararıyla vergi muafiyeti ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş yapma kararı bulunmakta ve bu yönüyle vakıflar arasında özel bir nitelik teşkil etmektedir. WALD kuşkusuz bu nitelikleri itibarıyla gerek Türkiye'de gerek uluslararası alanda faaliyetlerini yüksek manevra imkânıyla gerçekleştirmektedir.

“O teşkilat da (Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı) bizim mütevellimiz yani kurucularımız arasında yer alıyor. Bizi en başta kuran kurum zaten. Böyle bir şey olması sebebiyle de Dünya Yerel Yönetimler Teşkilatı içerisinde de çok daha rahat hareket edebiliyoruz. Çok farklı ülkelerde farklı projeleri birlikte gerçekleştirebiliyoruz.” [K1, Kadın]

WALD, yerel yönetimlerde demokrasinin güçlendirilmesi, insan haklarının geliştirilmesi, kadınlar, çocuklar, gençler, engelliler ve diğer toplumsal dezavantajlı grupların topluma sağlıklı bir biçimde entegre olmasını sağlamak amacıyla hak temelli yaklaşım çerçevesinde ulusal ve uluslararası faaliyetler gerçekleştirmektedir. WALD'ın Suriyelilere yönelik doğrudan veya dolaylı faaliyetleri ise çalışmalarının odaklandığı yerel yönetimlerle ilişkili olarak gündeme gelmiştir.

Etkinlik Alanı

WALD, Türkiye'de Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul, Şanlıurfa, Gaziantep, Adana, Ankara, İzmir, Malatya, Kilis, Mersin gibi kentlerde ve birçok yabancı ülkede faaliyet gösteren uluslararası bir STK'dır.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

WALD'ın fon kaynakları; iş birliği içerisinde olduğu kurum ve kuruluşlarla yaptığı proje gelirleri ve vakfın öz kaynaklarından sağlanmaktadır. K1, WALD'ın fon yaratma ve sürdürülebilirliği konusunda güçlü bir STK olduğunu ve bu konuda şimdiye kadar hiç sorun yaşamadıklarını belirtmiştir. Görünen o ki WALD'ın kaynak geliştirme ve sürdürülebilirliğini sağlama kapasitesinin gelişmiş olması; Vakfın kurumsal yönetim mekanizmasını haizliği, sıklıkla farklı kurumlarla iş birliği kurması ve üretken biçimde gerçekleştirilen projelerin kesintisiz olarak hibelenmesi ile yakın ilişkilidir.

“Vakıf zaten projeler üreten bir vakıf. Hem AB hem BM hem konsolosluklar, başka kurum ve kuruluşlarla işbirlikleri yapıyoruz. Buralardan kaynak alıyoruz ama onun dışında vakfın kendi kârları da söz konusu olduğu için, hani vakıf diyelim ki bu sene proje almasa da kendini idame edebilecek bir düzen içerisinde.” [K1, Kadın]

K1 uluslararası fon kaynaklarına sahip bir STK olarak WALD'ın bu fonları sadece proje kapsamındaki cüzi giderleri harcamaya yönelik kullandığını, bunun dışındaki harcamaları Vakfın kendi kaynaklarıyla idame ettirdiğini belirtmiştir. Aynı zamanda bazı durumlarda projelere öz kaynaklarından da katkı sunduklarını ifade etmiştir. Bu çerçevede Vakfın kendi iç işleyişinde ve uygulama sahasında fon veren kuruluşlardan özerk olduğunu; Vakfın “kararlarını kendisinin belirleyebildiği”ni dile getirmiştir.

“Kurallarımızı biz kendimiz belirleyebiliyoruz. En iyi nasıl yaparız, nasıl işleriz, birlikte tartışıyoruz, birlikte oturup karar veriyoruz ama iç işleyişimiz bizim kendi şeyimizdir. Proje kapsamında onlarla birlikteyiz (...) biz aslında aldığımız fonlar kadar o projeye de kendimiz katkı sağlıyoruz. Yani diyelim ki 300 bin dolarlık bir proje yapıyorsunuz, neredeyse 300 bin dolar da biz oraya para koyuyoruz.” [K1, Kadın]

Personel ve Gönüllü Yapısı

K1, WALD'ın daimî personelleri gibi Suriyelilerle ilgili projeler kapsamında istihdam edilen çalışanların alanında uzman ve eğitimli kişilerden oluşmasına özen gösterildiğini bu kapsamda hem formasyonun hem de iletişim becerileri gibi gündelik yaşam becerilerinin gelişmiş olduğu kişilerle çalıştıklarını belirtmiştir.

“Çalışan sayısı hakkında net bir şey söyleyemem çünkü projelere göre değişiyor. Fakat kimlerin çalıştığına dikkat ediyoruz, eğitimli ve iletişim kabiliyeti kuvvetli olmalı.” [K1, Kadın]

K1, WALD'ın gönüllü sayısı hakkında bir bilgiye sahip olmadığını ancak projelerin yürütülmesinde gönüllü gücüne önem verdiklerini ve birlikte çalıştıklarını belirtmiştir.

İş birliği Kapasitesi

Kuşkusuz Türkiye'de iş birliği kapasitesi açısından sahada en fazla öne çıkan STK'lardan biri WALD'dır. Gerek kuruluş dinamiğini oluşturan uluslararası yapılanması gerek göçmenlerle direkt olarak temas hâlinde bulunan yerel yönetimlerle yoğun çalışmaları sonucu pek çok kamu kurumu, uluslararası kuruluş, belediye ve STK ile güçlü iş birliği potansiyeli oluşturulmuştur.

Birkaç örnek vermek gerekirse; WALD Suriyelilere yönelik faaliyetlerde bulunduğu Sosyal Koruma Projesi'nde İstanbul'da 11 ilçe belediyesi (Avcılar, Beylikdüzü, Kağıthane, Maltepe, Sancaktepe, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Küçükçekmece, Pendik, Sultangazi, Ümraniye) ile aktif çalışmaktadır. Aynı zamanda Kızılay, Göç İdaresi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, BMMYK ve Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Teşkilatı'na bağlı kurumlarla da dirsek temasında bulunmaktadır. K1, iş birliğine kurum olarak önem verdiklerini dahası paydaşlarının iş birliği hususundaki kapasitelerini geliştirme çabalarının da bulunduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda WALD'ın iş birliği mekanizmasının işlerliğinin yanı sıra kurumlar arası deneyim aktarımı ve bilgi paylaşımı aracılığıyla farkındalık çalışmalarında bulunulduğu görülmektedir.

“Onlarla da çok iyi yani sahada bir kere birbirimize destek olmak zorundayız. Biz tek başımıza hiçbir şey yapamayız; ulusal ve uluslararası kurumlarla, özellikle fon alan kuruluşlar bir araya geldiğimizde birbirimize destek veriyoruz. Birbirimize yönlendirmeler yapıyoruz, kendi deneyimlerimizi ve iyi uygulamalarımızı paylaşıyoruz. Bir yerde aslında, bizler de kapasite geliştiriyoruz.” [K1, Kadın]

3.1.2. Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Mülteciler Derneği)

Mülteciler ve Sığınmacılarla Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (Mülteciler Derneği); 2014 yılında uluslararası koruma ihtiyacı olan insanların sorunlarına çözüm bulmak temel misyonuyla İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde kurulmuştur. Sultanbeyli,

göç sürecinin başlarından itibaren Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bir ilçedir. Hatta bu nedenle İstanbul'da savaş sonrası “Suriye gettolarından” biri olarak nitelendirilmektedir.² İlçede oluşan göç baskısının aşılması ve ilçede yaşayan göçmenlerin ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Sultanbeyli Belediyesi öncülüğünde, kamu kurumları ve yerel STK'ların birlikte çalıştığı yerel göç yönetişiminin zemini oluşturulmuştur.

Belediyelerin hemşehri hukukundan ileri gelen yükümlülükleri itibarıyla göçmenlere yönelik faaliyetlerinde özel fon kaynaklarının bulunmaması ve belediye fonlarının direkt olarak göçmenler için kullanılamaması sonucunda Sultanbeyli Belediyesi'nin teşvik ve çabalarıyla Mülteciler Derneği'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Doğrudan Belediye ile organik bir bağı bulunmamasına karşın yerel yönetimlerin Suriye menşeli göç yönetimindeki sorunlara çözüm bulmak amacıyla harekete geçirdiği yeni nesil sivil çözümlerden biri olan Mülteciler Derneği bu yönüyle sahadaki iyi uygulama örneklerinden birini oluşturmaktadır. K2 Mülteciler Derneği'nin kuruluş hikâyesini şu şekilde ifade etmiştir:

“2014 yılında Sultanbeyli'ye yoğun bir göç yaşanıyor ve ihtiyaç sahibi olanlar belediyeye gidiyor doğrudan ama belediyenin hizmet sağlamak adına mültecilere ayırdığı herhangi bir kaynak yok. Belediyeye göçmenler için doğrudan bir kaynak aktarılamadığı için bir dernekleşmeye gidiliyor ve daha sonra zaten ufak ufak faaliyetlere başlıyorlar. Bir de belediyedekiler bunun aslında daha böyle uluslararası fonlardan destek alınarak da yönetilebilecek bir süreç olduğunu fark ediyorlar. Belediye başkanı, belediyenin Strateji Geliştirme Müdürlüğünü görevlendiriyor ve çalışmaya başlıyorlar böylece dernekleşmeye başlıyoruz aslında.” [K2, Kadın, 25]

K2'nin aktardıklarından hareketle Mülteciler Derneği'nin kuruluş dinamiğini doğrudan başta Suriyeliler olmak üzere ilçeye yoğun miktarda gerçekleşen göç hareketlerinin oluşturduğu açıktır. Bu süreçte sorumluluk sahası içerisindeki kişilere yönelik kamu hizmetlerini sağlamaktan sorumlu aktörlerden biri olan Sultanbeyli Belediyesi aracılığıyla göçmenlerin de ihtiyaçlarını karşılama ve ev sahibi toplulukla uyumlarını artırma hususunda alınan aksiyon; dernekleşme olmuştur.

² Asmin Kavas vd, İstanbul'da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları, TEPAV Yayınları No: 82, Haziran 2019, (Çevrimiçi) https://www.tepav.org.tr/upload/files/1561967648-6.Istanbul_da_Suriyeliler_ve_Savas_Sonrasi_Suriye_Gettolari.pdf, 12 Kasım 2020.

Etkinlik Alanı

Mülteciler Derneği Sultanbeyli’de kurulan yerel ölçekli bir STK olmasına karşın ihtiyaç bazlı olarak Anadolu yakasının diğer ilçelerinde de psikososyal destek ve fizyoterapi alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

“Herkes bizi yalnızca Sultanbeyli’de çalışıyoruz zannediyor fakat örneğin psikososyal destek projelerimiz için Gebze’den Üsküdar’a kadar mobil ekiplerimiz var. Bir de bu proje özelinde Ümraniye’de kurduğumuz bir ofis var. Bu ofiste de fizyoterapi, yine bu ön müdahale dediğim kapsamlı taramadan geçiriliyor kişiler.” [K2, Kadın, 25]

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

Mülteciler Derneği’nin fon kaynakları tamamen proje odaklı olarak iş birliği gerçekleştirdiği kurumlar aracılığıyla sağlanmaktadır. K2, Sultanbeyli Belediyesi’nin teşvikiyle açılan bir dernek olmalarına karşın belediyeden herhangi bir kaynak aktarılmadığını; belediyenin yalnızca mekân tahsisi konusunda kendilerine destek olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte K2, Sultanbeyli Belediyesi’nin desteğinin fon sağlayan kurumlar nezdinde yarattığı güvenin sonucu olarak faaliyetlerinin ilk yıllarında fon bulmak konusunda sıkıntı yaşamadıklarını ifade etmiştir. Ancak bu sürecinin giderek zorlu ve çetrefilli bir hâle dönüştüğünü ve 2016 yılından itibaren fon bulmak ve bu fonları sürdürülebilir kılmak için daha fazla çaba harcadıklarını dile getirmiştir.

“Daha sonra (kurulduktan hemen sonra) zaten uluslararası fonlara başvuru yapılıyor ya da bazen, her zaman başvuru yapılmıyor meselâ, bazı fon sağlayıcılar doğrudan derneğe geliyor ve biz sizi desteklemek istiyoruz, diyor. Tabii şu anda böyle bir süreç yok aslında hatta üç yıldır böyle bir süreç yok. Derneğin ilk kurulduğu 2014 yılını düşündüğümüzde böyle bir şeyden bahsedebiliriz. O yüzden çok çabalyoruz.” [K2, Kadın, 25]

Personel ve gönüllü yapısı

Mülteciler Derneği’nde 160 tam zamanlı, 20 –proje dâhilinde– yarı zamanlı olmak üzere farklı unvanlarla çalışan 180 Türk ve Suriyeli personel istihdam edilmektedir. K2 tarafından işe alımlarda doğrudan göçmenlerle çalışma deneyimi bulunmasa bile sosyal hizmet ve sosyal yardım alanlarında tecrübesi olan; temelde insanî yardım motivasyonu haiz ve ihtiyaç sahiplerine destek olmakla ilgili değerlere sahip kişilerin öncelendiği belirtilmiştir.

“2011 yılında başlayan bir süreç olduğu için, yani sekiz dokuz yılı var ama mülteci alanındaki alışmalar biraz da yeni de diyebiliriz. O yüzden hani çok deneyimli kişiler bulmak çok mümkün olmuyor ama zaten işte sosyal yardım, sosyal hizmet, daha öncesindeki insani yardımla işte Türk vatandaşlarına verilen hizmetlerde yer almış, görev almış kişiler ya da o pozisyonlarda bulunmuş kişileri buraya entegre etmeye çalışıyoruz.” [K2, Kadın, 25]

Bununla birlikte K2 Mülteciler Derneği'nin ihtiyaç durumunda iletişime geçtiği 12'si aktif olmak üzere toplam 50 gönüllüsü bulunduğunu; dernekte gönüllü sayısının artışı ve yönetimi için ise son zamanlarda daha fazla çaba gösterildiğini ifade etmiştir.

İş Birliği Kapasitesi

Mülteciler Derneği; gönüllü inisiyatifler, üniversiteler, uluslararası örgütler, Türk ve yabancı ülkelerdeki kamu kurumları ve STK'lar ile yaptığı yoğun iş birlikleriyle ön plana çıkmakta ve bu sayede yerelde göçmenler arasındaki tanınırlığını ve güvenilirliğini geliştirmektedir. Kamu kurumları ile ortak gerçekleştirilen aktif çalışmalar Derneğe yönelik güvenin hem kaynağı hem de sonucu olmaktadır. Uyguladıkları faaliyetlere göre çeşitlenen birçok farklı paydaşları bulunduğunu belirten K2; Kadın ve Dayanışma Vakfı (KADAV), Medrese Alimleri Vakfı (MEDAK), İstanbul Kalkınma Ajansı, İŞKUR, Sultanbeyli İlçe Sağlık Müdürlüğü, Sultanbeyli İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Sultanbeyli Kaymakamlığı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), BMMYK, Relief International, Alman Kalkınma Bakanlığı, Şehir Üniversitesi gibi kurumlarla yapılan iş birliklerini dile getirmiştir.

“Yaptığımız projelere ve faaliyetlere göre kurduğumuz işbirlikleri değişiyor tabi. Meselâ Kadın ve Dayanışma Vakfı KADAV ve MEDAK var, kadın sağlığıyla ilişkili seminerleri oradan sağlıyoruz ya da İlçe Sağlık Müdürlüğünde bir hanım var; o da çok yardımsever, gönüllü bir insan. O çeşitli alanlarda seminerler veriyor(...)İstanbul Kalkınma Ajansı, eğitim, çocuk ve gençlik merkezimizi destekliyor. Onun dışında UNHCR bizim eğitim ve koruma faaliyetlerimizi destekliyor. Relief International da bizim sağlıkla ilişkili olan faaliyetimizi destekliyor (...)AB projesi yürütüyoruz Horizon 2020 diye. Burada da Dünya Sağlık Örgütü'nün işte ortaya koyduğu bir yöntem var, o yöntemin uygulandığı çok böyle geniş kapsamlı 14 ülkede uygulanan bir proje. Onun temsilciliğini Şehir Üniversitesi ile birlikte yürütüyoruz. (...)GIZ var, Alman Kalkınma Bakanlığı destekliyor. O da bizim toplum merkezimizi destekliyor aslında, buradaki faaliyetlerimizin birçoğunu yani neredeyse yüzde 60 diyeyim, o kurum destekliyor. Bunların dışında bizim yerelde zaten işte İŞKUR, İlçe Sağlık Müdürlüğü, İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Kaymakamlık, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ya da ilçedeki diğer hayırsever kuruluşlar, kişiler

bir noktada; bir de işte diğer bu alanda çalışan STK'larla çalışmalarımızı sıkı tutuyoruz.” [K2, Kadın, 25]

3.1.3. Türk Kızılay Sultanbeyli Toplum Merkezi

Kuruluş Dinamiği

Kızılay, özellikle 2011 yılından itibaren gerçekleşen Suriye menşeli göç sürecinde yönetişimin en önemli paydaşlarından biri olarak ön plana çıkmıştır. Kızılay bünyesinde göçmen ve göçmenlik hizmetleriyle ilgilenen Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü ve Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) gerek kamu kurumları gerek uluslararası kuruluşlar ve STK'lar olmak üzere iş birliği ve koordinasyonun sağlanmasında önemli roller üstlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de kayıt altında bulunan ve yardıma ihtiyaç duyan tüm göçmen gruplara yönelik acil yardım, uyum ve bütünleşme hizmetleri ve ayni/nakdi yardım proje ve programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu kurum hâline gelmiştir.

Göç konusunda özel ve profesyonel çalışmalar yapmak amacıyla hayata geçirilen Türk Kızılay Toplum Merkezleri Programı kapsamında ilk toplum merkezi 2015 yılında Şanlıurfa’da kurularak; koruma, sağlık ve psikososyal destek, aile bağlarının yeniden tesisi, sosyal uyum ve geçim kaynağını geliştirme alanlarında çalışmalara başlanmıştır.³ Bu çalışma kapsamında görüşülen Kızılay Sultanbeyli Toplum Merkezi ise Şanlıurfa’dan sonra kurulan ikinci toplum merkezidir.

Etkinlik Alanı

Sultanbeyli Toplum Merkezi İstanbul’un Anadolu yakasında faaliyet göstermektedir. Etkinlik alanı olarak nispeten dar bir alanı kapsıyor olsa da Türk Kızılay ve Kızılhaç’ın köklü deneyimleri çerçevesinde güncel ihtiyaçlara yönelik çözümler üretme misyonuyla çalışmaktadır. Sultanbeyli ilçesinin sosyoekonomik koşullarının görece düşük olması nedeniyle yerel halkın da ihtiyaçlarını giderme kaygısıyla; Anadolu yakasında yaşayan Türk ve göçmen gruplara birlikte hizmet vermektedir. Bu kapsamda yerel ölçekli bir STK’dır.

³ İlk olarak 2015 yılında kurulan Kızılay Toplum merkezleri hâlihazırda Şanlıurfa, İstanbul (Anadolu ve Avrupa yakası), Konya, Ankara, Kilis, Bursa, İzmir, Adana, Mersin, Gaziantep, Hatay, Kayseri, Kahramanmaraş, Kocaeli ve Mardin’de olmak üzere 16 şubesiyle faaliyetlerini sürdürmektedir.

“Şimdi öyle bir topluluk geliyor tabii ki, çok temel ihtiyaçları karşılıyorsunuz ama sonra fark ediyorsunuz ki çok fazla ihtiyaç var. Çünkü Sultanbeyli’nin, emin olun yani, herhangi bir milleti ayıramazsınız. Dezavantajlı topluluk, gerçekten bu ilçede çok ciddi bir yoksunluk durumu olabiliyor. Yani bir yerde herkes dezavantajlı topluluk oluyor. Herkesin, sosyoekonomik geliri birbirine çok benzediği için aslında faaliyetlerde milliyete göre ayırmak çok mantıksızlaşıyor.” [K3, Kadın, 23]

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

Kızılay Sultanbeyli Toplum Merkezi’nin fon kaynakları tamamen yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Suriyelilere yönelik yapılan faaliyetlerin Kızılay’a karşı ciddi toplumsal önyargıları beraberinde getirdiğini belirten K3; Suriyeliler de dâhil olmak üzere göçmenlere yönelik faaliyetlerde Kızılay’a yapılan öz bağışları kullanmadıklarını, kaynaklarının yabancı kurum ve kuruluşlarla yapılan anlaşmalar aracılığıyla oluştuğunu kamuoyuna sıklıkla açıklamak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

“Kızılay’a yapılan herhangi bir bağıştan, öz kaynaklarından kullanmıyoruz, toplum merkezleri tamamen yurt dışı kaynaklı fonlardan yararlanıyor. Direkt zaten AB’den fonlanıyoruz. Yine çok uzun süredir Alman Kızılhaçı’ndan fon alıyorduk. Norveç Kızılhaçı tarafından fonlanan iki üç toplum merkezimiz var ama şu an hepimiz MADAD denilen bir fondan fonlanıyoruz, onun kaynağı da yine AB. Ama gelin görün ki insanlar bize çok önyargılı yaklaşıyorlar.” [K3, Kadın, 23]

K3, Toplum Merkezi’nin fonlarının akışının ve sürekliliğinin sorunsuz bir şekilde sağlandığını; faaliyetlerde şu ana kadar herhangi bir kesinti durumunun yaşanmadığını ifade etmiştir.

“Fonları Ankara (Genel Merkez) iyi bir şekilde hallediyor. Şuradan söyleyebilirim bunu mesela fonlar bitiyor fakat örneğin işten çıkarım olmuyor ya da bizim herhangi bir hani artık fonumuz yok, şunu almayın, şunu yapamayız, demiyorlar. Meselâ bir fon bitiyorsa eğer, başka bir yerden başvurup o fonu oradan telafi ediyorlar.” [K3, Kadın, 23]

K3, fon alınan kurumlara karşı yalnızca raporlama konusunda yükümlülükleri olduğunu; kaynak sağlayan kurumların projenin seçimi, işleyişi veya Toplum Merkezi’nin yapısı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir.

“Toplum merkezi olarak gözlemlediğim kadarıyla fon veren kuruluşlara tek bağlı olduğumuz nokta raporlamalar. Yani fonu veren kişi bu parayı nereye harcadığını görmek istiyor. Bunun gibi etkiler var ama onun dışında bizim meselâ yaptığımız çalışmalara ya da buradaki gündelik işleyişe etki neredeyse sıfır.” [K3, Kadın, 23]

Personel ve Gönüllü Yapısı

K3'ün aktardıklarına göre Sultanbeyli Toplum Merkezi'nde 36 personel çalışmaktadır. Personelleri işe alımda dikkat edilen nitelikler yıllar içerisinde değişmiştir. Buna göre Toplum Merkezi'nin açıldığı ve büyük göç dalgası dönemine denk gelen 2015 yılında personel seçiminde acil ihtiyaç kapsamında dil bilme faktörü öncelenirken sonraki yıllarda göçmenlerle daha profesyonel olarak çalışabilecek eğitim formasyonuna sahip kişiler işe alınmaya başlanmıştır.

“Özellikle ilk işe alımlarda çok daha hayati bir şeyde olduğu için daha çok. dil bilmesi insanların, kriter olarak belirlenmiş. Fakat zaman geçtikçe ve kurum daha netleştikçe ve birazcık daha işte yerler belli oldukça çok daha, nasıl desem, akademik anlamda da bu alanda çalışmış kişileri işe aldıklarını görüyorsunuz.” [K3, Kadın, 23]

K3, Toplum Merkezi'nin personel profilini çoğunlukla gençlerin oluşturduğunu; bu durumun onları hem enerji hem de başarma motivasyonu sağlaması açısından avantajlı hâle getirdiğini dile getirmiştir.

“Bu arada çok fazla genciz, onu da söyleyeyim. Bunu da reddedemeyeceğim. Fıldır fıldırız yani, asla yerimizde durmuyoruz, herkes çok fazla şey yapıyor. Ama gerçekten genciz ve çoğu kişinin ilk iş deneyimi. Çoğu kişi, okulda öğrendiğimiz her şeyi bir şekilde yansıtmak istiyor aslında. Bir şeyler yaptığınızı da hissettikçe çok motive oluyorsunuz.” [K3, Kadın, 23]

Sultanbeyli Toplum Merkezi'nde aktif olarak yoğun gönüllülük çalışmaları yapılmaktadır. K3, tam sayıyı bilmemesine karşın Toplum Merkezi'nin faaliyetlerinde gönüllü emeğinden sıklıkla yararlandıklarını ve vizyonları itibarıyla gönüllülüğe önem verildiğini dile getirmiştir.

“Gönüllü sayımız, bu konuda da çok gurur duyuyoruz toplum merkezi olarak, çok fazla, en son sayıyı bilmiyorum gerçekten. Ama işte normalde olması gereken, tabii bu aktif gönüllülük de çok ayrı bir kavram. Ben işte, 100-150 gönüllümüzün aktif olduğunu söylüyor arkadaşlar ama sayı çok daha fazla tabii ki normalde olan. Gönüllülerin desteğini çok önemsiyoruz.” [K3, Kadın, 23]

İş Birliği Kapasitesi

Türk Kızılay Sultanbeyli Toplum Merkezi ulusal ve uluslararası iş birliği kapasitesi açısından gelişmiş bir profil sergilemektedir. Uygulanan faaliyetler kapsamında BM kuruluşları, Kızılay-Kızıllaç birlikleri, GİGM, AFAD, İŞKUR, Tarım Kredi Kooperatifleri, kalkınma ajansları gibi kamu kurumları ve yerel STK'lar ile sıkı iş birliklerinin kurulduğu ve K3 tarafından birlikte çalışmak isteyen herkese yönelik iş birliğine açık olunduğunu ifade edilmektedir.

“Biz ihtiyaç duyduğumuz durumlarda diğer kurumlarla iş birliğine açığız. Zaten fon kaynaklarımız uluslararası kurumlarca karşılanıyor. Birçok konuda kamu kurumlarıyla iletişim hâlindeyiz konumumuzdan dolayı (...) Paydaş çalışmaları belediyeler, GİGM, bazı STK’lar BMMYK, ILO, IOM, UNDP, UNICEF gibi kuruluşlarla gerçekleştiriliyor mesela.” [K3, Kadın,23]

3.1.4. İyilikhane Çocuk Derneği

Kuruluş Dinamiği

İyilikhane Çocuk Derneği, yetim ve ihtiyaç sahibi çocukların eğitim, psikososyal ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla resmî olarak 2014 yılında kurulmuştur. İyilikhane, üniversiteli gönüllü gençlerin 2011 yılında iyilik yapma motivasyonu ile başlattıkları Kitap Ayracı Projesi’nin zamanla gelişerek yaygınlaşması ve elde edilen gelirlerin sistematik ve yasal bir zeminde değerlendirilmesi ihtiyacı sonucu dernekleşmiştir. İlk olarak İyilikhane Yetimler ve Dayanışma Derneği adıyla kurulmuş ve faaliyetlerini yetim çocuklara yönelik inşa etmiştir.

Suriyelilere yönelik çalışmalar yapmalarını tetikleyen unsur ise dernek merkezinin Üsküdar’dan Fatih’e taşınması olmuştur. Fatih’teki Suriyeli nüfusun Üsküdar’dan daha fazla ve daha dezavantajlı olması İyilikhane’nin Suriyelilere yönelik faaliyetler yürütmesinde etkili olmuştur. K4 bu durumun zamanla yalnızca yetimlere odaklanan dernek faaliyetlerini dönüştürdüğünü; Türk ailelerin sosyal yardım sistemine kayıtlı olmalarının onları Suriyelilere oranla daha avantajlı hâle getirdiği için Suriyelilere yönelik çalışmalar yapmalarının kendileri için kaçınılmaz hâle geldiğini ifade etmiştir.

“Fatih bölgesine geldiğimizde şunu gördük: Burada Türk ve Suriyeli aileler arasında uçurum var. Üsküdar’da şunu görmüştük: Biz yetim derneği diye kurulduk ama Türk ailelerde yetimler daha avantajlıydı. Yani devletin verdiği işte bir dul maaşı vardı, çocuklara verdiği bir burs vardı vs. Türklerin en kötü durumda olanı Suriyelilerin en iyi durumda olanından belki daha zor durumda olan var, ihtiyaç sahibi kategorisindeki ailelerden bahsediyorum. Bizim şu anda burada, yani Fatih bölgesinde gelişmemizle aslında Suriyeliler daha çok gündemimize geldi. Çalışma alanımız direkt onların çok yoğun yaşadığı bir bölgeye kaymış oldu çünkü. Şu anda listelerimizde 1500 kadar çocuğumuz kayıtlı. Bu 1500 çocuktan % 95’i Suriyeli çocuklardan oluşuyor.” [K4, Kadın, 25]

Etkinlik Alanı

Hâlihazırda İstanbul'daki Suriyeli çocuk ve gençlere yönelik faaliyette bulunan İyilikthane'nin uluslararası çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çerçevede Malavi ve Patani'de yetim çocuklar için okullar açarak, Kudüs ve Arakan'da insani yardım hizmetlerinde bulunarak giderek sahadaki tanınırlığını arttırmış etki alanını genişletmeye başlamıştır. İyilikthane bu yönüyle uluslararası ölçekte faaliyet yürüten STK'lar kapsamındadır.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

İyilikthane'nin kaynakları bireysel bağışlar ve Kitap Ayracı Projesi'nden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. K4, şu ana kadar herhangi bir kurumdan hibe desteği almak için girişimde bulunmadıklarını belirtmiş, dış kaynaklara başvurmamalarının kendi potansiyellerini anlamak için olduğunu ve faaliyetlerinin kapsamını genişlettikçe diğer kurumlardan hibe desteği almak niyetinde olduklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte K4'ün aktardıklarına göre hâlihazırda İyilikthane'nin kendi öz gelirlerini sağlama konusunda başarılı olmasına karşın bireysel bağışlardan oluşan kaynaklarının sürekliliğini sağlayamadığı anlaşılmaktadır.

“Geçen dönem bir bağışçı bütün projenin giderlerini karşıladı ama bu sene öyle bir bağışçı yok (...) Herhangi bir kurumdan, büyük bir kurumdan, aldığımız bir fon mevcut değil. İşte Kalkınma Ajansı olsun, AB fon ve hibeleri olsun vs. öyle bir hibe almadık şimdiye kadar. Biraz açıkçası kendi kaynaklarımızı nasıl oluştururuz, buradaki, dışarıdan bir hibe almadan, daha süreci bağımsız götürelim ki neyin nasıl gittiğini görelim istedik. Daha sonra kendimiz usulümüzü keşfettikten sonra hibelere başvurulum istedik.” [K4, Kadın,25]

Personel ve Gönüllü Yapısı

İyilikthane'nin sosyal çalışmacı, eğitim koordinatörü, PDR uzmanı ve muhasebeciden oluşan 4 daimî personeli bulunmaktadır. K4 personel seçiminde derneğin faaliyetleri için gerekli donanıma sahip kişileri değerlendirdiklerini ifade etmiştir. İyilikthane gönüllü emeğinden dernek çalışmalarında etkin bir biçimde yararlanan STK'lardan biridir. K4, sistemlerinde kayıtlı 5 bine yakın gönüllünün 36'sının haftada beş saat çalışan aktif gönüllüler olduğunu belirtmiştir.

İş Birliği Kapasitesi

K4, yurtdışındaki faaliyetlerinde deneyimli STK'lar ile iş birliği yaptıklarını belirtmiştir. Suriyelilere yönelik faaliyetlerde ise “*kendi yağında kavrulmayı*” tercih ettiklerini; daha çok projelerin başlangıcında ihtiyaç analizi ve planlama konusunda bazı deneyimli STK'larla istişare toplantıları yapıldığını; proje sürecinde yerel yönetimler ve üniversitelerden mekân, ikram ve ulaşım gibi konularda destek alındığını dile getirmiştir.

“Yurt dışında daha çok partner usulü çalışmalar yapıyoruz. Oralandaki yerel partnerlerle ya da Türkiye’den o bölgede çalışan tecrübeli kurumlarla işbirlikleri yapıyoruz (...)Daha çok kendi herhalde yağımızda kavrulmayı tercih ediyoruz bu konuda ama yani gerektiği zaman, işte ne bileyim, eğitim organize edeceğiz, bir salona ihtiyacımız var, işte Medeniyet Üniversitesi’nden salon talep ettik, orayla çalıştık. İşte, yaptığımız programlarda, çeşitli belediyelerden ikram ya da ulaşım alâkalı destek alıyoruz. İşte, yine salonla ilgili bir ihtiyacımız olduğunda çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla, işte salon kullanımı noktasında paslaşabiliyoruz.” [K4, Kadın, 26]

3.1.5. Yeryüzü Çocukları Derneği (YECED)

Kuruluş Dinamiği

Yeryüzü Çocukları Derneği (YECED), halihazırda yönetim kurulu üyesi olan bir gazetecinin tekstil atölyesinde çalışan ve okula gidemeyen 12 yaşındaki Suriyeli yetim çocukla ilgili yaptığı haberin ardından gelen yardım taleplerini karşılamak üzere bir araya gelen gönüllü gençlerin çabalarıyla 2016 yılında dernekleşmiştir.⁴ Bu yönüyle derneğin kuruluş dinamiğini Suriye menşeli göç oluşturmakta ve aksiyon alma yöntemi dernekleşmedir. Derneğin temel motivasyonu örgün eğitime katılamayan çocukların okullaşamama nedenlerini tespit etmek ve iyileştirmektir. Bu kapsamda dernek bünyesinde Suriyelilere yönelik eğitim, mentorluk, koruma, psikososyal destek gibi faaliyetler yürütülmektedir.

⁴ Habere konu olan Suriyeli Muhammed ile ilgili video için: https://yeced.org/essential_grid/onun-isi-okumak/ adresine bakılabilir.

Etkinlik Alanı

Faaliyetlerine Esenyurt'ta başlayan YECED süreç içerisinde Bağcılar, Küçükçekmece, Fatih ve Zeytinburnu ilçelerinde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Merkezi Fatih'te bulunan YECED yerel ölçekli STK'lardan biridir.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

YECED'in fon kaynakları bireysel bağışlar ve Mutluluk Dükkânı ismiyle hayata geçirdikleri projenin ürün gelirlerinden elde edilmektedir. YECED, fon sürekliliği sorununu aşmak ve faaliyetlerin kesintiye uğramasını engellemek amacıyla sponsorluk sistemi uygulayarak bağışçılarla bir yıllık bir anlaşma düzenlemektedir. K5 sponsorluk sisteminin başarılı olduğunu, şimdiye kadar bağışçı bulmakta zorlanmadıklarını dile getirmiştir.

“Onun İşi Okumak⁵ için yani aileye maddi destek verdiğimiz kısımda bir süreklilik şart çocuğun okulda kalabilmesi için. Sponsorluk sistemi yapıyoruz. Bağışçıyla bir yıllığına anlaşıyoruz, bize her ay belli tutarda bağış yapıyor. En azından bir ailenin bir yıllık giderini biz gerçekten sene başında hani garantilemiş oluyoruz bir bakıma. Sponsor bulmakta da çok fazla sıkıntı çekmiyoruz aslında.” [K5, Kadın, 22]

Personel ve Gönüllü Yapısı

YECED'in daimî olarak çalışan dört personeli bulunmaktadır. K5, Derneğin idari işler, eğitim ve sosyal hizmet olmak üzere üç ayaklı bir çalışma sistemine sahip olduğunu ve personellerin alanında eğitimli kişilerden oluştuğunu belirtmiştir.

YECED, faaliyetlerin yürütülmesinde gönüllü emeğinden etkin olarak yararlanan bir dernektir. Derneğin gönüllüleri pedagoji, psikoloji, PDR, sosyal hizmet gibi alanlarda eğitim görmüş/gören kişiler arasından seçilmektedir. Gönüllülerin dernek içi karar alma mekanizmasına dâhil olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin K5 dernekte gönüllü çalışmalar yaptıktan sonra yönetim kuruluna üye olan YECED mensuplarından biridir. K5'in aktardıklarına göre derneğin yönetim kurulu üyeleri de

⁵ Onun İşi Okumak Projesi, YECED'in maddi yetersizliklerden ötürü okula gidemeyen, uzun ve riskli işlerde çalışmak zorunda kalan Suriyeli çocuklar için hayata geçirdikleri projedir. Proje kapsamında çocuklar iş yerlerinden alınıp okullaştırılmakta ve ailelerine maddi destek sağlanmaktadır. 135 Suriyeli çocuk Onun İşi Okumak Projesi aracılığıyla eğitim hayatına devam etmektedir.

dernek işlerinde aktif olarak rol almakta, profesyonel çalışanların yanı sıra gönüllü üyelik mekanizmasının işler olduğu görülmektedir.

“2016 Ocak’ta zaten bir proje olarak başladı bu dernek, Onun İşi Okumak projesi. Ağustosta dernekleşti, ben de ağustos itibariyle giriş yaptım yani başından beri buradayım neredeyse. İşte ilk etapta çocuklarla falan çalışarak başladım işe. Şu an yönetim kurulundayım. Ne yapıyorum aslında, yani proje koordinatörlüğü ve genel olarak dernekteki işlerin takibini yürütüyorum. İşte idarî işler kısmı daha böyle, malî işler kısmı da var birazcık, böyle.” [K5, Kadın, 22]

İş Birliği Kapasitesi

YECED’in iş birlikleri daha çok iştirak etme, gönüllü desteği alma, mekân tahsis edilme düzeyinde, kısmî iş birlikleri kapsamında gerçekleşmektedir. K5, Kızılay, INSAN Derneği, AID, Yetim Vakfı, IHH, Sefire-i Âlem, Bilgi Üniversitesi, Sabahattin Zaim Üniversiteleri vee İyilikane gibi kurumlarla iş birliği yaptıklarını dile getirmiştir.

“Bu (iş birlikleri) ne şekilde olabiliyor, birbirimizin projelerine belki iştirak şeklinde yani kısmî işbirlikleri olarak olabiliyor. İşte biz yine aslında biraz genç olduğumuz için hani böyle tamamen ortak bir dernekle proje yürütmüşlüğümüz yok. Daha böyle sınırlı işbirlikleri şeklinde.” [K5, Kadın, 22]

3.1.6. Çocuk ve Gelecek Derneği (ÇOGEL)

Kuruluş dinamiği

Çocuk ve Gelecek Derneği, yardıma ihtiyacı olan özellikle yetim çocukların erdemli ve başarılı bireyler olarak geleceğe kazandırılması amacıyla kurulmuştur. Kurucusunun uzun yıllar kadına yönelik çalışmalarda bulunan STK’larda faaliyet yürütmesi ve alandaki sorunlara hâkim olması ÇOGEL’in tohumlarının atılmasına yol açmıştır. Başlangıçta K6’nın belirttiği üzere temel amaç kadın ve çocuklar ile ilgili hususlarda strateji belirlemek, alanda yeni politikalar oluşturmak, yeni nesil ihtiyaçlara göre ilaveler yapmak veya değişiklikler yapmak iken; sahada Suriyeli menşeli göçmenlerin ciddi sorunlarla karşılaştıklarının görülmesi sonucu derneğin çalışmaları Suriyeli kadın ve çocukların toplumsal uyum sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaya yönelik dönüştürmüştür. K6 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“ÇOGEL’in ilk faaliyeti Ramazan Bayramı’ydı. Ramazan’da ihtiyaç sahiplerine sosyal yardım yapmak istediğinde karşısına Suriyeli aileler çıktı. Yetimlere çocuk giydirme dendiğinde Suriyeli aileler çıktı. Neden Suriyeli aileler çıktı? Çünkü Türk

aileler sisteme dâhildiler, sosyal hizmet sistemine dâhildiler ve sosyal-ekonomik destek alıyorlardı. Bayram desteği vs. alıyorlardı.” [K6, Kadın, 50]

Etkinlik alanı

ÇOGEL çalışmalarını İstanbul genelinde yürüten yerel ölçekli bir STK’dır.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

ÇOGEL, Suriyelilere yönelik faaliyetleri için iş birliği içerisinde olduğu kurumlardan proje bazlı olarak fon desteği almaktadır. K6 şimdiye kadar fon bulmak konusunda sorun yaşamadıklarını nitekim Suriyelilerle ilgili çalışmalarda fon veren BMMYK gibi uluslararası kuruluşların cömert davrandığını belirtmiştir.

Personel ve gönüllü yapısı

K6, ÇOGEL bünyesinde şimdiye kadar göç ve afet konusunda deneyimli ve eğitimli personellerin yer aldığını belirtmiştir.

“Göç konusunda profesyonel çalışan arkadaşlarımız var. İlk önce depremle başlamış onların kurumsal anlamda çalışması. Sonra da göç aldığımız zaman daha ilk anda yara kanarken, göç bölgelerinde görev almış arkadaşlarımız var, sahayı deneyimlemiş ve bu konuda eğitim almış. Onların bakış açıları bize çok tabii ışık tutuyor, güç veriyor.”[K6, Kadın, 50]

İş Birliği Kapasitesi

ÇOGEL uyguladığı faaliyetler kapsamında BMMYK, GİGM, İçişleri Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, SGK, İŞKUR, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, İSTKA gibi kurumlarla proje bazlı iş birlikleri gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda şimdiye kadar bazı üniversiteler ve Robert Kolej ile birlikte gönüllülük çalışmaları yürütülmektedir.

“Geçen yıl İstanbul Üniversitesi’yle yoğun çalıştık. Bu yıl Medipol Üniversitesi’yle çalışıyoruz. İstinye Üniversiteli gençler aramızda zaten, projelerimizde yine destekliyorlar ve kuruldular. Marmara Üniversitesi’yle yine kulüp kurulması bazında profesörleriyle iletişimdeyiz, onlar destekleyecekler bizi Marmara Üniversitesi’nde. Robert Kolej’le bir gönüllülük projemiz var.” [K6, Kadın, 50]

3.1.7. Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC)

Kuruluş dinamiği

2000 yılında kurulan ve faaliyetlerine Arnavutluk'taki Kosovalıları barındıran mülteci kamplarında başlayan IBC (International Blue Crescent Relief and Development Foundation), dezavantajlı toplulukların yaşam deneyimlerini iyileştirmek amacıyla BM Dünya Gıda Programı (WFP) iş birliğine dayalı olarak kurulmuştur. IBC, Suriye menşeli göçün başladığı 2011'den bu yana göçmenlere yönelik çalışmalara ağırlık veren ve uluslararası faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştirildiği STK'lardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Etkinlik alanı

IBC merkezi İstanbul'da bulunan; Türkiye, Somali, Sudan, Yemen, İran, Pakistan, Suriye (Kuzey Suriye ve Şam/kuruluş 2003), Irak (Bağdat ve Erbil), Kosova, Arnavutluk, Libya olmak üzere 13 ülkede etkinlik gösteren uluslararası bir STK'dır. Türkiye içerisinde İstanbul (Kadıköy, Sultanbeyli, Sancaktepe, Esenyurt, Küçükçekmece, Bağcılar), Konya, Bursa, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis gibi Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu kentlerde faaliyet yürütmektedir.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

IBC'nin fon kaynakları proje bazlı ve vakıf öz kaynakları olmak üzere iki çeşittir. K7, IBC'nin profesyonel personelleri aracılığıyla uluslararası kurumlardan sürekliliği sağlanabilen fonlar sağlayabildiklerini ve proje kapsamındaki tüm giderlerini bu fonlar aracılığıyla karşıladıklarını belirtmiştir. K7, özellikle kriz dönemlerinde fon bulmanın daha kolay olduğunu bu sebeple Suriye menşeli göçün uluslararası fon kaynaklarını artırdığını dile getirmiştir.

K7, IBC'nin aldığı uluslararası fonların yalnızca raporlama yükümlülüğünü beraberinde getirdiğini onun dışındaki konularda iş birliği yaptıkları kurumlardan bağımsız hareket ettiklerini belirtmiştir. K7 vakıf bünyesinde her kurumun raporlama

taslağına hâkim olan ve iyi çalışan, raporlama konusunda uzman bir ekibin bulunduğunu dile getirmiştir.

“Raporlama bizim bir baş ağrımız çünkü her kurumun değişik bir raporlama sistemi var. Çocukların, bizim çalışan arkadaşların gerçekten kafası çok karışıyor. Avrupa Birliğinin değişik raporlaması var, BMMYK’nın değişik raporlaması var, Dünya Bankasının değişik raporlaması var. İngilizlerin değişik, Kanadalıların değişik... Yani onun için tamamen bağımsız hareket ediyoruz. Zaten bizim projemize destek vermeyecekse onlarla herhangi bir iş birliğine girmiyoruz.” [K7, Erkek, 65]

Personel ve gönüllü yapısı

Vakıf bünyesinde 247 daimî personeli bulunan IBC aynı zamanda Küçükçekmece ve Sultanbeyli belediyelerinde de 450 personeli istihdam ettirmektedir. K7, IBC’nin personel seçiminde özel bir strateji uyguladıklarını; stajyerlikten daimî personelliğe geçiş sistemini benimsediklerini belirtmiştir. Böylece personellerinin tümünün alanında deneyimli, uzman ve eğitilmiş, kurumsal aidiyeti gelişmiş kişilerden oluştuğunu belirten K7, IBC faaliyetlerinde aynı zamanda Suriyeli personel istihdam ettirmeye önem verdiklerini ifade etmiştir.

“Vallahi bizim vakfın yöntemi var. Sır gibi saklıyordum ama sana söyleyeyim. Biz örneğin stajyer olarak başlatıyoruz çalışanlarımızı. Değişik üniversitelerden işte alanları ile ilgili. Psikolojik danışmanlık, Hukuk Danışmanlığı, Uluslararası Hukuk, Lojistik vesaire hep stajyer olarak alıyoruz. Bunlar bizim bünyemizde projeler içerisinde yetişiyorlar ve sonra daimî personelimiz oluyorlar. Hemen hemen her alandan personelimiz var. İşte doktorundan tutun hukukçuya işte Lojistikçiye... Şu anda bizim 247 personelimiz var daimî. Bir de Belediyelerde istihdam ettiğimiz Kilis, Sultanbeyli ve Küçükçekmece belediyelerinde istihdam ettiğimiz 450 Suriyeli ve Türk var. Bir de diğer yerlerde personelimiz var. Uluslararası personelimiz de var. Diğer ülkelerde personelimiz var. Onlar bize günlük olarak veya haftalık olarak rapor getiriyorlar oradaki ihtiyaçlarla ilgili.” [K7, Erkek, 65]

IBC’nin gönüllü havuzu ihtiyaç hâlinde ve proje bazlı organize edilen kişilerden oluşmakta; faaliyet öncesinde üniversitelerde duyuru yapılarak gönüllülere ulaşılmaktadır. Bu sebeple her projede farklı gönüllülerle çalışılmaktadır.

“Bizim projeye göre gönüllü hareketimiz oluyor. Üniversitelerle çalışıyoruz özellikle. İstanbul Aydın Üniversitesi ile Fenerbahçe Üniversitesi ile Koç Üniversitesi ile... Orada duyuru yapılıyor oradan kendisi gelip katılabilir. Yurt dışında da gönüllülerle ilgili çalışmalarımız oluyor. Yemen’de gıda gönderiyoruz işte tıbbi yardım yapıyoruz bunlara gönüllü gruplar geliyorlar bizimle çalışıyorlar. Ama şöyle bir şeyimiz yok işte bin tane gönüllümüz, iki bin tane gönüllümüz diye bir şey yok. İhtiyaç olduğu an gönüllüleri hemen mobilize edebilecek bir sistemimiz var.” [K7, Erkek, 65]

İş Birliği Kapasitesi

İş birliği kapasitesi açısından Türkiye’de oldukça gelişmiş STK’lardan biri IBC’dir. Pek çok ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluş, ulusal/uluslararası/Suriyeli STK’lar ve yerel yönetimlerle protokol ve proje bazlı sıkı iş birlikleri gerçekleştirilmektedir. IBC, böylece Suriyelilere yönelik faaliyetlerde geniş bir iş birliği ağı oluşturulmasına öncülük eden STK’lardan biri olmaktadır. MEB, Belediyeler, Kaymakamlık ve Valilikler, ulusal/uluslararası ve Suriyeli STK’lar IBC’nin paydaşlarını oluşturmaktadır. IBC olarak iş birliklerini çok önemsediklerini belirten K7, paydaşlarıyla farklı düzeyde iş birliklerine imza attıklarını ve özellikle yereldeki aktörlerle sıkı ilişkiler geliştirdiklerini dile getirmiştir.

“İş birliklerimizi sıkı tutuyoruz. Bizim örneğin Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Merkezi ile anlaşmamız var. Suriyelilere meslek edindirme, Türkçe öğretim ile ilgili. Ama aynı zamanda diyelim ki bunu Kilis’te yapıyorsak Kilis Belediyesi ile Gaziantep’te yapıyorsak Gaziantep Belediyesi ile buradaki ilçe belediyeleri, Bursa, Konya belediyeleri ile ikili protokoller yapıyoruz. Ayrıca valilikler ile de irtibata geçiyoruz. İkincisi yerelde esas sıkıntı çeken yerel yönetimler olduğu için bunlara da destek olmamız gerek. Ankara’da hükûmet birse onu temsil eden valilik, yerelde sorunu yaşayan yerel yönetim Bir de böyle yardım edeceğimiz Suriyeli veya başka grupların temsilcisi STK’lar var. Onlarda bizim şemsiyemiz altına alıp projeyi birlikte yürütüyoruz.”
[K7, Erkek, 65]

3.1.8. Şanlıurfa Sivil Toplum Kuruluşları İnsanî Yardım

Platformu (Şanlıurfa STK)

Kuruluş dinamiği

2011 yılında, Suriye menşeli göç hareketlerinin hemen başlangıcında Şanlıurfa Valiliği’nin koordinasyonuyla Türkiye sınırın ötesinde; Tel Abyad ve Rasûlayn’da STK’lar tarafından birçok faaliyet yürütülmüştür. Şanlıurfa STK, göçün ilk günlerinden itibaren faaliyet yürüten STK’lar tarafından 2011 yılı Eylül ayında Suriye Yardım Platformu adıyla kurulmuş ve iki yıl boyunca 60 STK’dan oluşan geniş bir ekip ile çalışmalarını yürütmüştür. Akabinde faaliyet alanlarını ve ekibini de genişleterek hâlihazırda 152 STK’nın üye olduğu Şanlıurfa Sivil Toplum Kuruluşları İnsanî Yardım Platformu adıyla çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir. Bu

yönüyle Platform'un kurulmasında, üye sayısının ve faaliyet alanlarının artmasında Suriye menşeli göç hareketleri tetikleyici unsur olarak göze çarpmaktadır.

Etkinlik Alanı

Platform bünyesindeki STK'lar Şanlıurfa ilçelerinde ve Kuzey Suriye bölgesinde faaliyet yürütmektedir.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirliği

Şanlıurfa STK'nın gelir kaynakları bireysel nitelikte ve sürdürülebilir olmayan bağışlardan oluşmaktadır. Fon bulmak konusunda zorluk çeken ve zaman zaman ülke çapında kampanyalar düzenleyen Platform üyeleri, göç sürecinin başlangıcında öz kaynak oluşturabilmek için gelirleri Suriyeli ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere bir giysi mağazası açmıştır. Ancak süreç içerisinde hem bu husustaki ihtiyacın azalması hem de çalışan eksikliğinden dolayı mağazayı kapatmak durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. K9 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Biz bağışlarla çalışıyoruz. Allah'a şükür bağışlar geliyor ama o konu biraz sıkıntılı olabiliyor çünkü her zaman iyi olmuyor öyle olunca tabii. Çok güzel şeylerle karşılaşıyoruz yine de. Mesela bir keresinde beni Londra'da yaşayan bir kadın aradı numaramı bulmuş. Dedi ben yardım etmek istiyorum Türkiye'ye gelince buluşalım. İşte buluştuk kadın bir çanta para getirmiş, Allah'a şükür bir sürü iş yaptık o parayla. Ama işte böyle her zaman olmayabiliyor." [K9, Kadın, 49]

Personel ve Gönüllü Yapısı

K8 ve K9 Platform bünyesindeki STK'larda toplamda kaç çalışan olduğunu net olarak bilmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışanların çoğunlukla gönüllülük motivasyonu ile çalıştıklarını ve göçmenlere yönelik özel bir formasyon/uzmanlıkları bulunmadığını belirtmişlerdir. K8 bu durumun Platform'un temel sorunlarından biri olan raporlama eksikliğinin de temel etkeni olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte katılımcılar tarafından Platform'da gönüllülük sisteminin iyi oturtulmadığı ve yeterli gönüllüye ulaşılmadığı ifade edilmiştir.

"Gönüllülük sistemimizi kurabilmiş değiliz, daha fazla genç gönüllüye ulaşmak lâzım (...) Biz o kadar iş yapıyoruz, bu kadar dokümanımız yok. Başkaları piyeyi deve yaparlar. Biz niye yapamıyoruz, biliyor musunuz? Bir, mütevaziyiz, bir de Allah rızası için çalışıyoruz. Bakın meselâ bütün platformun, çalışmadan hiçbir tane şeyi yok, hepsi gönüllü. Gecesini gündüzüne katıyorlar, çalışıyorlar." [K8, Erkek, 56]

İş birliği Kapasitesi

Şanlıurfa Sivil Toplum Kuruluşları İnsanî Yardım Platformu'na üye olan 152 STK birbiriyle sık sık temas hâlinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Valilik, AFAD, GİGM, Emniyet Müdürlüğü gibi kamu kurumlarıyla iş birliği ve ortak çalışmalar yürütülmektedir.

Bu tez katılımcı gözlem metodu ile kaleme alınmadı. Fakat görüşme esnasında şahit olunan bir durumun kamu kurumlarıyla iş birliği ve iş bölümü yönünde fikir verebileceği ve Türkiye'deki göç yönetişiminde sivil toplumun etkisini değerlendirmeye olanak tanıyabileceği düşünülmektedir. Mülakat esnasında AFAD'dan arayan bir yetkili sınır ötesinde bir patlamanın yaşandığını belirterek “*hazırlanan gidiyoruz*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. K8'e bu durumun sık sık yaşanıp yaşanmadığı sorulduğunda şu yanıt alınmıştır:

“İlk günden beri böyle. Birlikte hareket ediyoruz. Onların (devlet) bize ihtiyacı var. Orada (sınır ötesi) ya da Urfa'da fark etmez. Herkesin kendi işi var, doktorun ayrı, askerin ayrı, AFAD'ın ayrı bizim ayrı sorumluluğumuz var. Biz insanî yardım yapıyoruz. Biz olmazsak olmaz ki.” [K8, Erkek, 56]

3.1.9. INSAN Derneği

Kuruluş Dinamiği

INSAN Derneği, Suriye iç savaşı ve akabinde gerçekleşen göç sürecinin yarattığı psikolojik sorunları hafifletmek amacıyla 2012 yılında bir grup Suriyeli psikolog tarafından Hatay merkezli olarak kurulmuştur. Derneğin odaklandığı nokta kadın, çocuk ve yaşlılar için psikososyal desteğin sağlamasıdır. Bu kapsamda yalnızca 2019 yılında İstanbul'da 8000 yararlanıcıya ulaşılmıştır. INSAN Derneği, Suriyeliler tarafından Suriyelilere yönelik olarak kurulan STK kapsamındadır.

Etkinlik Alanları

Hatay ve İstanbul'da şubeleri bulunan INSAN Derneği'nin aynı zamanda Lübnan, Afrin, Ürdün ve Mısır'daki Suriyelilere yönelik çalışmalar yürüten ekipleri de bulunmaktadır. Bu çerçevede uluslararası faaliyet deneyimi bulunan bir STK'dır.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirlik

INSAN, proje bazlı olarak iş birliği kurduğu dernekler tarafından fonlanmaktadır. K10, fonların sürekli olmadığını ancak şu ana kadar bu konuda ciddi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir.

Personel ve Gönüllü Yapısı

INSAN'da 4 psikolog 6 eğitmen olmak üzere toplam 10 kişi çalışmaktadır. Çalışanların 8'i Suriyeli, 1'i Mısırlı 1'i Türk'tür. K10 dernek personellerini seçerken en önemli kriterlerinin alanda tecrübe sahibi olmak olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında faaliyetlerin yürütülmesi için dernek bünyesinde aktif çalışan 25-30 civarında gönüllünün bulunduğunu dile getirmiştir.

İş Birliği Kapasitesi

INSAN Derneği halihazırda birçok STK ile iş birliği yapmaktadır. Araştırma kapsamında da görüşülen Kızılay, YECED, İyilikhane gibi bazı STK'ların psikososyal destek için INSAN Derneği'ne yönlendirme yaptıkları anlaşılmıştır.

3.1.10. Adalet ve İhsan Derneği

Kuruluş Dinamiği

Suriyeli iş adamları ve hayırseverler tarafından 2017 yılında İstanbul'da kurulan Adalet ve İhsan Derneği; faaliyetlerini dezavantajlı durumdaki kadınlar ve yetim çocuklara yönelik şekillendirmektedir. Bu kapsamda istihdam, eğitim, ayni/nakdi yardım, gezi ve seminerler düzenlenmektedir. Adalet ve İhsan Derneği Suriyeliler tarafından, Suriyelilere yönelik faaliyet gerçekleştirmek üzere kurulan ve İstanbul ölçeğinde çalışmalar yürüten bir STK'dır.

Etki Alanları

Dernek İstanbul ve Suriye'de bulunan kadın ve çocuklara yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Kaynak Geliştirme ve Sürdürülebilirlik

BM ve Suudi Arabistan'da bulunan bir dernek tarafından fonlandıklarını belirten K11, son zamanlarda yardımların ciddi biçimde kesintiye uğradığını bu sebeple fon sürekliliğini sağlamakta zorlandıklarını ifade etmiştir.

Personel ve Gönüllü Yapısı

K11, dernekte malî sorunlardan kaynaklı olarak yalnızca 3 daimî personel çalıştırdıklarını ancak büyük çaplı faaliyetler gerçekleştirirken diğer Suriyeli derneklerden yardım aldıklarını belirtmiştir.

“Açıkcası benim dışımda yalnızca iki kişi daha çalışıyor. Ancak bu durum faaliyetlerimizi engellemiyor, çünkü diğer Suriyeli derneklerden yardım alıyoruz. Mesela geçen gün 500 kişinin katıldığı bir gezi düzenledik onların desteğiyle. Yeri geliyor biz de onlara yardım ediyoruz.” [K11, Erkek, 56]

İş Birliği Kapasitesi

Adalet ve İhsan Derneği Suriyeli Dernekler Platformu'na üyedir ve bu kapsamda diğer Suriyeli STK'larla yoğun biçimde iş birlikleri gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte Sabahattin Zaim Üniversitesi, Kadın ve Demokrasi Vakfı (KADEM) ve Kızılay ile kadın istihdamına yönelik ortaklaşa seminerler düzenlemişlerdir. Ayrıca K11, daha önce Suriyeli Dernekler Platformu'nun başkanlığını yürüttüğü için Adalet ve İhsan Derneğinin de bu sayede diğer Suriyeli derneklerle dinamik bir iletişim ağına sahip olduğunu belirtmiştir.

3.2. STK FAALİYETLERİ

3.2.1. Faaliyetlerin Yararlanıcıları

Geçici Koruma Yönetmeliği kapsamında Türkiye'de geçici korunan hukuki statüsüne sahip olan Suriyelilere yönelik eğitim, sağlık, barınma, sosyal yardım ve iş piyasasına erişim gibi hak ve hizmetlerin çerçevesi belirlenmiştir. Aynı zamanda Suriyelilerin göçmenlik statüsünden bağımsız olarak insan hak ve onuruna yaraşır bir biçimde yaşamalarını sağlayacak mekanizma olarak devletin yükümlülükleri ele alınmıştır. 2011'den bu yana belirlenen hak ve hizmetler konusunda gerek kamu kurumları gerek yerel yönetimler gerekse de STK'lar tarafından çeşitli çalışmalar

düzenlenmektedir. Kamu kurumları tarafından sağlanan hizmetlerde kayıt unsuru ve geçici koruma kimliği kritik önem taşımaktadır. Ancak STK'ların etkin çalışmaları sayesinde kayıt dışı Suriyeliler de yasal zeminde düzenlenen hak ve hizmetlere erişim sağlayabilmektedir. Mülakatlarda katılımcıların tümü faaliyet yürütürken yararlanıcıların hukuki statüsünü dikkate almadıklarını, insan haklarına riayet ilkesi doğrultusunda, hak ve ihtiyaç bazlı olarak faaliyet yürüttüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan biri STK'ların var olma sebepleriyle ilişkili olarak, hukuki statüsü ne olursa olsun yararlanıcılar arasında ayrım gözetilmediğini ve tamamen yaşanan sorunların çözümüne odaklanıldığını ifade etmiştir. Bu durumun kendilerini Göç İdaresi'nden ayıran bir unsur olduğunu belirtmiştir. Başka bir katılımcı yine bu kapsamda hukuki statünün yanı sıra yararlanıcıları arasında din, dil ve ırk ayrımı yapılmadığını da vurgulamıştır.

“Neredeyse şu anda bizim sitemizde 27 bin mültecinin kaydı var. Çok ciddi bir katılım var yani. Bu ihtiyaç durumunu da ortaya koyuyor hâliyle. Dolayısıyla bu kadar ihtiyaç varken nasıl ayrım gözetilebilir ki? STK'sınız zaten. O kişinin işte devlet tarafından tanınır bir statüsünün olmasına göre değişmiyor. Bu yani bizi Göç İdaresinden ayıran bir fark aslında. Yani Göç İdaresinde kimliği olmayan bir kişinin yine belli bilgileri bulunuyor diye biliyorum ama bizde tüm bilgileri bulunur ve biz o kişiye hizmet veriyoruz. Yani çünkü olayımız insana, ihtiyaç sahibi insana hizmet vermek. İşte onun geçici koruma kapsamında olması, onun Afgan olması, onun işte kaçak olması hiç bizim için şey değil hani, referans değil. Yani sadece bir hak odağımız var bizim.” [K2, Kadın, 25]

“Bizim sloganımız şu; din, dil, ırk ayırmaksızın herkese... Bakın, 2014 yılında Sincar'da, Şengal'da Ezidiler IŞİD'in zulmünden kaçıp Urfa'ya geldiler. Viranşehir ilçemize geldikleri günün akşamı biz sabahladık, oradaydık hatta Halep Belediye Başkanlığını gidip ziyaret ettik. Dedik ki bak, biz buraya, bu insanlara yardım için geldik. Bize teşekkür etti, dedi ki: “Ben bunu beklemiyordum.” Biz o insanların hepsini tek tek tespit ederek yardım ettik. Yani bunlar Ezidî, niye gidip yardım edelim, diyebilirdik ama böyle bir şeyimiz olamaz çünkü mağdursa, mazlumsa, mazlumun dini sorulmaz ilkesiyle hareket ediyoruz.” [K9, Kadın, 49]

Mülakatlarda STK'lar tarafından yararlanıcılara hangi kanallar aracılığıyla ulaşıldığı da sorulmuştur. Bu soru hem STK'ların çalışma yöntem ve stratejilerini anlamak hem de yararlanıcılarla kurulan iletişim kanallarının yapısını kavramak açısından önemlidir. Aslında böylece hem STK'nın hem de yararlanıcıların sosyal sermayesinin faaliyetlere katılımı ne denli etkili olduğu da anlaşılmak istenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların bu konuda birbirinden çok da farklı yöntemler geliştirmedikleri ve hem STK'ların hem de yararlanıcıların genel itibarıyla kurdukları

informel ağlar aracılığıyla bir araya geldikleri gözlemlenmiştir. Örneğin Sultanbeyli'ye yerleşen Suriyeliler'in -göç tartışmalarında sıklıkla ele alınan bir hususla paralellik göstererek- daha önce göç etmiş tanıdıklarına yakın olmak amacıyla tercihte bulundukları görülmüştür. Katılımcılardan biri bu kapsamda Sultanbeyli ilçesinde daha çok Halep bölgesinden göç eden Suriyelilerin bulunduğunu belirtmiştir. Böylece hem göç etme aşamasında hem de sonrasında etkili olan göçmen ağları sisteminin STK'ların yararlanıcılara erişim sağlamalarında da kilit unsur olduğu anlaşılmaktadır.

“Sultanbeyli’de, Halep veya Halep kırsalında yaşayan kişiler yaşıyor. Hatta İstanbul’a göçlerin çoğu da Halep kırsalından veya Halep’ten yaşandı. Onun dışında işte Şam’dan falan gelen, yani daha böyle eğitilmiş kitle de zaten Türkiye’de şu anda çok kalmadı diyebiliriz. Sultanbeyli de öyle aslında; kira seviyesinin biraz daha düşük olduğu ve güneydoğudan, doğudan iç göç almış ve öyle oluşmuş bir ilçe kendisi. Yani aslında bir de Suriye’den gelenler eklenmiş oldu. Göç deneyimi olan bir ilçe yani. Biz de hem bu göç deneyiminden hem de Halepli Suriyeliler arasındaki iletişimden faydalaniyoruz.” [K3, Kadın, 25]

Yararlanıcılara erişim kanallarından bir başkası; topluluk liderlerine ulaşmak. Bir katılımcı Suriyeliler arasındaki iletişim ağlarının çok güçlü olduğunu, güven duydukları birilerine ulaştıklarında faaliyetlerini yaygınlaştırmak hususunda çoğunluğa hızlı ve kolay bir şekilde eriştiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda Suriyeliler arasında sosyal medya kullanımının da yoğun olması kendilerine rahat bir biçimde erişmelerine imkân sağlamaktadır.

“Suriyeliler arasında inanılmaz bir ağ var gerçekten. Sosyal medyayı mesela çok aktif kullanıyorlar. Yararlanıcılara biraz da onların bu özelliği sayesinde rahat erişiyoruz. Yerelde ulaştığınız kişiler çok önemli bence. İşte muhtarlarla mı ön plandasınız, okul müdürleriyle mi ya da kendilerinin gerçekten önemsedikleri kişiler olabiliyor, o kişilere ulaşmak, biraz daha topluluğun lideri diyebileceğimiz, işte statü olarak daha yaşlı insanlar olabilir ya da daha.” [K2, Kadın, 23]

Adalet ve İhsan Derneği'nden K11 de, Suriyeliler arasında gerek sosyal medyada gerek yüz yüze olmak üzere bireysel veya dernekler aracılığıyla iletişimin yoğun olarak gerçekleştiğini belirtmiştir. Suriyeliler tarafından kurulan STK'ların Suriye toplumunun çoğunluğuna ulaştığını ve bu derneklerin aralarında iş birliği yaparak birbirlerini desteklediğini dile getirmiştir.

“İletişim için birkaç yolumuz var. İlki dernekler arası iletişim ağının olması. Biz ihtiyaç duydukça bu ağları kullanarak faaliyetleri bildiriyoruz. İkincisi sosyal medya

ve takipçilerimiz. Aramızdaki görüşmeler ve zaman zaman yaptığımız toplantılar ile iletişim kuruyoruz.” [K11, Erkek, 56]

Yararlanıcılara ulaşmanın bir diğer yöntemi STK’ların uyguladıkları faaliyetler üzerinden edindikleri tanınırlık ve topluluk nezdindeki saygınlıkları olmaktadır. Böylece toplumsal güven unsurunu inşa eden STK’lar hem yararlanıcılara hem de yararlanıcıları aracılığıyla daha fazla kişiye ulaşabilmektedir.

“Türkiye’de göç şuan kanayan bir yara olduğu için (Suriyeli göçmenler meselesi) bizim çalışmalarımız tanınırlığımızı artırdı tabii. Böyle olunca biz daha bir şey yapmadan ihtiyacı olanlar bize geliyor. Biz çalıştıkça onlar da yakınlarını getiriyor. Böyle böyle kartopu gibi büyüyoruz. Bir de yararlanıcılar üzerinden örneğin biz son 5 yılda 16.000 tane Suriyeli çocuğun eğitimini sağladık. Onlar da kendi aralarında yazışırken bizi yayıyorlar. Yani tanınırlığımız görünürlüğümüz artıyor.” [K7, Erkek, 65]

3.2.2. Faaliyet Alanları

3.2.2.1. Eğitim

Eğitim; göçmenlerin geleceklerini inşa etmelerinde anahtar rolü oynayan ve daha iyi yaşam koşullarının kapılarını aralayan temel bir insan hakkıdır. Aynı zamanda sosyal uyum imkânlarını da kolaylaştıran bir enstrüman olarak eğitim; ev sahibi toplumun geleceğinin de önemli bir unsuru olmaktadır. Bu yönüyle eğitim faaliyetleri ev sahibi toplumun tüm kurumlarının dâhil olduğu etkin bir yönetim mekanizmasının rolüyle; göçmenin, göçmen olma statüsünden bağımsız olarak geliştirilen, örgün ve yaygın eğitim politikalarıyla desteklenmesi elzem bir husus olarak ele alınmaktadır. STK’lar, gerek göçmen politikalarının oluşturulması için baskı mekanizması işlevi görmesi gerek yaygın eğitim modelleriyle örgün eğitimi destekleyici bir aktör olarak ön plana çıkması bağlamında göç yönetişiminin önemli bir paydaşı hâline gelmektedir.

STK’ların uyguladıkları eğitim modeli yaygın eğitim modelidir. Yaygın eğitim; örgün eğitim kurumlarının dışında uygulanan ve bireylerin ekonomik, toplumsal ve kültürel niteliklerini geliştirmek üzere gerekli bilgi, beceri ve davranışların kazandırılması etkinliğidir.⁶

⁶ Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği, Resmî Gazete, Sayı:16720, 7.8.1979. Md.7.

Görüşülen STK'ların tümünün temel faaliyet alanı doğrudan eğitim olmasa dâhi Suriyelilere yönelik yaygın eğitim faaliyetleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu kapsamda katılımcılara Suriyelilere yönelik eğitim çalışmalarında bulunmalarındaki temel motivasyonlarının ne olduğu sorulmuştur. Katılımcıların tümü Suriyeli çocukların okullaşma oranlarının MEB'in çabalarına rağmen hâlâ kritik bir eşikte olduğunu, bu sebeple toplumsal huzur ve güvenliğin anahtar bir unsuru olarak –ihtiyaca binaen– okullaşmayı artıracak yaygın eğitim faaliyetlerinin en önemli gündem maddesi olması gerektiğini belirtmişlerdir. STK'ların bu yöndeki temel motivasyonları böylece eğitimi kayıp nesil oluşma tehdidine ve çocuk işçiliğine karşı bir araç olarak işlevselleştirmeleridir. Bu kapsamda STK'ların eğitim faaliyetleri aracılığıyla göçmenlerin eğitim hakkına erişim sağlayacakları “*güvenli bir ortam*” hâline dönüşmesi amaçlanmaktadır.

“Millî Eğitimin bu konudaki bütün çalışmalarına rağmen böyle, verilen teşviklere, işte AB'nin fonlarıyla falan yapılan desteklere rağmen okullaşma % 65 henüz. Oysa eğitim onların hakkı. Burada kayıp gidecek bir nesil var. Sokakta kalanlar var. Ve onlar da biz sokağa terk ettikçe ya da işte okula bir şekilde adapte edemeyince aile çocuğu dışarı gönderiyor; çocuğun gidebileceği çok fazla yer yok, alternatif yok. Yani iş yerinde itilip kakılıyor, hor görülüyor. Bu durumu sahaya inince bizzat görmüş olduk. Bunun üzerine dedik ki bizim burada yapabileceğimiz şey bu çocuklar için güvenli bir ortam oluşturmak.” [K5, Kadın, 22]

“Sahada çok ciddi sorunlar var, okullaşamamış çocuklar var. Biz buna kulağımızı tıkadığımız zaman çok ciddi asayiş problemleriyle karşılaşacağız çünkü bu çocuklar eğitim sisteminde tutunamayacak, eğitim sisteminde tutunamayan çocuk kayıt dışı işçi olarak sisteme dâhil olacak. Olacak, olmayacak çünkü kayıt dışı dediğin zaman 1/3 gibi ücretlerle ve sömürü sistemiyle çalıştırma var. Bu çocuk orada tutunamazsa ne olacak? Boşlukta kalacak. Boşlukta kaldığı zaman da suç örgütlerinin metası hâline gelecek. Bu nereyi etkileyecek? Toplumu etkileyecek: çeteleşme, gettolaşma, beraberinde toplumsal suç odaklı sorunlar.” [K6, Kadın, 50]

STK'lar tarafından özellikle Suriyelilerin okullaşma oranlarının az olmasının ardındaki sorun alanlarının tespit edilmesi ve bu sorun alanlarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bazı STK'lar Suriyelilerle ilgili çalışmalar yürüten kamu kurumlarına, STK'lara, yerel yönetimlere ve okul çalışanlarına yönelik insan hakları, göçmen hakları, göç mevzuatı, göçmenlerle iletişim yöntemleri, sosyal uyum ve birlikte yaşama gibi konularda eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir. Bu kapsamda okullaşma olanaklarının artırılması için hem Suriyelilere erişim sağlanması

aşamasında hem de faaliyetlerin uygulanması aşamasında sosyal sermayenin imkânlarından yararlanılmaktadır.

“Sultanbeyli Belediyesi’nin, Kaymakamlığı’nın, Halk Eğitim Merkezi’nin, Sultanbeyli’deki STK’ların çalışanlarına ve çocukların gittiği okullardaki öğretmen ve idarecilere de eğitimler uyguluyoruz. Çünkü göçmenlerin haklarını bilmeleri, nasıl iletişim kurmaları gerektiğini bilmeleri gerekiyor.” [K2, Kadın, 25]

“Suriyeli STK’larla, belediyelerle, kaymakamlıklar, işte yine İstanbul İl Millî Eğitim, ilçe millî eğitim müdürlükleriyle kurduğumuz networklerimiz aracılığıyla bazı listelere ulaşıyoruz. Ondan sonrası bizim için kuyu kazmak gibi.” [K5, Kadın, 22]

STK’ların Suriyeli yararlanıcılara yönelik uyguladığı eğitim faaliyetleri genel olarak; okul derslerine takviye, eğitim danışmanlığı, dil öğretimi ile hobi ve meslek edindirme kursları olarak tasnif edilebilir.

Okul derslerine takviye

Okullaşmayı destekleyici bir unsur olarak; ders/konu eksikliklerinin giderilmesi ve dil/uyum sorunlarından kaynaklanan eğitimde fırsat eşitsizliğinin önlenmesi amacıyla bazı STK’larda gönüllü mentorlar aracılığıyla okul derslerine takviye çalışmaları yapılmaktadır. Böylece hem çocukların okula tutunmaları hem de toplumsal uyum süreçlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

“Çocuklar okuldan sonra buraya geliyorlar. İşte gönüllülerimiz ve mentorlarımız aracılığıyla ödevlerini yapıyorlar, anlamadıkları konularda sorularını soruyorlar vs. Çünkü bazen okuldaki derslere yetişemeyebiliyorlar. Öyle olunca da okul dışında desteklememiz gerekiyor.” [K3, Kadın, 23]

“Amaç eğitim, sosyal destek ve rehberlik çalışması dedik; çocuğu hem okula kazandırıyoruz, küçük bir bursla destekliyoruz, bir yandan buraya gelmelerini sağlıyoruz, fakat diğer taraftan burada hem ders alıyorlar, hem Türkçe öğreniyorlar, hem diğer derslerine de destek alıyorlar, aylık etkinliklerle dışarıya gidiyorlar.” [K4, Kadın, 26]

“Robert Kolej’le bir gönüllülük projemiz var: Gelecek İçin Kitaplar, Esenyurt ilçesinde. Bilim kitapları okutuyoruz Türk ve Suriyeli çocuklara ve deneyler yapıyorlar beraber. Mentorlar Robert Kolejli liseli gençler.” [K6, Kadın, 50]

Katılımcılardan biri çocukların okul derslerini destekleyici faaliyetleri daha etkili hâle getirmek için yeni stratejiler geliştirmeye başladıklarını ve bu sebeple eğitim içeriklerini kendileri oluşturarak okul derslerine takviye sağlayacak materyallerin üretimine yoğunlaştıklarını belirtmiştir.

“Dönemlik proje üretmeye de çalışıyoruz. Meselâ bu dönem artık içerik üretme projemiz olsun istiyoruz. Bugüne kadar edindiğimiz tecrübelerle dayanarak işte çocuklara fayda sağlayabilecek bir materyal üretmek ve bunu yaygınlaştırmak gibi bir hedefimiz var şu anda. Ders kitabı olabilir, böyle ekstra materyaller olabilir aslında, meselâ işte kukla, kartonlar, kendi üretebileceğin şeyler, daha eğlenceli şeyler aslında, hani enformel bir şekilde çocuklara eğitim vermeyi hedefliyoruz. Hani çünkü direkt böyle verdiğin zaman çocuk alamıyor onu bir şekilde.” [K5, Kadın, 22]

Eğitim Danışmanlığı

Eğitim danışmanlığı faaliyetleri; Suriyeli çocukların okula devam etme motivasyonlarını artırma ve kişisel gelişimlerini takip etme konusunda destek sağlamaktadır. Eğitim danışmanlığı faaliyetleri özellikle Türk eğitim sistemi ve okulların niteliklerine ilişkin yeterli bilgi sahibi olmayan velilerin çocuklarını okula gönderme kararlarına olumlu katkı sağlanmaktadır. Bir katılımcı uyguladıkları danışmanlık ve burs faaliyetleri sayesinde birçok ailenin kızlarını evlendirmekten, erkek çocuklarını çalıştırmaktan vazgeçtiklerini ve çocuklarını liseye gönderdiklerini ifade etmiştir.

“Geçen sene burada Ocak-Haziran döneminde 51 çocuğumuzla çalıştık. 15 tanesi lise sınavına girdiler ve bu 15 çocuğa da yaz tatilinde lise tercihleriyle ilgili danışmanlık verdik. Birkaç gönüllü arkadaşım, koordinatör arkadaşım ile birlikte ailelerin her birini tek tek çağırdılar. Kendileri liseleri araştırdılar. Nasıl bir sistem var liseye geçişleri sırasında diye bunu ailelere anlattılar. 15 aileden 12 tanesi çocuğunu okula göndermeye karar verdi. Yani hepsi bırakıp artık tamam, bu kadar yeter, kızlar evlenecek, erkekler okuyacak, çalışacak modundaydı. Fakat her birini bire bir, bakın meslek lisesi şöyle, imam hatip lisesi böyle, Anadolu lisesi böyle, mesleki eğitim merkezleri var, onlar şöyle, bu sistemi açıklayın. Çocukların burada okumasının ne demek olduğunu ifade ettiğimizde işte bakın siz gönderirseniz biz de küçük bir burs, yani çok yüksek değil 100 liralık bir burs veriyoruz aileye, biz de küçük bir bursla projeye alacağız, destekleyeceğiz, ağabeyleri yardımcı olacak, yani bu umudu bir kere verdiğimizde ailelerin 12 tanesi de 12/15 bence çok yüksek bir oran, 12/15'i liseye devam etme kararı aldı.” [K4, Kadın, 26]

Dil ve İletişim

Suriyeli çocukların okullaştırılmasının önündeki en önemli zorluklardan biri okulda yaşadıkları uyum kaynaklı sorunlardan ileri gelmektedir. Bu yönüyle okullaşma kadar çocukların okula devam etmeme nedenlerinin saptanması ve azaltılmasına yönelik faaliyetler yürütülmesi de önemlidir. Katılımcıların ifadelerine

göre çocukların okulda en fazla yaşadığı zorluk dil sorununa ilişkin olmaktadır. Göçün ilk yıllarına oranla azalan bir sorun olsa da çocukların eğitim alma ve okula gitme motivasyonları üzerinde hâlâ olumsuz bir rol oynayan dil sorununun çözümüne yönelik STK'lar tarafından kurslar açılmaktadır. Bazı STK'lar açtıkları kurslarda Türkçe'nin yanı sıra, Arapça eğitimlerine de özen gösterdikleri böylece çocuğun kendi kültürüne aidiyetlerini pekiştirmeyi hedeflediklerini ifade etmişlerdir.

“Projeyi çizerken de hani çocuğun gideceğini baz almak yerine, her türlü bu çocuğun eğitim almaya ihtiyacı var, bu eğitim için Türkiye’de kaldığı sürece Türkiye’yi bilmeli, Türkçeyi bilmesi lâzım. Aynı zamanda kendi dilini de unutmasın çünkü yarın öbür gün ülkesine de geri dönebilir ki burada kalsa bile dilini unutmaması gerektiğini düşünüyoruz, o yüzden bunu da destekliyoruz.” [K4, Kadın, 26]

“Toplum Merkezimizde Arapça, Türkçe, İngilizce eğitimleri veriliyor. TÖMER kurslarımız var mesela. Bu konuda talep de yüksek bizim isteğimiz de. Çünkü uyumun anahtarı dil aslında.” [K3, Kadın, 23]

Katılımcıların çoğu yararlanıcılarının gündelik hayatta da en fazla dil ve iletişim bariyeri kaynaklı zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Dil bariyeri, erkeklere oranla sosyalleşme olanaklarından mahrum kalan kadınların göç deneyimini en fazla zorlayan etkenlerden biri olarak öne çıkıyor. Bu kapsamda bazı STK'lar kadınlara özel olarak dil kursu ve psikodrama etkinlikleri düzenlemektedir.

“Bence en büyük mesele iletişim. Türklerle iletişimde problem yaşadıklarını düşünüyorum. Dil kadın için büyük engel. Çocuk, hele yaşı küçükse, sisteme entegre olabiliyor ama kadının dili aşması daha zor oluyor çünkü Türklerle iletişimde değil. Erkek bir şekilde çıkıyor ve çat pat çat pat öğreniyor ama kadın evde kaldığı için dil problemi var, iletişim problemi var. Kendisini yalnız hissediyor. Bu yüzden bir 360 Derece Projesi’nde kadınların bu sorununa çözüm bulmak için uğraştık. Psikodrama yönteminin çok iyi geldiğini gözlemledik mesela. Çünkü sözlü olmasa bile orda ciddi bir iletişim oluyor.” [K6, Kadın, 50]

Hobi ve meslek kursları

Hem eğitim hem de sosyal uyum etkinlikleri bağlamında el sanatları, dikiş/nakış kursu, bez bebek yapımı (amigurumi), takı tasarımı, mutfak atölyesi, drama sanatı, paramı yönetebiliyorum, müzik atölyesi gibi hobi ve meslek geliştirme kursları düzenlenmektedir. Bu kurslar yararlanıcıların hem belirli bir konuda deneyim edinmeleri/geliştirmeleri hem de toplumsal yaşamda iyi olma hâllerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Kurslarda görece keyifli bir ortamda bir

araya gelen yerel toplum ve göçmenler arasında sosyal etkileşimin de yüksek olduğu; bu nedenle hem STK'ların yaygın eğitim işlevinin hem de ki topluluk arasındaki iletişim kanallarının zenginleştiği belirtilmektedir.

“Dikiş kursunu Türkler Suriyeliler falan hep birlikte alıyorlar. İlk başta işte dil nasıl olacak, anlaşıp mız, şöyle mi, böyle mi diyorduk ama biz dikiş kursunda tercüman bile ayarlamıyoruz meselâ. Çünkü bir şekilde hallediyorlar ve bir süre sonra günler falan başlıyor, yemek falan yiyorlar birlikte ve keyifli bir ortam oluyor gerçekten.”
[K3, Kadın, 23]

3.2.2.2. Sağlık ve Psikososyal Destek

Geçici Koruma Yönetmeliği'nde, Türkiye'de geçici korunan statüsündeki tüm göçmen gruplarının devlet hastanelerindeki birincil basamak sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hizmetlerinden faydalanmasına dair yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı tarafından direkt olarak göçmenlere hizmet sağlamakla özelleşmiş göçmen sağlığı merkezleri kurulmuştur.

Mülakatlardan elde edilen sonuçlara göre STK'ların Suriyelilere yönelik sağlık alanındaki faaliyetlerinin müdahale edici sağlık hizmetleri ve danışmanlık/yönlendirme/bilgilendirme olmak üzere temelde iki düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Müdahale edici sağlık hizmetleri

Katılımcılar arasında Suriyelilere yönelik direkt olarak müdahale edici sağlık faaliyetlerinde bulunan/bulunmuş 2 STK bulunmaktadır: Mülteciler Derneği ve IBC. Mülteciler Derneği'nin daha kurulduğu ilk günlerde yaptığı saha çalışmaları sonucunda Suriyelilerin dil bariyeri ve devlet hastanelerinin yoğunluğu gibi sebeplerle sağlık hizmetlerine erişimlerinin güç olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine ivedilikle Suriyeli bir doktor bulunarak Dernek binasında bir odayı sağlık hizmetlerine erişemeyen kişiler için tahsis etmişlerdir. Hâlihazırda Dernek binasında Sağlık Bakanlığı'na bağlı Göçmen Sağlığı Merkezi bulunan Mülteciler Derneği bu konuda çalışmalar yürüten öncü STK'lardan biridir.

“Derneğin kurulduğu ilk yer Mehmet Âkif Mahallesi ’nde küçük bir alan. Burayı çeşitli odalara bölüyorlar(...) hasta olan kişiler buradan gelip yararlanabilirler diyorlar falan. Sadece doktorların maaşının çıkarılabileceği bir ücret alınıyor; 5 lira, 10 lira falan meselâ bir muayene için. Daha sonra şey, burası gayet illegal bir şey olmasına rağmen bunu İlçe Sağlık Müdürlüğüyle ve Sağlık Bakanlığı yetkilileriyle görüşüyorlar ve hani “Biz böyle bir şey başlattık, hani bakın, bunun illegal olduğunun farkındayız ama bunu siz devralın çünkü böyle bir şeye ihtiyaç var.” [K2, Kadın, 25]

IBC de özellikle Suriye’deki kamplar içerisinde gerçekleştirdiği müdahale edici sağlık faaliyetleriyle ön plana çıkmaktadır. Hâlihazırda pandemi koşullarında da kamplarda yaşanan sağlık sorunlarını azaltmak için Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve BM ile sahada koordineli ve aktif bir biçimde çalışmalarına devam etmektedir. Bu kapsamda Suriye’deki kamplarda çalışan tek STK’nın kendileri olduğunu belirten K7, müdahale edici çalışmaların yanı sıra önleyici hizmetler de sunduklarını; hem o bölgede çalışan sağlık ekiplerine hem de kampta yaşayan Suriyelilere yönelik eğitimler düzenlediklerini ifade etmiştir. K7, yaptıkları tüm çalışmaları BM’ye raporladıklarını belirtmiştir.

“Suriye’de, Kilis’te her yerde sağlıkla ilgili çalışıyoruz. Örneğin Kuzey Suriye’de şimdi kimse Corona ile ilgili çalışma yapmıyor biz hariç. Sağlık Bakanlığının ekipleri ile beraber bütün o kamplarda diğer sağlık merkezlerinde Coronaya karşı tedbirleri almak için çabalıyoruz. Çünkü orada hiç kimse yok. Türkiye’de kolay da orada çok kolay değil yani. Orada yayılırsa daha büyük bir tehlike olacak. Bugün, dün, önceki gün, her gün Dünya Sağlık Teşkilatıyla, diğer kurumlarla konferanslarımız var. Bu önlemlerle ilgili Dünyadaki durumu takip ediyoruz. Bizim çalışmalarımızla ilgili bilgilendiriyoruz. Bunlar raporlanıyor BM’de. Önlemler konusunda da Arapça çeviriler hazırladık Suriyelileri de bilgilendiriyoruz. Ayrıca eğitimler veriyoruz kamplarda sağlık ekiplerine yani o konuda Allah’a şükür iyiyiz yani. Belki de oraya giden tek Türk STK’sı biziz.” [K7, Erkek, 65]

Suriyelilere yönelik uygulanan sağlık faaliyetlerden bir diğeri psikososyal destek kapsamında gerçekleşmektedir. Savaş travması ve zorunlu göç sürecinin ruhsal etkilerinin iyileştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen psikososyal destek çalışmaları INSAN gibi bazı derneklerin doğrudan kuruluş dinamiğini oluştururken, görüşülen STK’lardan 8’inin de uzman psikologlarca müdahale ettikleri veya yönlendirme dâhilinde uyguladıkları bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

INSAN Derneği’nde uygulanan psikososyal destek çalışmaları 8 ayrı programdan oluşmaktadır. Çocuklar, kadınlar ve yaşlılar için farklılaşan programlarda

temel olarak; fiziksel ve ruhsal istismarın önlenmesi, mahremiyetini koruma, özgüven aşılama, iletişim becerileri, drama çalışmaları, gezi turları gibi uygulamalara yer verilmektedir. Savaşın yıpratıcı etkilerine hem maruz kalan hem de onları gidermek için çalışmalar yapan Dernek başkanı uzman psikolog K10'un şu sözleri ise çarpıcıdır:

“Aslında her birimiz savaştan etkilenmiş bireyleriz. Psikososyal destek programlarımızla bizler de bunu aşmaya çalışıyoruz.” [K10, Kadın, 37]

Suriyeli çocuklara yönelik psikososyal destek çalışmaları uyguladıklarını ifade eden K5, psikososyal çalışmaların uygulayıcılar olarak kendilerini de iyileştiren bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Sürecin zorluğu ve etkilerine bire bir tanık olmanın empati becerisini geliştirdiğini ve bu duygunun kendilerini daha fazla çalışmaya motive ettiğini dile getirmiştir.

“Bunların hepsini yaparken de biz bir ekip olarak çalışıyoruz yani gönüllü olarak. Aslında karşıdaki kişiyi iyileştirirken kendimizi de iyileştirdiğimizi düşünüyorum bir bakıma. Yani hem hiç görmediğimiz, duymadığımız, belki hayal etmediğimiz bir durumu aslında görme ve işte empati yapma şansı buluyoruz. Belki kendimizde fark etmediğimiz şeyleri keşfediyoruz. Benim kendi adıma böyle oldu hani, çok fazla şey öğrendiğimi düşünüyorum Suriye Savaşı'ndan. Benim için bir öğretmen olmuş gibi hissediyorum neredeyse.” [K5, Kadın, 22]

Danışmanlık ve yönlendirme

STK'larda Suriyelilere yönelik sağlık faaliyetlerinin bir diğer önemli parçası danışmanlık ve yönlendirme faaliyetleri kapsamında gerçekleşmektedir. Suriyelileri kapsayan sağlık politikalarının çerçevesi, sosyal güvenlik, tercümanlık ve refakat etme gibi uygulamaları içeren bu faaliyetler STK'ların Suriyelilerin yasal olarak düzenlenmiş haklarına erişim sağlayabilmeleri için temel bir araca dönüşmektedir. K4 Suriyelilerin çoğunluğunun göçmen sağlığı merkezlerinden bihaber olduğunu ifade ederken; Göçmen Sağlığı Merkezi'nin bir çalışanının kendilerine gelip bu merkezleri yararlanıcılarına anlatmaları ve yönlendirmeleri konusunda destek istediğini, kendilerinin de bu kapsamda 6 ayda 600 tane Suriyeli aile ile iletişime geçerek Türkiye'deki sağlık sistemi ile ilgili bilgilendirme yapıldığını ve sağlık hizmetlerine nereden ve nasıl erişebileceklerini anlattıklarını ifade etmiştir.

“Şimdi bu merkezi kurmuş (Sağlık Bakanlığı) ama göçmenlerin hiçbirinin haberi yok. Ben Türk’üm, benim zaten haberim yok. Dolayısıyla burada bir kontak lâzım. Devlet yaptığı şeyi bazen halka anlatamıyor, Suriyeli halka da anlatamıyor, bizim içimizdeki Suriyeli halka da ama göçmen sağlığı merkezini, orada boş oturmaktan rahatsız olmuş bir arkadaşımız geçen gün çıktı buraya geldi, dedi ki: “Benim işim göçmen sağlığı merkezini halka indirmek. Bunu da nasıl indiririm? Ev ev dolaşamam ama siz zaten sahadasınız, sizde kayıtlı 400-500 tane aile var. Bu 400-500 tane aileye göçmen sağlığı merkezini anlatın.” Bakın, bizde, dedi işte, doktorlar var, fizyoterapist var, psikolog var, sosyal çalışmacı var, biz bu şeylerle, elimizdeki imkânlarla bu ailelere şu destekleri verebiliriz. Ailenin sağlıklı alâkalı bir sıkıntısı olduğunda önce bize yönlendirin. Biz orada boş oturuyoruz. Yani bilen yok ki gelen olsun.” [K4, Kadın, 26]

“Hastane tercümanları” ekibiyle ihtiyacı duyan göçmenler için hastaneden randevu alma, ulaşım desteği ve refakatçılık sağlama gibi sağlık kapsamında hizmetler sunan STK’lardan biri de Mülteciler Derneği’dir. K2, kendilerine ulaşan Suriyeli yararlanıcıları şikayetlerine göre en uygun hastanelere yönlendirdiklerini ve ihtiyaç hâlinde tercümanlık desteği sağladıklarını ifade etmiştir.

“Burada neredeyse günde 50 hastaya randevu alınıyor. Dört tane ekip var, dört kişi var şu anda çevre hastanelerde. En kalabalık hastaneleri seçmeye çalışıyoruz. Marmara, Sultanbeyli Devlet Hastanesi, Kartal, bir kişi de işte daha böyle uzmanlık alanı gerektiren hastalıklar olabiliyor, kalp rahatsızlığı varsa Siyami Ersek’e gidiyor meselâ, kemik rahatsızlığı varsa Balta Limanı’na gidiyor falan meselâ, öyle joker bir kişi de var.” [K2, Kadın, 25]

3.2.2.3. İstihdam

Mülakatların tümünde katılımcıların Suriyeli yararlanıcılar için en elzem buldukları hususlardan birinin istihdam ve geçim kaynaklarına yönlendirmeye ilişkin olduğu görülmüştür. YUKK ve GKY kapsamında Suriyelilerin istihdam piyasasına erişim sağlayacakları çalışma izni, çalışma alanları ve istihdam kotası gibi düzenlemelere yer verilmiştir. İstihdam edilme, göçmenlerin insanlık erdem ve onuruna yakışacak biçimde yaşamalarını sağlayacak temel haklarından biridir. Bu kapsamda da katılımcılar istihdama erişimin hem bir hak olduğunun bilincinde olduklarını hem de sosyal uyum için vazgeçilemez bir unsur olduğunu sıklıkla ifade etmişlerdir.

STK’ların Suriyelilere yönelik gerçekleştirdikleri istihdam faaliyetlerinin; kurum bazında istihdam ve geçim kaynaklarına yönlendirme olmak üzere iki çerçevede gerçekleştiği görülmektedir.

Kurum bazında istihdam

Mesleki deneyimlerinden yararlanmak, uyguladıkları faaliyetlerde dil ve iletişim sorununu hafifletmek, işgücünü alternatif geçim kaynaklarına yönlendirmek ve bu alanlara teşvik etmek için bünyesinde Suriyelileri istihdam eden STK'lar bulunmaktadır. Bunlardan biri Suriyelilere hem Vakıf içerisindeki çalışmalarda aktif bir rol biçen hem de iş birliği kurduğu Alman bir kuruluşun desteğiyle Kilis, Sultanbeyli ve Küçükçekmece belediyelerinde istihdam sağlayan IBC'dir.

“Bir de Belediyelerde istihdam ettiğimiz Kilis, Sultanbeyli ve Küçükçekmece belediyelerinde istihdam ettiğimiz Suriyeli ve Türkler var. Bunlar da o belediyelerin mülteciler yüzünden yaşadığı yükü almak için değişik hizmetlerde yer alıyorlar. Yaklaşık 450 kişiyi böyle istihdam ettiriyoruz. Bunların maaşlarını da biz veriyoruz. Alman bir kuruluş ile beraber bu da belediyelerimize büyük bir katkı oluyor.” [K7, Erkek, 65]

Mülteciler Derneği kurulduğu ilk günden bu yana başta yalnızca sağlık hizmetlerinde doktor, fizyoterapist ve psikolojik danışman olarak Suriyeli personel istihdam ederken; süreç içerisinde temizlik görevlisi, şoför, eğitmen, tercüman, sosyal çalışmacı gibi pozisyonlarda da Suriyelileri istihdam ettirmektedir. Mülakatlarda STK'ların Suriyeli çalışanlarından bazılarının profesyonel olarak çalışmaya başlamadan önce faaliyetlerinin yararlanıcıları olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda K2, Mülteciler Derneği'nin Türkçe dil kurslarına katılmış, şuan ise tercüman ve şoför olarak istihdam edilen iki eski yararlanıcının hikayesini anlatmıştır.

“Ali Renan Diyarbakır'da çobanlık yapıyor ve hani böyle 10-12 yaşlarında falan gibi düşünün. İstanbul'a gelince garsonluk yapıyor, mobilyacılık yapıyor falan. Mülteciler Derneği'nin Türkçe kursuna geliyor, burada Türkçeyi öğreniyor. Şu an bizim hastane tercümanları ekibimizi yönetiyor. Başka bir çalışanımız var Suriye'nin baş makinisti kendisi, Abdülmecid Bey ve hani Suriye'deki, o kadar iyi bir makinistmiş ki bize Almanya'daki makinistlere eğitim verdiği fotoğraflarını falan gösteriyor. O bizim şu an burada şoförümüz. Hani burada şoför olmaya da zaten gönüllü olarak başlıyor, bakıyoruz ehliyeti var mı, vardı. Bizim Çocuk ve Gençlik Merkezi'nde şoföre ihtiyacımız vardı. O da buradaki Türkçe kurslarına katılıyor falan meselâ şu anda. Başlangıçta gönüllü başladı, sonra biz bir proje bulduk, onu o projeye yerleştirdik. Şu an o da bizim personelimiz oldu.” [K2, Kadın, 25]

Geçim kaynaklarına yönlendirme

STK'larda Suriyelilerin ekonomik bağımsızlıkları ve mesleki kapasitelerinin geliştirilerek istihdam edilebilirliklerini artırma ve geçim kaynaklarına erişim

olanaklarını kolaylaştırma amacıyla danışmanlık, mesleki eğitim, girişimciliğin desteklenmesi gibi faaliyetler uygulanmaktadır. Bu kapsamda mülakatlarda bazı katılımcılar çalışma izinleri ve mevzuat hakkında bilgilendirme, bilgisayar, dikiş, yazılım, solar termal ve ısı pompası, dijital pazarlama, girişimcilik gibi alanlarda verilen kurslardan söz etmiştir.

Mülteciler Derneği, ilçede bulunan Suriyeli esnafların ruhsatlandırılması çalışmalarını yürütmektedir. K2, ruhsatlandırma işlemleri yerel yönetimlerin görevi olmasına karşın Sultanbeyli Belediyesi ile kurdukları iş bölümü aracılığıyla bu konuda çalışmalar yürüttüklerini ifade etmiştir.

“İstihdam ofisinde hem işe yerleştirme hem çalışma izninin alınması hem de ilçedeki esnafların ruhsatlandırılması çalışmasını yürütüyoruz. Ruhsatlandırma, yerel yönetimin yapması gereken bir görev aslında ama Sultanbeyli Belediyesiyle zaten organik bir bağımız var, buna belki değinmekte fayda var, koruma faaliyeti bittikten sonra onu biraz açarım. Zabıta Müdürlüğüyle, Sultanbeyli Belediyesinin Zabıta Müdürlüğüyle birlikte esnafların ruhsatlandırılması yapılıyor.” [K2, Kadın, 25]

3.2.2.4. Koruma

Bazı STK’lar Suriyelileri karşılaşılabilecekleri toplumsal veya psikolojik risk faktörlerine karşı korumayı; yararlanıcılarının iyi oluş hâllerini ve sosyal uyumlarını geliştirmeyi amaçlayan programları hayata geçirmektedir. Bu kapsamda STK’ların uyguladıkları koruma faaliyetleri önleyici, koruyucu ve ortadan kaldırmacı olmak üzere 3 başlık altında yapılmaktadır. Koruma alanında genel itibarıyla bireyin hassasiyet durumları tespit edilerek ya STK bünyesinde ilgili departmana ya da başka kurumlara yönlendirmeler yapılmaktadır.

Katılımcıların ifadelerinde ilk göze çarpan husus okullaşmanın en önemli koruma tipi olduğuna dair düşünceleri olmuştur. Katılımcılar tarafından özellikle çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik, istismar ve toplumsal güvenlik riskinin önlenmesi için okullaşmanın önemli bir koruma yöntemi olduğu vurgulanmıştır.

“Sahada çok ciddi sorunlar var, okullaşamamış çocuklar var. Biz buna kulağımızı tıkadığımız zaman çok ciddi asayiş problemleriyle karşılaşacağız çünkü bu çocuklar eğitim sisteminde tutunamayacak, eğitim sisteminde tutunamayan çocuk kayıt dışı işçi olarak sisteme dâhil olacak ya da çocuk yaşta evlenecek. Olacak, olmayacak çünkü

kayıtdışı dediğin zaman 1/3 gibi ücretlerle ve sömürü sistemiyle çalıştırma var. Bu çocuk orada tutunamazsa ne olacak? Boşlukta kalacak. Boşlukta kaldığı zaman da suç örgütlerinin metası hâline gelecek. Bu nereyi etkileyecek? Toplumu etkileyecek: çeteleşme, gettolaşma, beraberinde toplumsal suç odaklı sorunlar.” [K6, Kadın, 50]

“Ortada bir sıkıntı var, çocuklar okula gidemiyor. Bunun sebeplerini çözmen gerek. Çocuklar okula niye gidemiyor? Bizim gördüğümüz kadarıyla ciddi bir çocuk işçiliği problemi var. İşte eğer bir ebeveyn kaybı varsa, ebeveyn kaybı yoksa bile eğer aile işte çok çocukluysa ya da babanın maaşı azsa bu aile hiçbir şekilde geçinemiyor. Çalışan çocukları okullandırıyoruz. Eğer çalışmıyorsa meselâ, sadece evde oturan çocuklar var. Neden? Okula kaydolamamış. İşte okul kaydında yardımcı oluyoruz, müdürlerle görüşüyoruz, legal işleri halletmeye çalışıyoruz. İşte üçüncü bir sebep; çocuk okuldan korkuyor, psikolojik sıkıntıları var, işte, psikoterapiye yönlendiriyoruz. İşte dördüncü bir sebep; belki okul çok uzak, gidemiyor, servis desteği sağlıyoruz. Yani çocuğun aslında okula ulaşmasını engelleyen şey ne ise biz onu çözmeye çalışıyoruz. Ama bizi de biraz diğer derneklerden farklı kılan tek şey çocuk işçiliği odaklı olmamız, yani temel hedefimiz çocuk işçiler ama onun dışında da okullaştırma yapıyoruz.” [K5, Kadın, 22]

STK’ların bu kapsamda çocuklar ve genç yetişkinler için güvenilir bir sığınak olma rolünü taşıdığı gözlemlenmektedir.

Koruma çalışmaları kapsamında uygulanan bir diğer faaliyet tipi hukuki danışmanlıktır. Hukuki danışmanlık çerçevesinde ihtiyaç sahibi olan kişilerin hukuki süreçlerini desteklemek, takip etmek ve yönlendirmek gibi uygulamalara rastlanılmaktadır. Bu kapsamda dilekçe yazımından tercüman sağlanmasına kadar farklı destekler verilmektedir. Örneğin K1, WALD’ın iş birliğinde olduğu belediyelerde kurduğu sosyal koruma masaları aracılığıyla Suriyelilere yönelik hukuki ve psikolojik danışmanlık, tercümanlık, dil öğretimi, mentorluk gibi koruma faaliyetleri düzenlediğini ifade etmiştir. K1 toplumsal barışın başat faktörünün; Suriyelilerin hak ve yükümlülüklerini bilmeleri ve dil bariyerini aşmaları için hayata geçirilen koruma programlarından geçtiğini belirtmiştir.

“Bizim çok önemseydiğimiz bir sosyal koruma projemiz var. Yerel yönetimde bir sosyal koruma, danışma masaları oluşturduk. İstanbul’da göçmenlerin yoğun yaşadığı 11 belediyede çalıştık (...) Burada da yerel yönetimlere dedik ki biz bu insanlara bu hizmetleri sağlarsak her şeyden önce geldikleri yerlerde hak ve yükümlülükleri nelerdir, önce bu insanlara bunu öğretmemiz lâzım. Bu insanlara dili öğretmemiz lâzım, anlaşılabilmemiz için, toplumsal barışın sağlanması için. Dolayısıyla buna ihtiyacımız var ve sizin de desteğinize ihtiyacımız var, en önemlisi bu. (...)” [K1, Kadın]

Koruma faaliyetlerinden bir diğeri istihdama yönelik gerçekleşmektedir. Buna göre yetersiz gelir sınıfında bulunan Suriyeliler için mesleki eğitimler, danışmanlık,

işverenlerle görüşme, işe yerleştirme gibi uygulamalar hayata geçirilmektedir. Örneğin Suriyeli kadın ve çocuklara yönelik çalışmalar yürüten Adalet ve İhsan Derneği'nden K12; Suriyeli kadınların iş yerlerinde yaşadıkları baskı ve istismar durumlarını engellemek için onları evden çalışabilecekleri geçim alanlarına yönlendirdiklerini belirtmiştir. Dernekte verilen dikiş ve yoğurt/peynir yapımı gibi eğitimler sayesinde 100'den fazla kadının kendi ayakları üzerinde durabilecek gelir elde edebildikleri ifade edilmiştir.

“Biz kadınların iş yerlerinde uğradıkları fiziksel ve sözlü tacizden dolayı evlerinde çalışmalarını önemsiyoruz. Bu küçük yerde (odayı göstererek) dikiş öğrettik. Devam edebilenlere dikiş makinası aldık. Mesela bunları (masadaki peynir ve yoğurtları göstererek) biz öğrettik şimdi de evde yapıp burada ve Arap pazarında satıyorlar.” [K12, Kadın, 51]

3.2.2.5. Sosyal Yardım

Uzun süreli ve zorunlu göç durumlarında göçmenin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik hayata geçirilecek sosyal yardım mekanizmaları önem kazanmaktadır. Sosyal yardımlar yoksulluk gibi çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan ve çözümü için disiplinli, bütüncül, sistemli ve uzun zaman gerektiren problemlerden ziyade⁷ gıda, giyim, barınma, yakacak gibi temel yaşamsal gereklilikleri karşılamaya yönelik ayni ve nakdi uygulamalardan oluşmaktadır.

Bazı STK'lar göç sürecinin ilk yıllarına oranla azalmasına rağmen hâlâ ihtiyaç kaynaklı olarak Suriyelilere sosyal yardımda bulunmaktadır. Katılımcılardan bazıları odak noktaları sosyal yardım olmasa dahi Suriyeliler arasında temel gereksinimlerini karşılayamayan kişilere duyarsız kalmayarak bu yönde faaliyetlerde bulunmaktadır. Kuruluş amacı korunmaya muhtaç çocuklara yönelik strateji belirlemek ve alanda yeni politikalar üretmek olmasına karşın sahada çok fazla yardıma ihtiyacı olan Suriyelilerle karşılaşmaları sonucu sosyal yardım faaliyetlerinde bulunduklarını ifade eden K6 bu konuda şunları söylemektedir:

⁷ Neslihan Arslan, “Sosyal Yardımlar ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi: Sivas İlinde Bir Alan Araştırması”, **EUL Journal of Social Sciences**, C:V, No:1, 2014 Haziran, s. 17, (Çevrimiçi) <http://euljss.eul.edu.tr/euljss/si512.pdf>, 16 Kasım 2020.

“Şunu gördük; sahada yapılması gerekenler vardı. Elbette amacımızı unutmadık ama sahanın gerçekliğine sırtımızı dönemezdik.” [K6, Kadın, 50]

Mülteciler Derneği'nin Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile protokol bazında yürüttüğü sosyoekonomik destek faaliyetlerinde; ihtiyaç sahibi ailelerin evrak ve raporları toparlanarak ilçe sosyal hizmet merkezine iletilmekte ve yapılan gözlemler sonucunda uygun görülürse ekonomik destek sağlanmaktadır. Hâlihazırda 250 Suriyeli ailenin yararlanmaya devam ettiği bu sosyal yardım modelindeki amaçlardan biri aynı zamanda hanede bulunan çocuk işçilerin okula kazandırılması ve böylece koruyucu faaliyette bulunulmasıdır.

“Sosyoekonomik destek programında maddi koşullar nedeniyle okula gidemeyen, örneğin ebeveyn kaybı yaşayan ve çalışmak zorunda kalan çocukların okullaşmasını da amaçlıyoruz.” [K2, Kadın, 25]

İstanbul'da görüşülen STK'lar ve Şanlıurfa STK'nın faaliyetleri arasında sosyal yardım konusunda bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmelerde sosyal yardım kapsamındaki faaliyetleriyle öne çıkan Şanlıurfa STK üyesi K8, kentteki Suriyeli profilinin diğer kentlere oranla daha yoksul ve vasıfsız işgücü kesiminden oluştuğunu ifade etmiştir. K8 bu durumun Urfa'daki ekonomik çeşitliliğin Kayseri, Bursa, İstanbul gibi şehirlere oranla daha az olması ve Suriyelilerin kentte zaten kısıtlı olan iş gücü piyasasının dışında kalmaları sonucunda pekiştiğini belirtmiştir.

“Urfa'da Suriyeliler bir kısmı başka illere gitti Kayseri, Bursa, diyelim ki Kocaeli, buna benzer sanayileşmiş olan illere gittiler, çalışıyorlar. Sanayide işi olan işte kalfa, işi olan ustalar gidip çalıştılar. Urfa'da sadece işi olmayan, hiçbir mesleği olmayanlar, vasıfsız dediğimiz insanlar kaldı. Yine yaşlı, yetim, şehit aileleri, sakatlar kaldı. Onun için Urfa'nın yükü ağırdır bu konuda. Yani burada kalanların hemen hemen %90'ı yardıma muhtaç olan insanlar. Urfa'da kalanlar en son, gidebilecek bir yeri olmayan insanlar. Bizde işte o şekilde, biraz daha Urfa'nın yükü ağır, işimiz çok.” [K8, Erkek, 56]

K8 göç sürecinin ilk gününden itibaren sahada aktif olarak çalışan ve sosyal yardımlarda bulunan STK'lardan oluştuklarını belirterek süreç içerisinde çok hızlı davrandıklarını, kampanyalar düzenleyerek 2-3 gün içerisinde çadırlar kurup, giyim, yeme-içme, barınma gibi temel ihtiyaçları karşıladıklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine nasıl bu kadar hızlı organize oldukları sorulunca verilen cevap göç sürecinde STK'ların rolüne ilişkin önemli bir ipucu vermektedir:

“Hızlı olmanız lâzım. Bu bizim görevimiz kimseyi bekleyemeyiz. Böyle şeyler devlet eliyle olacak şeyler değil.” [K8, Erkek, 56]

3.2.2.6. Sosyal Uyum

Göç yapısı itibariyle fiziksel yer değiştirmeden öte; dil, din, gelenek ve kültürlerin de hareketliliğini içeren çok yönlü bir sosyal olgudur. Bu kapsamda hem yerel toplum hem de göçmenin etkileşimi ve sosyalizasyonunu içeren; sosyokültürel bir değişim aracıdır. Bu kapsamda göçün sosyal boyutu hem göçmenler hem de ev sahibi toplum için en zorlu husus olarak ön plana çıkmaktadır.⁸ Göç sürecinde bireylerin yeni yaşamlarına alışmaları, göçün başlı başına zorlu olan atmosferinden sıyrılabilmesi ve ev sahibi toplum ile huzur içinde yaşayabilmeleri için sosyal uyum kavramı son derece önemli olmaktadır. Suriyelilerin Türkiye’ye yönelik göçü görece yeni olmasına ve geçici koruma hukuki statüsüne rağmen; gerek evlilik ve doğum gibi nüfus hareketliliklerinin yaşanması gerek Suriye’deki toplumsal çözümsüzlüklerin uzaması nedeniyle sosyal uyum tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

Daha önce ifade edildiği gibi Suriyelilerin Türkiye’ye göç ettikleri ilk günlerden itibaren çokça tartışılan hususlardan biri göçün geçiciliği/kalıcılığı yönünde gerçekleşmiştir. Bu husustaki politik tartışmalar bir kenarda dursun; 2011’den bu yana *“Suriyelilerin Türkiye’deki kalıcılığının daha görünür hâle gelmesinden dolayı”* yaşanan ve bu durumun sosyal uyumun önünde ciddi bir bariyere dönüştüğünü belirtilen bazı araştırmalar gerçekleştirilmiştir.⁹ Bu durumun STK faaliyetleri üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla öncelikle katılımcılara bu husustaki görüşleri sorulmuştur. Mülakatların tümünde katılımcılar Suriyelilerin geçici veya kalıcı olmasının faaliyetleri üzerinde etkili olmadığını; sosyal uyumun temel ve vazgeçilemez bir ihtiyaç olarak bu söylemlerden bağımsız olduğunu belirtmişlerdir.

“Açıkçası geçicilik söylemleri bizi etkilemiyor. Çünkü savaş zaten yıllardır sürüyor ve ne zaman biteceğini hâlâ bilmiyoruz. Bitse de bu çocukların Türkiye’den döndükleri zaman hayatlarının beş altı senesi Türkiye’de geçmiş olacak. Ve artık ister istemez,

⁸ Yusuf Adıgüzel, Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu, **Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespit ve Öneriler**, Ed.: Adem Esen ve Mehmet Duman, Kasım 2019, s.14, (Çevrimiçi) <http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/8G544G96RU197O681S1MDJLKIJPEO6.pdf>, 20 Kasım 2020.

⁹ WFP, Türkiye’de Sosyal Uyum: Mülteci ve Ev Sahibi Topluluk Online Anketi, 2015, s.3, (Çevrimiçi) <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000039743/download/>, 20 Kasım 2020.

bizimle bir bağları var. Ve istiyoruz ki yarın öbür gün Suriye'ye dönseler bile geriye dönüp baktığında Türkiye'yi ona sevdiren, Türkiye deyince aklında güzel bir çağrışım bırakalım. Projelerimizi çizerken de hani çocuğun gideceğini baz almak yerine bu yaklaşımla ilerliyoruz.” [K4, Kadın, 26]

“Kızılay'ın en azından, benim gördüğüm bakış açısı geleceğe yönelik şeyler çünkü birini siz istihdam ediyorsanız ya da istihdam edilmeleri için çalışıyorsanız, elinde bir işi olsun diyorsanız bunu bir ay için ya da bir yıl için yapmazsınız. Yani bu çok daha büyük bir yatırımdır ve çok daha geleceğe yöneliktir aslında. Ben Kızılay'ın bakış açısını bu şekilde görüyorum, yani o geçicilik algısı bence Kızılay özelinde en azından yok. Çalışmalarının da bu yönde evrildiğini görüyoruz.” [K3, Kadın, 23]

Dahası bazı katılımcılar Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Türkiye’de kalacağını düşündüklerini ve bu nedenle acilen uyum politikalarının geliştirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

“Şöyle bir gerçeklik var Suriyelilerin yaklaşık %70'i Türkiye'de kalacak. Ancak köylerde yaşayanlar, arazileri olanlar, tarımla ilgilenenler dönecek. Onlarda İstanbul gibi mega kentlerde değiller onlar Kilis gibi Urfa gibi sığ bölgelerde bulunuyorlar. Dönüşe bakarsanız neredeyse onda biri falan geri döndü Suriye'ye. Herkes zaten iş sahibi oldu. Gidin Fatih'e gidin başka yerlere her tarafta Suriyeli olduğunu görürsünüz. Halep Yıkılmış, İdlip yıkılmış, kasabaları yıkılmış adam veya o aile geri dönse ne yapacak orada? Bu birinci olay. İkincisi, gelir durumu. Ne ile dönecek, evini nasıl kuracak. Bütün bunlara da dikkat etmemiz lazım. Bu bir realite yani bence yüzde 70'i Suriyelilerin bizimle kalacak ona göre entegrasyon politikamızı şekillendirip acilen onu uygulamamız gerekiyor. Dediğim gibi eğitim, istihdam ve toplum ile uyumlu projeler.” [K7, Erkek, 63]

“Bu insanlar burada kalacaksa bizim artık bu, şey de değil, bir gün bile kalsa bu insanlar, bırakın gitmesini, bir gün bile kalsa toplumsal uyum son derece önemli bir şey. O yüzden uyumu önemsiyoruz... Burada da kalıyorlarsa bu insanların bu ülkedeki hakları nedir, yükümlülükleri nedir; sadece haklar değil, yükümlülükler de çok önemli. Ya burada kalıyorsa senin de artık uyman gereken kural, kanun ve yasalar var. Bu çerçevenin içerisinde olmak zorundasın, deyip bizim bu insanlara bunları öğretmemiz gerekiyor. Bu yol da uyumdan geçiyor zaten.” [K1, Kadın]

Katılımcılar sosyal uyuma yönelik gerek devlet politikalarının gerek STK faaliyetlerinin son derece kritik olduğunu; sosyal uyumun toplumsal barış ve güvenlik için elzem bir husus olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönde katılımcılar tarafından dil bariyerinin aşılması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve okullaşmanın artırılması üç önemli araç olarak öne çıkarılmaktadır.

“Şimdi eğer birbiriniz içerisinde bir uyum sağlayamazsanız orada toplumsal güvenden ya da toplumsal barıştan bahsedemezsiniz. İki yabancı insan düşünün, birbirine selâm vermeyen, birbiriyle konuşmayan, birbirine güvenmeyen, güven duymayan. Orada nasıl bir ortam oluşur? Dolayısıyla bunun kırılması için uyumluluk temelinde dil bağı, biz zaten ona çok önem veriyoruz, Türkçe dil eğitim programları yapıyoruz birbirimizi anlamak adına.” [K1, Kadın]

“Türkiye için mülteciler çok büyük bir sıkıntı olabilir. Özellikle bu çocukların okullaşması gerekiyor. Bu mülteci çocukların Türk çocukları ile kaynaştırılması gerekiyor. Mülteci ailelerin, Türk ailelerle birlikte bazı işler yapmaları beraber çalışmaları gerekiyor. Çünkü şöyle bir şey düşünün 3 milyon 760 bin resmi, 4 milyondan fazla insan... Ve bazı yerlerde özellikle İstanbul'da da bazı semtlerde ama Kilis gibi örneklerde de neredeyse nüfustan daha fazla insan var. Bunlar yarın öbür gün çok ciddi sorunlara yol açacak. Özellikle entegrasyon, eğitim ve istihdama yönelik çok iyi çalışmalar yapmamız lazım. İleride bu büyük bir güvenlik sorunu, büyük bir dengesizlik sorununa da yol açacak.” [K7, Erkek, 63]

Katılımcılar sosyal uyum ile ilgili faaliyetlerin gittikçe daha fazla yaygınlaştığını; hâlâ bazı durumlarda temel ihtiyaçlar konusunda çalışmalar yapılmasına karşın göçün ilk yıllarındaki kadar aynı ve nakdi yardım yapmak yerine artık daha fazla kültürel ve sosyal etkinliklere, istihdam ve eğitim faaliyetlerine ağırlık verildiğini ve toplumsal uyum çalışmalarının öneminin kavrandığını dile getirmişlerdir.

“2011-2012 yıllarındaki ilk göç dalgasında daha çok temel ihtiyaçlar söz konusuydu aslında hâlâ temel ihtiyaçlar konusunda çok fazla yönlendirme yapıyoruz. Çünkü hâlâ nereden, ne şekilde yardım alacağını bilmeyen çok fazla kişi var. O ilk dalgayla birlikte (göç sürecinin başlangıcı) çocuk programlarıyla birlikte kurulmuş Toplum Merkezi, ancak şimdi baktığımızda gerçekten içeriği çok fazla değişmiş ve çok genişlemiş. Ve o ilk yıllarda, amaç çok daha farklıymış, kitle çok daha farklıymış. Daha sonra, şimdi belirli bir toplum geliyor tabii ki, çok temel ihtiyaçları karşılıyorsunuz ama sonra fark ediyorsunuz ki aslında uyuma ilişkin de çok fazla ihtiyaç var.” [K3, Kadın, 23]

“Birincil ihtiyaçları kısmen giderildi ama bu insanların artık toplumda var olma gibi ihtiyaçları var. Mesleklenmeleri gerekiyor. İtibarlı meslek sahibi olanlar var ama denklik sağlayıp, işte diyelim ki bir akademisyense akademisyen olarak hayatına devam etmekte zorlanıyor. Veya orada çok iyi eğitim almış gençler var ama burada eğitim denklikleri olmadığı için bir elektronik mühendisi, nakış işleyen bir genç kadına dönüşebiliyor. Bence artık ikincil problemlerin de önemini kavramış durumdayız ve bunun için çalışıyoruz.” [K6, Kadın, 50]

Fakat aynı zamanda katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak sosyal uyum faaliyetlerinin de kendi içerisinde yıllar içerisinde bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Örneğin STK'larda sosyal uyum başlığıyla gerçekleştirilen faaliyetler ilk başta daha çok günlük ve geçici “haydi gel birlikte eğlenelim” etkinlikleri şeklinde planlanırken artık daha çok kişileri geleceğe yönelik geliştiren bir çerçeveye bürünmüştür.

“1-2 yıl öncesine kadar sosyal uyum başlığı altında yaptığımız etkinlikler daha çok geziye götürme, bir yerlerde eğlenceli bir şeyler yapma, daha günlük ve daha haydi bir araya gelelim ve eğlenelim tarzıydı. Buna daha geçici gözle bakabilirsiniz aslında çünkü çok kalıcı bir şey değildi; günlük bir şey yapıyorsunuz. Şimdi yaptığımız şeyler

ise çok daha proje kapsamında, çok daha kişileri geleceğe yönelik geliştirme aslında.”
[K3, Kadın, 23]

STK’lar tarafından uygulanan faaliyetlerin tümünün Suriyelilerin göç deneyimini iyileştirmek ve kente tutunmalarını kolaylaştırmak amaçlı olduğu göz önüne alındığında dolaylı olarak sosyal uyum faaliyetlerine katkıda bulundukları ve Suriyelileri toplumsal sisteme entegre etmeye yönelik gerçekleştirildiği söylenebilir. K5 bu hususta şunları dile getirmiştir:

“Ya bana şöyle geliyor, aslında nasıl bir destek veriyor olursak olalım, bunun esas niyeti hani, iki farklı toplum var ve artık aynı yerdeler, bir şekilde toplumsal uyumu sağlamak. Yani en sonunda vardığı nokta bu oluyor yani. Biz aileye maddî destek verirken bir şekilde şunu demiş oluyoruz: Sen artık evet, Türkiye’desin; geri dönme imkânın yok, burada bir hayat kurmak zorundasın, işte biz seni bu hayatı kurarken daha iyi bir iş bulurken seni destekliyoruz ya da ev kirası ödemene birazcık yardımcı oluyoruz meselâ. Çocukları zaten tamamen Millî Eğitim Bakanlığının okullarına yazdırıyoruz, Türk eğitim sistemine dâhil ediyoruz. Türk eğitim sistemine senin dâhil olman demek Türkçeyi iyi düzeyde öğrenmen demek ve eğer yıl kaybın varsa yani 4. sınıftan başladıysan okula meselâ üç sene Türk okuluna gitmediysen Türkçe, matematik, hayat bilgisi, fen müfredatlarını bir şekilde öğrenmen demek. O yüzden telafi dersi yapıyoruz. Ama dediğim gibi, bunun niyeti aslında yine çocuğu bir şekilde o sisteme, var olan bir sisteme entegre edebilmek.” [K5, Kadın, 22]

STK’larda düzenlenen faaliyetlerde bir araya gelen yerel toplum ve göçmenler arasında kaçınılmaz olarak gerçekleşen etkileşim ortamı yine dolaylı olarak sosyal uyuma katkı sağlamaktadır.

“Sosyal uyum programının amacı direkt yani o toplumların birbirine entegre olması, birlikte çalışmalar yapmasıdır. Ama diğer bütün alanlarda bunu yapıyorsunuz zaten. Çünkü mesela sağlık ve psikososyal destek programında kişileri grup çalışmasına alıyorsunuz. Tabii ki bazı konularda, örneğin savaş travması işleyecekseniz sadece bir grubu alıyorsunuz ama eğer anneyle ya da çocukla ilgili bir eğitim verecekseniz katılımcı profili geniş oluyor ve dertleri ortak olduğunda da insanlar aslında birlikte bir şeyler yapıyorlar.” [K6, Kadın, 50]

Bununla birlikte uyguladıkları faaliyetleri ve temel motivasyonlarını spesifik olarak sosyal uyum başlığıyla inşa eden STK’lar da vardır. Örneğin K3’ün Kızılay Sultanbeyli Toplum Merkezinin amacını açıklarken kullandığı ifadelerle faaliyetlerin odağında sosyal uyumun bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Sınırdaki kamplarda yaşayan Suriyelilerin ülke içerisine alınmasıyla birlikte çıkan o şeye, nasıl desem, o göç selini bir şekilde dengelemek, biraz daha süzerek topluma karıştırmak” [K3, Kadın, 23]

Görüşme yapılan STK’ların Suriyelilere yönelik uyguladıkları sosyal uyum faaliyetleri ise temelde şu temalar etrafında toplanabilir:

Farkındalık çalışmaları

Mülakatlarda STK'ların sosyal uyum başlığıyla; yerel toplum ve Suriyeliler arasındaki önyargılı ve ayrımcı tutumlarının kırılarak empati duygusunun geliştirilmesi çerçevesinde kurgulanan ve iki topluluk arasındaki bilgi ve iletişim mekanizmasını güçlendirici faaliyetlerden oluşan farkındalık çalışmalarını hayata geçirdikleri görülmektedir.

“Biz bu insanlarla (Suriyeliler) iletişimde olabilirsek yaşanan toplumsal sorunları ve uyumsuzlukları kısmen kontrol edebiliriz diye düşünüyorum. O yüzden yaptığımız projede çocuklarla birlikte anneleri de projenin içinde tutuyoruz. Çünkü kadın derneği değiliz, evet ama bir çocuğu annesinden bağımsız düşünmek çok mümkün değil. O yüzden sosyal uyum projelerimizde çocukları projeye dâhil ediyoruz ama birçoğunda senkronize olarak annelerle de ilgileniyoruz. Türk ve Suriyeli anneleri aynı anda projenin içinde tutup onları bilgilendirip iletişim içinde olmalarını sağlamaya çalışıyoruz. Çünkü aynı okulun velileri aynı zamanda aynı mahallenin de komşuları.” [K6, Kadın, 50]

“Aa o da spor yapıyormuş!”, yani uzaydan gelmiş gibi düşünüyorlar herhalde onları yani, onların bambaşka bir hayat yaşadığını hatta evcil hayvanı olanlar vardı; kuş besleyen, kedi, “Aa işte bizim gibi onların da hayvan besleyeni varmış!” gibi böyle enteresan tepkiler aldık.” [K6, Kadın, 50]

Mülteciler Derneği'nin en önemli ve bilinir çalışmalarından biri olarak Suriyelilere ilişkin toplumsal sürtüşmenin dinamiğini oluşturan propagandalara karşı başlattığı “*Doğru Bilinen Yanlışlar*” kampanyası farkındalık çalışmaları kapsamında ele alınabilir. Bu kampanya çerçevesinde “*ırkçılık gerçeklerle değil, kuruntularla ilgilenir*”¹⁰ söyleminden yola çıkılarak medya organlarında ve halk arasında Suriyeliler için aslı astarı olmayan söylemlerin yanlışlığı ispatlanarak bir bakıma hak temelli farkındalık çalışmalar yürütülmektedir. Kampanyada yürütülen çalışmaların oldukça hızlı ve göç mevzuatı konusunda eğitimli kişiler tarafından uygulandığı gözlemlenebilmektedir.

“Doğru bilinen yanlışlar bizim için çok önemli bir çalışma, o yüzden meselâ o tam bir hak savunuculuğu ve biz şeyi falan düşünüyoruz şimdi, bunun bir kitapçığı yayımlandı işte, onu web sayfamızda bulabilirsin. Biz bunu, hani web sayfamızda yayımlamak fark etmez, hani, İstanbul Üniversitesi'nin, senin bunu bilmen de bizim için çok önemli ama yeterli değil. Çünkü bunu esnafın bilmesi lâzım, bunu muhtarın da bilmesi lâzım, bunu

¹⁰ Ayşe Böhürler ve Enes Hakan Tokyay, “Farid Hafez: Irkçılık Gerçeklerle Değil, Kuruntularla İlgilenir”, <https://www.gzt.com/nihayet/farid-hafez-irkcilik-gerceklerle-degil-kuruntularla-ilgilenir-3546375>, 12 Kasım 2020.

sokaktaki herkesin bilmesi lâzım. Biz bunu çıkıp dağıtsak mı falan diye düşünüyoruz bu aralar ama çok böyle büyük tepkilerle karşılaşabiliriz, ondan da korkuyoruz falan ama şey hani, bunu yaygınlaştırmakla ilgili de çalışmalarımız olacak inşallah, öyle.” [K2, kadın, 25]

Hak temelli atölyeler

Göçmenlerin kamusal alanda daha güçlü ve görünür olmalarını sağlayacak; göç deneyimlerini en iyi biçimde şekillendirecek unsurlardan biri hak ve yükümlüklerinin farkında olmalarıdır. Katılımcıların tümü Suriyelilere yönelik hak temelli danışmanlık faaliyetleri yürütmektedir. Bununla birlikte kimi STK’ların Suriyelilere yönelik danışmanlık faaliyetlerinin yanı sıra bu hususta yüz yüze eğitim ve interaktif atölyelere yer verdiği görülmektedir.

Mentorluk çalışmaları

Mentorluk çalışmaları, STK’ların hem eğitim hem de sosyal uyum için hayata geçirdikleri ve şimdiye kadar olumlu sonuçlara ulaştıklarını ifade ettikleri bir faaliyet türüdür. Bu faaliyet tipi hem gönüllülük sisteminin aktif olarak işletilmesi hem de mentorün göçmenlik konusundaki farkındalığını geliştirmesi açısından çift yönlü bir fayda sağlamaktadır.

Mentorluk çalışmaları kapsamında okula giden çocukların velisi olma rolünü üstlenen, öğretmen ve aileyi tanıştıran, çocukların okuldaki her sorunuyla ilgilenen, hakları ve yükümlülükleri konusunda bilgilendiren; böylece eğitim sistemi ve geleceği inşa etmedeki rolünü anlatma amacı taşıdıklarını belirten K4, bu sayede bazı yararlanıcıların eğitim hayatına devam ettiklerini ifade etmiştir.

“Yani okula bir kez gitmiş kayıt için, ondan sonra bir daha okulla hiçbir bağı olmayan durumda aileler. Çok okumaya dair, eğitime dair çok bir umudu olmuyor hâliyle. Onları sistemle tanıştırıyoruz bu sayede okula devam eden öğrencilerimiz var.” [K4, Kadın, 26]

Katılımcılar, kadın ve gençlere yönelik uygulanan mentorluk çalışmalarını iki topluluğun barış ve güven duygusunu geliştirmek üzere planladıklarını ve böylece tanış olan insanların birbirinden korkmayarak, birbirine destek çıkarak, sorunların çözümünde daha paylaşımcı olduklarının gözlemlendiğini belirtmişlerdir. Benzer biçimde üniversiteli gençler arasında mentorluk çalışmalarını uygulamak için

Uluslararası Gençlik Kulübü'nü kuran ÇOGEL, bu sayede gençler arasında karşılıklı bir etkileşim ortamı sağlamıştır. Kulübün amacı gençlerin bir araya gelip birbirlerini tanımaları, sorunlarını çözmeleri, ağ oluşturmaları, kültür ve dil aktarımı sağlamalarıdır.

Bazı STK'larda eğitim alanındaki mentorluk çalışmalarının yanı sıra gündelik yaşamın normlarına uyum sağlamayı öğreten; sıradan fakat kente tutunmanın anahtarını oluşturan rutinleri kapsayan mentorluk çalışmalarına da yer verilmektedir.

“Bizim projemizde amaç eğitim ama mentorlerimizle birlikte hem dışarıda Türk kültürüne nasıl adapte olacaklarını, işte bir otobüse nasıl binilir, bir kafede nasıl çay söylenir, işte, camide nasıl davranılır, avluda nasıl davranılır, sokakta nasıl yürünür yani bunları da uygulamalı bir şekilde aslında öğrenmiş de oluyorlar. İnsanların “İşte şu Suriyeliler de şöyle.” diye hakaret ettiği konuları biraz aslında uygulamalı da görmüş oluyorlar; bizim nasıl yaptığımızı.” [K4, Kadın, 26]

3.2.2.7. Topluluk Katılımı ve Lobicilik

Katılımcılardan 3'ü Suriyeliler ve diğer göçmen grupları için mülteci meclisleri oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Mülteci meclisi kavramı, Türkiye'de 2011 yılından itibaren sıklıkla tartışılmaya başlanan ve göçmenlerin STK faaliyetlerini değerlendirebilecekleri, çözüm önerileri getirebilecekleri, iltica ile ilgili mevcut durumu tartışabilecekleri, göç süreci ve yönetimine dair duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri etkin bir katılım mekanizmasıdır. Mülteci meclislerinde yüksek eğitim seviyesine sahip, yaşanan sorunlara hâkim ve kendi topluluğunun sesi olma niteliği taşıyan kişilere yerilmektedir. Yerel toplum ve göçmenler arasındaki sosyal uyumu güçlendirmek, kente tutunma ve birlikte yaşama kültürünü desteklemek için aktif ve etkili bir dinamiğe sahip olan mülteci meclisleri; STK'ların sahadaki ihtiyaçları birinci ağızdan edindikleri, kaynaklarını doğru alana yönlendirebilecekleri ve faaliyetler alanlarını şekillendirici bir katılım mekanizması olarak ön plana çıkmaktadır.

“Bir sosyal uyum projesi kapsamında yaptığımız bir şey var, mülteci meclisleri. Bu meclislerde işte Suriyelilerin ihtiyaçlarını anlatabilecek eğitim seviyesine sahip kişilere yer veriyoruz. Suriyeliler dâhil, Iraklı biri de var, Filistinli biri de var ama meslek grupları üzerinden biraz anlatsam iyi olur sanırım. İşte orada iki tane avukat var, iki tane gazeteci var Suriyeli, İngilizce öğretmeni var, doktor var bir tane, bir tane dişiçi var falan. Yani biraz daha şey böyle, artık hani kendi toplumunun ihtiyaçlarını söyleyebilecek kişileri oraya getirmeye çalışıyoruz. Bize fikir versin falan hani, yani

çünkü o toplumda yetişmiş, büyümüş ve oranın ihtiyacını o bilir. Bizden daha iyi bilir. Yani o zaman bizim ona söz vermemiz gerekir. O yüzden biz işte on beş günde bir onlarla görüşüyoruz. Çeşitli etkinlikler de yapıyoruz.” [K2, Kadın, 25]

Mülteciler ve diğer göçmen gruplar için faaliyet yürüten STK’lardan birinin başkan vekili olarak K7, Türkiye’de göç ve göçmenlik sorun alanlarına yönelik lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla Türkiye Mülteci Meclisi’ni kurduklarını ifade etmiştir. K7 şuana kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde üst düzey politikacılar ve bürokratlarla bazı görüşmeler gerçekleştirebildiklerini ancak Türkiye’de lobicilik faaliyetlerinin daha işler hâle getirilebilmesi için kamu diplomasisine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Mülteciler için lobicilik faaliyetleri gerçekleştirmek çok kolay bir şey değil. Onun için Türkiye Mülteci Konseyi’ni kurduk. Örneğin mültecilerle ilgili yasaların veya göç ile ilgili yasaların oluşumunda bazen Türkiye Mülteci Konseyi heyeti olarak gidip parlamentoda milletvekilleri ile görüşüyoruz. Elimizden geldiğince o kanunların daha uygun hale gelmesi için çalışıyoruz. Ama Türkiye’de kamu diplomasisine daha fazla önem gösterilmesi lazım çünkü Suriyeli meselesi hepimizin meselesi.” [K7, Erkek, 63]

Yerel yönetimlerde göç birimi ve sosyal koruma masaları ile önemli bir yerel lobicilik faaliyeti yürüten WALD; aynı zamanda belediyelerdeki kent konseylerine göçmenlerin de dâhil edilmesi konusunda çalışarak hem STK’ların katılımcı rolünü işlevselleştiren hem de göçmenlerin karar alma mekanizmalarında kendi topluluklarının sesi olma fırsatını oluşturan STK’lardan biridir. K1, başkan ve yönetim kurulu üyelerinin bu hususta katıldığı birçok toplantı bulunduğunu ve yerel yönetimlerde göç birimi oluşturma çabaları olduğunu ifade etmiştir.

“Kesinlikle göç konusunda lobicilik yapıyoruz. Özellikle yönetim kurulu başkanımızın katıldığı toplantılar var, şûralar var ve orada bunları dile getiriyor. En önemlisi, yerel yönetimlerde bir göç biriminin oluşturulması. Bir, bu daire başkanlığı olur, bir müdürlük, bir şey ama bir göç biriminin oluşturulması yönünde çok ciddi lobiciliğimiz var. Zaten yaptığımız proje de bunu gösteriyor, işte bugün İstanbul’da 12 masada sosyal uyum, sosyal koruma masaları kurduk biz. Yerel yönetimlerde bunun olması gerekiyor, bu anlamda deklarasyonlar yayınlamış bir kuruluşuz biz. Onun dışında Kent Konseylerini çok önemsiyoruz. Mültecileri biz bu kent konseylerinin meclislerine dâhil ediyoruz temsilci olarak. Şimdi bu demokrasinin gelişiminde son derece önemlidir aslında ve bunun lobiciliğini yapıyoruz.” [K1, Kadın]

3.2.3. Geribildirim ve Takip Sistemi

STK’ların hem kurumsal yapısı hakkında bilgi edinmek hem de yararlanıcılarının göç deneyimini nasıl şekillendirdiklerini anlamak için katılımcılara

geri bildirim ve takip sistemlerinin olup olmadığına dair bazı sorular sorulmuştur. Katılımcıların tümü faaliyetlerinin etkilerini ölçtüklerini ve yararlanıcılardan aldıkları geri bildirimleri çok önemsediklerini belirtmiştir. Bu bağlamda birbirinden farklı yöntemler izledikleri anlaşılan katılımcıların 4'ü STK bünyesinde izleme ve değerlendirme birimlerinin olduğunu ve bu sayede geri bildirim ve takip sistemini standardize ederek sistemli bir biçimde gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir. 2 katılımcı ise faaliyetlerin uygulanma sürecinde anket formları üzerinden geri bildirim sistemini işlettiklerini belirtmiştir. Diğer 2 katılımcı ise faaliyet sonrasında yararlanıcılarla sözsel temasa geçerek projeyi nasıl bulduklarına yönelik bir iletişim kurduklarını dile getirmiştir.

“Onun İşi Okumak’la çocuğu sisteme aldıktan sonra feedback alma yöntemimiz var. İşte hani bir sıkıntı varsa çocukta, onu bize iletebiliyor ya da okula gitmiyorsa zaten sistemden görüyoruz. Daha büyük olan çocuklar mentorluk projesine geliyorlar. Hem ders desteği alıyorlar hem de gönüllülerle vakit geçiriyorlar. Hem de yine onların arasından mentorler haftalık bir takip formu dolduruyorlar.” [K5, Kadın, 22]

Takip sisteminin insanî yardım alanındaki istismarların önüne geçmek ve faaliyetlerin kontrolünü sağlamak için etkili bir yöntem olduğunu ifade eden K7, IBC bünyesinde bu konuda çalışmak için profesyonel bir izleme ve değerlendirme birimi oluşturduklarını belirtmiştir.

“İzleme, değerlendirme birimi oluşturduk. Hatta geri dönüşler alıyoruz. İşte Yemen’de gıda dağıtıyorsun. Ee gıdanın dağıtılıp dağıtılmadığını nasıl kontrol edeceksin? Yemen’den bir başka yetkiliye gidip orada formlar gönderiyoruz bunları doldurtuyoruz. İnsanların memnuniyet şeylerini de yapıyoruz. Memnun mu, değil mi? Bazen şeyler oluyor, bazı uluslararası STK’lar da yaşandı. İstismar edilen konular oluyor. Bunları engellememiz lazım. O kadar hassas bir konu ki bu insanî yardım. İnsan onuruyla ilgili, gerçek ihtiyacı ile ilgili...” [K7 Erkek, 65]

STK’ların etkin yöntemlerle, çeşitli araçlar geliştirerek ve iletişimin gücünden yararlanarak çok kısa sürede bir sosyal etki yaratabildiklerini belirten K6, STK’ların bu sosyal etkiyi ölçümlemesi ve raporlaması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece hem sivil toplumun gelişmesi hem devlet tarafından kendilerine alan açılması için geri bildirimlere yönelik dijital veri kaynaklarının oluşturulması ve doğru iletişimle yeni kanalların açılması gerektiğini ekleyen K6, bu yöntemle sivil toplumun kendini sahada da ispat edebileceğini ifade etmiştir.

“Millî Eğitim Müdürlüğüne veya Aile Bakanlığına gidiyor, proje inceleniyor, o proje sınırları içinde biz hareket edebiliyoruz. Sivil toplum da sağlanan o proje sınırları

içinde maksimum verimliliği sağlayarak kendisine tanınan güven ortamını doğru değerlendirmeli ve o proje bittiğinde de doğru geri bildirim ve anlaşılabilir raporlarla sahadan aldığı bilgileri devletle doğru bir şekilde veya gerekli organlarla; akademi, yerel yönetimler, paylaşmalı. Ancak böyle olduğunda sivil toplum varlığını ispat edebilir. Biz sivil toplumuz, bize alan açın demekle olmaz. Bir fayda sağlarsın, onun karşılığını beklersin ama en önce iletişim, doğru iletişim diliyle kanallar açılmalı, network'ler oluşturulmalı.” [K6, Kadın, 50]

Yararlanıcıların Türkiye’deki göç deneyimleri üzerinde STK faaliyetlerinin nasıl bir etkisi olduğunu anlamak için katılımcıların edindikleri bazı geri bildirimleri paylaşımları rica edilmiştir. Katılımcılar yararlanıcılardan çoğunlukla faaliyetlerine yönelik olumlu geri dönüşler aldıklarını ve yararlanıcıların faaliyetlere bir kez katıldıktan sonra başka projelere de kanalize edildiklerini belirtmişlerdir.

Ayrıca mülakatlarda katılımcıların Suriyeli yararlanıcıların Türkiye’de kalışları üzerindeki motivasyonlarının şekillenmesinde STK faaliyetlerinin etkili olduğunu düşündükleri gözlemlenmiştir. K2, Sultanbeyli’deki göçmen nüfusunun kalabalık olması ve yararlanıcılarının çok olması sebebiyle yeni gelen göçmenlerin de “nereye gidecekleri konusunda fikir sahibi olduklarını” belirtmiştir. Sultanbeyli’deki Suriye nüfusunun bu kadar yoğun olmasında Mülteciler Derneği’nin faaliyetlerinin başarılı olmasının etkisi olduğunu düşünen K2 sahada yaptıkları çalışmalar sonucunda yerel toplumun da böyle düşündüğünü ifade etmiştir.

“21 farklı ülkeden mülteci barındırıyor şu anda Sultanbeyli yani ve bu belki de şeyi de sağlamış oluyor; siz hani bir şeyi iyi yaptığınızda ve hani yerinden edilmiş bir birey işte İstanbul’a gelmek durumunda kaldığında nereye gideceğiyle ilgili çeşitli zaten fikirleri olmuş oluyor ya da onun o gidiş yollarından biri olmuş oluyor burası. Muhtemelen, şeyi düşünüyorum bazen, hani 2014 yılında böyle bir çalışma yapılmasaydı, böyle bir yapı kurulmamış olsaydı buradaki mülteci sayısı bu kadar olmayacaktı belki de. Yani bu hatta yereldekiler de böyle düşünüyorlar, biz bazen çünkü sosyal uyumla ilişkili çalışmalarımızda işte esnaflarla görüşüyoruz, muhtarlarla görüşüyoruz, işte bazen şey hani, bizi suçladıkları bile oluyor yani. Çünkü buradaki verilen hizmetler ve aslında şey hani, insanların kendilerini bu kadar rahat hissedebilecekleri bir alanın oluşmasında burayı biraz şey görüyorlar, sorumlu görüyorlar ve hani en başında böyle bir yönetim başlamasaydı belki de daha az mülteci olacaktı burada yani. Çünkü şey, bu çok insanî de bir şey, anlaşılabilir de geliyor bana, hani bir insan nerede rahatsa ve nerede hani daha çok hizmete erişebiliyorsa, oraya gitmek istiyor zaten ve orada yaşaması çok makul onun için.” [K2, Kadın, 25]

Benzer biçimde K2 de STK’ların kapasitesi ne olursa olsun çocukların okullandırılması ve istihdam faaliyetleri aracılığıyla ailelerin geleceğe dair umutlarını beslediklerini, bu sebeple Türkiye’de kalmaya dair motive olundukları belirtmiştir:

“Burada aslında siz bir kişiye iş buluyorsunuz; Kızılay iş buluyor, işte X, Y, Z, Derneği ne kadar küçük olursa olsun iş buluyor o kişinin (Suriyeli) çocuğunu okula göndermeye başlıyor. Bu bile aslında çok çok, o kişinin burada kalması için ya da burada devam etmesi için büyük bir fırsat ya da herhangi bir çocuğun, bunu okul müdürlerinden de çok duyuyorsunuz, işte bu çocuk çok zeki, şunu yapalım, bunu yapalım ve aileyi, emin olun, o çocuğun buradaki başarıları ya da ön planda olması çok motive ediyor Türkiye’de kalmaya dair, burada olmaya dair, buraya alışmasına dair.” [K2, Kadın, 23]

Bununla birlikte yararlanıcıların olumlu geri bildirimine dair aidiyet kavramı sıklıkla ön plana çıkarılmıştır. K2, üçüncü ülkeye yerleştirme sistemiyle Almanya’ya gönderilen kanser hastası bir yararlanıcılarının orada ayrımcılık ve iletişim sorunu yaşadığını ve Türkiye’ye geri döndüğünü belirtmiştir. Göç İdaresi’ne başvurarak söz konusu yararlanıcı ve ailesi için kimlik belgesi aldıklarını ve Türkiye’deki sağlık sistemine entegre ettiklerini ekleyen K2’nin belirttikleri Türkiye’deki STK faaliyetlerinin göçmenlik deneyimindeki rolünün ne derece etkili olduğuyla açıklanabilir.

“Kanser hastası olan biri ama meselâ şey, koruma tiplerini zaten biraz biliyorsunuzdur bu alan içinde olduğunuz için, şey, üçüncü ülkeye yerleştirilmesini sağlıyoruz kişinin. Almanya’ya yerleşiyor tedavisi için. Daha sonra şey, tedavisini falan yarıda bırakıp Türkiye’ye geliyor tekrar ve şöyle de bir durum var yani, üçüncü ülkeye yerleştirildikten sonra tekrar Türkiye’ye geldiğinde buradaki koruma statüsünü de kaybedecek. Bunu bilerek buraya geliyor ama. Orada çok fazla, daha çok ayrımcılığa uğramış ve hani şey, kendi dilinde şeyi anlatamıyor meselâ hastaneye, biz onun tedavisinin daha iyi sağlanabilmesi için Almanya’ya gönderiyoruz ama zaten doktorla iletişim kuramıyor, düşünsene. O zaman şeyin hani oradaki, oraya en temelde gitme sebebindeki şeyi göremiyor, faaliyeti alamıyor orada, o hizmeti alamıyor.” [K2, Kadın,25]

Yine K1, yararlanıcılardan edindikleri geri bildirimlerin olumlu olduğunu ancak bu durumun STK’ların sürekli güncellenen yeni sorun alanlarının çözümüne yönelik kendilerini geliştirme çabasına dönüştüğünü ifade etmiştir.

“Şimdi herkes kendine çok çok iyiyim der. Tabii ki, yaptığımız çalışmalara baktığımızda başarılı bir kurumuz, geldiğimiz noktaya baktığımızda. Ama bu yeterli mi, elbette değil. Biz her gün kendimizi geliştirme yolunda ya da daha iyi nasıl olabiliriz yolunda çaba sarf ediyoruz. Bu gördüğünüz yoğunluklar da bütün bunlar için aslında. Her yeni gün çünkü başka bir şey getiriyor size. Çok hızlı değişiyor dünya, bir de dijitalleştiniz, ben tabii daha eskiyim, o yüzden dijitalleşen, değişen, dönüşen bir dünya; siz de kendinizi geliştirmek zorundasınız.” [K1, Kadın]

3.3. STK'LARIN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR

Bu başlık altında STK'ların Suriyelilere yönelik faaliyetlerde bulunurken karşılaştıkları zorluklar katılımcıların verdikleri yanıtlara göre ekonomik, yasal ve bürokratik, koordinasyon, toplumsal algı ile güvensizlik ve rekabet olmak üzere 5 başlıkta ele alınmıştır.

3.3.1. Ekonomik

Katılımcılardan 5'i STK'larının proje bazlı fon bulmakta zorlandığı için bireysel bağışlara bel bağladıklarını bu sebeple kimi durumlarda ekonomik bazlı sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Ekonomik zorluklar STK'ların uyguladıkları projenin kapsamını ve sürdürülebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Aynı zamanda bireysel bağışların dışsal etkenlerden çok fazla etkilenecek değişkenlik göstermesi fon sürekliliğinin sağlanamamasına yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda bazı STK'ları kaynak sağlamak için gönüllü emeğiyle üretilen ürünlerin satışını gerçekleştirmek veya uluslararası kuruluşlara başvurmak gibi farklı kaynak geliştirme kanallarına itmektedir.

“İstanbul Kalkınma Ajansı'ndan aldığımız bir fon vardı, Çocuk ve Gençlik Merkezi'ni desteklediğimiz yani orada anasınıfını desteklediğimiz bir personel vardı meselâ, anasınıfı artık yedi kişiye şu anda, sallıyorum, tam net sayıyı bilmiyorum, beş kişiye inecek. Bu sorun bizim için çünkü buradaki faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak çok zor olmuş oluyor.” [K2, Kadın, 25]

“Projeler için yeterli fonu bulamamak bir sıkıntı. Yani kampanya döneminde ulaşmak istediğimiz 500 çocuk varken bağış gelmediyse yapabileceğimiz çok fazla bir şey olmuyor. O kampanya hedefimize ulaşamamış olabiliyoruz yani. Tabii planlamalarımızı yapıyoruz ama bazen sizin planlarınızın çok dışında geliyor işte, en basitinden döviz kurlarındaki dalgalanma da sizin projenizi etkiliyor, tüm ülkenin ekonomik durumunu etkilediği gibi. Bunlar bir dezavantaj, zorluk.” [K4, Kadın, 26]

“Bireysel bağışlar kesintiye uğrayabiliyor. Her zaman aynı şekilde olmuyor vs. Bu sebeple Mutluluk Dükkânı'nda daha fazla ürün oluşturmayı ve satmayı düşünüyoruz.” [K5, Kadın, 22]

Katılımcılar arasında fon konusunda en çok sorun yaşayan STK'nın yalnızca bireysel bağışçılar yoluyla kaynak geliştiren Adalet ve İhsan Derneği olduğu anlaşılmıştır. K11, Suriyeli dernek fonlarının BM'ye bağlı kuruluşlar, Körfez ülkeleri ve göç hususunda çalışan uluslararası derneklerden sağlandığını ancak son aylarda bu

kanallar tarafından eskisi kadar desteklenmediklerini ifade etmiştir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin Türkiye ile olan siyasi ilişkilerini fonlara yansıttığını belirten K11, aynı zamanda BM'nin de hibe desteklerini 400 milyon dolardan 50 milyon dolara düşürdüğünü bu durumun ruhsat için gerekli bütçeyi sağlayamayan Suriyeli STK'ların kapanmasına yol açtığını aktarmıştır.

“Bizim desteğimiz de Suudi Arabistan’dan geliyordu çünkü müdürümüz orada yaşadığından bazı kişileri tanıyordu ve bize destek o kişiler oluyorlardı ama şuanda destek durdu. Kuveyt Dışişleri Bakanlığı’nda bizim derneğin kaydı yok o yüzden 1 lira dahi fon vermiyorlar. (...) Sivil toplum örgütlerinin ikincil sorunu finansal gelirlerinin zayıflamış olması. 4 yıl önce BM sivil toplum örgütlerine 400 milyon dolar dağıtıyordu ve şuan yaklaşık 50 milyon dolar dağıtıyor, Bunu hayal edebiliyor musun? Bundan dolayı dernekler kapılarını kapatmaya başladı. Dernek için ruhsat önemli ve ruhsat için senelik bir bütçe sağlamalıyız.” [K11, Erkek, 56]

3.3.2. Yapısal ve Bürokratik

Katılımcılar kamu kurumları ile kurulan iş birliklerinin ve karşılıklı desteğin özellikle son yıllarda ciddi oranda artmasına rağmen bazı durumlarda hâlâ sivil toplumun gücünün istenilen düzeyde anlaşılmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tümü sivil toplumun devletin ulaşamadığı alanlara ve kişilere ulaştığını bu sebeple devlet tarafından STK'lara daha fazla alan açılması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna örnek olarak 2019 yılında göçmenlerin geçici kimlik kartlarında kaydı bulunan illere gönderilme kararının alındığı süreçte Suriyeli toplulukta ciddi bir korku oluştuğu, buna karşılık yararlanıcılarının kendileriyle iletişime geçtikleri ve bu sayede STK'ların devletle göçmenler arasında köprü rolü üstlendikleri belirtilmiştir.

“Devletin en üst mekanizmasındaki yönetici kadro bile bazen sivil toplumun ona nasıl bir fayda sağlayacağından çok haberdar değil. Bunu biz yaptığımız görüşmelerde, bir bakan düzeyinde karşılaştım ben bununla. Bakan, bakan ağırlığıyla şunu sordu: “Hoş geldiniz, sizin için ne yapabiliriz?”. Devletin bu bakış açısından çok hızlı bir şekilde vazgeçmesi, sıyırılması (gerekıyor). Benim cevabım da şu oldu: “Sizden bir şey istemeye değil, biz size nasıl faydalı olabiliriz demeye geldik bakanım.” dedim. Çünkü sivil toplumdaki fayda sağlayıcı bir organ olarak bahsedilmeli, görülmeli, o bakış açısıyla değerlendirilmeli.” [K6, Kadın, 50]

“Geçici koruma kaydının olduğu illere gönderilme korkusu Suriyelileri sardı. Bir öğrencimiz birkaç gündür dışarı çıkmamış. Geçen gün bir baktım gelmiş. Sizi özledim görmeye geldim dedi, biraz konuştuk. Bu yüzden eğer daha fazla bilgi paylaşımı yapılırsa bizimle bu kişilerle aralarında köprü olabiliriz.” [K5, Kadın, 22]

Katılımcıların karşılaştığı yapısal ve bürokratik sorunlardan bir diğeri de bazı kamu kurumlarındaki iş ve işlemler esnasında kişisel inisiyatifin çok fazla ön planda tutulmasıdır. Bu durum STK faaliyetlerinin kimi zaman uzun bürokratik engellere takılmasına yol açarken bazı durumlarda da olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin 14 STK'nın entegre olduğu Kamu- STK İş Birliği Projesi'nin paydaşlarından biri olan Mülteciler Derneği'nden K2, bu projeyi hayata geçirebilmelerinin en büyük sebebinin Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın İstanbul İl Müdürlüğü'ndeki çalışanlarının olumlu yönde inisiyatif almaları ve göç konusundaki vizyonlarının geniş olması ile ilişkili olduğunu belirtmiştir.

“Kamu ile ilişki kurmamız gerektiğinde belli ilçelerde ve belli kurumlardan sonuç alabiliyoruz. Artık bunu biz de öğrendik. Ya da çok fazla işte bir işin peşinde koşmak gerekiyor, bürokratik kısmı çok fazla uzuyor, dilekçe dilekçe üzerine vs. Birazcık aslında o kurumun başındaki kişinin inisiyatifine kalıyor hani sizinle iş yapmak istiyor mu ya da sizi ayak bağı olarak mı görüyor ya da işte bu konuda çalışmak istiyor mu vs. gibi.” [K5, Kadın, 22]

“Bakanlık düzeyinde değil bu (Kamu-STK İş Birliği Projesi), il düzeyinde. Bu ne demek biliyor musunuz aslında? Yani bu bizim aslında çok böyle, bu da kanayan bir yara belki de işte kurumun başındaki kişinin inisiyatif almasıyla ilişkili bir şey. Bu, bakanlık düzeyinde kurulabilen bir şey değil. Bunu, Ankara'ya gitseniz, Ankara'da bu örneği bulamayacaksınız ne yazık ki. Çünkü Aile ve Çalışma Bakanlığının İstanbul İl Müdürlüğündeki kişilerin olumlu inisiyatif almasıyla yapabiliyoruz bunu.” [K2, Kadın, 25]

3.3.3. Koordinasyon

STK'lar ve diğer kurumlar arasında iş birliği olanaklarının ve çeşitliliğin artmasına rağmen bu durum beraberinde bir koordinasyon ihtiyacını gündeme getirmiştir. Katılımcıların tümünün müşterek olarak belirttiği zorlukların başında göç konusunda çalışan STK'lar arasındaki koordinasyon eksikliği gelmektedir. Koordinasyondan kaynaklı sorunlar hem STK faaliyetlerinin etkinliğini azaltmaya hem de yararlananlar arasında bir eşitsizliğin oluşmasına yol açmaktadır.

“Şöyle bir durum var ben Suriye'deyken özellikle görüyorum. Herkesin yardım ettiği bir grup var. Herkesin yardım ettiği grup olmamalı, herkese yardım edecek bir sistem kurmamız lazım. Bir tarafta bakıyorsunuz, bir kampta her türlü imkân sağlanmış bir tarafta da bakıyorsunuz ki hiç kimse uğramamış. Ya bunların tespiti için mutlaka ortak bir networking, koordinasyon olması lazım. Herkes elinden geleni yapıyor da bir yanda da herkes kendi kafasına göre takılıyor.” [K7, Erkek, 63]

Koordinasyon eksikliğinden ileri gelen zorluklardan bir diğeri “aynı” yararlanıcılara birden fazla STK tarafından “aynı” sosyal yardım faaliyetlerinin uygulanmasıdır. Gerek ihtiyaç analizinin doğru gerçekleştirilmemesi gerek STK’ların yaptıkları faaliyetleri birbiriyle iletişim kurmadan gerçekleştirmeleri yararlanıcılara ihtiyaç dışı yardım yapılması sorununa dönüşmektedir. STK enerjisinin ve kaynağının etkin kullanılmaması hem STK’nın faaliyette bulunma motivasyonunu hem de yararlanıcıların ihtiyacının karşılanmaması sonucunu doğurmaktadır. Bu konuda çarpıcı bir örneği aktaran K8, bir yararlanıcının kendisine ihtiyacı dışında verilen battaniyeleri satarak yiyecek almak zorunda kaldığına şahit olduklarını dile getirmiştir.

“Şimdi bir de şu var: Yardım yapılırken özellikle eğer bir insan açsa, sen ona diyelim ki götürdün ne verdin, battaniye verdin. O adam diğer gün o battaniyeyi satmak zorunda. Yaşadık bunu. Bize dediler ki işte, sizin yardım ettiğiniz falanca aile battaniyesini götürdü sattı. Biz gittik, niye satıyor sorduk çünkü verirken kayıt var elimizde, falanca gün falanca kadar battaniye verilmiş size, siz satmışsınız? Dedi doğrudur, sattık. Niye sattınız? E benim çocuklarıma ekmek alacak param yoktu diye. Başkaları da gelmiş battaniye vermiş bizim gibi. Bizim diyelim ki o zaman 50 TL’lik battaniyemizi adam götürdü 10 TL’ye satabiliyor. Bu onun suçu değil. Bizim bunu denkleştirmemiz lâzımdı.” [K8, Erkek, 56]

“Faaliyetlerimizi yokuşa süren uygulamaları görüyoruz işte ne bileyim meselâ, ailelere yardım dağıtıyorsun, ben bir aileye gidiyorum, işte buna gıda veriyorum, öteki kurum da geliyor gıda veriyor, öteki kurum da geliyor gıda veriyor, meselâ bunu Aile Bakanlığı ya da farklı STK’larla konuştuğumuzda onların da bu sıkıntıyı yaşadığını görüyoruz.” [K4, Kadın, 26]

Katılımcılar koordinasyon eksikliğinin giderilmesi ve sistem senkronizasyonunun sağlanabilmesi için dijital veri depolama, envanter tutma ve tasnifleme sistemlerinin oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sayede yararlanıcılardan, kamu kurumlarından ve STK’lardan oluşan bir havuz oluşturularak hem doğru ihtiyaç analizi hem de yararlanıcılara erişimde adaletli bir sistem oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

“Hem yerel STK’lar hem de uluslararası STK’lar, buradaki Urfa temsilcileriyle beraber çalışıyoruz. Şimdi biz burada daha adaletli, daha güzel bir şekilde yardımları koordine etmek için şunu özellikle arzuluyoruz burada yardım kuruluşu olan STK’ların bir otomasyon ağının kurulması. Şimdi meselâ bizim sadece yetimlere bakan STK’larımız var, burada diyelim ki aş evimiz var, devletin sosyal yardımlaşması var. Şimdi biraz daha bu işi bilen, kendine meslek edinen bazı aileler on yerden yardım alıyor ama mütedeyyin, utanan, istemesini bilmeyen insanlara da yardım ya hiç gitmiyor ya da çok az gidiyor. Bu dengeyi de korumak için, diyelim ki aile geldi bana dedi ki yardım talep edeceğim, ben bakacağım sisteme bu aile en son nerede yardım almış, ne zaman almış. Ayakkabı mı lâzım, ayakkabı dağıtan alana yönlendireceğim;

giyim mi lâzım, giyim alanına yönlendireceğim; biz hem onları teşvik etmiş olacağız hem de mükerrerliği, haksızlığı ortadan kaldırmış olacağız.” [K9, Kadın, 49]

Katılımcıların “ortak bir koordinasyon sistemi kurulmalıdır” yönündeki önerileri sonucu bu sefer de kendilerine koordinasyonun çatı kurumu kim olmalıdır sorusu yöneltilmiş ve katılımcıların 6’sı bu soruyu kamu kurumları, 1’i kurum dışı bağımsız biri, 1’i ise STK’lardan oluşan bir komisyon olmalıdır şeklinde yanıtlamıştır. Çatı kurum olarak kamuyu seçen katılımcılar veri tabanı sisteminin güvenilir olması ve sistemden en iyi şekilde yararlanmak için bunu tercih ettiklerini; kamu tarafından veri tabanının takip ve denetiminin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte STK’ların da sürekli olarak veri tabanını takip etmesi ve faaliyetlerini gerçekleştirirken istatistiklere göre aksiyon alması gerektiği belirtilmiştir.

“Koordinasyon işinin çözümü için Türkiye’de bu bayağı kavga olur ama herhalde yine en kavga olmayacak şeyi düşününce, işte üniversiteler desen üniversitelerin kimin tekelinde olduğu konuşulur, işte ne bileyim, bir STK desen o STK’nın yönetiminde kim olduğu konuşulur falan filan vs. O yüzden, BM falan gibi bir şey desen niye bu işi yurt dışına veresin yurt içinde halledeceğin millî bir meseleyken, gibi... Bakınca, herhalde yine mecburen, işte tüm derneklerin, tüm vakıfların birleştiği yer olarak İçişleri Bakanlığı en uygun gibi...” [K2, Kadın, 25]

“Bu dijital verilerin, oluşturduktan sonra, devlet tarafından dijital veri tabanı oluşturulduktan sonra da ilgili bakanlıklar aynı konu, aynı vaka üzerinde çözüm üretebilmek üzere bu veri sistemine ulaşabilir. Bakanlık, ilgili kurum hatta eğer sivil toplumla ortak bir ilişki, ortak bir çalışma oluşturulabilecekse izinli bir şekilde, kontrollü bir şekilde sivil toplumun bu veri tabanına ulaşması, çözüm ortağı olması ve ama, ulaştıktan sonra da ulaştı başıboş bıraktı değil, kontrol altında tutulması lâzım.” [K6, Kadın, 50]

3.3.4. Toplumsal Algı

Katılımcılardan 4’ü Suriyelilere yönelik olumsuz ve yanlış algının -devlet tarafından maaş aldıkları gibi- faaliyetlerini uygularken zorluk yaşamalarına neden olduğunu belirtmiştir. Bir katılımcı Suriyelilere yönelik faaliyet yürüttükleri için bazı kişilerin derneklerine bağış yapmaktan kaçındığını, bazı kişilerin ise aksine daha fazla bağış yaptığını söylemiştir. Fakat kimi zaman faaliyet esnasında Suriyeli yararlanıcılara hakaret edildiği ve bu durumun motivasyonlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Başka bir katılımcı Suriyelilere yönelik faaliyet yürütürken bazı haksız ithamlara maruz kaldıklarını belirtmiştir.

“Suriyelilerle çalışıyorum dediğinizde bazen insanlar kaçabiliyor. Niye Türklere yardım yapmıyorsunuz onlara zaten devlet bakıyor gibi söylemlerle karşılaşabiliyoruz maalesef.” [K5, Kadın, 22]

“Yanlış anlamayın ama maalesef Türkiye’de yardımın dini, siyaseti oluyor bazen. Ve biz de hiç hak etmediğimiz eleştiriler alıyoruz.” [K7, Erkek, 65]

Yine aynı katılımcı Suriyeli muhalifler ve Esed destekçileri arasındaki sorunların faaliyetlerini de etkilediğini belirtmiştir. Özellikle Suriye topraklarında yürüttükleri faaliyetlerde zorlandıklarını, Kuzey Suriye ve Şam bölgesindeki yararlanıcılar tarafından kimi zaman eleştirildiklerini ifade etmiştir.

“Şimdi bizim bir handikabımız var. Biz hem Şam’da çalışırız hem de Kuzey Suriye’de bazen iki tarafa derdimizi anlatmakta sıkıntı çekiyoruz. Çünkü Web sitemizden takip ediyorlar. Diyor ki sen niye şurada yardım yaptın. Ya diyoruz ki biz yardım kuruluşuyuz. Kendimizi açıklamakla uğraşıyoruz bu sefer.” [K7, Erkek, 65]

3.3.5. Güvensizlik ve Rekabet

STK’lar arasındaki koordinasyon sorunun akabinde bazı katılımcılar STK’lar arasındaki güvensizlik ve rekabet anlayışından kaynaklı zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum aralarındaki iş birliğini zedelemekle birlikte bilginin paylaşımı ve ihtiyaç analizi noktasında da sorunlar yaşanmasını tetiklemektedir. K4, bazen STK’ların hibe alma kaygısı güttükleri için rekabet içerisine girerek faaliyet raporlarını ve deneyimlerinin diğerleriyle paylaşmadıklarını öne sürmüştür.

“Yaptığımız işleri raporlamıyoruz. Raporlarsak da birbirimizle paylaşmıyoruz. Herkes bilgiyi böyle salt elinde tutmaya çalışıyor. O bilgi benim bilgim, o rapor benim raporum. Halbuki hepimiz aynı sahada, aynı amaç için çalışıyoruz. Belki biraz burada işte fonla alâkalı tedirginlikler var. Bir hibe süreci açıldığında, aynı hibeye başvuracak 100 tane kurum varsa, kurumlar projelerini birbirlerinden saklıyorlar. ‘Aa sen de mi o projeye başvuracaksın?’, yok ‘Dosyamı gösteremem’, ‘Fikir veremem’, ‘O fikir benim’, ‘Aklıma bir şey geldi, oo söyleyemem sana!’ falan... Yani burada bir rekabet, belki o fonu paylaşmakla alâkalı bir rekabet var.” [K4, Kadın, 26]

STK’ların sahada güven sorununa ilişkin en fazla vurgu yaptıkları konu yabancı menşeli uluslararası STK’lar olmuştur. Urfa’da göçün ilk dönemlerinde çok fazla uluslararası STK’nın sahada “ajan gibi çalıştıkları”, misyonerlik çalışmaları yaptıkları ve bu STK’ların vasıflı olarak nitelendirilebilen iş gücünü seçerek başka ülkelere götördükleri ifade edilmiştir.

“Şimdi geliyorlar bunlar (yabancı menşeli uluslararası STK’lar) resmî kanallarla, AB üzerinden geliyorlar. Hükûmete gidiyorlar, hükûmet onları valiliğe yönlendiriyor, valilik bize yönlendiriyor. Biz de onlara refakatçi olarak Arapça bilen, Kürtçe bilen arkadaşlarımızı veriyoruz. Gördük ki elma armut seçer gibi okumuşları götürüyorlar kalanlara da açıktan misyonerlik çalışmaları yapıyorlardı. Bizim Bağlarbaşı’nda resmen onları sopayla, taşla kovaladılar. Biz bunları böyle tek tek platform olarak gerçekten deşifre ettik, valiliğe bildirdik ve 114 uluslararası STK ‘dan şu anda 20 küsur bir şey kaldı.” [K9, Kadın, 49]

Yine uluslararası kuruluşlar ve STK’lar tarafından fonlanan bazı güdümlü STK’ların “bir yabancı kuruluşun Türkiye temsilcisi gibi” göründükleri ve bu STK’lardan bazılarının “kara kutu gibi” fon kaynaklarının nereden geldiğini veya tam olarak ne iş yaptıklarının bilinmediği dile getirilmiştir. Bu durumun hem STK’lar arası güvensizliği doğurduğu hem de kamu kurumlarının STK’lara mesafe alarak iyi işler yapan, şeffaf olan dernekleri bürokratik olarak yormasına neden olduğunu ifade eden K6, bu STK’ların kontrol altında tutulması gerektiğini belirtmiştir.

“Tabii bir de benim sahada anlayamadığım bazı dernekler var; dış fonlarla kurulmuş, güdümlü dernekler. Yani orası da benim için hani, meselâ bir kara kutu: Nereden fon sağlıyor, ne iş yapıyor, nasıl gelmiş? Dernekler Masası kontrol ediyordur mutlaka ama işte kurunun yanında yaş da yanar oluyor ya bir yandan da iyi niyetle çalışan, çalışmak isteyen, şeffaf olan derneklerin de protokollerle, izinlerle yorulmaması lâzım.” [K6, Kadın, 50]

STK’lar arasındaki güven sorununun çözümü için etkin bir hesap verilebilirlik ve şeffaflık mekanizması kurulması gerektiği belirtilmiştir. Bu mekanizmayı işler hâle getirecek unsurun raporlamadan geçtiği ve her STK’nın uluslararası standartlara uygun olarak faaliyet raporlaması yapması ve kamuoyu ile paylaşması gerektiği dile getirilmiştir.

“Dünyada raporlama gittikçe önemli olmaya ve bu konudaki şartlar da ağırlaşmaya önemsenmeye başladı. Kurumun güvenilir olması raporlamaya önem vermesi lâzım.” [K7, Erkek, 65]

3.4. STK’ların Karşılaştığı Fırsatlar

Bu tez bağlamında özellikle STK’ların Suriyelilere yönelik faaliyetlerinde karşılaştıkları fırsatlara ve STK’ların kazanımlarının neler olduğuna dair bir sorgulama yapmak da hedeflenmiştir. Özellikle göç söz konusu olduğunda çoğunlukla olumsuz

noktaların öne çıkarılması ve göçün ev sahibi toplum için yarattığı imkânların gözden kaçırılması fırsatlar konusunun tartışılması için motivasyon sağlamaktadır. Tezin en özgün yanlarından biri olan bu hususun aynı zamanda ev sahibi toplumdaki önemli bir göç yönetişimi aktörü olan STK’lar nezdindeki yansımalarını anlamak için de önemli bir araca dönüşecektir.

Mülakatlar esnasında katılımcılara karşılaştıkları fırsatların ne olduğuna dair sorular sorulduğunda diğer sorulara verdikleri yanıtlardan daha uzun süre düşündükleri görülmüştür. Katılımcıların tümü bu soruyu beklemediklerini ifade ederken bazı katılımcılar da şuna kadar hep sorun perspektifli çalıştıkları için Suriye menşeli göçün olumlu yanlarını görmekten bilinçsizce kaçındıklarını belirtmişlerdir.

Bu başlık altında STK’ların karşılaştığı fırsatlar: Türkiye’de sivil toplum kültürü ve STK’ların geleceği, deneyim ve uzmanlaşma, faaliyet alanları ve kaynak çeşitliliği, kamu kurumları ve yerel yönetimlerle ilişki kapasitesi ile birlikte hareket etme kabiliyeti olmak üzere 5 husus etrafında tasniflenmiştir.

3.4.1. Türkiye’de Sivil Toplum Kültürü ve STK’ların Geleceği

Katılımcıların tümü Suriye menşeli göç sürecinin Türkiye’de sivil toplum arenasını canlandırıldığını ve birçok açıdan sivil toplum kültürüne katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Türkiye’de sivil toplumun artık bir güç kaynağı olduğunu ifade eden K7, STK’ların şeffaflık ve yönetilebilirlik konusunda uluslararası sisteme entegre olabilmesi ve “sivil toplumun sesi”ni taşıyabilmesi neticesinde STK’ların Türkiye’nin geleceğine ve kalkınmasına büyük katkıları olacağını belirtmiştir.

“Türkiye’de sivil toplum artık bir güç. Tek isteğim benim, yönetilen güç olmamaları. Gerçekten sivil toplumun sesi olmaları. Bunu başarabilirlerse gerçekten Türkiye’nin kalkınmasını, geleceğinin çok büyük katkıları olacak. Peki Sizce nasıl başaracaklar? Bunu başarmanın bir yolu var mı? Biraz uluslararası sistemlere entegre olmaları lazım. Sisteme entegre olmaları derken kalite açısından, yönetilebilirlik açısından ve şeffaflık açısından yaparlarsa başarabilirler. Yoksa aynı başarıyı sağlayamazlar.”
[K7, Erkek, 65]

STK’ların Suriyelilere yönelik çalışmalarında temel olarak hak savunuculuğunda bulunduklarının ifade eden K2, bu durumun sivil toplumun

Türkiye’de hak perspektifli bir dönüşümüne işaret ettiğini belirtmiştir. Türkiye’de sivil toplum alanındaki bu dönüşümün Suriyeliler ülkelerine dönseler dahi devam edeceğini, bu sayede Türkiye’de sivil topluma dair farkındalığın artacağını ifade etmiştir.

“Biz aslında hizmetlere erişmelerini sağlarken aslında insan hak ve temel ihtiyaçlarına erişimini sağlamaya çalışıyoruz yani eğitim, sağlık bunlarda bazıları. Bu bizim yanımıza kâr.” [K2, Kadın, 25]

Suriye göçünden önce sivil toplum sahasının daha dar olduğunu ve benzer aktörlerin daha etkin olduğunu belirten K3; artık sahada irili ufaklı, çok farklı türden, görüşten aktörlerin bulunduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte STK’ların göç süreci içerisindeki aktif rolünün sivil toplum anlayışına karşı da bir dönüşümü beraberinde getirdiğini ve sivil toplumun meslek alanı hâline gelmesiyle birlikte “sivil toplumun ne olduğunun” öğrenildiğini dile getirmiştir.

“Bence baya baya sivil toplumun ne olduğunu öğrendik ya. Şöyle, tabii ki ben çok at gözlüğüyle de bakıyor olabilirim ama bunun (Suriye göçünün) öncesinde de STK’lar aktifti. Mesela AÇEV, TEGV vs. gibi. Bu organlar her zaman vardı, belirli bir alanda çalışan ama gerçekten STK’ların yapılanması, çeşitlenmesi ya da bunun gerçekten bir meslek alanı olması yeni. Çünkü bu biraz daha küçük ve belirli bir kitlenin yaptığı çok daha dar bir alandı bence. Şimdi çok çeşitli STK’ları görüyoruz sahada. Her türden, her görüşten vs.” [K3, Kadın, 23]

Görüşülen Suriyeli STK’lar; Adalet ve İhsan Derneği ile INSAN Derneği’nden katılımcılar da Türkiye’de STK’laşma sürecinin Suriye ve diğer Ortadoğu ülkelerine göre çok daha kolay olduğunu; hak arayışında sivil toplumun etkili bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre özellikle İstanbul’da STK’lara yönelik denetimlerin çok yoğun gerçekleşmeyerek baskı yaratılmadığı ve STK’laşmaya uygun bir ortamın olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de STK’ların geleceği için de olumlu olduğunu belirttikleri bu durumun Suriyelileri de dernekleşmeye yönlendirdiği, insanî yardım konusunda cesaretlendirdiği ve dernek kurmaya yönelik temel motivasyonlarının “ihtiyaçları karşılamaya” yönelik olduğu belirtilmiştir.

“Mısır ve Suudi Arabistan gibi devletlerde bu ruhsatı almak mümkün değil. Türkiye’deki dernekler çok gelişti, birçoğu minimum düzeyde de olsa şeffaflık ve idari işlere sahip. Sistematik bir şekilde sürekli çalışıyorlar. Bu da kaliteyi ve başarıyı gösteriyor ve bu başarı devam edecektir. Suriye’deki dernekler güvenlik denetimine tabi. Burada dernekleşmenin sebebi problemlerin ve krizin olması. Burada demokrasi ve hürriyet var. Demokrasi sayesinde insanîşler kolay oluyor. 2 hafta gibi kısa bir zamanda ruhsat alabiliyoruz. Bir ülkede demokrasi varsa o ülke birçok Avrupa

devletleri gibi bazen de onlarda daha gelişmiş olabiliyor. Ben Suudi Arabistan’da 10 yıl sivil toplum kuruluşunda çalıştım ama ruhsatsız bir şekilde çalıştım. İyi bir kanuni düzen insanî yardım konusunda çalışmaya cesaretlendiriyor.” [K11, Erkek, 56]

3.4.2. Deneyim ve Uzmanlaşma

Katılımcıların fırsat olarak niteledikleri konulardan bir diğeri Suriye meşeli göç sürecinde STK’ların sahada kazandıkları deneyimin ve beraberinde getirdiği uzmanlaşmanın artışına ilişkin olmuştur. Buna göre STK’ların kendi faaliyet alanları dışına çıkararak başka alanlarda deneyim kazandıkları, örneğin kuruluş dinamiği eğitim olan bir STK’nın artık psikososyal destek, mentorluk ve geçim kaynaklarına erişim sağlama gibi alanlarda da çalıştıkları ve STK’nın organizasyon yapısının büyüdüğü belirtilmiştir. Türkiye’de sivil toplumun geleceğinde Suriye göçünün önemli etkileri olduğunu ve bu süreçte STK’ların “çok şey öğrendiğini” belirten K2 bu durumu, sivil toplumun yapısal olarak kamu kurumlarından farklı; kriz anlarında daha hızlı aksiyon alan, ihtiyaç durumunda kendini daha hızlı revize eden ve uzun prosedürlere bağlı bürokratik süreçlere dayalı olmayan aktörler olmasıyla açıklamıştır.

“Bunu deneyimlerken (göç sürecini) ve bunu yönetmeye çalışırken öğrendiğimiz çok fazla şey var. Ve hani aslında kamuyla sivil toplum kuruluşunu ayıran şey de bence bu. Kamu kurumu böyle çok ihtiyaç doğrultusunda kendini revize edebilen bir yapı değil (...) Maya Vakfı’ndan, iki hafta önce beni aradılar. Ya bizim böyle bir şey yapmamız lazım, çocuklar fotoğraf çekmeyi öğrenecekler, falan, tamam o zaman, haydi burada yapıyoruz, bitti. Yani bu aslında bir avantaj da o yüzden. Ya ben çok önemli olduğunu düşünüyorum, bir deneyim de kattı bize.” [K2, Kadın, 22]

Faaliyet alanları çeşitlendikçe hem kurum çalışanları olarak motivasyonlarının arttığını hem de kurumun büyüyerek organizasyon yapısının, personel ve gönüllülerin görevlerinin, yeni proje ve programlarla ilgili stratejik planlamaların yapıldığını belirten K3, Kızılay’ın “sıçrayışa” geçişinde Suriyeli göçünün doğrudan etkisi olduğunu ifade etmiştir.

“Yani bizde şu programların belirlenmesi ya da kişilerin yerleşmesi bile, hepsi o kadar yeni süreçler ki ve daha gidecek çok yolumuz da var bence. Hani şey değil, aa olduk, harikayız değil. Hâlâ oluyoruz, hâlâ çok yeniyiz zaten ama dediğim gibi, o bir an sıçrayışın olmasında gerçekten şeyin çok etkisi oldu yani bu Suriyeli hareketinin direkt etkisi oldu meselâ, diyebiliriz.” [K3, Kadın, 23]

STK'ların alandaki deneyimlenme süreci aynı zamanda kurum bünyesinde konu ile ilgili eğitilmiş ve uzman kişilerin istihdam edilebilirliğini artmıştır. Bu durumu “*eskiden sivil topluma çalışan adam bulamıyorduk şimdi ise binlerce başvuru alıyoruz*” şeklinde ifade eden K7, daha önce de belirtildiği gibi IBC'nin fon bulma ve sürdürülebilirliğini sağlama gibi konularda başarılı olmasının stajyerlikten personelliğe geçiş yaptırdıkları uzman profesyonel çalışanları sayesinde olduğunu dile getirmiştir. Bu örnek aynı zamanda STK'ların toplumsal sorun alanlarının çözümünde oynadığı roller itibarıyla kamuoyunda giderek daha bilinir ve görünür hâle geldiklerini ortaya koymaktadır.

“Evet yani diğer sivil toplum kuruluşlarında da mutlaka dediğim gibi daha önce de söylediğim gibi yönetim kapasitesi şeffaflık ve diğer konularda bir de uzman en önemli kapasitesi o oldu. Sivil topluma çalışacak adam bulamıyorduk. Dikkat edersen ben ne demiştim stajyer alıyoruz ve onları yetiştiriyoruz demiştim. Şimdi artık sivil toplumda çalışacak insan bulmaya başladık. Yani sivil toplumun ne olduğunu da millet anlamaya başladı. Eskiden bir dernek veya vakıfta çalışmak için duyuru yapsak kimse başvurmuyordu şimdi binlerce başvuru gelmeye başladı.” [K7, Erkek, 65]

3.4.3. Faaliyet Alanları ve Kaynak Çeşitliliği

Katılımcıların tümünün belirttiği fırsatlardan bir diğeri STK'ların faaliyet alanlarının artışına ilişkin olmuştur. Bu durum STK'nın kaynak çeşitliliğinin ve etki alanının da artışını beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriyelilere yönelik çalışmalar için uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından hibe desteğinin sağlanması STK'ların daha fazla kişiye ulaşmalarına ve projelerinin devamlılığını daha rahat sağlamalarına imkân tanımaktadır. Bu durumu BMMYK'nın “*bulut gibi gözüken fonlarının yere inmesi*” şeklinde açıklayan K6, böylece yeni projelerini belirli bir süreklilik içerisinde hayata geçirmekte zorlanmadıklarını ifade etmiştir.

“Yani içinden daha büyük bir projeyi çıkardı (360 Derece Dostluk Projesi). Bizim burada hedef kitlemiz 20 anne, 20 çocuktü. Şimdi biz dostluk kulübüyle bir sefer de 150-200-300 kişiye ulaşabilecek faaliyetler düzenliyoruz ve burada Birleşmiş Milletler'in, BMMYK'nın sistematik çalışması ile bulut gibi gözüken fonların yere inmesini sağlıyor.” [K6, Kadın, 50]

Benzer biçimde K7 de Suriyeli göçünün başladığı 2011 yılında insanî yardım kapasitelerinin 30 milyon civarı iken şu anda arttığını ve Suriyelilere yönelik 26 farklı proje geliştirerek bu alandaki kapasitelerini sürekli olarak geliştirdiklerini belirtmiştir.

“Bizim 2011’de de şeyimiz yardım kapasitemiz yaklaşık 30 trilyonu. Şimdi Suriyeliler sebebiyle arttı tabii ki. Çünkü projelerimiz arttı, bizim Suriyelilerle ilgili 26 değişik projemiz var. 26 projeyi hangi kuruluş da var? Ama bunu tabii ki sadece fırsat olarak görmeyelim bunlar Türkiye’nin sorunlarını çözmeye yönelik çalışmalarımızdan.” [K7, Erkek, 65]

Şanlıurfa STK’dan katılımcı K8, göç sürecinin ilk bir buçuk senesinde Urfa ile sınırlı olan fon kaynaklarını daha sonra kampanya bazlı ulusal çalışmalara dönüştürdüklerini ve bu kapsamda en fazla bağış akışını Urfa dışından temin ettiklerini belirtmiştir.

“İlk bir buçuk sene bu yardımlar Urfa’dan temin edildi. Tabii süre uzadı, kitle çoğalınca bu sefer Türkiye’ye açıldık. İl il dolaştık; çeşitli valilikler, belediyeler, STK’larla toplantılar yapmak suretiyle yardımların Urfa’ya akışını sağladık. Ve bu yardımlar devam ediyor. Yani bugün de, işte bugün diyelim ki sınır ötesinde şu anda Barış Pınarı Harekâtı kapsamındaki yerlere yardım gönderiyoruz. Bunların birçoğu dışarıdan geliyor.” [K8, Erkek, 65]

Yine Suriye’deki insanî kriz ve yol açtığı göçün fon kaynaklarını artırdığını, STK olarak kriz dönemlerinde daha kolay kaynak bulduklarını ifade eden K7, BM ve diğer uluslararası kuruluşların kriz çalışmalarına verdikleri destekleri iyi bir proje ekibi sayesinde takip ettiklerini, kurumların standartlarına göre “millî ve bölgesel hassasiyetler gözetilerek” raporlamalar yaptıklarını belirtmiştir.

“Bazen, biraz şey gelecek çelişkili gelecek ama. Kriz olmadığı zaman fon bulmak biraz daha zorlaşıyor. Biz de Allah’a şükür çok iyi bir proje ekibimiz var. Gidip önce yerinde ihtiyaçları tespit ediyoruz ve fon veren kuruluşun kurallarına göre de projeyi hazırlıyoruz. Bu arada tabi ki milli hassasiyetlerimizi, bölgenin hassasiyetlerini dikkate alarak hazırlıyoruz bunları. Şimdiye kadar bir sıkıntımız olmadı. Örneğin geçen yıl proje bazlı bizim projelerimizin toplam bir geliri 50 trilyon falandı yani.” [K7, Erkek, 65]

Faaliyet alanlarının genişlemesi STK’ların sahadaki tanınırlığını ve itibarını da artıran bir nedene dönüşmüştür. Yıllardır Türkiye, Endonezya, Pakistan, Somali ve Balkan ülkeleri gibi pek çok farklı ülkede başta eğitim ve sağlık olmak üzere aktif olarak faaliyetlerde bulunan IBC, Suriyelilere yönelik çalışmaya başladıklarından beri sahada daha fazla tanınmıştır. Bu durumu hem “*kanayan bir yaraya dokunma*” hem de kısa sürede çok fazla yararlanıcıya ulaşmaları ile açıklayan K7, bunun STK’larının kazanımlarından biri olduğunu belirtmiştir.

“Biz sadece göç, mültecilerle ilgili çalışmıyoruz, mültecilerle ilgili ön plana çıkmamızın sebebi çünkü Türkiye’yi ve Türk insanı da direkt ilgilendirdiği için (göç), kanayan bir yara olduğu için. Önceden de yardım yapardık ama artık daha çok biliniyoruz. Çünkü örneğin biz Endonezya’da çalışırken Türkiye’de niye tanınırlığımız artsın yani ya da Pakistan’ın Dağlarında Sağlık Merkezi kurarken, Türkiye’de birkaç kişinin dikkatini çekti. Bir de yararlanıcılar üzerinden örneğin biz son 5 yılda 16.000 tane Suriyeli çocuğun eğitimini sağladık. Onlar da kendi aralarında yazışırken yayıyorlar.” [K7, Erkek, 65]

3.4.4. Kamu Kurumları ve Yerel Yönetimlerle İlişki Kapasitesi

Mülakatlarda katılımcıların çoğunluğunun olumlu bir gelişme olarak belirttiği fırsatlardan bir diğeri Suriye göçüyle beraber kamu kurumları ve yerel yönetimlerle ilişki ve iletişim kapasitelerinin sıklaşmasına ve gelişmesine dair olmuştur. Bazı katılımcılar tarafından STK’ların Suriyelilere yönelik uyguladıkları birçok faaliyette zorunlu veya gönüllü olarak kamu kurumlarıyla ilişki kurmalarının STK’ları cesaretlendirdiği ve sivil toplumu güçlendirdiği belirtilmiştir.

“Türkiye’de son dönemlerde de, meselâ bakıyorum ben birçok işbirliği içerisinde olduğumuz ya da olmadığımız kurumlara da, hepsi gerçekten bir şekilde devletle, bakanlıklarla, kurum ve kuruluşlarla da ilintililer ki bu da bence Türkiye’de şeyi getiriyor; hem daha fikir açısından güçlenmeyi gerektiriyor hem yeniliklere açık olmayı. İnsanları cesaretlendiriyor aslında, baktığında.” [K1, Kadın]

Suriyelilerle ilgili çalışmalarda kamu kurumları, bakanlıklar, kalkınma ajansları gibi kurumların özellikle STK’lara yönelik hibe ürettiklerini ve bu konuda STK’lara alan açtıklarını belirten K1, sivil toplumun da bunu fark ettiğini ve kamu ile daha sıkı iş birliklerine yöneldiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede tecrübe aktarımı ve ortak çalışmalardan oluşan iş birliği sürecinde de paydaşların verimli çalışmalar yürüttüklerini ve fayda yaratma odaklı çalıştıklarını belirtmiştir.

“Birlikte neyi nasıl güçlendirebiliriz diye düşünüyoruz. Türkiye’de zaten bu sistem işliyor, benim gördüğüm. Bu son göç olayına baktığınızda da bu böyle, diğer projelerde de devletin desteklediği bir yığın şeyler var, projeler var, hibeler var, fonlar var, işte kalkınma ajansları var, bakanlıkların fonları var. Kime veriyor bunları, sivil toplum kuruluşuna veriyor. Götürüp bir şeye vermiyor, devletin kamu kurumuna vermiyor ya da belediyeye vermiyor. Sivil topluma veriyor, diyor ki bunu al, projelendir yerel yönetimle ya da bir kamu kuruluşuyla, neyse işte, konusuna göre ya da kapasite geliştir veya bir sistem geliştir diyor. Bence burada son derece açık. Sivil toplum da bu son dönemde bunu zaten gördü.” [K1, Kadın]

K6, kamu kurumlarının STK’ların yaptığı faaliyetlerin olumlu sonuçlarını gördükçe ve STK ile iletişim mekanizmasını geliştirdikçe arada güven

mekanizmasının oluştuğunu, bu sayede birçok bürokratik süreci kolaylıkla atlatıldıklarını ve kamunun Suriyelilere yönelik yeni proje talep ve teklifleriyle kendilerine geldiğini gözlemlediğini belirtmiştir.

“Şunu görüyorum devlette de iletişim kurduğün zaman ve o projeyi doğru ve sınırında yürüttüğün zaman, o bölgede bir fayda oluşturduğün zaman sana devlet yetkililerinin, bürokrasinin kapıları sonuna kadar açılıyor. Böyle bir şey var. Güven, iletişim ve çok önemli. Ondan sonra bir daha sana geliyorlar.” [K6, Kadın, 50]

Göç yönetiminde kamu kurumları ve yerel yönetimlerin sivil toplumun öneminin farkına vardıklarını ifade eden K2, daha önce Suriyelilerle ilgili hiçbir çalışma yapmamış bir belediyenin çalışanlarının Mülteciler Derneği'ne gelerek faaliyet alanları ve yöntemlerini incelediklerini ve kendilerinin de göçmenlere yönelik çalışmalar yapmak için destek istediklerini belirtmiştir.

“Göç yönetiminde sivil toplumun etkisi artık anlaşılıyor bence. Çünkü mesela dün, ismini çok vermek istemiyorum ama bir belediyeden geldiler, İstanbul'daki bir belediye. Bu zamana kadar hani göçe çok uzak kalmış ve hiçbir şey yapmamış bir belediye. Yaklaşık üç saat boyu derneğin tüm faaliyetlerini gezdik, onlara aktardım ve hani, en son da şeyi konuştuk hani, ya böyle bir şeye ihtiyaç var, biz bunu nasıl yapabiliriz, yani aslında fark burada belki de şu: Sultanbeyli ilk bu göç başladığında bunun farkındalığını yaşamış ve zaten 2014 yılında çalışmalarına çeşitli alanlarda başlamış ve hani bugün buraya gelmiş bir belediyenin desteğiyle kurulmuş bir dernek burası. Ama şu anda, hani 2019 yılının sonunda bunu fark edip şimdi çeşitli girişimlerde bulunan çeşitli belediyeler de var. Bu sevindirici, geç kalınmış bir şey bence kesinlikle ama yine de sevindirici de bir şey.” [K2, Kadın, 25]

STK'ların karşılaştığı fırsatlar olarak kamu kurumlarıyla ilişkilerin gelişmesi yönünde fikir belirten katılımcılara bu kez de şöyle bir soru sorulmuştur: *“Devlet ile STK arasındaki ilişkinin -sivillğe hanel getirmemesi için- sınırlarının nasıl olması gerektiğini düşünüyorsunuz?”* Katılımcıların tümü tarafından kamu ile ilişkilerin boyutunun; faaliyetlerde görev dağılımı ve sorumluluk alanları için standartların birliktelik içinde oluşturulup; her iki aktör arasında karşılıklı bilgi ve deneyim paylaşımı yapılmasıyla sınırlı olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda katılımcılar tarafından daha heterarşik bir iş birliği/koordinasyon boyutuna ve STK'ların kamunun değil kendi kaynaklarına bel bağlamasına dikkat çekilmiştir.

“Beraber yürümek gibi aslında.” [K8, Erkek, 56]

“Devletten nemalanmak değil, işini kolaylaştırmak. Devletin kaynaklarına dayanan bir sivil toplum anlayışı olmaz. Devlet bana sivil toplum kuruluşu niye destek versin?”

Değil mi? Benim devlete destek olmam lazım bu ayrımı bu şeyi çok iyi koymamız gerekiyor.” [K7, Erkek, 65]

3.4.5. Birlikte Hareket Etme Kabiliyeti

Mülakatlarda katılımcıların STK’ların kurumsal bazda kurdukları iş birliklerine ilişkin görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların tümü STK’ların kuracağı iş birliklerinin hem kendi kurumlarının kapasitesini geliştirecek hem de yararlanıcılar için daha etkin ve verimli faaliyetlerin hayata geçmesini sağlayacak bir husus olduğu konusunda hemfikir olmuşlardır. Türkiye’de özellikle son yıllarda kurumların birlikte çalışma konusunda farkındalık sahibi oldukları, çok ortaklı proje yapmayı öğrendikleri ve iş birliği ağlarını geliştirme çabası içerisinde oldukları ifade edilmiştir. Bununla birlikte STK’ların kurdukları işbirliklerini kolaylaştıran unsurlardan biri olarak sahadaki aktörlerin iş birliğine açık ve yatkın olmalarının önemli olduğu dile getirilmiştir.

“Artık Türkiye’de bugün geline nokta şey var; artık Türkiye’deki tüm kurum ve kuruluşlar proje yapmayı öğrendi. Projenin önemini, projenin kazandırdığı değerleri de gördü. Dolayısıyla hiçbir kurum tek başına artık bir şey yapma gücünde değil diyeyim, mutlaka. Meselâ Türkiye’de bile olsa uluslararası ortaklıklarla iş yapıyoruz. Yani bir proje yapıyorsunuz işte; Avrupa’dan kendinize denk bir kurum seçmeniz gerekiyor ya da işte başka bir yerden, başka bir kurumla, Türkiye’den de olsa, bir yerel yönetimle, bir üniversiteyle ya da başka bir sivil toplum kuruluşuyla işbirliği yapmak zorundasınız. Onun için ben onu çok şey görmüyorum, tam tersi. Son dönemlerde çok daha farklı bir bilinçlenme var. Katıldığım toplantılarda da bunu görüyorum. Artık herkes birbiriyle daha çok iletişim kurarak deneyimlerini paylaşmak, kendini geliştirmek istiyor.” [K1, Kadın]

“Yerelde birileriyle yani iyi çalışmak, güzel çalışmak önemli ve yerelin de bunun farkında olması da.” [K3, Kadın, 23]

Katılımcıların tümünün hemfikir olduğu konulardan bir diğeri Suriyelilere yönelik çalışma yapan aktörlerin sahada organize olma becerilerinin, iş birliği kapasitelerinin ve paylaşımlarının arttığına ilişkindir. Suriye kaynaklı göç sürecinde önceden aynı sahada benzer konularda çalışmalarına karşın birbiriyle hiç irtibata geçmeyen kurumların artık birbirleriyle bilgi paylaşımı ve istişarelerde bulundukları belirtilmiştir. Bu durumu K4, sahada bazı STK’larla birbirlerinin eksikliğini tamamlamaya çalıştıklarını dile getirerek “çok fazla ihtiyaç olduğu için ister istemez iş birliği yapıyorsunuz” şeklinde değerlendirmiştir.

“Yeryüzü Çocukları (YECED) daha çok eğitimle ilgilenen bir dernek, biz onlara kıyafet yardımı yapıyoruz. İşte, bayramlık aldığımızda onların çocuklarına da bayramlık alıyoruz. Yani birimiz bir şey yaparken öteki neyi yapıyorsa ötekinin eksikliğini de tamamlayayım. Hani bu ihtiyaç ayyuka çıkınca ister istemez işbirliklerini arttırdı veya işte aynı bölgede beş tane sivil toplum kuruluşu çalışıyorsa, ben işte diğer derneğe hiç selam vermeyecekken şimdi listelerimizi istişare ediyoruz birbirimizle, sen onu yapıyorsan ben yapmayayım, diyoruz. Çok fazla zaten ihtiyaç var. İster istemez, işbirliğini arttıran bir şeye dönüşüyor. Kendi aramızdaki şeyi biraz, işte buradaki, nasıl diyeyim, paylaşımı arttıran bir şey oldu.” [K4, Kadın, 26]

Yine göç sürecinde aktörler arası birlikte çalışma kabiliyetinin arttığına dair en önemli örneklerinden birinin kendi kurdukları Platform olduğunu ifade eden K8, göç öncesinde aynı alanda çalışmalar yapan ve aynı hassasiyetlere sahip olan STK’ların bir araya gelmeye cesaret edemezken şimdi ise *“kenetlendiklerini, kardeş gibi olduklarını”* dile getirmiştir.

“Şimdi en olumlu yönü bizim platformumuzdur, platformumuz örnektir. Bakın, eğer Suriye olmasaydı biz bu kadar insan belki bir araya gelmeyebilirdik. Yani bu bizim için bir rahmet oldu, bereket oldu ve daha önce burada böyle, diyelim ki aynı, İslâmî olmasına rağmen ama aralarına böyle barikat kurulan STK’larımız vardı. Bir araya gelmeye cesaret edemezlerdi ama ne oldu, bu çalışmalarla bir araya geldiler. Birbirlerini tanıdılar, şimdi kardeş gibi birbirlerine kenetlendiler. Beraber çalışıyorlar. Bu bir rahmet oldu.” [K8, Erkek, 56]

Eskiden uluslararası kurum ve kuruluşların ortak çalışmalar yapmak için daha büyük, güçlü ve kurumsal STK’ları tercih ederken; artık irili ufaklı, az veya çok kurumsallaşmış, yerel ve ulusal olmak üzere birbirinden farklı birçok STK’nın toplantılara aktif biçimde katıldığını, uluslararası kurumlarla ve yerel yönetimlerle daha fazla görüşüğünü ve birlikte çalıştıklarını ifade eden K1, bu durumun tetikleyici unsurunun göç olduğunu ifade etmiştir.

“Biz birçok proje yaptığımız için biliyorum. Uluslararası kurum ve kuruluşlarda daha çok tanınmış, bilinmiş, güçlü STK’ları seçiyorlar çalışma yapabilmek adına. Haklılar da ama bu göçle birlikte, bu oluşturulan işbirlikleri ve paylaşımlar diyoruz ya, bunlarla sivil toplum, arasında kapasite geliştirmeye ve güçlenmeye gitti aslında. Bu noktada da ben çok hani gelinen şeyi çok iyi görüyorum. Artık, bakıyorum ben bugün birçok sivil toplum kuruluşu yerel yönetimle daha sıkı çalışıyor veya belirli kurum ve kuruluşlarla daha sık görüşmeye başladı. Bu aslında güzel bir şey, güzel bir gelişme baktığımızda.” [K1, Kadın]

Eğitim, sağlık, istihdam, korunma gibi birçok alanda faaliyetlerde bulunan Mülteciler Derneği’nden K2, kurum olarak izledikleri politikanın temel noktasının sahadaki diğer aktörlerle ortaklaşa çalışmak, fikir paylaşımında bulunmak ve geri dönüşlerini almak üzerine olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda göçün sorun alanlarını

çözmek için iş birliği yaptıkları ve birlikte çalışma konusunda kendileri ile benzer bir yaklaşımda olan kuruluşlarla verimli faaliyetler yürüttüklerini belirtmiştir. K2 bu kapsamda özellikle bazı üniversitelerle ortaklaşa çalıştıklarını ve akademik bakış açısının kendilerini “*besleyici ve iyileştirici*” bir yol gösterici olduğunu ifade etmiştir:

“Yıldız Teknik Üniversitesi, Marmara’dan, Koç’tan, Sabancı’dan, zaten Boğaziçi’yle yürüttüğümüz bir çalışma var. Bilgi Üniversitesi’yle zaten başka bir şey yürütüyoruz falan. Bizim olayımız biraz da şey, akademiyle de kurduğumuz ilişki ve hani bizi besliyor olmaları, bize geri dönüşler veriyor olmaları, bizi iyileştiriyor olmaları çok önemli.” [K2, Kadın, 25]

Birlikte çalışma, projenin işleyişinde olduğu kadar sahadaki ihtiyaçların doğru analiz edilmesinde ve projenin tasarlanma aşamasında da önemli olmaktadır. Böylece farklı kurumların deneyimlerinden faydalanarak yararlanıcılar için daha etkili çalışmalar yürütülebilmektedir. Bu konuda Suriyeli göçü sonrasında iş birliği imkânlarının arttığını belirten K4 şunları ifade etmiştir:

“Proje öncesinde pek çok kurumla istişareler ettik; yani çocukla, yetimle, mülteciyle çalışan kimi duyduysak hepsine teker teker gittik dedik ki siz ne yaptınız, şimdiye kadar nasıl bir yol kat ettiniz, artısı neydi, eksisi neydi, bunların hepsini konuştuk, buna uygun bir plan çıkarmaya çalıştık. Neticede Kardeşlik Bağı ortaya çıktı” [K4, Kadın, 26]

SONUÇ

Sivil toplum, kökenleri itibariyle Antik Yunan ve Roma düşüncesine dayanan; tanımı, işlevleri ve kurumsal tezahürleriyle sürekli olarak dönüşen, toplumsal olgu ve olaylar arasındaki ilişki dinamiklerini anlamaya imkân tanıyan popüler bir kavramdır. Sosyal bilimler alan yazınında çoğunlukla devlet ile ilişkileri bağlamında tartışılan sivil toplum, Batı toplumlarındaki şehir yaşamı ve yurttaşlık bağlarından kaynaklanan kadim tartışmalara dayanmakta; bireyi devlet mekanizmasına karşı koruyan, insan hakları ve demokrasi kavramlarıyla anlam bulan bir toplum biçimini ifade etmektedir. Bu kapsamda Batı tarihsel ve toplumsal tecrübesinin bir çıktısı olan sivil toplum kavramı çoğunlukla devlet mekanizmasıyla rijit bir karşıtlık içerisinde, çatışmacı bir perspektifle ortaya konmuştur. Sivil toplumun taşıyıcısı olarak nitelenen STK'lar ise insanların başkalarına yönelik merhamet duygusu ve yardım istekleri sonucunda kendi iradeleriyle katıldıkları, doğrudan politik iktidarın direktifi altında bulunmayan ve nihai olarak toplumsal faydanın amaçlandığı, kâr amacı taşımayan kolektif örgütlenmelerdir. Neoliberal politikaların da etkisiyle 1980'li yıllardan itibaren devlet ve sivil toplum arasındaki kan uyuşmazlığına dayanan, ikili karşıtlık ve çatışma zemininde oluşan köklü düşünce geleneği yerini yeni bir uzlaşma sahasına bırakmıştır. Buna göre STK'lar toplumu bir arada tutan, toplumu kaynaştıran ve dayanıştıran; devletin yükünü ve sorumluluğunu paylaşan toplumsal aktörlerden biri olarak konumlanmıştır. Bu uzlaşma süreci aynı zamanda katılımcı demokrasi anlayışının da temelini oluşturan; sivil ağlar ve örgütlenmeler aracılığıyla toplumsal sorun alanlarının çözülmesinde sorumluluk alabilen, aktif ve rasyonel bireylere atıf yapmaktadır.

Göç süreci ise, hem ev sahibi ülke hem de menşe ülkede toplumsal kurum ve mekanizmaları dönüşüme uğratan; yarattığı kazanımların yanı sıra kimi zaman ev sahibi devletçe uygulanan hizmet ve politikalar üzerinde ciddi bir baskının oluşmasına yol açan bir olgudur. Bununla yönüyle göç, insan haysiyet ve onuruna yaraşır, hassas ve proaktif politikaların uygulanabilir olduğu bir yönetim kapasitesi geliştirilmesi için devletlere önemli birtakım yükümlülükleri beraberinde getirmektedir. Devletler, uluslararası iltica ve insan hakları hukukunda bağlayıcı olan ve/veya olmayan belgelere taraf olarak, göç sürecinde insan haklarına riayet eden ve hukuki zeminde standardize edilmiş güncel mevzuatlarla uyumlu olacak birtakım sorumluluklara

sahiptir. Bu sorumluluklar, devlet dışındaki toplumsal aktörlerin yönetim mekanizmasında etkili rol oynadığı, politikaların oluşum ve uygulanma sürecinde söz sahibi olduğu göç yönetişimi sisteminin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye, 2011 yılında başlayan ve BMMYK'ya göre dünyanın en büyük insani krizlerinden biri olan Suriye iç savaşından en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. GİGM verilerine göre Ekim 2019 itibariyle 3.674.588 Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı Türkiye'de geçici koruma hukuki statüsü kapsamında bulunmaktadır. Karşılaştığı ani, beklenmedik, yoğun ve zincirleme insan hareketliliği karşısında Türkiye, 2011'den beri kamu kurumları, yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yoğun bir çaba göstermektedir. Suriye menşeli göç süreci hızı, yoğunluğu ve zorunlu olması itibariyle Türkiye'de STK'ların etkin faaliyetlerine duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu tez ise esas olarak kendini Suriyelilere yönelik faaliyet yürüten STK'lar ile sınırlamaktadır.

Tezin literatür bölümünün ilk kısmında sivil toplum kavramının Batı toplumları ve Türkiye'deki tarihsel serüvenine yer verilmiştir. Bu çerçevede sivil toplumun gelişimi, hem tarihsel süreçte hem de farklı toplumlarda değişen anlamları ve güncel kurumsal tezahürleri ele alınmıştır. Akabinde sivil toplum ve göç olgusunu birlikte tartışmaya imkân tanıyacak olan yönetişim, sosyal sermaye, ağ (network) ve kurumsal kuram açıklanmıştır.. İkinci kısımda ise Türkiye'deki Suriyelilere ilişkin yasal düzenlemeler ve mevcut durum incelenmiştir. Nitel araştırma sonucu elde edilen bulgulardan oluşan son bölümde ise katılımcıların değerlendirmelerinden yola çıkılarak literatürde işlenen konuların sahadaki yansımaları ortaya konulmuştur. Bu kapsamda elde edilen bulgular STK'ların kurumsal görünimleri, faaliyetleri, karşılaştıkları zorluklar ve fırsatlar ana başlıklarıyla sınıflandırılmıştır.

Bulgulardan elde edilen sonuçlara göre değinilmesi gereken ilk husus; Türkiye'de özellikle Suriye menşeli göç sürecinin başlangıcı olan 2011 yılından itibaren bir göç yönetişimi sisteminin oluşturulduğudur. Türkiye'nin bir anda karşılaştığı ani, zincirleme, zorunlu ve kitlesel göçün neredeyse tüm kamu kurumları ve yerel yönetimler üzerinde yarattığı baskı devlet dışındaki diğer toplumsal aktörlerin sahnedeki varlığını âdeta zorunlu kılmıştır. Türkiye'de göç ve göçmenlik işlemlerinin yürütülmesi, politikaların belirlenmesi, sorun alanlarının tespiti ve çözümü olmak

üzere farklı düzeylerde iş birliği ve koordinasyonun yürütülmesinde devlet dışındaki toplumsal aktörlere giderek daha fazla vurgu yapılmakta ve uluslararası iltica hukuku standartlarına uyum sağlanması için göç yönetişiminin rolü gündeme getirilmektedir. STK'lar ise bu süreçte yapısal nitelikleri itibariyle refleksif ve orada olan kurumlar olarak göç yönetişiminin en temel paydaşı görünümündedir. STK'lar bu özellikleri sebebiyle karşılaştıkları sorunlara ve ihtiyaçlara yönelik etkili ve verimli stratejilerin oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin bu tez kapsamında görüşülen Mülteciler Derneği, toplumsal bir sorun alanına yönelik bir belediyenin –daha etkili çalışmalar yürütülmesi için– dernekleşmeyi nasıl teşvik ettiği ve böylece göç sürecinin yarattığı zorluklara karşı yenilikçi bir stratejinin nasıl geliştirilebileceğine dair en iyi uygulama örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte mülakat yapılan sekiz STK'nın 2011'den sonra kurulduğu ve çalışmalarının odağında Suriyeliler olduğu; daha önce kurulan iki STK'nın da son yıllarda Suriyelilere yönelik faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları görülmektedir.

Yönetişim mekanizmasında devlet dışı aktörlerin giderek daha fazla yer alması; düzenleyici kurumlar ve sosyal ağların niteliğini, önemini ve etkileşimini arttırmıştır. Mülakatlarda katılımcıların faaliyetleri ile ilgili aktardıkları bilgilere dayanarak sahadaki diğer aktörlerle iş birliği ve iletişim mekanizmasının aktif olduğu ve STK'ların sürecin yükünün önemli bir kısmını taşıdığını söylemek mümkündür.

İş birliği geliştirme; STK'ların potansiyellerini, kurumsal kapasitelerini ve etki alanlarını kuvvetlendiren bir girişimdir. Mülakat yapılan tüm STK'ların sahadaki diğer aktörlerle farklı boyutlarda; kısa ve/veya uzun vadede, ulusal ve/veya uluslararası ölçekte, informal ve/veya protokol bazında, iştirak etme ve/veya proje ortaklığı şeklinde iş birlikleri kurdukları görülmektedir. Katılımcıların tümü tarafından Türkiye'de özellikle son yıllarda göç yönetişimine dahil olan kurumların birlikte çalışma konusunda farkındalık sahibi oldukları ve iş birliği ağlarını geliştirme çabası içerisinde bulundukları ifade edilmiştir. Aynı zamanda STK'ların kurdukları iş birliklerini kolaylaştıran unsurlardan biri olarak kurumların birlikte çalışmaya açık ve yatkın olmalarının önemli bir ön koşul olduğu görülmektedir. Göç konusunda çalışan aktörler arasındaki ilişkinin gelişmesi katılımcılar tarafından Suriye menşeli göç sürecinin yarattığı fırsatlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bir katılımcının ifade

ettiği üzere Suriye menşeli göç hareketlerinden önce “*bir araya gelmeye cesaret edemeyen STK’lar artık kol kola çalışmaya başlamıştır.*”

Bununla birlikte, sahada çalışan aktörler arasındaki iş birliğinin artışı bir düzen, denetim ve koordinasyon ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Katılımcıların müşterek olarak belirttikleri hususlardan biri STK faaliyetlerinin yararlanıcıları arasında eşitsizliğin oluşmasını önlemek ve kurumların birlikte çalışma kabiliyetlerini geliştirmek amacıyla STK-STK, Kamu-STK ve STK-Özel sektör arasındaki koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesine ilişkin olmuştur. Şanlıurfa’daki insani yardım çalışmaları yürüten STK’ların oluşturduğu Şanlıurfa STK Platformu, Adalet ve İhsan Derneği’nin de üyesi olduğu Suriyeli STK’lar Platformu ve Mülteciler Derneği’nin paydaşlarından biri olduğu “Kamu-STK İş Birliği Projesi” aktörler arasındaki koordinasyon ihtiyacından ileri gelen ve STK’ların büyük oranda kendi girişimleriyle oluşturduğu sahadaki iyi uygulama örneklerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların Suriyelilere yönelik faaliyetlerin koordinasyonun sağlanması için en fazla vurgu yaptıkları konu; denetimi devlet tarafından sağlanan, STK’lar ve yararlanıcılardan oluşan dijital bir veri tabanının oluşturulması gerekliliğidir. Suriyelilere yönelik faaliyet yürüten aktörler arasında işbölümü, takip, geri bildirim ve raporlama işlemlerinden oluşacak veri tabanının mevzuat kaynaklı sorunların da önüne geçebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda dijital platformların tanınması ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir biçimde yapılandırılması mülakatlarda öne çıkan hususlardan biri olmaktadır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda ve Geçici Koruma Yönetmeliği’nde STK’lar Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün iş birliği kurabileceği paydaşlar olarak ele alınmalarına karşın iş birliğinin ayrıntılarına ilişkin net bir yasal çerçeve oluşturulmamıştır. Bu durum STK’ların sahadaki çalışmalarını kesintiye uğratmamış ancak eğitim ve sağlık faaliyetleri başta olmak üzere bazı alanlarda zorluklarla karşılaşmalarına yol açmıştır. Katılımcıların belirttiği yasal ve bürokratik zorluklar ile kamu kurumlarında kişisel inisiyatiflerin yol açtığı aksaklıklar, STK’lar ile iş birliğinin yasal zeminde standardize edilmemesinden ileri gelmektedir. Daha etkin, koordineli, adil ve sağlıklı bir göç yönetişimi için aktörlerin sorumluluk ve faaliyet alanlarının çerçevesinin net olarak çizilmesi gerekmektedir. Bu hususta hem

kanun kapsamında düzenlemeler yapılması hem de katılımcıların belirttiği dijital havuz sistemlerinin kurulması sahada hâlihazırda yoğun çabalarla aktif olarak sürdürülen göç yönetişimin daha verimli olmasını sağlayacaktır.

Sivil toplum, yerleşik literatürde sıklıkla devlet ile ilişkileri bağlamında tartışılan bir kavramdır. Bu tartışmalarda sivil toplum çoğu zaman devlet karşısında, çatışmacı bir rolde konumlandırılırken, Türkiye’de sivil toplumun devlet ve toplum arasındaki geleneksel dayanışmacı yönüne vurgu yapan tartışmalar da bulunmaktadır. Suriye menşeli göç süreci devlet ve sivil toplum arasında kaçınılmaz bir ilişkinin doğmasına ön ayak olmuştur. Göç yönetişimi kapsamında sahadaki aktörler arasında kurulan olağan iş birliklerinin dışında da STK’ların özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri konularında kamu kurumlarıyla etkileşime girmesinin zorunlu olduğu bir süreç söz konusudur. Katılımcıların tümü Suriyelilerle ilgili çalışmalarında kamu kurumlarıyla çok sık iletişime geçtiklerini ve bazı faaliyetlerinde dirsek teması hâlinde olduklarını belirtmişlerdir. Kamu kurumları ile ortak çalışma ve birlikte hareket edebilme kabiliyetlerinin geliştiğini belirten katılımcılara göre bu durum Suriyeli göç sürecinin yarattığı en önemli fırsatlardan biridir. Bununla birlikte katılımcılar, sivil toplum ile kamu kurumları arasındaki ilişkinin bilgi paylaşımı ve koordinasyon boyutunda olmasını; STK’ların kamunun değil kendi kaynaklarına dayalı olarak, sivil çizgisini kaybetmeden sahada varlık göstermeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan birinin belirttiği üzere kamu ile sivil toplum arasındaki bu sınırın korunması Türkiye’de sivil toplumun geleceği açısından olumlu bir dinamığe dönüşecek ve kamuoyunda sivil topluma duyulan güvenin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Böyle bir güven kanalının gelişmesi STK’lara ilişkin toplumsal algının da dönüşümünü içeren tetikleyici bir unsurdur.

Gerek medyada gerek bazı siyasi söylemlerde Suriyelilerin Türkiye’ye göç ettiği ilk günlerden itibaren misafir/muhacir/ensar gibi uluslararası koruma statüleri içerisinde karşılığı bulunmayan kavramlar kullanılmış ve bazı akademik çalışmalarda dâhi Suriye menşeli göç süreci çoğunlukla geçicilik-kalıcılık ekseninde tartışılmıştır. Türkiye tarafından geçici koruma hukuki statüsü kapsamında korunan Suriyelilere ilişkin kamuoyundaki bu nitelendirmelerin STK faaliyetleri üzerindeki etkisini anlamak üzere katılımcılara bazı sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların tümü

Suriyelilere yönelik geçicilik söylemlerinin faaliyetlerini etkilemediğini; aksine Suriyelilerin artık Türkiye’de yaşayacakları düşüncesinden yola çıkarak çalışmalar yürüttüklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bazıları Suriyelilerin geri dönme ihtimâlini göz önünde bulundurdıklarında da asıl hedeflerinin hak odaklı çalışarak Suriye’nin geleceğinin inşa edilmesine katkıda bulunmayı hedeflediklerini belirtmişlerdir. Bu hususta bazı katılımcılar Suriyelilerin ülkelerine dönseler dâhi Türkiye’yi güzel hatırlamaları ve göç deneyimlerini daha rahat geçirebilmelerini sağlamak amacıyla olduklarını dile getirmiştir. Bununla birlikte katılımcılar tarafından geçicilik tartışmalarının askıya alınarak eğitim, istihdam, sağlık sistemine entegre olma gibi sosyal uyuma ilişkin çalışmaların önemine dikkat çekilmiş; bu hususta devletin yanı sıra STK’ların rolünün önemli olduğunun altı çizilmiştir. Katılımcıların Suriyelilerle ilgili temel sorunun sosyal uyum olduğunu ve bu konuda kurulacak en etkili iletişim mekanizmasının STK’lar tarafından gerçekleşmesinin mümkün olacağını düşündükleri görülmüştür. Bir katılımcının “*Suriyelilerin göçünden sonra sivil toplumun ne olduğunu öğrendik*” şeklindeki sözleri, STK’ların toplumsal sorunların çözümünde sivil mücadelenin ve süreç içerisindeki rollerinin öneminin farkında olduklarını ve başka bir katılımcının fırsat olarak belirttiği üzere “*sivil toplum kuruluşları olarak cesaretlendiklerini*” ortaya koymaktadır. Böylece STK’ların Suriye menşeli göç sürecinde bir fırsat olarak kendi üzerine yeniden düşünme imkânı buldukları, toplumsal rolleri ve etki alanları konusunda farkındalık kazandıkları anlaşılmaktadır.

Bulgulardan hareketle göze çarpan bir diğer husus Suriyelilere yönelik STK faaliyetlerinin yıllar içerisinde peyderpey olarak dönüşmesidir. Bir katılımcının “*eskiden (göçün ilk yıllarında) STK’lar kumaş, yiyecek, içecek, şeker, pirinç, elbise gibi her şeyi satan eski bir dükkân gibiydi*” şeklinde ifade ettiği gibi STK’ların Suriye menşeli göçün ilk yıllarında daha çok yeme-içme, giyinme, barınma gibi ihtiyaçlara ağırlık verirken son yıllarda daha çok sosyal uyum faaliyetlerine yöneldikleri görülmektedir. Suriyelilerin Türkiye’deki göç sürecinin uzaması, toplumsal huzur talepleri ve kayıp nesil oluşma endişesi sonucu STK’lar sosyal uyum faaliyetlerine giderek daha fazla odaklanmıştır. Bununla birlikte sosyal uyum çalışmalarının başlangıçta gerçekleştirilen gezi, şenlik gibi günlük olarak planlanan faaliyetlerden

eğitim ve istihdam gibi daha uzun vadeli faaliyetlere doğru dönüştüğü görülmektedir. Bu kapsamda STK'ların özellikle Suriyeli çocukların okullaşma oranlarını artırma çabaları ön plana çıkmaktadır. Bazı STK'lar bu amaç doğrultusunda çocukların okula gitmelerinin önündeki engelleri ortadan kaldıracak koruma programlarını hayata geçirmektedir. Akabinde ise özellikle ders dışı takviye eğitimleri, mentorluk, eğitim danışmanlığı gibi konularda çalışma yürütülerek okul başarısını artırma ve böylece hem ailelerin hem de çocukların topluma adapte olabilme yeteneklerini geliştirmelerine imkân oluşturulmaktadır. STK'lar uyguladıkları yaygın eğitim ve yaşayarak öğrenme metotları aracılığıyla hem okullaşmayı artırmakta hem de yararlanıcıları için güvenli bir ortam yaratmaktadır. Bu güvenin karşılığı olarak yararlanıcıların karşılaştıkları sorunlarda ilk başvuru kaynakları yine STK'lar olmaktadır. Bu kapsamda göze çarpan bir anekdot olarak bir katılımcının ifade ettiği üzere; 2019 yılı yazında Suriyelilerin kayıtlı oldukları illere gönderilmeleri ile ilgili çıkarılan siyasi karara karşılık kamusal alanlardan çekilerek, gizlenen birçok yararlanıcının yalnızca kendileri ile iletişime geçtikleri ve süreç hakkında bilgi ve destek istedikleri örneği verilebilir. Bu anekdot aynı zamanda STK'ların göç sürecinde üstlendikleri roller hakkında fikir vermekte ve yararlanıcılar nezdinde devletten nasıl ayrıştıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim STK'lar kimi durumlarda devletin ulaşamadığı alanlara ve kişilere ulaşarak önemli bir tampon mekanizma rolü üstlenebilmektedir.

Bununla birlikte STK'lar Suriyeliler için düzenlenen çalışma izinleri ve istihdam kotası dışındaki alanlara da yönlendirme yaparak geçim kaynaklarını çeşitlendirmekte ve iş gücü piyasasında denge unsurunu gözetmektedir. Yine bazı STK'lar kurum bünyesinde ve yerel yönetimlerde Suriyeli çalışan istihdam ettirmektedir. Böylece bu STK'lar hem daha fazla yararlanıcıya ulaşma hem de sahadaki tanınırlıklarının artmasına katkı sağlamaktadır. Bu tanınırlık yararlanıcıların kendilerine daha kolay ulaşmalarında etkili olduğu gibi STK'lara yönelik sosyal güven unsurunu da olumlu olarak etkilemektedir.

STK'ların sosyal uyum çerçevesinde gerçekleştirdikleri farkındalık kampanyaları, hak temelli atölyeler, mentorluk çalışmaları gibi faaliyetler her iki topluluk için de göç sürecini kolaylaştırmakta ve Suriyelilerin Türkiye'deki göçmenlik

deneyimlerini olumlu yönde şekillendirmektedir. Sosyal uyum çalışmalarında yerel toplum ve Suriyeliler arasında kurulan sosyal etkileşim ortamının göç sürecinde yaşanma ihtimali yüksek olan toplumsal çatışma ve çözümsüzlük risklerini azalttığı anlaşılmıştır. Bu durum aynı zamanda Suriyelilerin kente tutunma becerilerinin ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesinde önemli bir işleve bürünmektedir. Yine bazı STK’lar tarafından Suriyelilerin mülteci ve kent meclislerine dâhil edilmesi hem sivil toplumun demokratikleşme ve katılımcılık işlevine hem de Suriyelilerin sosyal uyumuna katkıda bulunmaktadır. Yararlanıcılardan edinilen geri bildirimlerden de yola çıkılarak STK faaliyetlerinin yararlanıcıların geleceğe daha umutla bakmaları ve Türkiye’de kalma kararları üzerinde doğrudan olumlu bir rolü olduğu görülmektedir.

Sosyal sermaye ve göçmen ilişkileri ağı, bu çalışmanın temellendiği başlıca kuramsal yaklaşımlardandır. Katılımcılar, Suriyeliler arasındaki göçmen ağlarının çok güçlü olduğunu, bu sebeple STK’ların yararlanıcılara ulaşmalarında, yararlanıcıların STK faaliyetlerinden haberdar olmalarında, diğer aktörlerle iş birlikleri geliştirmelerinde ve sahada tanınırlıklarının artmasında en önemli kanalın göçmen dayanışma ağları sayesinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Böylece göçmen ağları ve sosyal sermaye hem Suriyelilerin hem de STK’ların eylemlerini kolaylaştıran önemli bir toplumsal yapı unsuruna dönüşmüştür. Suriyeliler kurdukları ağlar sayesinde sosyal uyum süreçlerini tamamlarken daha katılımcı ve aktif bireylere dönüşmekte; STK’lar ise bir yandan kendi kurumsal kapasitelerini geliştirirken öte yandan göç sürecinin risklerini azaltarak temel hak ve hizmetlere erişimi kolaylaştırmaktadır.

Sivil toplum kavramındaki “sivil”in Batı toplumlarında pazar ekonomisinin şekillendirdiği yeni şehirlerin “adabına”, şehirde yaşamının beraberinde getirdiği hak ve yükümlülüklerle yaptığı vurgu sürekliliğini korumaktadır. Katılımcıların bazılarının belirttiği üzere birlikte yaşama kültürünün gelişmesi ve sosyal uyumun sağlanabilmesi için şehrin normlarının tanıtıldığı faaliyetler önemli olmaktadır. Bu kapsamda bazı STK’lar tarafından yaşayarak öğrenme yöntemiyle bir katılımcının ifade ettiği gibi *“Türk kültürüne nasıl adapte olunur, bir otobüse nasıl binilir, bir kafede nasıl çay söylenir, camide nasıl davranılır, avluda nasıl davranılır, sokakta nasıl yürünür”* gibi gündelik yaşamın sıradan pratiklerine ve şehirde yaşama stratejilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

STK'ların Geçici Koruma Yönergesi'nde geçici korunan Suriyelilere yönelik hukuki olarak düzenlenen eğitim, sağlık, istihdam, barınma ve sosyal yardım alanlarındaki tüm haklarına erişimlerini sağlayan/kolaylaştıran bir role büründüğü gözlemlenmektedir. STK'ların düzenlediği hak temelli çalışmalar ile hukuk, istihdam, sağlık ve eğitim alanlarındaki danışmanlık faaliyetleri Suriyelilerin devlet tarafından sağlanan haklarına erişimleri için yol gösterici bir rol oynadıklarını ortaya koymaktadır. Bazı katılımcılar STK'ların bu çalışmalarını Türkiye'de hak savunuculuğu alanının yaygınlaşmasına ve sivil toplum kültürünün gelişmesine katkı olarak değerlendirmişlerdir.

Devletler tarafından göçmenlere yönelik olarak sağlanan hukuki statüler ya da bürokratik etiketlemeler hak ve hizmetlere erişimde temel etken olmaktadır. Ancak STK'lar Türkiye'de geçici koruma kimliği bulunmayan düzensiz göçmenlik kapsamındaki kişiler için de, ayırım gözetmeden çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Katılımcıların tümü faaliyetlerinde yaralanıcılarının hukuki statülerini baz almadıklarını ifade ederken bir katılımcı kimliksiz göçmenlere hizmet vermelerinin kendilerini devletten ayıran en önemli nitelik olduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle STK faaliyetleri göçmenlik statüsünden bağımsız olarak, herkesin insanlık onuruna yaraşır bir biçimde temel haklarına erişim sağlamalarında kritik bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede özellikle STK'ların savaş ve çatışma gibi durumlar sonucu göç etmeye zorlanan ve ruhsal/fiziksel birçok sağlık sorununa karşı savunmasız hâle gelen Suriyeliler için hukuki statülerinden bağımsız olarak sağlık hizmetlerine erişim sağlamalarına yönelik faaliyetleri önem kazanmaktadır. Bazı STK'larda yönlendirici sağlık hizmetlerinin yanı sıra kimliksiz Suriyeliler için de müdahale edici sağlık çalışmaları yürütülmektedir. Bu durum hem göç sürecinde STK'ların rolüne ilişkin ipuçları vermekte hem de Suriyeliler ve STK'lar arasındaki ilişkinin güven unsuruna dayalı olarak inşa edilmesine imkân oluşturmaktadır.

Birçok çalışmada Türkiye'de sivil toplumun 1999 Depremi'nden sonra kriz ve afet durumuna bağlı olarak sosyal ve insani yardım odaklı tırmanışa geçtiği belirtilmektedir. 2000'li yıllarda ise AB müktesebatına uyum süreciyle STK'ların sayısında artış meydana gelmiş ve eğitim, hukuk, toplumsal cinsiyet, çevre gibi alanlarda da faaliyet gösteren pek çok STK kurulmuştur. Türkiye'de sivil toplum

üzerinde önemli bir diğer dönüşümün ise 2011 yılından itibaren Suriye menşeli göç hareketleriyle gündeme geldiği söylenebilir. Buna göre yeni bir toplumsal sorun alanı ile karşılaşan STK'lar bu kez insani yardımın yanı sıra sosyal uyum gibi farklı alanlarda da çalışarak faaliyet alanlarını çeşitlendirmişlerdir. Faaliyet alanlarının çeşitlenmesi STK'ların sahada yeni deneyimler elde etmelerine ve hem göç hem de sivil toplum çalışmalarında uzman çalışanların yetişmesine imkân oluşturmuştur. Katılımcılardan birinin “*eskiden çalışacak adam bulamıyorduk, şimdi binlerce başvuru alıyoruz*” şeklinde ifade ettiği bu durum aynı zamanda STK'ların sahadaki önemini, görünürlüğünü ve saygınlığını da arttıran bir etkene dönüşmüştür. Bu kapsamda Suriye menşeli göçün Türkiye’de sivil toplum kültürü açısından da olumlu bir dinamiğe dönüştüğü; sivil toplumun geleceği ve önemi konusunda toplumsal bir farkındalık oluşturduğu söylenebilir.

STK'ların faaliyet alanlarının çeşitlenmesi fon kaynaklarını da arttırmıştır. Proje yazımı konusunda giderek uzmanlaşan STK'lar uluslararası kuruluşlarla iş birliklerini geliştirerek bireysel bağışlar dışında da fon kaynakları üretmektedir. Bir katılımcının Suriyeli göç sürecinde “*BMMYK'nın bulut gibi gözüken fonları yere indi*” sözleriyle belirttiği gibi birçok uluslararası kuruluş ve yabancı hükûmetin STK'lara hibe desteği artmıştır. Proje bazlı olarak gerçekleşen fon destekleri yararlanıcılardan alınan geri bildirimlerin olumlu olması ve sahadaki ihtiyacın devam etmesi üzerine çoğunlukla sürdürülebilir olmaktadır. Nitekim katılımcılar arasında bulunan hibe desteği almayarak bireysel bağış sistemiyle faaliyetlerini sürdüren iki STK'nın da kaynaklarının sürekliliği olmadığı hâlde bu konuda şuana kadar ciddi bir sorunla karşılaşmadıkları görülmüştür. BM ve Körfez ülkeleri tarafından fonlanan Suriyeli STK'ların ise son dönemlerde kendilerine ayrılan fonlarda düşüş yaşandığı için faaliyetlerini sürdürürken Suriyeli STK'lar arasında kurulan dayanışma ağlarından destek aldıkları anlaşılmaktadır. Suriyelilerle ilgili çalışmalarda fon kaynaklarının çeşitlenerek artması STK'ların kurumsal kapasitelerinin gelişimi için de ciddi bir fırsata dönüşmüştür. STK'ların gerek fon veren kurumların ön koşul olarak sunduğu raporlama ve şeffaflık ilkelerinin sağlanmasına yönelik çabaları, gerek uzman personel istihdam edilebilirliklerinin artması, gerekse de uluslararası aktörlerle iş birliklerinin yoğunlaşması kurumsal kapasitelerinin gelişimi için önemli bir fırsat oluşturmuştur.

STK'ların yararlandığı uluslararası fonların, yarattığı fırsatların yanı sıra sivil toplum arenasında bir güven ve ön yargı problemini de beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Bazı katılımcılar uluslararası kaynaklar tarafından fonlanan kimi STK'ların sahada güvensizlik oluşturduklarını; bu STK'ların yabancı kurumların “*ajanı*” veya “*temsalcisi*” gibi davrandıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum literatürde sıkça ele alınan yabancı fonların kurumların özerkliklerini zedelediğine ilişkin tartışmaları beslemektedir. Mülakatlarda katılımcıların tümü aldıkları uluslararası fonların yalnızca ilgili kurumlara bildirme ve raporlama yükümlülüğü getirdiğini; bu iki koşul dışında fon veren kuruluşlara yönelik herhangi bir bağlayıcı unsurun bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Suriyeli STK'lar, Türkiye’de sivil toplum alanında farklı STK türlerinin sahada görünür olmasına katkıda bulunmaktadır. Görüşülen Suriyeli STK'lar Türkiye’de dernekleşmeye müsait bir ortamın olduğunu belirtmiş ve bu konuda gerek devlet tarafında gerekse de diğer STK'lar tarafından desteklendiklerini ifade etmişlerdir. Suriyeli STK'lar kuruluş dinamiğini oluşturan temel motivasyonlarının sahadaki ihtiyaçların giderilmesi olduğunu ve bu kapsamda en uygun yöntemin dernekleşmekten geçtiğini belirtmişlerdir. Sivil ve sosyal hakların talep edilmesinde Suriyeli STK'lar, sivil hayat içerisinde kendi kendisini temsil edemeyen kesimleri temsil iddiasındaki yapılardır. Bu işlevleri nedeniyle demokrasinin olmazsa olmazıdır. Bu durum Suriyelilerin insan hakları ve demokratik değerler konusunda bilinç düzeyi yüksek, yaşadıkları/tanık oldukları toplumsal sorunları insan hakları çerçevesinde tanımlayabilme becerisine sahip aktif özneler/göçmenler olarak ev sahibi toplumda sorumluluk almaları için bir adıma dönüşmektedir. Bu durum aynı zamanda göçmenin ev sahibi toplumda fail olma çabalarına da örneklik teşkil etmektedir.

Bu tezde, 2011 yılında başlayan Suriye menşeli göç sürecinin sivil toplumdaki yansımalarının ne olduğuna ilişkin bir problemten yola çıkılarak yürütülen araştırma sonucunda yukarıda ifade edilen bulgulara ulaşılmıştır. Özetlemek gerekirse; Türkiye’de dinamiğini Suriye menşeli göçün oluşturduğu bir göç yönetim sistemi oluşturulmuş, STK'lar ise bu sistemde kritik bir konumda yer almıştır. STK'ların sahada karşılaştıkları zorluklara rağmen pek çok alanda faaliyet göstermesi gerek Türkiye’de sivil toplum alanında bir canlanma ve kapasite geliştirme imkânı doğurmuş

gerekse de yarattığı birlikte çalışma atmosferiyle yerel ve uluslararası toplumsal aktörler arasındaki iş birliği potansiyelinin gelişimine yol açmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de sivil toplum alanında yeni bir dönüşüm süreci yaşanmıştır.

Bu tezde elde edilen bulgular Suriye menşeli göç sürecinde oluşturulan göç yönetişiminin en önemli aktörlerinden biri olan STK’ların deneyimlerine ilişkindir. Bu çalışmanın kapsamında olmayan ancak bu çalışmayı tamamlayıcı bir unsur olduğu düşünülen sürecin diğer aktörlerine; STK’ların yararlanıcılarına ilişkin bir araştırma yürütülerek hem STK faaliyetlerinin yararlanıcılar için anlamına hem de STK faaliyetlerinin toplumda nasıl karşılık bulduğuna dair kapsamlı bir çerçeve çizilebilir. Bununla birlikte Türkiye’de son yıllarda Suriyeli ve yabancı menşeli uluslararası STK’ların sayısında artış gözlemlenmektedir. Bu STK’ların faaliyetlerine yönelik gerçekleştirilecek çalışmalar Türkiye’de göç sürecinin sivil toplum arenasındaki yansımalarını daha geniş bir pencereden kavrama imkânı oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin: **Bitmeyen Göç**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Şubat 2017.
- AB Türkiye Delegasyonu: “Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu: AB’nin Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programı”, 14 Mart 2018, (Çevrimiçi)
https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/abnin-turkiyedeki-multeciler-icin-mali-y_ardim-programi-frit-komisyon-suriyeli-multeciler, 18 Nisan 2020.
- Acar, Fatih ve Aydın, Fazıl: “Tüm Yönleriyle Belediye Gelirleri”, Ankara, TBB Yayınları, 2013, (Çevrimiçi)
http://www.tbb.gov.tr/online/yayinlar/tum_yonleri_ile_belediye_gelirleri/files/web%20belediye%20gelirleri.pdf, 20 Temmuz 2019.
- Acar-Savran, Gülnur: **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2013.
- Acun, Fatma: “Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum”, **Sivil Toplum Dergisi**, C: X, No:3, 2005, s. 51-60, (Çevrimiçi)
http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Osmanli_sehirlerinde_sivil_toplum.pdf, 10 Ocak 2020.
- Adıgüzel, Yusuf: Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu, **Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespit ve Öneriler**, Ed.: Adem Esen ve Mehmet Duman, Kasım 2019, (Çevrimiçi)
<http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/8G544G96RU197O681S1MDJLKJPEO6.pdf>, 20 Kasım 2020.
- AFAD: “AFAD Notu”, (Çevrimiçi)
www.afad.gov.tr, 4 Ekim 2019.
- AFAD: “Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması”, t.y.
- Ağçasulu, Hülya: “Sosyal Sermaye Kuramı ve Temel Bakış Açılarının Karşılaştırılması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C:VIII, No:17, Mart 2017, s. 114-129, (Çevrimiçi)
https://www.researchgate.net/publication/314873693_sosyal_sermaye_kuramı_ve_temel_bakış_acılarının_karşılaştırılması, 5 Aralık 2019.

- Ahmadoun, Souad: “Turkey’s Policy toward Syrian Refugees: Domestic Repercussions and the Need for International Support”, Kasım 2014, (Çevrimiçi) https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/productions/comments/2014C47_ahmadoun.pdf, 21 Aralık 2019.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: “Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı”, Bahçeşehir Study of Syrian Refugee Children in Turkey, 2013-2017, (Çevrimiçi) <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yayinlar/ulusal-cocuk-haklari-strateji-belgesi-ve-eylem-planı.pdf>, 24 Kasım 2019.
- Akatay, Ayten ve Yelkikalan, Nazan: **Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynaklarının Yönetimi**, Ankara, Ekin Basım Yayın, 2007.
- Akbaş, Emrah: “Sosyal Hizmetlerin Sivil Oluşumu Berlin’deki Göçmen Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Araştırma”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C:XXII, No:2, Ekim 2011, s. 113-136, (Çevrimiçi) <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423931240.pdf>, 20 Nisan 2020.
- Akbaş, Emrah vd: “Göç ve Sosyal Hizmet”, **İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmet Lisans Tamamlama Programı Ders Notu**, Ty, (Çevrimiçi) http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt_ao/gocvesoshiz.pdf, 30 Mayıs 2020.
- Akpınar-Gönenç, Ayşenur: “Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi”, (Çevrimiçi) <https://serdargunes.files.wordpress.com/2014/08/sivil-toplum-aysenur-akpinar.pdf>, 5 Ocak 2019.
- Aktay, Yasin: “Doğu-Batı Ekseninde Sivil Toplum”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Ed.: Aynur Erdoğan ve Murat Şentürk, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2008, s.53-73.
- Al Jazeera Türk: “Suriye’nin Dini ve Etnik Haritası”, 1 Aralık 2011, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi>, 21 Ekim 2019.

- Alpman, Polat S.: “Toplumsal Hareketler Tartışması İçin Kısa Bir Giriş”, s. 19-25, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/4821593/9_toplumsal_hareketler_tart%C5%9emas%C4%B0%C3%87%C4%B0n_kisa_b%C4%B0r_g%C4%B0r%C4%B0%C5%9e, 21 Nisan 2020.
- Alptekin, Kamil; Akarçay-Ulutaş, Demet ve Ustabası-Gündüz, Dilara: “Suriyeli Çocukların Eğitim Durumu Çalıştayı Sonuç Raporu”, 8 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.karatay.edu.tr/dosyalar/suriyeli-cocuklar-2019.pdf>, 12 Mayıs 2020.
- Altun, Fatmanur: “Türkiye’de Seküler ve İnanç Temelli Sivil Toplum Kuruluşlarının “Toplumsal Fayda” Yaklaşımı: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ve Türkiye Gençlik ve Eğitime Hizmet Vakfı Örnekleri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Anadol, Ayşen: **Avrupa Birliği, Devlet ve STK’lar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Arslan, Neslihan: “Sosyal Yardımlar ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi: Sivas İlinde Bir Alan Araştırması”, **EUL Journal of Social Sciences**, C:V, No:1, 2014 Haziran, s. 16-31, (Çevrimiçi) <http://euljss.eul.edu.tr/euljss/si512.pdf>, 16 Kasım 2020.
- Arslantaş, Şenol: “The Political Analysis of the Syrian Crisis and the Zero Problem Policy with Syria”, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- Aslantürk, Oğuzhan ve Tunç, Yusuf Erdem: “Türkiye’de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği”, **Ombudsman Akademik Dergisi**, C:V, No:9, 2018, s. 141,180, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/644792>, 11 Haziran 2019.
- Aslan, Seyfettin: “Türkiye’de Sivil Toplum”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:IX, No:31, 2010, s. 260-283, (Çevrimiçi) <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423879036.pdf>, 1 Mayıs 2020.
- Ay, Elif Selen: “AFAD ve Sağlık Bakanlığı Protokolü”, 1 Ocak 2016, (Çevrimiçi) http://www.istanbulsağlik.gov.tr/w/sb/saggel/belge/Av_Elif_Selen_AY.pdf, 10 Nisan 2019.

- Aydemir, Mehmet Ali: **Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması**, Konya, Çizgi Kitabevi, Nisan 2011.
- Baltacı, Ali: “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:V, No:2, 2019, s. 368-388.
- Barnett, Laura: “Global governance and the evolution of the international refugee regime”, **New Issues In Refugee Research Working Paper No. 54**, 2002, (Çevrimiçi)
<https://www.unhcr.org/research/working/3c7529495/global-governance-evolution-international-refugee-regime-laura-barnett.html>, 15 Şubat 2020.
- Bayat, Asef: **İslam’ı Demokratikleştirmek**, Çev.: Özgür Gökmen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Bayramoğlu, Sonay: “Yönetişim ve Demokrasi İlişkisinde Siyasal İktidar Sorunu: Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- BBC News: “Erdoğan: Suriyelilere Kapımız Açık”, 8 Haziran 2011, (Çevrimiçi)
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/06/110608_syria_refugees_update_3, 15 Mayıs 2020.
- BBC News: “İki Ateş Arasında: Suriyeli Hristiyanlar”, 1 Kasım 2013, (Çevrimiçi)
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131101_suriye_hristiyanlar_elcin, 20 Haziran 2020.
- Benhabib, Seyla: **Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar**, İletişim Yayınları, Çev.Berna Akkıyal, İstanbul, 2006.
- Birsan Benli vd.: “Terimler Sözlüğü, AB’de Sosyal Güvenliğin Koordinasyonu”, Mayıs 2011, (Çevrimiçi)
https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/Images/haber_arsivi/2012/Glossary_T-EN.pdf, 17 Mayıs 2020.
- Bourdieu, Pierre: “The Forms of Capital” 1986, (Çevrimiçi)

<https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm#n11>,
15 Şubat 2020.

Böhürler, Ayşe ve Tokyay, Enes Hakan “Farid Hafez: Irkçılık Gerçeklerle Değil, Kuruntularla İlgilenir”, (Çevrimiçi) <https://www.gzt.com/nihayet/farid-hafez-irkcilik-gerceklerle-degil-kuruntularla-ilgilenir-3546375>,
12 Kasım 2020.

Cohen, Jean L. ve Arato, Andrew: **Sivil Toplum ve Siyasal Teori**, Çev.: Büşra Kurt vd., YAYIN YERİ? Efil Yayınevi, 2013.

Coleman, James: “Social Capital in the Creation of Human Capital” **American Journal of Sociology**, No:94. 1988, s. 95-120, (Çevrimiçi) <https://www.studocu.com/en/document/sapienza-universita-di-roma/management/summaries/coleman-social-capital-in-the-creation-of-human-capital/1837577/view>, 5 Aralık 2020.

Crisp, Jeff: “Policy Challenges of the New Diasporas: Migrant Networks and Their Impact on Asylum Flows and Regimes”, **New Issues in Refugee Research**, Working Paper No. 7, Geneva, 1999, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/research/working/3ae6a0c6c/policy-challenges-new-diasporas-migrant-networks-impact-asylum-flows-regimes.html>,
10 Ocak 2020.

Çağlayan, Savaş: “Suriye Savaşı ve Suriyeli Göçmenler: Teorik ve Kavramsal Anlama Çabası”, **Sosyoloji Divanı**, No:6, 2015, s. 193-208.

Çaha, Ömer: “Osmanlı’da Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C:XLIX, No:3, 1994, s. 79-99.

Çaha, Ömer: “Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum”, (Çevrimiçi) http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Omer_Caha_Liberal_ve_Sosyalist_Ulkelerde_Sivil_Toplum.pdf,
12 Mart 2020.

Çakırer-Özservet, Yasemin: “Göçmen Çocukların Şehre Uyum ve Eğitim Politikası”, **Uluslararası Göç Ve Mülteci Uyum Sorununda Kamu Yönetiminin Rolü**, Ed. Yakup Bulut, Kocaeli: Umutepe Yayınları, 2015.

- Çakmak,Eyüp
EnsarveAydın,
M.Kemal: “Sosyal Devletin Temelleri”, **Bilgi Dergisi**, (34), 2017, s. 1-22.
- Çatır, Gül: “Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansımaları: Bulgaristan’dan Türkiye’ye Kitleli Göçün Analizi”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, Der. S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s.217-233.
- Çiçekli, Bülent: **Yabancılar ve Mülteci Hukuku**,Ankara: Seçkin Yayınları, 2006.
- Çiftçi, Cengiz: “Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları (Sivil Toplum Kuruluşları İçin)”, **Kadın ve Kadın STK’larının Güçlendirilmesi Projesi**, 2010-2012, (Çevrimiçi)
https://www.gapcatom.org/wp-content/uploads/2014/09/Sivil_Toplum_STK.pdf,
15 Mayıs 2020.
- Çorabatır, Metin
vd.: “Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler İçin Yaptıkları Çalışmalar ile İlgili İGAM Raporu”, 2013.
- Çukurçayır,M.
Akif: “Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Yönetişim”, **Çağdaş Kamu Yönetimi I**, Ed.: Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- DelCarpio,
Ximena V. ve
Wagner, Mathis: “The Impact of Syrian Refugees on The Turkis Labor Market”, **Policy Research Working Paper 7402**, 2015, s. 1-47, (Çevrimiçi)
<https://data2.unhcr.org/en/documents/download/54522>, 12 Aralık 2019.
- Demirci, Mustafa: **Yönetişim: Türk Kamu Yönetimine Yansımaları**, Der.:Fatma Neval Genç, Konya, Çizgi Yayınevi, 2013.
- Demirhan, Yılmaz
ve
Aslan, Seyfettin: “Türkiye’nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, C:V, No:9, Bahar 2015, s. 23-62, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307114>, 16 Ekim 2019.
- Doğan, İlyas: **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, İstanbul,Alfa Yayınları, 2002.

- Dost, Süleyman: “Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu”, **S.D.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:IV, No:1, 2014, s. 27-69.
- Dönmez-Kara, Canan Öykü: “Türkiye’de Yabancıların Çalışma Hakkı: Suriyelilerin İşgücü Piyasasındaki Durumu”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:II No:2, 2016, s. 1-241, (Çevrimiçi) https://uskudar.edu.tr/aset/uploads/dergi/1/file/sosyal_bilimler_sayi_2_.pdf, 14 Ekim 2019.
- Ekici, Hatice: “Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl:19, No:44, Temmuz- Eylül 2019, s. 695-730.
- Ekşi, Nuray: “18 Mart 2016 Tarihli AB-Türkiye Zirvesi Bildirisinin Hukuki Niteliği”, **Contemporary Research in Economics and Social Sciences**, C:I No:1, 2017, s. 47-85, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430395>, 15 Eylül 2020.
- Elçin, Doğa: “Türkiye’de bulunan Suriyelilere uygulanan geçici koruma statüsü 2001/55 sayılı Avrupa Konseyi yönergesi ile geçici koruma yönetmeliği arasındaki benzerlik ve farklılıklar”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No:124, 2016, s. 9-80, (Çevrimiçi) <http://tbddergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1570>, 15 Aralık 2019.
- Emin-Görmez, Müberra Nur ve Coşkun, İpek: “Türkiye’deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar ve Zorluklar”, **SETA**, 2016, (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-suriyelilerin-egitiminde-yol-haritasi-pdf.pdf, 12 Aralık 2019.
- Emre, Akif: “Sivil Toplum Taleplerinin İçinde Ekonomik ve Sınıfsal Talepler Yoktur ve Ekonomik Adaletsizliğe Hiç Yer Verilmez”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Ed.: Aynur Erdoğan ve Murat Şentürk, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2008, s.87-97.
- Ercan, Hülya: “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, C:XVI, No:1, 2017, s. 69-79, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/321026624_TURKIYE'DE_SIVIL_TOPLUM_TARTISMALARI_UZERINE_Hulya_Ercan, 10 Şubat 2020.

- Erdoğan, Murat: “Kopuş”tan “Uyum”a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi”, **Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları**, 2018, (Çevrimiçi)
<http://marmara.gov.tr/UserFiles/Attachments/2018/09/14/52dd9554-8e48-4982-8051-a148b65cbdb3.pdf>, 19 Şubat 2020.
- Erkilet, Alev: “Sivil Toplum Söyleminin Kapitalist Dünya Sistemi Açısından En Önemli İşlevlerinden Biri Depolitizasyondur”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, İstanbul, Ed.: Aynur Erdoğan ve Murat Şentürk, Kaknüs Yayınları, 2008, s.73-87.
- Ertürk, Devrim: “Bireyden Cemaate Sivil Toplum”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2005.
- Ertuğal, Ebru: “Europeanization and Multi-level Governance in Turkey”, **Southeast European and Black Sea Studies**, No: 10, Mart 2010, s. 97-110.
- Esen, Adem: “Uluslararası Düzensiz Göçler ve Yerel Yönetimler”, **Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespit ve Öneriler** Ed.: Adem Esen ve Mehmet Duman, Kasım 2019, s. 151-189, (Çevrimiçi)
<http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/RD9IV46JRO0W156468B241CYFUOVDE.pdf>, 27 Aralık 2019.
- Euronews: “İçişleri Bakanı Soylu: Türkiye’de 405 Binden Fazla Suriyeli Çocuk Doğdu”, 20 Şubat 2019, (Çevrimiçi)
<https://tr.euronews.com/2019/02/20/icisleri-bakani-soylu-turkiye-de-405-binden-fazla-suriyeli-cocuk-dogdu>, 20 Kasım 2019.
- Field, John: **Sosyal Sermaye**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Fine, Ben: **Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı**, Çev.: Ayşegül Kars, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Friese, Heidrun: “The Limits of Hospitality: Political Philosophy, Undocumented Migration and the Local Arena”, **European Journal of Social Theory**, C:XIII, No:3, 2010, s. 323-341.
- Fukuyama, Francis: “Social Capital, Civil Society and Development”, **Third World Quarterly**, Cilt: 22, No:1, 2001, s. 7-20, (Çevrimiçi)
https://www.researchgate.net/publication/44828808_Social_capital_civil_society_and_development, 10 Aralık 2019.

- Gellner, Ernest: **Postmodernizm, İslam ve Us**, Çev.: Bülent Peker, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “Geçici Koruma”, (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, 25 Temmuz 2019.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı”, (Çevrimiçi) <http://madde14.org/images/7/74/Ueptur.pdf>, 15 Şubat 2020.
- Göçmen, İlke: “Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi.”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C:XIII No:2, 2014, s. 21-86.
- Guilmoto, Christophe Z. ve Sandron, Frederic: “The Internal Dynamics of Migration Networks in Developing Countries”, **Population: An English Selection**, C:XIII, No:2, 2001, s. 135-164, (Çevrimiçi) https://horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/divers17-02/010047710.pdf, 12 Ocak 2020.
- Hanifan, Lyda Judson: “The Rural School Community Center”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, No: 67, s. 130-138, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/1013498>, 12 Ocak 2020.
- Hatemi, Hüseyin: **Medeni Hukuk Tüzelkişileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2280- Hukuk Fakültesi Yayınları, C:I No:514, 1979.
- Hegel, Georg W. F.: **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, Çev.: Cenap Karakaya, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1991.
- Hocaoğlu, Durmuş: “Sivillik ve Demokrasi”, **Yeni Türkiye**, Yıl:3, No:18, Ankara, 1997, s. 106-112.
- Hohberger, Wiebke: “Çalıştay Raporu: Suriyelilerin Türkiye’deki Yüksek Öğretim Sistemine Entegrasyonu”, **İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti**, 2017, (Çevrimiçi) <https://docplayer.biz.tr/67974190-Calistay-raporu-suriyelilerin-turkiye-deki-yuksek-ogretim-sistemine-entegrasyonu.html>, 12 Ekim 2019.
- Huberman, Leo: **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev.: Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

- HUGO: “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum”, 2014, s. 107-126, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/453989>, 21 Ekim 2019.
- Hummel, Konrad: “Almanya Sivil Toplum Olma Yolunda Mı? Uluslararası Gönüllüler Yılında Tespitler-Perspektifler-Karşılaştırmalar”, **Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara, Konrad Adaneur Vakfı, 2002, s.19-29.
- Humphris, Rachel ve Bradby Hannah: “Health Status of Refugees and Asylum Seekers in Europe”, 20 Kasım 2017, (Çevrimiçi)
<http://oxfordre.com/publichealth/view/10.1093/aacrefore/9780190632366.001.0001/acrefo-9780190632366-e-8#acrefo-9780190632366-e-8-bibItem-0007>, 24 Aralık 2019.
- ILO: “Mülteci Krizi Karşısında ILO’nun Çalışmaları”, (Çevrimiçi)
https://www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_380370/lang--tr/index.htm, 21 Şubat 2020.
- IOM: IOM, (Çevrimiçi)
<https://turkey.iom.int/>, 10 Şubat 2020.
- IOM: “Sivil Toplum ve STK’lar”, (Çevrimiçi)
<https://www.iom.int/civil-society-ngos>, 20 Nisan 2020.
- İçişleri Bakanlığı: “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Resmi Gazete, 4 Nisan 2013, (Çevrimiçi)
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm>, 12 Aralık 2019.
- İçişleri Bakanlığı: “Geçici Koruma Yönetmeliği”, 22 Ekim 2014, (Çevrimiçi)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>, 12 Şubat 2019.
- İçişleri Bakanlığı: “İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yönetmelik”, (Çevrimiçi)
<https://www.siviltoplum.gov.tr/>, 18 Aralık 2019.
- İçişleri Bakanlığı: “1994 Yönetmeliği”, (Çevrimiçi)
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf>, 12 Şubat 2019.

- İçişleri Bakanlığı “Türkiye’de Faaliyetine İzin Verilen Yabancı STK’lar” (Çevrimiçi)
Sivil https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/YabanciSTK/izin_verilen_listesi_tr.pdf,
Toplumla İlişkiler 20 Şubat 2020.
Genel
Müdürlüğü:
- İçişleri Bakanlığı “İstatistikler”, (Çevrimiçi)
Sivil <https://www.siviltoplum.gov.tr/>, 15 Nisan 2020.
Toplumla İlişkiler
Genel
Müdürlüğü:
- İNGEV, “Mülteci Hayatlar Monitörü”, (Çevrimiçi)
Ipsos: <http://ingev.org/kutuphane/ingev-raporlar>
- Kabaoğlu, **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, DÜHF Yayınları, Nisan 1989.
İbrahim Ö.:
- Kadri, Hüseyin **İnsan Hakları Beyannamesi’nin İslâm Hukukuna Göre İzahı**, Haz.:
Kazım: Osman Ergin, İstanbul, Sinan Matbaası ve Neşriyat, 1949.
- Kahraman, Selçuk “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Örneğinde Çok Düzeyli Göç
ve Tanıyıcı, Yönetişimi”, **TESAM Akademi Dergisi**, C:V, No:1, 2018, s. 235-281.
Şaban:
- Karaca, Servet ve “Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu”, **Mersin
Doğan, Uğur: Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi**, 27 Ekim
2014, (Çevrimiçi)
<http://www.madde14.org/images/b/b0/MersinUnivSuriyeCalistay.pdf>,
12 Nisan 2020.
- Katz, Nancy vd.: “Network Theory and Small Groups”, **Small Group Research**,
C:XXXV, No:3, 2004, s. 307-332.
- Kaya, İbrahim ve “Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları
Yılmaz-Eren, ve Yükümlülükleri, **SETA**, 2015, (Çevrimiçi)
Esra: http://file.setav.org/Files/Pdf/20151017001210_turkiyedeki-suriyelilerin-hukuki-durumu.pdf, 14 Aralık 2019.
- Kavas, Asmin “İstanbul’da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları”, TEPAV
vd.: Yayınları No: 82, Haziran 2019, (Çevrimiçi)
https://www.tepav.org.tr/upload/files/1561967648-6.Istanbul_da_Suriyeliler_ve_Savas_Sonrasi_Suriye_Gettolari.pdf,
12 Kasım 2020.

- Keyman, Fuat: **Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha**, Ed.: İrfan Aktan, Ankara, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM), Kasım 2006, (Çevrimiçi)
<http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye-de-sivil-toplumun-seruveni.pdf>, 15 Mayıs 2020.
- Keyman, Fuat: “Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye”, **Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları**, No:4, 2004, (Çevrimiçi)
https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/keyman_std_4.pdf, 15 Şubat 2020.
- Köker, Levent: “Çoğulculuk Olmadan Demokrasi ve Sivil Toplum Olmaz”, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:2, No: 5, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2004, s.93-104.
- Köker, Levent: “Yurttaş Özgürlüğü’nün Politik Kullanımı Olmadan Sivil Toplumun Varlığından Söz Edemeyiz”, **Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları**, Haz.: Murat Şentürk ve Aynur Erdoğan, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2008, 165-179.
- Körükmez, Lülüfer: “Ermenistan’dan Türkiye’ye İş Gücü Göçü ve Ulus Ötesi Göçmen Ağları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2012.
- Kümbetoğlu, Belkıs: **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005.
- Mardin, Şerif: **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, 13. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Mardin, Şerif: “Turkey: The Transformation of Economic Code”, **The Political Economy of Income Distribution In Turkey**, Der. Ergun Özbudun ve Aydın Ulusoy, New York ve London: Holmes and Meier Publishers, 1980.
- Massey, S. Douglas vd.: “Uluslararası Göç Kuramlarının Değerlendirilmesi” **Göç Dergisi**, C:I, No:1, 2014, s. 11-46, (Çevrimiçi)
<https://dergi.tplondon.com/index.php/goc/article/view/546/539>, 10 Ocak 2020.
- MEB: “Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Kılavuzu”, 2017.

- MEB: Bakan Yılmaz: Türkiye’deki Suriyelilerin Okullaşma Oranları %63’e Yaklaştı, (Çevrimiçi) <http://www.meb.gov.tr/bakan-yilmaz-turkiyedeki-suriyelilerin-okullasma-orani-yuzde-63e-yaklasti/haber/16453/tr%20adresinden%209.03.2020>, 23 Nisan 2020.
- Mert, Merve: “Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Dil Öğretimi: Uyum Sınıfları”, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.sivilsayfalar.org/2020/03/31/egitimde-firsat-esitligi-ve-dil-ogretimi-uyum-siniflari/>, 22 Nisan 2020.
- Molbay, Rana: “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Sığınmacılar Konusundaki Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2019.
- Mourgeon, Jacques: **İnsan Hakları**, Çev. Ayşen Ekmekçi ve Alev Türker, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- Mülteciler Derneği: “Kimler Kızılaykart Suy Alabilir?”, 25 Ağustos 2020, (Çevrimiçi) <https://multeciler.org.tr/kimler-kizilaykart-suy-alabilir/>, 17 Nisan 2020.
- Mülteciler Derneği: “Türkiye’deki Suriyeliler Sayısı Ekim 2020”, 28 Ekim 2020, (Çevrimiçi) <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>, 8 Kasım 2020.
- North, Douglass: **Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Çev: Gül Çağalı Güven, 2. Baskı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, Şubat 2010.
- ORSAM: “Arap Baharı”nın 8. Yılında Değişen Demokrasi Algısı ve Toplumsal Talepler”, 10 Kasım 2018, (Çevrimiçi) <https://www.orsam.org.tr/tr/arap-baharinin-8-yilinda-degisen-demokrasi-algisi-ve-toplumsal-talepler/>, 12 Ocak 2020.
- Önderman, Murat: “Türkiye’de Siyasi Retorik ve Yaşam Dünyası”, **İÜHFM**, C: LVII. No: 1-2, 1999, s. 109-222.
- Özbudun, Ergun: “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**. Ed.: Elisabeth Özdalga ve Sune Persson, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.112-122.

- Özcan, Emre: “Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Sivil Toplum-Devlet İlişkisi”, (Çevrimiçi)
https://www.sosyalhizmetuzmani.org/stk_devlet.htm, 20 Nisan 2020.
- Özer, M. Akif: “Yönetişim Üzerine Notlar”,**Sayıştay Dergisi**, No: 63, s. 59-89, (Çevrimiçi)
<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423911613.pdf>,
15 Şubat 2020.
- Özer, Serap;
Şirin, Selçuk ve
Oppedal, Brit: “Bahçeşehir Study of Syrian Refugee Children in Turkey”, t.y., (Çevrimiçi)
<https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/studier/ungkul/bahcesehir-study-report.pdf>, 1 Nisan 2020.
- Özer, Yeşim ve
Ateşok, Zeynep
Özde: “Türkiye’nin Göçmen ve Mültecilere Yönelik Eğitim Politikalarının Dönüşümü”, **Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespit ve Öneriler** Ed.: Adem Esen ve Mehmet Duman, Kasım 2019, s. 215-243, (Çevrimiçi)
<http://www.wald.org.tr/Uploads/Pages/Module/8G544G96RU197O681S1MDJLKIJPEO6.pdf>, 23 Aralık 2019.
- Paine, Thomas: **İnsan Hakları**, Çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara: Maarif Vekaleti, 1954.
- Paksoy, Hacı
Mustafa vd.: “Suriyelilerin Ekonomik Etkisi: Kilis İli Örneği”, **Birey ve Toplum**, Bahar 2015, C: V, No:9, s. 143-173, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307120>, 12 Kasım 2019.
- Porter, Matthew
ve Haslam, Nick: “Predisplacement and Postdisplacement Factors Associated With Mental Health of Refugees and Internally Displaced Persons”, **JAMA**, Vol:294, No:5,2005, s. 602-612.
- Refugee Council: “Supporting Refugee Community Organisations”, (Çevrimiçi)
<https://www.refugeecouncil.org.uk/our-work/championing-the-rights-of-refugees/supporting-refugee-community-organisations/>,
25 Mayıs 2020.

- Rutten, Roel; Westlund, Hans ve Boekema Frans: "The Spatial Dimension of Social Capital", 2010, s. 863-871, (Çevrimiçi) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09654311003701381?scroll=top&needAccess=true>, 18 Ocak 2020.
- Ryfman, Philippe: **Sivil Toplum Kuruluşları**, Çev.: İsmail Yerguz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Sallan-Gül, Songül ve Gümüsoğlu, Firdevs: "Türkiye’de Dezavantajlı Gruplar Üzerine Yazmak, Konuşmak", **Toplum ve Demokrasi**, C:XI No:24, Temmuz-Aralık 2017, s. 1-7.
- Sarıbay, Ali Yaşar: "Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi", **Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam**, Derleyenler: E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, Ankara, Vadi Yayınları, 1998.
- Sarıbay, Ali Yaşar: **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014.
- Sarıbay, Ali Yaşar: "Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum", **Liberal Düşünce**, 1997, s. 32-43.
- Sirkeci, İbrahim ve Yüceşahin, M. Murat: "Suriyelilerin Demografik Yapısı", **Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği**, Der. Bilhan Kartal ve Ural Manço, Londra, Transnational Press, 2018.
- Sirkeci, İbrahim ve Yüceşahin, M. Murat: "Editörden: Türkiye’de Göç Çalışmaları", **Göç Dergisi**, C:I, No:1, 2014, s. 1-10, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/270581053_Editorden_Turkiye'de_goc_calismalari, 20 Şubat 2020.
- Sirkeci, İbrahim ve Göktuna-Yaylacı, Filiz: "Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar", Der.:Filiz Göktuna Yaylacı, Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler, **Londra: Transnational Press London**, 2019, s. 15-39, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/331998854_kuresel_hareketlilik_caginda_goc_kuramlari_ve_temel_kavramlar, 10 Ocak 2020.

- Siisiäinen, Martti: “Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam”, 2000, (Çevrimiçi)
<https://www.suz.uzh.ch/dam/jcr:ffffff-df42-7cac-ffff-ffffbdccdaaa/siisiainen.pdf>, 10 Aralık 2019.
- Sunar, Lütfi: “Türkiye’de İslami STK’ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimleri”, İstanbul, İLKE Yayınları, 2018, (Çevrimiçi)
<https://ilke.org.tr/media/turkiyede-islami-stklar-kurumsal-yapi-faaliyetlerinin-degisimi.pdf>, 10 Ocak 2020.
- Sunata, Ulaş: “Mülteci Hayatlar Monitörü”, 2017, s. 1-96, (Çevrimiçi)
https://www.academia.edu/35442271/multeci_hayatlar-monitoru.pdf, 5 Mayıs 2020.
- Şirin-Öner ve Öner, N. Aslı: “Sonuç: Küresel Yönetişimin Evrimi ve Uluslararası Göç”, **Uluslararası İlişkilerde Göç: Olgular, Aktörler ve Politikalar**, Der.: N.Aslı Şirin Öner ve Suna Gülfer İhlamur-Öner, İstanbul, Der Yayınları, 2018.
- Tabakoğlu, Ahmet: **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012.
- Taneri, Aydın: **Türk Devlet Geleneği -Dün ve Bugün-**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınevi, 1975.
- Tatlıcıoğlu, Oktay ve Apak, Hıdır: “Suriyeliler Hakkında Yapılan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, No:40/2, Kasım 2018, s. 227-254, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590101>, 12 Aralık 2019.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: “2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, (Çevrimiçi)
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2019_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf, 25 Ekim 2019.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: “2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”, (Çevrimiçi)
http://www.sbb.gov.tr/wp-cotent/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf, 12 Nisan 2020.

- T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu: “Türkiye’deki Suriyeliler Özel Raporu’”, 2018, s. 1-258, (Çevrimiçi) <https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/rapor.html#p=2>, 12 Eylül 2019.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı: “Geçici Koruma Statüsündeki Bireylere Yönelik Rehberlik Hizmetleri Kılavuz Kitabı” **Unicef Yayınları**, Ed. Mustafa Baloğlu, Ertan Göv, Turgut Bağrıaçık, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, (Çevrimiçi) https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/05142850_rehberlik_hizmetler_kilavuzu.pdf, 12 Aralık 2019.
- Tecim, Erhan: **Sosyal Güven: Sosyal Sermaye ve Dindarlık Çalışması**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2011.
- Tekeli, İlhan: **Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları**, Ankara, Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları. 3. Baskı, 2017.
- TEPAV: “Suriye Sermayeli Şirketler Bülteni”, (Çevrimiçi) <https://www.tepav.org.tr/tr/calismalarimiz/s/399>, 12.11.2019.
- Therborn, Göran: “Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu’ya Uygunlukları”, **Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası**. Ed.: Elisabeth Özdalga ve Sune Persson, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.61-74.
- Thomsen, Sarah: “Zayıf Bağların Ötesinde: Öğrenimlerini Yurtdışında Tamamlamış Yüksek Vasıflı Göçmenlerde Sosyal Sermayenin Oluşumu ve Önemi”. **Göç ve Kültürel Sermaye**, Ed.: Arnd-Michael Nohl, Karin Schittenhelm, Oliver Schmidtke, Anja WeiB, İstanbul, Kitap Yayınevi, Kasım 2011, s.317-388.
- Tocqueville, Alexis de: **Amerika’da Demokrasi**, Çev.: Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Tunç, Ayşe Şebnem: “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, **TESAM Akademi Dergisi**, C:2, No:2, 2015, s. 29-63.

- Tunçay, Mete: “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar”, Ed.: Yasin Aktay ve Ömer Çaha, **Sivil Toplum Düşünce&Araştırma Dergisi**, Yıl:1, No:1, İstanbul, Ocak-Şubat-Mart 2003, s. 9-13.
- Türkoğlu, İrfan: “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik“, **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)**, C:VIII, No:3, 2013, s. 275-305, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17712>, 17 Şubat 2020.
- Türk Tabipler Birliği: “Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu Açıklandı”, 25 Ocak 2014, (Çevrimiçi) http://www.ttb.org.tr/haberarsiv_gosterphp?Guid=673309ea-9232-11e7-b66d-1540034f819c, 15 Eylül 2019.
- Türk Tabipler Birliği: “Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu”, Ankara, Ocak 2014, (Çevrimiçi) <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacirpr.pdf>, 23 Aralık 2019.
- UNESCO: “Guidebook for Planning Education in Emergencies and Reconstruction”, **United Nations Education**, Scientific and Cultural Office (UNESCO), 1 Ocak 2010, (Çevrimiçi) https://toolkit.ineesite.org/resources/ineecms/uploads/1012/INEE_GuideBook_EN_2012%20LoRes.pdf, 27 Ağustos 2019.
- UNDP: “3RP Geçim Kaynakları ve İstihdam Verileri Analizi Raporu”, (Çevrimiçi) https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/syria_programme/3rp-gecim-kaynaklar-ve-stihdam-verileri-analizi-raporu-.html, 20 Şubat 2020.
- UNHCR: “Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) 2018-2019: Türkiye, “Eğitim Sektör Müdahalesi”, 2018, (Çevrimiçi) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/63169.compressed.pdf>, 20 Şubat 2020.
- UNHCR: “Suriye Acil Durumu”, 19 Nisan 2018, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu>, 10 Nisan 2019.
- UNHCR: “Figures at a Glance”, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, 10 Mart 2020.

- UNHCR: “Türkiye’de UNHCR”, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/turkiyede-unhcr>, 20 Şubat 2020.
- UNHCR: “Türkiye İstatistikleri”, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>, 12 Kasım 2019.
- UNHCR: “Refugess and Asylum Seekers in Turkey”, (Çevrimiçi) <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>, 12 Kasım 2020.
- UNICEF: “Suriye’de Yedi Yıldır Süren Savaş Bitecek Gibi Görünmüyor: Engeli Olan Çocuklar Dışlanma Riski Altında”, 12 Mart 2018, (Çevrimiçi) https://Www.Unicefturk.Org/Yazi/Suriye_7, 19 Nisan 2020.
- UNICEF: “Şartlı Eğitim Yardım Programı”, t.y., (Çevrimiçi) <https://www.unicef.org/turkey/%C5%9Fartl%C4%B1-e%C4%9Fitim-yard%C4%B1m%C4%B1-program%C4%B1-%C5%9Fey>, 16 Mayıs 2020.
- United Nations: “The Number Of International Migrants Reaches 272 Million, Continuing An Upward Trend In All World Regions, Says UN”, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/international-migrant-stock-2019.html>, 10 Mart 2020.
- Uysal-Kolaşın Gökçe; Genç, Yazgı ve Kavuncu, Furkan: “Suriyelilerin İşgücü Piyasasına Uyum: İstanbul, Bursa ve İzmir’de İstihdam Olanakları”, **Betam Yayınları**, 5 Nisan 2019, (Çevrimiçi) <https://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2019/04/ArastirmaNotu239.pdf>, 10 Nisan 2019.
- Uzunca, Suphi: **İnsanlık Yolunda**, Adapazarı, Akşam Haberleri Matbaası, 1959.
- Vergin, Nur: **Din, Toplum ve Siyasal Sistemi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000.
- VOA: “Türkiye’de Her İki Suriyeli Çocuktan Biri Okula Gitmiyor”, 18 Eylül 2017, (Çevrimiçi) <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyede-her-iki-suriyeli-cocuktan-biri-okula-gitmiyor/4033465.html>, 16 Ekim 2019.

- Weber, Max: **Şehir: Modern Kentin Oluşumu**, Çev.: Musa Ceylan, 9. Baskı, İstanbul, Bakış Yayınları, Ekim 2010.
- WFP: “Türkiye’de Sosyal Uyum: Mülteci ve Ev Sahibi Topluluk Online Anketi”, 2015, (Çevrimiçi) <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000039743/download/>, 20 Kasım 2020.
- Woodhouse, Andrew: “Social Capital and Economic Development In Regional Australia: A Case Study”. **Journal of Rural Studies**, C:XXII, No:1, 2006, s. 83–94, (Çevrimiçi) <https://eric.ed.gov/?id=EJ724428>, 28 Kasım 2019.
- Woods, Auveen, Kayalı, Nihal: “Suriyeli Topluluklarla Etkileşim: İstanbul’daki Yerel Yönetimlerin Rolü”, 2017, (Çevrimiçi) http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/01/Suriyeli-Topluluklarla-Etkile%C5%9Fim-Istanbuldaki-Yerel-Yonetimlerin-Rolu_Auveen-Woods-Nihal-Kayal%C4%B1.pdf, 12 Kasım 2019.
- Yadigaroglu, Hüseyin: “Sosyal Sermaye ve Sağlık İlişkisine Dair Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:XI, No:56, Nisan 2018, s. 457-467, (Çevrimiçi) http://sosyalarastirmalar.com/cilt11/sayi56_pdf/4so syoloji_psikoloji_felsefe/yadigaroglu_huseyin.pdf, 5 Aralık 2019.
- Yaman, Ahmet: “Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, C:II, No:3, 2016, s. 94-127.
- Yarcı, Selman: “Pierre Bourideu’da Sosyal Sermaye Kavramı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C: VI, No: 1, 2011, s. 125-135, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17791>, 2 Aralık 2019.
- YECED: “Biz Kimiz?” (Çevrimiçi) https://yeced.org/essential_grid/onun-isi-okumak/, 12.12.2020.

- Yeğen, Mesut vd.: “Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü”, (Araştırma Raporu), **Yaşama Dair Vakıf**, 2009, (Çevrimiçi) <https://docplayer.biz.tr/16176109-Turkiye-de-gonullu-kuruluslarda-sivil-toplum-kulturu.html>, 1 Şubat 2020.
- Yerli, Gülbaşak: “Türkiye’de Göç ve Mülteci Konusunda Yapılmış Lisansüstü Akademik Faaliyetler Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:XI, No:57, Haziran 2018, s. 347-358.
- Yetiş, Mehmet: “Marx ve Sivil Toplum”, **Praksis**, No:10, 2003, s. 35-72, (Çevrimiçi) <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/010-02.pdf>, 12 Şubat 2020.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan: **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 7. Baskı, Ankara, Seçkin, 2008.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi: “Yükseköğretim İstatistikleri”, 2020, (Çevrimiçi) <https://istatistik.yok.gov.tr/>, 21 Kasım 2020.
- Yüksel, Mehmet: “Yönetişim (Governance) Kavramı Üzerine”**Ankara Barosu Dergisi**, No: 58, 2000, s. 145-160, (Çevrimiçi) <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2000-3/5.pdf>, 12 Şubat 2020.
- Zetter, Roger: “Labelling Refugees: Forming and Transforming a Bureaucratic Identity”, **Journal of Refugee Studies**, Oxford University Press, Vol:4, No:1, 1991, s. 39-62.
- Zetter, Roger, Pearl, Martyn: “The minority within the minority: refugee community-based organisations in the UK and the impact of restrictionism on asylum-seekers”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 26, No. 4, 2000, s. 675-697.

EKLER

EK1: Uluslararası İnsani Yardım Desteği

ULUSLARARASI İNSANİ YARDIM DESTEĞİ (USD)		
BM KURULUŞLARI	WFP	174.168.517
	UNHCR	171.996.419
	UNICEF	78.130.528
	IOM	7.019.688
	UNFPA	2.151.662
	UNIDO	551.000
	TOPLAM	434.017.814 USD
KIZILAY VE KIZILHAÇ DERNEKLERİ	ULUSLARARASI KIZILHAÇ VE KIZILAY DERNEKLERİ FEDERASYONU	8.877.288
	ALMAN KIZILHAÇI	5.889.840
	FİNLANDIYA KIZILHAÇI	291.136
	HOLLANDA KIZILHAÇI	2.467.572
	İNGİLİZ KIZILHAÇI	1.504.736
	İSVEÇ KIZILHAÇI	35.432
	NORVEÇ KIZILHAÇI	1.622.607
	TOPLAM	20.688.611 USD
AVRUPA ÜLKELERİ	AVUSTURYA	25.144
	BELÇİKA	657.303
	ÇEK CUMHURİYETİ	1.819.937
	HİRVATİSTAN	50.000
	FRANSA	145.426
	MACARİSTAN	26.667
	SLOVAKYA	45.739
	TOPLAM	2.770.216 USD
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	AMERICAN INTERNATIONAL MEDICAL CORPS	2.590
	ATS GROUP	21.533
	BOSNA-HERSEK HO MERHAMET MDD SARAJEVO	210.000
	KOSOVA İSLAM BİRLİĞİ	68.830
	KÖRFEZ ARAP KALKINMA PROGRAMI	100.000
	SAVE THE CHILDREN	124.822
	TURKISH - HUNGARY BUSINESSMEN SOCIETY	57.716
	TURKSE CULTURELE EN SOCIALE	25.175
	ULUSLARARASI STK	4.997.446
	WINGS OF HELP	8.532.709
	TOPLAM	14.140.821 USD
DİĞER ÜLKELER	FİLİPİNLER	50.043
	GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ	130.211
	GÜNEY KORE	2.864.389
	KATAR	7.078
	KOLOMBİYA	650.000
	KUVEYT	200.000
	MALEZYA	200.000
	SUUDİ ARABİSTAN	50.000.000
	TAYLAND	30.000
	TUNUS	7.551
	VIETNAM	1.099
	YENİ ZELANDA	575.000
	TOPLAM	54.715.371 USD
GENEL TOPLAM		526.332.833 USD

EK2: Ülkemizde Bakanlık izni Almış Yabancı STK'lar

ÜLKEMİZDE BAKANLIK İZNİ ALMIŞ YABANCI STK'LAR

	KURULUŞUN ADI	MERKEZİ
1	Cooperative Housing Foundation (CHF) International and Global Communities (Uluslararası Kooperatif Konut Vakfı Küresel Topluluğu)	ABD
2	Relief International (Uluslararası Yardım Derneği)	ABD
3	Mercy-USA for Aid and Development Inc. (Yardım ve Kalkınma için Amerika Birleşik Devletleri Yardım Kuruluşu)	ABD
4	Syrian Emergency Task Force (SETF) (Suriye Acil Yardım Gücü)	ABD
5	Syrian American Medical Society Foundation (SAMS) (Suriye Amerikan Medikal Birlik Vakfı)	ABD
6	International Rescue Committee Inc. (IRC) (Uluslararası Kurtarma Komitesi)	ABD
7	Cooperative for Assistance and Relief Everywhere, Inc. (Heryere Yardım ve Destek Kooperatifi) (CARE)	ABD
8	World Vision International (Uluslararası Dünya Vizyonu)	ABD
9	The Democracy Council of California (Kaliforniya Demokrasi Konseyi)	ABD
10	Karam Foundation	ABD
11	Malteser International Legal Part Of Malteser Hilfsdienst e.V. (Malteser İnsani Yardım Örgütü'nün Yasal Kolu "Malteser International")	ALMANYA
12	Deutsche Welthungerhilfe e.V. (Dünya Açlık Yardımı Almanya Tescilli Derneği)	ALMANYA
13	Muslim Aid Australia Incorporated (MAA)	AVUSTRALYA
14	No Peace Without Justice (NPWJ)	BELÇİKA
15	Le Jour d'Après The Day After Association International Sans But Lucratif	BELÇİKA
16	Danish Refugee Council (DRC) (Danimarka Mülteci Konseyi)	DANİMARKA
17	Agence d'Aide à la Coopération Technique et au Développement (ACTED) (Teknik İşbirliği, Destek ve Kalkınma Ajansı)	FRANSA
18	Suriyeli Tıbbi Yardım Örgütleri Birliği (UOSSM)	FRANSA
19	Stitching Spark	HOLLANDA
20	Mentor Initiative (Danışman Girişimcilik)	İNGİLTERE
21	Islamic Relief Worldwide	İNGİLTERE
22	Human Appeal International	İNGİLTERE
23	Concern Worldwide (Dünya Çapında Farkındalık)	İRLANDA
24	GOAL - An International Humanitarian Organisation (GOAL - Uluslararası İnsani Yardım Örgütü)	İRLANDA
25	ACCIO Türkiye Temsilciliği (Agencia De Apoya a la Empresa Catalan)	İSPANYA
26	The Foundation For The Refugee Education Trust (RET) (Mülteciler için Eğitim ve Güven Vakfı)	İSVİÇRE
27	Coordination of the Organizations for Voluntary Service (COVS)	İTALYA
28	Association for Aid and Relief, Japan (AAR) (Japon Yardım ve Kurtarma Derneği)	JAPONYA
29	Qatar Charity	KATAR

EK 3. STK Faaliyet Alanları

	Eğitim	Sağlık/ Psikososyal Destek	İstihdam	Koruma	Sosyal Yardım	Sosyal Uyum	Topluluk Katılımı ve Lobicilik
WALD							
Mülteciler Derneği							
Kızılay Sultanbeyli Toplum Merkezi							
İyilikhane							
YECED							
ÇOĞEL							
IBC							
Şanlıurfa STK							
İNSAN Derneği							
Adalet ve İhsan Derneği							

EK4. Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

Genel Bilgiler
• Katılımcı hakkında detaylı bilgiler. – Demografik bilgiler, iş tanımı, kaç yıldır STK’da çalıştığı.
• STK’ya ilişkin bilgiler – STK’nın kuruluş yılı, kuruluş dinamiği, faaliyet alanları, Suriyeliler ile ilgili çalışmaya nasıl ve neden başladıkları. – STK’nın sahadaki tanınırlığı, çalışan sayısı, çalışanların uzmanlık alanları. – STK’nın fon kaynakları. – Gönüllü sayısı ve yönetimi. – Göçmenler ile ilgili kamusal politikalara etki düzeyleri.
STK Faaliyetleri
• Faaliyet alanları. • Faaliyetler nasıl başladı? Gelişti? Ne durumda sona eriyor? • Faaliyetlere ilişkin takip sistemi? • Geri bildirimler? • STK’ların Suriyelilerin geçiciliği ve kalıcılığına ilişkin görüşleri ve bu durumun yapılan projelerdeki etkisinin olduğunu düşünüyorlar mı? • Faaliyetlerde kurulan iş birlikleri?
Yararlanıcılar
• Suriyeli yararlanıcılara ilişkin kullandıkları dil? • Hedef kitle nasıl belirleniyor? Onlara nasıl ulaşıyor? • Yararlanıcıların hukuki statüsü?
Zorluk-Fırsatlar- Öneriler
• Suriyelilere ilişkin faaliyetlerde karşılaşılan zorluklar nelerdir? • Suriyelilere ilişkin faaliyetlerde karşılaşılan fırsatlar nelerdir? • Suriyelilerle ilgili çalışma önerileri?
Algı
• Suriyelilere yönelik faaliyette bulunurken motivasyonları nasıl şekilleniyor? • Diğer STK’ların faaliyetlerini nasıl değerlendiriyorlar? • Suriyelilerin Türkiye’deki sivil toplum mecrasına etkileri hakkında ne düşünüyorlar? • (Ulusal ve Uluslararası STK’lar için) Kültürel kimliğin korunması anlamında Suriyeli STK faaliyetlerini nasıl değerlendiriyorlar? • (Suriyeli STK’lar için) Türkiye’deki STK faaliyetleri ve sivil toplum mecrası konusundaki düşünceleri?

• Suriyelilerle ilgili (kendi yapmadıkları) hangi alanlarda faaliyet yürütülmesini öncelikli görüyorlar?
• Yararlanıcılarının Türkiye’de kalma eğilimleri ve toplumsal uyum konusundaki başarıları hakkında ne düşünüyorlar? Bunun kendi (ya da diğer STK) faaliyetleriyle ilişkisi olduğunu düşünüyorlar mı?

